ROBERT GRAVES

JA, KLAUDIJE

JA, KLAUDIJE

ROBERT GRAVES

JA, KLAUDIJE
CAR I BOG

1939
MINERVA / ZAGREB

I. KNJIGA

I, CLAUDIUS

II. KNJIGA

CLAUDIUS THE GOD AND HIS WIFE MESSALINA

AUTORIZIRANA PRERADBA:

ISO VELIKANOVIĆ

SVA PRAVA PRIDRŽANA. COPYRIGHT 1939. BY MINERVA NAKLADNA KNJIŽARA D. D., ZAGREB. TISAK I UVEZ „UNION" GRAFIČKO-NAKLADNI ZAVOD D. D., ZAGREB / PRINTED IN YUGOSLAVIA

PRVA GLAVA

Ja, Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus ovaj i onaj, (jer ne ću da vam dosađujem svim svojim titulama), koji sam nekoć, a to i nije davno, poznat bio prijateljima i rođacima i drugovima kao „Klaudije idiot", ili „onaj Klaudije", ili „Klaudije mutavac", ili „Klau-Klau-Klaudije". ili u najboljem slučaju kao „jadni stric Klaudije", sada ću da pišem neobičnu historiju moga života, od najranijeg djetinjstva redom, godinu po godinu, sve do onog kobnog preokreta, kad sam prije osam godina, u dobi od pedeset i jedne godine, zapao u ovo što bih nazvao „zlatnom nezgodom", iz koje nisam nikako mogao da se iskopam.

Nije mi to nipošto prva knjiga: literatura, naročito historija, bila mi je jedino zanimanje i jedini interes za trideset i pet i više godina. Neka mi se dakle čitaoci ne čude vještomu stilu: ovu knjigu piše zaista sam Klaudije, ne piše njegov sekretar, a ni koji od onih službenih analista, kojima ljudi iz javnog života običavaju saopćavati svoje uspomene, jer se nadaju da će elegantno pisanje obogatiti ubogu sadržinu i laska ublažiti opačine. U ovom sam djelu, kunem se svima bogovima, ja sâm samcat svoj sekretar i svoj službeni analist: ja pišem sâm svojom rukom, a kakvomu bih se probitku nadao, kad bih laskao sâm sebi? I još, ovo nije prva historija moga života, što sam napisao. Napisao sam već jednu, u osam knjiga. Da budem iskren, prve sam četiri knjige izdiktirao većinom sekretaru Grku i rekao mu, neka ne mijenja ništa. No priznajem, gotovo cijelu drugu polovicu toga djela i u najmanju ruku nekoliko glava u prvoj polovici napisao je taj isti čovjek, Polibije, po materijalu, što sam mu dao. A on se tako tačno prilagodio mojemu stilu, da nitko ne bi pogodio, šta je moje a šta njegovo.

Bila je to nesklapna knjiga. Nisam mogao kritizirati cara Augusta, moga praujaka, ili njegovu treću i posljednju ženu, Liviju Augustu, koja mi je bila baka, jer njih su oboje

bili proglašeni za bogove, a ja sam bio u svećeničkoj službi u njihovu čast.

Neka je ono i bila nesklapna knjiga, koja spominje samo neoborive činjenice. Ja nisam kazivao laži, ali i nisam kazivao istinu onako kako je kanim kazivati ovdje.

Ovo je povjerljiva historija. No tko su, mogao bih biti zapitan, moji pouzdanici? Moj je odgovor: knjiga je upućena potomstvu. Ne mislim svoju praunučad ni prapraunučad: mislim daleko predaleko potomstvo. A zašto? Razjasnit ću.

Bit će zamalo osamnaest godina, kako sam došao u Kume u Kampaniji i pohodio Sibilu u njenoj spilji u brijegu Gauru. U Kumama ima uvijek Sibila, jer kad koja umre, nasljeđuje ju njena učenica; ali nisu sve jednako čuvene. Nekima od njih nije Apolon nikad udahnuo nikakvo proročanstvo za svih dugih godina njihove službe. Neka se proročanstva i zaista čine kao da ih je prije udahnuo Bakho nego Apolon, takvu iskazuju pijanu besmislicu; to je i ozloglasilo proročište.

Spilja se nalazi za lijepim malim hramom, posvećenim Apolonu i Artemidi. Prije nego mi se dopustilo da pohodim Sibilu, morao sam žrtvovati junca i ovcu, Apolonu i Artemidi. Bila je ciča zima prosinačka. Došao sam prerušen, no Sibila me poznala. Valjda me izdalo mucanje. U spilju sam s teškom mukom napipao put uz stube, četvoronoške, i ugledao Sibilu, sličniju majmunu nego ženi, gdje sjedi na stolici u krletki, obješenoj o strop. Odjeća joj je bila crvena, a ukočene joj se oči crvenile u onom jedinom crvenom traku svjetlosti, što je padao odnekud odozgor. Bezuba joj se usta cerila. Oko mene je bio smrtni zadah. No istisnuo sam pozdrav, na koji sam se bio pripravio. Nije mi odgovorila. Tek nešto kasnije sam razabrao, da je ovo mumificirano tijelo prijašnje Sibile, Dejifobe, koja je nedavno umrla u sto i desetoj godini; vjeđe su joj bile poduprte staklenim posrebrenim kuglicama, da se čini kao da se sjaju. Sibila, koja

vlada, živi uvijek sa svojom prethodnicom. Stajao sam valjda nekoliko minuta pred Dejifobom, strepio i prijazno se kreveljio, — činilo mi se da to traje cio život. Naposljetku se objavila živa Sibila, po imenu Amalteja, sasvim mlada žena. Crvena se svjetlost ugasila i Dejifobe nestalo, — netko, valjda učenica, zakrila mali otvor s crvenim staklom, — pa se spustila nova, bijela zraka i osvijetlila Amalteju, koja je sjedjela straga u zasjenku na prijestolu od bjelokosti. Bila je krasna lica, kao u ludilu, visoka čela, a sjedjela nepomično kao i Dejifoba. No oči su joj bile sklopljene. Koljena mi zaklecala, ja zamucam i nisam mogao da se iskopam iz mucanja.

„O Sib ... Sib ... Sib ... Sib ... Sib ...“ započeh. Ona rasklopi oči, namršti se i uze oponašati: „O Klau ... Klau ... Klau ...“ To me je posramilo te sam uznastojao da se sjetim, šta sam došao da zapitam. Rekoh sa silnim naporom: „O Sibilo, došao sam da te zapitam za sudbinu Rima i za svoju sudbinu“.

Malo po malo joj se preobrazilo lice, obuzela je proročanska moć, naprezala se i dahtala, huka povitlala po svim hodnicima, vrata zalupala, krila se okrznula meni o lice. svijetlo iščezlo, i ona izgovori božjim glasom grčke stihove:

Prokletstvo punsko koga mlavi
I bogaština koga davi,
Taj propade i ne ozdravi.

Iz usta će mu muhe teći,
Iz očiju se crvi leći,
A ne znaš smrtni dan proreći.

Onda baci ruke preko glave i započe opet:

Deset ljeta i pedeset tri
Danâ, Klau-Klau, pa ćeš steći ti,
Što ne želiš, ali žele svi.

Okupit ćeš četu gotovana,
Mucat, kvocat, šepat cijelog dana
I kapati slinu sa usana.

Kad Klau-Klaua nestane sa svijeta,
Još će svijetu jasno da ćereta
Za tisuću i devet sto ljeta.

Onda se bog nasmijao na njena usta, ljupkim ali strahovitim glasom — ho! ho! ho! Ja se poklonim, okrenem se brže i pođem spotičući se, strmoglavim se niz razvaljene stube, razbijem čelo i koljena i izidem, a isprati me grozovit smijeh.

Danas govorim kao iskusan gatar, stručnjak povjesničar i svećenik, koji sam imao prilike da proučim sibilinske knjige, pa mogu prilično pouzdano protumačiti stihove. Pod punskom kletvom misli Sibila prilično jasno rimsko razorenje Kartage. Mi smo radi toga bili dugo pod božjim prokletstvom. Kartazi smo se bili zakleli najvišim našim bogovima, među njima i Apolonom, na prijateljstvo i zaštitu, a onda je, zavidni što se je brzo oporavila od nevolja drugog punskog rata, naveli na treći punski rat i do temelja razorili, poklali joj žitelje i posuli polja solju. „Bogaština", to je glavno oruđe toga prokletstva, ona pomama za novcem, što vazda mori Rim, otkad je uništio glavnog svog takmaca u trgovini i zagospodovao svim bogatstvima na Sredozemnom moru. S bogatstvom je došla lijenost, lakomost, okrutnost, nepoštenje, kukavština, mekušavost i sve druge nerimske opačine. Šta je bilo ono, što su željeli svi osim mene, — a došlo je upravo iza deset godina pedeset i tri dana, — to ćete čitati dalje. Oni stihovi, da će Klaudije jasno govoriti. morili su me godinama, no mislim da sam ih naposljetku razumio. To je, mislim, nalog meni da napišem ovo djelo. Dok ga napišem, namočit ću ga u tekućinu, koja će ga konzervirati, zapečatiti u olovni tulac i zakopati gdjegod duboko

u zemlju, neka ga potomci iskopaju i čitaju. Ako je ispravno moje tumačenje, ono će se naći za kojih devetnaest stotina godina. A onda, kad se svi drugi današnji pisci, čija djela dotraju donde, budu činili da teturaju i mucaju, jer su pisali samo za današnji dan i oprezno, moja će historija govoriti jasno i bezobzirno. No kad pravo smislim, možda se i ne ću truditi da je pečatim u tulac, nego ću je samo baciti kudagod. Historičarsko mi iskustvo kazuje, da se više dokumenata održava slučajno nego namjerice. Apolon je izrekao proročanstvo, neka dakle Apolon i vodi brigu o rukopisu.

Kako vidite, odlučio sam se da pišem grčki, jer grčki će jezik, mislim, ostati navijek glavni književni jezik na svijetu, pa ako propadne Rim, kako je ukazala Sibila, ne će li s njim propasti i jezik njegov? Osim toga, grština je i Apolonov jezik.

DRUGA GLAVA

Da ustanovim vrijeme, u koje se zbivaju događaji, najbolje će biti, mislim, reći, da sam se ja rodio 774. godine pošto je Romul osnovao Rim i 767. godine poslije prve olimpijade, i da je tada dvadesetu godinu vladao car August, kojemu ne će valjda nestati imena ni za devetnaest stotina godina historije.

Ne sjećam se oca, umro mi je, dok sam još bio dijete. no kao mladić nisam propuštao nikakvu priliku da se kod svakoga, tko ga je poznavao, senatora, vojnika ili roba, obavještavam o njegovu životu i karakteru do svake sitnice. Započeo sam pisati njegovu historiju, pa ako me i jest brzo zaustavila baka, Livija, skupljao sam i dalje materijal, nadajući se da ću je jednom moći dovršiti. I jesam je baš onomad dovršio, ali ni sada nema smisla da bude predata javnosti. Toliko je republikanska po svojem uvjerenju, da bi moja današnja žena Agripinila, samo da čuje za to izdanje. dala uništiti svaki prijepis, a prepisivačima bi bila sreća. ako bi izmakli neizlomljenih ruku i neodsječenih palaca i kažiprstiju. Kako me mrzi ta žena!

Očev me je primjer vodio kroza sav život, jače nego ičiji drugi, osim brata moga Germanika. A Germanik je bio, priznaju svi, slika i prilika očeva, po licu, tijelu, srčanosti. razumu i plemenitosti, tako da ja njih spajam u pameti u jedno biće. Kad bih mogao tu historiju otpočeti od svoga djetinjstva, a da ne zalazim dalje nego samo do roditelja, učinio bih zaista tako, jer genealogije i obiteljske su zgode mučne. Ali ne mogu da ne pišem podulje o baki Liviji, (koja je od djedova i baka bila jedina živa, kad sam se rodio), jer ona je na nesreću glavni lik u prvom dijelu moje historije, pa ako ne prikažem jasno njen raniji život, ne će se razumjeti njena kasnija djela. Udala se za cara Augusta, kad se je rastavila od moga djeda. Poslije smrti mog oca postala je uistinu glava našoj obitelji, istisla moju mater Antoniju, strica Tiberija (zakonitoga glavara) i samog Augusta — čijoj je moćnoj zaštiti bio nas predao moj otac u svojoj oporuci.

Livija je bila iz obitelji Klaudija, jedne od najstarijih rimskih obitelji, isto kao i moj djed. Djed mi je bio jedan od najboljih Klaudija. Baka Livija bila je jedna od najgorih u klaudijevskoj obitelji. Govorila je djedu, kako bi se mogao zakraljiti, da se okoristi svojim dostojanstvom svećeničkim i svojim neokaljanim ugledom kod svih stranaka. Djed joj oporo uzvratio, da će se rastaviti s njom, ako mu još bude govorila tako. Na to ušutjela baka i pokorila se tobože, no od tog je časa bila umrla ljubav među njima, a ona se odmah prihvatila da zaokupi Augusta.

To joj nije bilo teško, jer August je bio mlad i povodljiv, i ona mu pomno proučila sklonosti, a i bila je jedna od triju tadašnjih najljepših žena. Kad je osvojila Augusta. navela ga da otpravi Skriboniju, — ženu stariju od njega. koju je uzeo radi političkih razloga, — a kazivala mu, da zna za njen preljub s jednim od prisnih prijatelja djedovih. August joj povjerovao, i ne pitajući za dokaze. Rastavio se sa Skribonijom, koja je bila sasvim nekriva, onog istog dana. kad mu je rodila kćer Juliju; nju je dao odnijeti iz porodiljine sobe, tako da Skribonija nije gotovo ni vidjela taj stvorak, i predao je na odgoj ženi jednog svog slobodnjaka. Moja baka, kojoj je bilo tek sedamnaest godina, devet godina manje nego Augustu, otišla onda k djedu i rekla mu: „Sad se rastavi sa mnom. Ja sam već pet mjeseci s djetetom, a ti mu nisi otac. Zavjetovala sam se da ne ću još jedno dijete roditi kukavici, i održavam zavjet". Što mu drago osjećao djed, kad je čuo to priznanje, rekao je jedino: „Zovni mi amo preljubnika, da sami raspravimo tu stvar". Dijete je bilo uistinu njegovo, ali nije trebalo da to zna, pa kad mu je baka rekla, da je drugog čovjeka, povjerovao joj.

Djed se začudio, kad je doznao, da ga je prevario tobožnji prijatelj August, ali je zaključio, da ga je zavela

Livija, a on nije mogao odoljeti njenoj krasoti. Bilo kako mu drago, nije prekorio Augusta. Rekao mu jedino: „Ako ti ljubiš tu ženu i hoćeš u časti da je uzmeš, uzmi je; neka se samo održi pristojnost". August se zakleo da će je odmah uzeti i ne će je nikad otpraviti, dok mu god bude vjerna; zakleo se najstrahovitijim zakletvama. Tako se rastavio moj djed. Što ga je tako zaludila, kažu da je bila kazna božja. jer po njenu je nagovoru naoružao jednom na Siciliji robove. da se bore protiv rimskih građana; k tomu je ona bila iz njegove obitelji, Klaudijeve, i radi tih dvaju razloga nije htio da je sramoti. Nije zacijelo bilo radi straha od Augusta. što je poslije nekoliko nedjelja učestvovao u njenoj svadbi. kao da otac udaje kćer, i pridružio se svatovskoj pjesmi. Kad to smislim, divim se njegovu vladanju.

Kad je Livija za tri mjeseca rodila dijete, mog oca, ljuto ju je uvrijedila Augustova sestra Oktavija, žena Marka Antonija, (i oni su mi bili baka i djed, po materi), — grčkim epigramom, da su sretni roditelji, kojima se za tri mjeseca rađa dijete: takva je kratka trudnoća bila dosad samo u mačaka i kuja.

Čim je moj otac bio odbijen od sise, vratio ga August u djedovu kuću i tamo je othranjen sa stricem mojim Tiberijem, koji je stariji četiri godine. Kad su djeca dorasla do razuma, prihvatio se djed sâm njihova odgoja. Nastojao je vazda da im udahne mržnju na tiraniju i privrženost starinskim idealima pravde, slobode i vrline. Baka mi se uvijek bunila, što sinovi nisu pod njenom paskom, — premda su je svaki dan pohađali u Augustovoj palači, — a silno se ražestila, kad je razabrala, kako se odgajaju. Djed mi je naglo umro za večerom s nekoliko prijatelja, pa se sumnjalo da je bio otrovan, no stvar se zabašurila, jer su među gostima bili August i Livija. Po njegovoj su oporuci djeca predata Augustovoj pasci. Stric Tiberije, kojemu je bilo tek devet godina, izrekao je govor na djedovoj sahrani.

August je gospodovao svijetu, no Livija je gospodovala

Augustu. A ja moram sad razložiti, otkud joj tolika vlast nad njim. Uvijek su se čudili, što iz tog braka nema djece. jer baka se nije pokazala neplodnom, a o Augustu su govorili da ima najmanje četiri nezakonita djeteta, osim kćeri Julije, o kojoj nema razloga nikakvoj sumnji da je njegova kći. Osim toga se je znalo da je strasno odan mojoj baki Istina se ne će lako povjerovati. Istina je da se taj brak nije nikad izvršio. August je doduše bio moćan s drugim ženama. ali je kao dijete bio nemoćan, kad bi pokušao da opći s mojom bakom. Jedino je razložito razjašnjenje da je August bio duševan čovjek. Znao je da je taj brak bezbožan, pa ga je to uzbuđivalo i od toga mu zamiralo tijelo.

Moja baka, koja je Augusta više željela za oruđe svojoj ambiciji nego za ljubavnika, više se je veselila nego žalostila radi te nemoći. Razabrala je da tim oružjem može pokoriti njegovu volju. Taktika joj je bila da mu neprestano prigovara, što ju je odmamio od moga djeda, o kojem je tvrdila da ga je ljubila. Uvjeravao ju je o svojoj strasnoj ljubavi. A eto sad kako je prevarena! Taj se strasni ljubavnik premetnuo u čovjeka, koji i nije muškarac. Svaki siromak ugljar ili rob praviji je muškarac nego on! Ni Julija nije njegova kći, i on to zna. Jedino zna milovati i pipati i ljubiti i prevrtati oči kao pjevač eunuh. Uzalud je tvrdio August da je s drugim ženama Herkul. Ili mu nije htjela vjerovati, ili ga krivila da troši na druge žene ono što krati njoj. No da ne bude sablazni, ustvrdi ona jednom da je zanijela s njim, a zatim da je pometnula. Sram i neugašljiva strast vezivali su Augusta jače uz nju, nego da su svake noći udovoljavali uzajamnoj požudi, ili da mu je izrodila tuce lijepe djece. A ona je vodila silnu brigu o njegovu zdravlju i udobnosti i bila mu vjerna, jer po prirodi nije bila pohotljiva ni za čim nego za vlašću; a on joj za to bio zahvalan, pa joj puštao da ga vodi i upravlja njime u svim njegovim ličnim i javnim poslovima. Čuo sam u povjerenju od starih dvorskih činovnika, da August, kad je uzeo moju

baku, nikad više nije pogledao drugu ženu. No po Rimu su se raznosile svakakve pripovijesti o njegovim ljubavnim zgodama sa ženama i kćerima odličnih ljudi; a kad je iza njegove smrti razlagala Livija, kako je njemu potpuno zagospodovala, govorila je da je jedino zato, jer mu je bila vjerna i nikad se nije plela u njegove prolazne ljubavne zgode. Ja mislim, ona je sama raznosila glasove o svim tim skandalima, da bi mu mogla štogod prigovarati.

Da budem zapitan, otkud mi ta čudna pripovijest, reći ću. Ono prvo o rastavi čuo sam od same Livije one godine kad je umrla. Ostalo, o Augustovoj nemoći, čuo sam od ženske, imenom Brizejide, majčine komornice, koja je prije služila kod bake kao djevojčica, a kako joj je bilo tek sedam godina, slušala im je razgovore, jer su mislili da je premlada i ne razumije.

Da očuvam Augustu dobar glas, prešućivao sam dosad nešto, no sada ću napisati. Baka je svoju vlast nad Augustom vješto održavala tim što mu je od svoje volje dobavljala lijepih mladih žena, kad bi vidjela da ga buni strast. Odabirala ih je sama na sirijskom ropskom sajmu, — on je volio Sirijkinje, — i one mu se dovodile po noći i odvodile u rano jutro; a nisu pred njim smjele ništa govoriti, kao da su prikaze iz sna. Kad je to radila tako pažljivo i ostala mu vjerna uza svu nemoć njegovu s njom, morao je on to držati za potpun dokaz o najiskrenijoj ljubavi.

Livija se je odijevala vrlo bogato i služila se najskupocjenijim azijskim mirisima; ali nije dopuštala ni najmanju pretjeranost u svojem kućanstvu, nego se hvalila da ga vodi na starinski rimski način. Pravila su joj bila: priprosta ali obilna hrana, redovito obiteljsko čašćenje bogova, nikakve vrele kupke poslije jela, stalan posao svima i nikakva rastrošnost. „Svi" nisu bili samo robovi i slobodnjaci, nego i svaki obiteljski član.

Većina žena voli da svojim ambicijama udara skromnu granicu; rijetke udaraju smionu granicu. No Livija je bila

jedinstvena po tom što nije svojim ambicijama uopće udarala nikakvih granica, nego ostajala sasvim ravnodušna i hladna u onom, što bi se u svake druge žene držalo za bjesomučno ludilo. I ja, s takvim izvrsnim prilikama da je promatram, tek sam malo po malo razabrao uopće, kakve su joj nakane. A i onda me je snalazilo iznenađenje, kad bi dolazilo do konačnog rješenja.

Po njenu je savjetu August naveo senat da proglasi dva nova božanstva, to jest božicu Romu, koja prikazuje žensku dušu rimske države, i poluboga Julija, ratnika heroja, Julija Cezara u apoteozi. August je znao, koliko vrijedi religijska veza, koja ujedinjuje pokrajine s gradom, a jača je nego kad se osniva jedino na strahu ili zahvalnosti. Događalo se je ponekad da su i pravi pravcati Rimljani nakon dugog boravka u Egiptu ili Maloj Aziji uzimali častiti bogove, koje su nalazili tamo, a zaboravljali svoje vlastite bogove i tako postajali stranci po svemu osim imena. U drugu ruku, Rim je uveo toliko mnogo religija iz gradova, koje je osvojio, i izgradio u gradu krasne hramove tuđim bogovima, kao što su Isida i Cibela, te je bilo razložito da sad, za uzvrat, postavlja u tim gradovima i svoje bogove.

Prvo je sad bilo Liviji udesiti, da stanu dolaziti u Rim izaslanstva provincijalaca, koji nisu pravi građani, te da oni mole, neka im se dade rimski bog, kojega će vjerno častiti. Po Livijinu će savjetu August reći senatu u pol šale, da se tim jadnicima ne može dabogme dopustiti da slave viša božanstva, Romu i Julija, ali im ne treba uskratiti kakvog boga, makar i nižeg. Na to će reći Mecena, jedan od Augustovih ministara, s kojim je već bio raspravljao August, bi li bilo zgodno uzeti Romulovo ime: „Dajmo im boga, koji će ih dobro čuvati. Dajmo im samog Augusta". August kao da se ponešto zbunio, ali je priznao da je Mecenin prijedlog razborit. U istočnjaka je i postojao običaj da se vladarima iskazuju božanske časti, i to bi se moglo lijepo okrenuti na rimski probitak. Tako je senat voljno prihvatio Mecenin prije-

dlog i odmah se digli u Maloj Aziji žrtvenici Augustu. Kult se raširio, no samo u pograničnim pokrajinama, koje su stajale pod direktnom vlašću Augustovom, a nije po onima, koje su bile pod senatskom vlašću, niti u samom gradu Rimu.

August se je slagao i s Livijinom odgojnom metodom i s njenim kućanstvom. Bio je priprosta ukusa. Nepce mu nije razlikovalo čisto maslinovo ulje od posljednjih iscjedina. Nosio je domaću tkaninu. Kolika god furija bila Livija, pravo je bilo reći da bez neumornog rada njena ne bi August nikad mogao izvršiti onaj neizmjerni posao, kojega se je bio prihvatio, da uspostavi u Rimu mir i sigurnost poslije dugih nesretnih građanskih ratova — u kojima je dabogme i sam igrao onako razornu ulogu. Augustov je rad zapremao četrnaest sati na dan, no Livijin, govorili su, dvadeset i četiri. Nesamo što je upravljala svojim velikim kućanstvom onako valjano kako sam opisao, nego je isto toliko učestvovala i u javnim poslovima. Mnogo bi knjigâ ispunio potpun izvještaj o svim pravnim, socijalnim, upravnim, vjerskim i vojnim reformama, što su oni izveli, da se i ne spominju javni radovi, koje su poduzimali, i hramovi, koje su ponovo sagradili. No bilo je mnogo odličnih Rimljana starijega naraštaja, koji nisu zaboravljali da je ta državna obnova, što se čini divnom, omogućena jedino vojnim porazom, tajnim ubijanjem ili javnim smicanjem gotovo svih onih, koji su usprkosili vlasti tog energičnog para. Da se njihova samosilna i samovoljna vlast nije prerušila starinskom slobodom, ne bi se oni nikad održali dugo. Uza sve to su četiri puta novi Bruti zapodijevali zavjeru protiv Augustova života.

TREĆA GLAVA

Ime Livija je srodno s latinskom riječju, koja znači pakost. Moja je baka bila savršena glumica, i gotovo svakoga je zavaravala njena vanjska pristojnost, oštri duh i ljupko vladanje. Ali nitko je nije zapravo volio: pakost primorava na respekt, a ne na ljubav. Imala je to svojstvo da su obični povodljivi ljudi u njenoj prisutnosti osjećali svoje umne i moralne nedostatke. Moram se ispričati, što i dalje pišem o Liviji, no to je neizbježivo: kao i sve poštene rimske historije, napisana je i ova sva od početka do kraja: ja volijem potpunu rimsku metodu, koja ne propušta ništa, nego Homerovu i uopće grčku, koja skače u sredinu, a zatim se prihvaća straga ili sprijeda, kako je volja.

Vidio sam jednom čudnu sliku s nutarnje strane u staroj kedrovoj škrinji, koja je bila, mislim, odnekud iz sjeverne Sirije. Natpis je bio u grčkom jeziku: „Otrov je kraljica“, a lice, iako je bilo naslikano više od sto godina prije nego što se rodila Livija, bila je slika i prilika Livijina.

Od loših je Klaudija bio i moj stric Tiberije. Bio je mrk, rezerviran i okrutan, no tri su osobe svojim utjecajem obuzdavale te elemente u njegovoj prirodi. Prvi je bio moj otac, jedan od najboljih Klaudija, veseo, otvoren i velikodušan; zatim August, vrlo čestit, živahan i prijazan čovjek, koji nije volio Tiberija, ali je radi matere velikodušno postupao s njim; a naposljetku žena njegova Vipsanija.

Treba, mislim, ovom prilikom da opišem njegovu pojavu. Bio je visok, crnokos, bijela lica, temeljit, plećat, toliko jakih ruku, da je znao smrskati orah, ili palcem i kažiprstom naskroz probosti tvrdu zelenu jabuku. Da nije bio tako spor u kretnjama, mogao je biti bokserski šampion: jednom je u prijateljskom boju ubio svoga druga, samom pesnicom, da mu je prsnula lubanja. Lice bi mu bilo lijepo, da nije bubuljicâ, da mu se nisu izbečile oči i da nije go-

tovo uvijek bio namršten. Govorio je malo i vrlo polagano. Bolovao nije nikada.

Koliko Tiberije i bio neomiljen u rimskom društvu, bio je vrlo dobar vojskovođa. Rijetko je spavao pod šatorom, jeo i pio nije bolje nego momčad. Rijetko bi se nasmiješio vojnicima ili ih pohvalio kojom riječju. „Neka me mrze", reći će jednom, „samo neka me slušaju". Vodio je sretne ratove u Armeniji, Partiji, Njemačkoj, Španiji, Dalmaciji, na Alpama i u Francuskoj.

Otac mi je bio, kako velim, jedan od najboljih Klaudija. Bio je jak kao i brat njegov, ljepšeg lika, brži u govoru i kretnjama, i nipošto slabiji vojskovođa. Najveće je pobjede održao moj otac na Alpama, u Francuskoj, u Holandiji, a naročito u Njemačkoj, gdje se, mislim, ne će nikad zaboraviti njegovo ime.

Kad se je god otac bavio u Rimu, žestio se je na onu sve veću poniznost Augustu, na koju je nailazio svagdje, Govorio je jednomu prijatelju, od kojega sam to čuo kasnije, da se više starog slobodnog rimskog duha nalazi u njegovih vojnika nego u cijelom senatorskom zboru. Kratko vrijeme pred smrt napisao je iz tabora u Njemačkoj gorko pismo Tiberiju. Zaželio od nebesa, da bi se August poveo za slavnim primjerom diktatora Sule, kad je poslije prvih građanskih ratova postao jedini gospodar Rimu, jer su mu svi neprijatelji bili ili podjarmljeni ili umireni, pa on počekao tek toliko, dok nije po svojoj volji uredio neke državne poslove, a onda se odrekao svoje službe i postao opet obični građanin. Ako August ne učini nabrzo to isto — a on je uvijek govorio da mu je to konačno nakana — bit će mu prekasno. Žalosno su se prorijedili redovi starog plemstva: proskripcije i građanski ratovi su oteli najsrčanije i najbolje, a koji su preživjeli, izgubili se u novom plemstvu — i to mi je plemstvo! — i sve se više vladaju kao porodični robovi Augustovi i Livijini. Brzo će Rim i zaboraviti šta znači sloboda i pokoriti se tiraniji, isto onako barbarskoj i

samovoljnoj kao što su i tiranije na Istoku. Nije se on u tolikim ljutim vojnama borio pod Augustovim zapovjedništvom zato, da se stvori takva nevolja. Ni njegova ljubav i duboko lično divljenje Augustu, koji mu je bio drugi otac, ne mogu ga spriječiti da ne govori što osjeća. Pita Tiberija, šta misli: ne bi li njih dvojica zajedno mogli nagovoriti, pa i prisiliti Augusta da se povuče? „Ako pristane, iskazivat ću mu tisuću puta veću ljubav i divljenje nego dotle; ali žalibože, tajni i neopravdani ponos, što je našu majku Liviju obuzimao uvijek radi njene vlasti nad Augustom, bit će najveća zapreka, na koju ćemo naići u tom".

Na nesreću, taj je list bio predat Tiberiju, baš kad je bio s Augustom i Livijom. „Glas od tvog plemenitog brata!" uzviknuo carski skoroteča, predajući mu list. Tiberije, i ne sluteći da bi u listu bilo išta, što se ne bi smjelo saopćiti Liviji i Augustu, zamoli za dopuštenje da odmah otvori i pročita. August reče: „Svakako, Tiberije, ali uz uslov da nam ga na glas pročitaš". On otpravi sluge iz odaje. „Hajde, da ne gubimo vrijeme, kakve su mu posljednje pobjede? Nestrpljiv sam da čujem".

Tiberije pročita nekoliko prvih redaka i onda se sav zacrveni. Htjede da preskoči opasni dio, ali razabra da je gotovo sve sama opasnost, osim jedinoga konca, gdje se otac tuži na nesvjesticu, što ga spopada od rane na glavi, i pripovijeda o svom teškom maršu na Labu. Nedavno su se, piše, javila neobična znamenja. Izvanredna pojava, noć po noć, kako padaju zvijezde; iz šume kao da jadikuju ženski glasovi; a o svanuću projahala odjednom na bijelim konjima kroz tabor dva božanska mladića u grčkoj odjeći, ne u njemačkoj. Naposljetku se na vratima u njegov šator javila žena Njemica, viša od čovječjeg rasta, progovorila mu grčki i rekla mu. neka ne ide dalje, jer mu je protivan usud. Tako je Tiberije čitao odovud riječ, odonud riječ, zamucavao se, govorio da je pismo nečitljivo, otpočinjao opet, zamucavao se opet i naposljetku se ispričao.

„Šta je to?“ zapita August. „Valjda možeš još što razabrati“.

Tiberije se sabra. „Da pravo reknem, gospodaru, mogu, no list nije zavrijedio da se čita. Brat mi očito nije bio zdrav, kad ga je pisao“.

August se uznemiri. „Valjda se nije ozbiljno razbolio?“ No baka Livija dosjeti se odmah da u listu ima nešto, što je Tiberija strah čitati, jer se tiče ili Augusta ili nje, — i istrgne mu list. Pročita ga, namršti se ljuto, pruži ga Augustu i reče: „To se tiče jedinoga tebe. Nije na meni da kažnjavam sina, ma kako se izrodio, nego na tebi kao njegovu skrbniku i državnom poglavici“.

August se uzbuni, sav radoznao, šta li bi to moglo biti nepodobno. Pročita list, no kao da mu je za pokudu bio jedino zato jer vrijeđa baku, a ne što piše protiv njega. I zaista, osim ružne riječi „prisiliti“, tajom je odobravao misli, iskazane u listu, premda je uvreda, dobačena baki, padala i na njega. Stanje mu je bilo nemilo isto kao i momu ocu, a bila je istina, odavno je već bio obećao da će se povući, kad ne bude više imao javnih neprijatelja, i nekoliko je puta otad spominjao u svojim govorima onaj sretni dan, kada će mu se završiti posao. Dotežali su mu neprestani državni poslovi i neprestane časti: želio je spokoja i anonimnosti. No baka mu nije nikada dopuštala da odstupi, nego mu vazda govorila da nije još ni napolak posvršavao poslove, i samo će biti nereda, ako se sad povuče. Tako je on svagda popuštao i vladao dalje.

Baka pogleda oštro Augusta, kad je bio pročitao nesretni list. „Dakle?“ zapita.

„Ja se slažem s Tiberijem“, odgovori on blago. „Mladić je valjda bolestan. To je poremećenje od prenapornog rada. Pazi na konačnu stavku, gdje spominje ranu na glavi i kako mu se javljaju prikaze, — pa to je dokaz. Ne treba ništa drugo. One njemačke šume nisu mjesto za čovjeka bolna duha, je li, Tiberije? Volio bih, da se on vrati u Rim.

Bi li se ti, premila Livijo, veselila, da ti se vrati sin, je li?“

Baka nije odgovorila ravno, nego će reći, vazda se mršteći: „A ti, Tiberije?“

Stric mi je bio lukaviji nego August. Bolje je poznavao materinu narav. On odgovori: „Brat se zaista čini da je bolestan, ali ni bolest ne može ispričati takvo nesinovsko vladanje i takvu silnu ludost. Slažem se s tim da ga treba pozvati i podsjetiti ga, kako su ružne ovako niske misli o skromnoj, odanoj i neumornoj majci, i kakva je strahota povjeravati to pismu i slati po neprijaznoj zemlji. Osim toga, djetinjast je i argumenat o Suli. Čim je Sula sišao s vlasti, otpočeli se opet građanski ratovi i dokinuo se njegov novi ustav“. Tako se izvukao Tiberije, no od srca mu je bilo mnogo u toj srdžbi na moga oca, što ga je zatjerao u takvu nepriliku.

Livija je bješnjela na Augusta, što je tako olako pustio da ona bude vrijeđana, i još pred sinom. Isto joj je tako žestoka bila srdžba i na mog oca. Znala je, ako se vrati, da će po svoj prilici provesti svoj naum da prisili Augusta na odstup. Vidjela je i to da nikad ne će moći vladati po Tiberiju — sve ako mu i osigura nasljedstvo — doklegod moj otac, čovjek silno omiljen u Rimu i sa svim zapadnim pukovnijama za sobom, kani da obnovi narodne sloboštine. A najviša joj je vlast postala važnijom od života i od časti; toliko je mnogo žrtvovala njoj. No znala je prikrivati svoje osjećaje. Pričini se kao da se slaže s Augustovim mišljenjem da je moj otac samo bolestan, te će reći Tiberiju da mu je prestroga pokuda. No odobri da treba odmah pozvati oca. Čak i zahvali Augustu, što je velikodušno umanjio krivicu jadniku sinu njenu, i reče da će mu poslati svog pouzdanog liječnika sa zamotkom kukurijeka, jer to je čuvena ljekarija za umnu slabost.

Liječnik je otputovao sutradan zajedno sa skorotečom, koji je nosio Augustov list. List je bio prijazna čestitka nje-

govim pobjedama i saučešće radi rane na glavi; dopuštao mu je da se vrati u Rim, no takvim riječima, koje su značile da se mora vratiti, želio ili ne želio.

Moj je otac za nekoliko dana odgovorio i zahvalio Augustu za velikodušnost. Veli da će se vratiti, čim mu dopusti zdravlje, no list mu je stigao dan iza lake nezgode: pod njim se srušio konj u trku, skotrljao mu se na nogu i prignječio je o oštar kamen. Majci zahvaljuje za brigu, za kukurijek i što mu šalje liječnika. Naposljetku veli da bi volio ostati na svom mjestu, no Augustove su želje njemu zapovijed, te će se vratiti, čim se oporavi. Sada je utaboren na Saali u Thüringiji.

Kad je te vijesti čuo Tiberije, koji je s Augustom i Livijom bio u Paviji, zamoli odmah za dopuštenje da ode k bolesniku. August mu dopusti i on zajaše konja te pojuri k sjeveru, s malom eskortom, najprečim klancem u Alpama. Pred njim je bio put od pet sto milja, no mogao se je uzdati u čestu zamjenu konjâ na stanicama, a kad mu doteža na sedlu, mogao je naručiti dvokolice i prespavati u njima nekoliko sati, ne zastajući na putu. Vrijeme mu je bilo povoljno. Prešao Alpe i sišao u Švicarsku, zatim udario glavnom cestom uz Rajnu, i nije zastajao ni da pojede toplo jelo, sve dok nije stigao u mjesto zvano Mannheim. Tamo prijeđe rijeku i udari na sjeveroistok, po ružnim putevima i kroz neprijazan kraj. Bio je sam, kad je naveče trećega dana stigao na mjesto, jer mu je prva eskorta bila zaostala, a nova eskorta, koju je bio uzeo u Mannheimu, nije mogla da stiže za njim. Kažu da je drugog dana i noći prevalio od podneva do podneva gotovo dvjesta milja. Dospio je da pozdravi mog oca, ali nije stigao da mu spasi život, jer gangrena mu je bila zahvatila nogu sve do bedra. Otac, ako je i bio na samrti, još je bio toliko pri svijesti te zapovjedio taboru da iskaže Tiberiju časti, koje mu pripadaju kao zapovjedniku. Braća se zagrlila i moj otac šapne: „Je li ona pročitala moj list?“ „Prije nego ja“, progunđa stric Tiberije. Ništa više nisu govorili, samo moj otac uzdahnuo: „Rim ima ljutu majku“. To su mu bile posljednje riječi, i malo zatim mu stric Tiberije zaklopio oči.

Tabor, u kojem je umro otac, nazvan je „prokletim“, a tijelo mu je u vojnoj povorci preneseno u vojni zimovnik u Mainz na Rajni. Stric Tiberije prepješačio je cijeli taj put kao glavni žalosnik. Vojska je željela da tu sahrani tijelo, ali on ga dovezao na sahranu u Rim, gdje je spaljeno na gorostasnoj lomači na Marsovu polju. August je sam izrekao samrtni govor.

Livija nije pravo znala koliko bi vjerovala Tiberiju. Kad se je vratio s tijelom moga oca, činilo se učešće njegovo prama njoj usiljenim i neiskrenim, a kad je August poželio sebi isto tako časnu smrt kao što je očeva, preletio mu licem mali smiješak. Tiberije je, čini se, odavno već slutio da moj djed nije umro prirodnom smrću, te odlučio da u svem priječi svojoj majci volju. Kako je često morao ručavati za njenim stolom, osjećao je da je sasvim predat njoj na milost. Silno se je trudio da stekne njenu sklonost. Livija je shvaćala, šta mu je na pameti, i nije bila nezadovoljna. On je bio jedini koji je sumnjao na nju da je trovačica i očevidno tajio svoju sumnju.

Klaudije, dosadni čovječe, već si pri koncu treće glave, a nisi još stigao ni do svog rodnog mjesta. Kazuj ga odmah, jer inače ne ćeš nikad stići ni do polovice svojoj historiji. Napiši: „Rodio sam se u Lyonu, u Francuskoj, 1. augusta, godinu dana prije očeve smrti“. Tako. Roditelji su mi imali šestoro djece prije mene, no mati je pratila vazda oca na vojnama, te je teško bilo djetetu da poživi. Na životu smo ostali samo brat moj Germanik, pet godina stariji od mene, i sestra Livila, godinu dana starija nego ja: oboje su baštinili divnu tjelesnu građu očevu. Ja nisam. Zamalo što nisam umro tri puta prije druge svoje godine, a da očeva smrt nije vratila porodicu u Rim, sva je prilika da se nikad ne bi napisala ova historija.

ČETVRTA GLAVA

U Rimu smo živjeli u velikoj kući, koja je bila djedova i on je namro baki. Bila je na Palatinskom brežuljku, tik do Augustove palače i do Apolonova hrama, koji je sagradio August i u kojem je bila knjižnica. S Palatinskog je brežuljka pogled na forum. Pod strminom je bio hram blizanaca bogova, Kastora i Poluksa. (To je bio stari hram, sagrađen od drva i busenja, a Tiberije ga je nakon šesnaest godina nadomjestio, na svoj trošak, veličanstvenom mramornom gradnjom, koja je islikana i pozlaćena i bogato opremljena). Tu na brežuljku bio sam zdraviji nego dolje u jami uz rijeku. Ovdašnje su kuće bile većinom senatorske. Bio sam vrlo bolešljivo dijete, „pravo bojište bolestima", kako su govorili doktori — poživio sam možda jedino zato, jer se bolesti nisu mogle složiti, koja bi me odnijela. Da otpočnem dakle, rodio sam se prerano, sa sedam mjeseci, i zatim mi nije prijalo dojkinjino mlijeko, tako da mi se koža osula ružnim osipom, a onda me snašla malarija, i dobrac, od kojega sam malo ogluhnuo na jedno uho, i vrbanac, i kolitis, i naposljetku dječja paraliza, koja mi je skratila lijevu nogu, tako da sam osuđen na vječno hramanje. Radi jedne ili druge od tih različitih bolesti bio sam cijelog života tako slab u kukovima, da nikad nisam mogao trčati ni daleko hodati. Zatim me još često hvata poslije jela strahovita bol u lažičici. Dva tri puta mi tako pozlilo, da bih bio — samo da se nisu upleli prijatelji — zarinuo u bolno mjesto nož.

Mislilo bi se da će moja mati Antonija, krasna i plemenita žena, koju je mati njena Oktavija othranila u najsavršenijoj čestitosti i koja je bila jedina ljubav moga oca, posvetiti najveću ljubav i brigu meni, najmlađemu djetetu, pa i da ću joj biti miljenče, jer će me žaliti radi mojih nevolja. Ali nije bilo tako. Činila mi je sve, što se je moglo držati za njenu dužnost, ali ništa više. Nije me voljela. Bio sam joj odvratan, nesamo radi bolešljivosti, nego i što joj je sa

mnom bila jako teška trudnoća i s teškom se mukom porodila; zamalo što nije zaglavila u porođaju, a i ostala za sav život više manje nemoćna. Moje je prerano rođenje skrivila nagla prepast njena na svečanosti, priređenoj u čast Augustu, kad je pohodio mog oca u Lyonu, da posveti tamo „žrtvenik Romi i Augustu": otac mi je bio namjesnik triju francuskih provincija, a Lyon glavni stan njegov. Neki ludi Sicilac rob. koji je pri svečanosti bio konobar, trgnuo odjednom bodež i uzeo se razmahivati ocu iza vrâta. Mati je jedina opazila tu zgodu. Uhvatila robov pogled i toliko je bila sabrana da mu se nasmiješila i prijekorno stresla glavu, za znak njemu. neka ostavi bodež. Dok se je on skanjivao, zagledala se dva druga konobara za njenim pogledom, pa ga za vremena svladali i razoružali. Onda se ona onesvijestila te je odmah spopale porođajne muke. Možda sam zato bio uvijek u bolnu strahu od ubijstva, jer kažu da se pretporođajni strahovi mogu naslijediti.

Kako sam bio nježno dijete, jako me je jadilo materino ponašanje. Čuo sam od sestre Livile, krasne djevojke, no okrutne, tašte i ambiciozne, jednom riječju, tipične Klaudijevke loše vrste, da me je mati zvala „ljudska kob" i govorila, da su se trebale zapitati sibilinske knjige, kad sam se rodio. Govorila je još, da me je priroda otpočela, ali me nije nikada dovršila, nego me otrgnula u stranu, zlovoljna na početak, koji nije ni za što. I još, da su starinski ljudi bili pametniji i plemenitiji nego mi: oni su za probitak ljudskomu plemenu izlagali slabu djecu na golom brijegu. Tako je možda Livila i iskitila sitnice, no ja znam, kako mi se mati jednom rasrdila, kad je čula za neki suludi prijedlog jednog senatora u senatu, pa buknula: „Toga bi čovjeka trebalo maknuti! Tup je kao magarac — no šta govorim ja? Magarci su razumna stvorenja, kad se uporede... On je tup kao... kao... Bože mili, tup je kao moj sin Klaudije!"

Germanik joj je bio ljubimac, kao što je bio i svima, no

ja nesamo što mu nisam zavidio, nego mu se i veselio, što je svuda stjecao ljubav i divljenje, kuda je god dolazio. Germanik me je žalio i nastojao što je god mogao da mi život učini sretnijim, pa me preporučivao starijima od mene da sam dobroćudan dječak, koji će biti zahvalan za velikodušan i obziran postupak. Plaši me samo strogost, govorio je, i od nje se razbaljam još gore nego što bi trebalo. I imao je pravo. Nervozno trzanje u rukama, nervozno trganje glavom, mucanje, osjetljiva probava, neprestano kapanje iz usta, sve je to nastalo od strave, kojom su me morili pod imenom discipline. Kad bi se Germanik kod matere zauzeo za mene, običavala se je blago nasmijati i govoriti: „Plemenito srce, nađi štogod bolje za svoje prebujno čuvstvo!“ No baki je Liviji bila navada da govori: „Ne budi lud, Germaniče! Ako se bude pokoravao disciplini, postupat ćemo s njim prijazno kako zaslužuje. Ti prežeš kola pred konje“. Baka je rijetko razgovarala sa mnom, a kad i jest, bilo je prezirno i nije me gledala, i najviše bi govorila: „Odlazi iz sobe, dijete, ja bih da budem u sobi“. Kad je imala razloga da me ukori, nije to nikad činila usmeno, nego bi poslala kratak, hladan list. Na primjer: „Doznala je gospođa Livija, da dječak Klaudije trati vrijeme, tumarajući oko Apolonove knjižnice. Dok ima da uči iz početnica, što mu ih daju učitelji, besmislica je da se bavi ozbiljnim djelima s knjižničkih polica. Osim toga njegovo vrzmanje i buni istinite učenjake. Taj običaj mora prestati“.

Što se tiče Augusta, on nije doduše nikad istupao protiv mene s proračunanom krutošću, no isto kao i moja baka nije ni on volio da ja budem u istoj sobi s njim. Silno je volio dječarce, (kao što je i sam sve do konca života ostao prerastao dječak), no samo im govorio: „zgodni, muževni momčići“, kao što je govorio mojemu bratu Germaniku i svojim unucima Gaju i Luciju, koji su svi bili naočiti. Najveći su mu miljenici bili mali tamni dječaci, Mauri, Parti i Sirijci. Samo jednom je pokušao da svlada svoju odvratnost od

mene i pustio da se igram kuglicama s njegovim miljenicima, ali mi je tako neprirodan bio taj napor, da sam postao još nervozniji nego obično — pa sam mucao i trzao se kao lud. Nikad više nije pokušavao. Mrzio je patuljke i bogalje i nakaze, te govorio da oni donose zlu sreću i trebalo bi da ne budu na dogledu. No ja nisam nikad smogao da mrzim Augusta, kao što sam zamrzio baku, jer što me on nije volio, bilo je bez zlobe i nastojao je koliko je god mogao da to svlada: i zaista, ja sam zacijelo bio jadna mala nepodoba, rugoba uz onako snažna i veličanstvena oca i onako lijepu i stasitu mater. August je sam bio naočit čovjek, premda onizak, kovrčave svijetle kose, koja je tek kasno posijedjela, jasnih očiju, vesela lica i uspravna lijepa držanja.

Ne smijem zaboraviti da spomenem neobičnu zgodu iz moga djetinjstva. Jednog ljeta, kad mi je baš bilo osam godina, pohodili smo mi, mati, brat Germanik i sestra Livila, tetku Juliju u krasnom ljetnikovcu na moru kod Ancija. Bilo je oko šest sati poslije podne i mi izišli da se u vinogradu rashladimo na hladnom povjetarcu. Julija nije bila s nama, no u društvu su bili Tiberijev sin, onaj Tiberije Druzo, kojega smo kasnije zvali vazda „Kastor“, i Postum i Agripina, Julijina djeca. Odjednom začujemo nad sobom silnu vrisku. Uzgledamo i smotrimo nekoliko orlova kako se bore. Slijetalo je perje. Htjedosmo da ga pohvatamo. Germanik i Kastor uhvatili svaki po jedno pero, dok još nije palo na zemlju, i zatakli sebi u kosu. Kastor je imao sitno perce iz krila, no Germanik sjajno pero iz repa. Oba su pera bila okrvavljena. Nekoliko kapi krvi kanulo Postumu na uzdignuto lice i na haljine Livili i Agripini. A onda nešto tamno spalo iz zraka. Ne znam zašto sam učinio, samo sam raširio jednu polu svoje haljine i dočekao to. Bio je malen vučić, štene, ranjeno i zaplašeno. Orlovi sletjeli, da ga opet ugrabe, no ja sam sakrio vučića, a kad smo se uzvikali i uzeli bacati na njih batine, suzbijeni uzletjeli i odletjeli vrišteći. Bio sam zbunjen. Nisam želio vučića. Livila ga

zgrabi, no mati, koja je bila jako mrka, zapovjedi joj da mi ga vrati. „Dopao je Klaudiju“, reče. „On ga mora zadržati“.

Zapita starca plemića, člana augurskoga zbora, koji je bio s nama: „Reci mi, šta znači to?“

Starac joj odgovori: „Šta bih znao reći? Može da ima veliko značenje, ili nikakvo“.

„Ne boj se. Kaži, šta misliš da to znači.“

„Otpravi prvo djecu!“ reći će on.

Ne znam, je li joj izložio onakvo tumačenje, kakvo će svatko, kad pročita ovu historiju, držati da jedino i može biti. Znam jedino, dok smo se mi druga djeca držali podalje, — moj je mili Germanik našao još jedno pero iz repa, koje je bilo zapelo za glogov grm, i ja ga ponosno utaknuo u kosu, — a Livila radoznalo otpuzala za ružin džbun i načula nešto. Prasnula, smijući se na sav glas: „Jadni Rime, ako ti *on* bude zaštitnik! Uzdam se u boga da ću dotle umrijeti!“

Augur se okrene k njoj i upre prst u nju. „Drska djevojčice“, reče, „bog će ti svakako ispuniti želju na takav način kako ti ne će biti po volji!“

„Bit ćeš, Livilo, zaključana u sobu i ne ćeš ništa dobiti da jedeš“, reći će mati. I to su bile kobne riječi, kad ih se danas sjećam. Livila je bila za preostalih praznika zatvorena. Svetila mi se svakakvim domišljatim pakostima. Ali nam nije smjela reći, šta je kazao augur, jer se je morala zakleti Vestom i našim kućnim bogovima da ne će ni otvoreno ni okolišeći odavati, šta je značilo znamenje, doklegod živi itko od onih, koji su bili prisutni. I svi smo se morali zakleti. No kako sam već mnogo godina ja jedini još živ od toga društva, — mati moja i augur, ako su i toliko bili stariji, preživjeli su druge, — nisam više obvezan na šutnju. Neko vrijeme iza toga znao sam često zateći mater kako me promatra neobično, gotovo s respektom, ali nije bolje postupala sa mnom nego i prije.

Nisu me puštali u dječačku školu, jer radi slabih nogu ne bih mogao učestvovati u gimnastičkim vježbama, koje su bile glavni dio odgoja, a radi bolesti sam bio daleko zaostao u nauci, a na smetnju su mi bili gluhoća i mucanje. Bivao sam zato rijetko u društvu s dječacima mojih godina i moje klase, nego su bili pozivani da se igraju sa mnom sinovi domaćih robova: dvojica njih, Kalon i Palas, obojica Grci, bili su mi kasnije sekretari, kojima su se povjeravali najvažniji poslovi. Kalon je postao otac drugoj dvojici mojih sekretara, Narcisu i Polibiju. Provodio sam mnogo vremena i sa ženama moje majke i slušao njihove razgovore, dok su prele ili grebenale ili tkale. Mnoge su od njih, kao što moja odgojiteljica, bile slobodno odgojene, i priznajem da mi je bilo ugodnije u njihovu društvu nego u društvu bilo kakvih ljudi, u koje sam kasnije dospio; bile su otvorene, oštroumne, skromne i prijazne.

Moj učitelj Marko Porcije Katon bio je, barem po svojem vlastitom sudu, živo utjelovljenje starinskih rimskih vrlina, kojima su se njegovi djedovi odlikovali jedan za drugim. Neprestano se dičio svojim djedovima, kao što se diče tupi ljudi, koji vide da ništa nisu uradili sami. Dičio se naročito Katonom Cenzorom, koji mi je možda najmrži od svih likova u rimskoj historiji, jer se je vazda borio za „stare vrline“ i tako ih u narodnom mišljenju poistovjetio sa surovošću, zasukanošću i oporošću. Morao sam kao školske knjige čitati samohvalisava djela Katona Cenzora i njegov izvještaj o vojni u Španiji, gdje je razorio više gradova nego što je proveo dana u toj zemlji. Služio se čak i ubijcama, da ukloni opasne neprijatelje. Katon je želio jedino pljačku i triumf. A triumfi su bili prokletstvo Rimu.

Katonov priručnik o gospodarstvu i kućanstvu postao je moja abecedarka, i kad bih se god spotaknuo o koju riječ, dobio bih po dvije pljuske; jednu po lijevom uhu za svoju tupoglavost, a po desnom zato što vrijeđam plemenitoga Katona. Sjećam se jednog mjesta u knjizi, u kojem je vrlo lije-

po sažeto mišljenje toga čove: „Gospodar treba da proda svoje stare volove i svu rogatu stoku, koja je slabe građe; sve svoje ovce, koje nisu krepke, njihovu vunu i kožu; treba da proda svoju staru koliju i staro gospodarsko oruđe; treba da proda one svoje robove, koji su stari i nemoćni, i sve što je istrošeno ili beskorisno". Kad sam ja živio na svojem imanjcu u Kapui, pazio sam da izmučenu stoku upotrebljavam za lak posao i onda sam je dao tjerati na pašu, doklegod joj ne doteža starost, pa je ubijao. Nisam se nikad ponizio da ih prodajem budzašto kakvomu seljaku, da ih mori do posljednjeg daha. A sa svojim sam robovima postupao uvijek velikodušno i u bolesti i u zdravlju njihovu, u mladosti i u starosti, i za uzvrat očekivao od njih krajnju odanost. Rijetko sam bio razočaran, no kad bi oni zlo upotrebili moju velikodušnost, bio sam s njima nesmiljen. Ja i ne sumnjam da su se staromu Katonu vazda razbolijevali robovi, samo da ih proda čovječnijemu gospodaru, no mislim i to da je on po svoj prilici postigao od njih manje valjanog rada nego ja od mojih. Ludo je postupati s robovima kao sa stokom. Oni su razumniji nego stoka i mogu uz to hotimičnom nemarnošću i tupoglavošću za nedjelju dana stvoriti na čijem dobru veću štetu nego što si platio za njih. Katon se je hvalio da nije nikad za roba platio više od nekoliko funti: valjao mu je svaki nakazni škiljavi čovo, samo ako se čini da ima dobre mišiće i zube.

A tko je na Rim navratio punski rat? Taj isti stari Katon, koji je svaki put, kad bi ga zapitali za mišljenje u senatu ili za što bilo, završavao svoj govor riječima: „To je moje mišljenje, a inače mislim da treba razoriti Kartagu: ona je prijetnja Rimu". Bez prestanka tešući o prijetnji iz Kartage stvorio je u svijetu toliku nervozu da su Rimljani, kako rekoh, pogazili najsvetije svoje obveze i do temelja razorili Kartagu.

Pisao sam o starom Katonu više nego što sam kanio, zato jer je on u mojoj pameti svezan s propašću Rima, za koju je

odgovoran isto onako kao i oni ljudi, „koji su svojom raskošnošću", veli on, „iscijedili državu", i sa spomenom o mojem nesretnom djetinjstvu pod vlašću onog mazgara, njegova praprapraunuka. Ja sam već star čovjek i učitelj mi je mrtav pedeset godina, no još vazda mi zgražanje i mržnja obuzimaju srce, kad pomislim na njega.

Germanik se je prijazno i uvjerljivo zauzimao za mene kod starijih drugova, no Postum je bio borac kao lav. Nije zazirao ni od koga. Usuđivao se da u lice govori čak i baki Liviji. Augustu je Postum bio ljubimac, i zato se Livija pričinjala kao da joj se mili ono što je zvala dječačkom impulzivnošću. Postum joj je isprva vjerovao, jer nije znao ni za kakvu varku. Jednog dana, kad je meni bilo dvanaest godina, a njemu četrnaest, prolazio je slučajno pored sobe, u kojoj me je učio Katon. Čuo pljuskanje i moje uzvike da mi se smiluje, pa ražešćen uletio u sobu. „Da si ga odmah prestao tući!" zaviknuo.

Katon ga pogleda prezirno i iznenađen i odvali mi još jednu pljusku, koja me je zbacila sa stolice. Postum će mu reći: „Tko ne može da bije magarca, bije sedlo". (To je bila poslovica u Rimu).

„To je drskost, šta ti to misliš?" izdere se Katon.

„Ja mislim", odgovori Postum, „da se ti svetiš Klaudiju zato jer držiš da ima neka opća zavjera, koja treba da pritišče tebe. Zar si ti zaista predobar da učiš njega, je li?" Postum je bio razborit: pogodio je, to će Katona razbjesniti toliko da će se zaboraviti. I Katon se uhvatio na méku te se uzvikao uz starinske kletve, kako je za vrijeme njegova pradjeda, kojemu ovaj mutavi nevaljalac vrijeđa spomen, zlo i naopako bilo svakomu djetetu, koje bi se ogriješilo o štovanje prama starijima, jer oni su teškom rukom dijelili pouke. A u ovo izrođeno vrijeme prvi ljudi u Rimu dopuštaju svakomu neukomu glupomu tikvanu (to je bilo namijenjeno Postumu) ili svakomu slaboumnomu bogalju derančiću (to je bilo meni) ...

Postum mu uteče u riječ, smješkajući se za opomenu: „Imao sam dakle pravo. Izrod August vrijeđa velikog Cenzora, kad tebe zaposluje u svojoj izrođenoj porodici. Ti si, mislim, rekao Liviji, šta o tim stvarima misliš?“

Katon samo što nije pregrizao jezik od muke i uzbuđenja. Da Livija čuje što je rekao, bio bi mu to konac; dosad je vazda iskazivao najveću zahvalnost za čast, što mu je povjeren njen unuk, a da se i ne spominje povratak obiteljskih imanja, zaplijenjenih poslije bitke kod Filipa, gdje mu je otac poginuo boreći se protiv Augusta. Katon je bio dovoljno pametan ili dovoljno lukav da razumije napomenu, te su se poslije toga znatno smanjile moje svakidašnje muke. Za tri četiri mjeseca, na veliko uživanje, nije mi više bio učitelj, jer su ga imenovali za ravnatelja dječačke škole. Postum mu je tamo postao učenik.

Postum je bio silno jak. U svim je školskim igrama bio „kralj“ — za čudo, koliko se je ta riječ održala kod učenika — i održavao strogu disciplinu nad svojim drugovima.

Katonu odredi sad Livija da joj piše polugodišnje izvještaje o svojim učenicima: primijeti mu da će ih kazivati Augustu, ako bude vidjela da će ga zanimati. Katon je shvatio da mu izvještaji i nisu obavezni, ako mu ona ne bude nagovješćivala da pohvali ili pokudi kojeg dječaka. Jednoga dana pohodi Livija školu, a tamo je Postum kao kralj izdavao naloge. Katon opazi kako se je namrštila, kad je to vidjela. To ga ohrabrilo da napiše u prvom iza toga izvještaju: „Vrlo nerado ali za volju vrlini i pravdi moram izvijestiti da je dječak Agrippa Postumus sklon da se razvije u surovu, silničku i neukrotivu narav“. Iza toga se Livija ponašala prema njemu tako ljubezno, da mu je dalji izvještaj bio još stroži. Livija nije izvještaje pokazivala Augustu, nego ih držala u rezervi, a Postum nije znao za njih.

Pod Postumovim sam kraljevanjem proživio dvije najsretnije godine svoje mladosti, mogu reći: svoga života. On je naložio drugim dječacima da imam biti pripuštan u školske igre, ako i nisam učenik, i da će svaku neuljudnost ili uvredu, nanesenu meni, držati za neuljudnost i uvredu samomu njemu. Tako sam učestvovao u svim sportovima, koje mi je dopuštalo zdravlje, pa bih šmugnuo u pozadinu samo onda, kad bi se dogodilo da dođe August ili Livija. Mjesto Katona mi je sad bio učitelj dobri stari Atenodor. Od njega sam za šest mjeseci naučio više nego od Katona za šest godina. Atenodor me nije nikad tukao i bio je jako strpljiv. Hrabrio me i govorio mi, da hromost moja treba da bude poticaj mojemu razumu. Hrom je i Vulkan, bog svih vještih zanatlija. A što se tiče moga mucanja, Demosten, najodličniji govornik svih vremena, rodio se je mutavcem, ali je mucanje ispravio svojim strpljivim i usredsređenim radom. Demosten se je služio ovom istom metodom, po kojoj on sad uči mene. Atenodor mi je davao da deklamujem s ustima punima šljunaka: nastojeći da svladam smetnju tih šljunaka zaboravljao sam na mucanje, a zatim se šljunci uklanjali, sve jedan po jedan, dok nije preostao ni jedan, i ja se iznenadio, kad sam vidio da govorim kao i svaki drugi. No samo u deklamacijama. U običnom sam razgovoru mucao ružno. Stvorio je ugodnu tajnu između sebe i mene, što sam tako dobro znao deklamovati. „Jednoga ćemo dana iznenaditi Augusta“, reći će. „No pričekaj još!“ Kad bih loše govorio, uzeo bi nizati, da me zastidi: „Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus, sjeti se, tko si i šta radiš“. S Postumom i Atenodorom i Germanikom kao prijateljima počeo sam malo po malo stjecati samosvijesti.

Atenodor mi je rekao odmah prvog dana, kad me je počeo učiti, da me ne kani učiti nikakvim činjenicama, koje mogu svagdje pokupiti i sam, nego valjanomu prikazivanju činjenica.

To je i radio. Jednoga me dana, na primjer, zapitao prilično prijazno, zašto sam tako uzbuđen: činilo se kao da se ne mogu sabrati na svom poslu. Rekoh mu da sam upravo vidio na Marsovu polju velik rekrutski odred u mimohodu

pred Augustom, prije polaska u Njemačku, gdje je nedavno buknuo opet rat. „No dakle“, reći će Atenodor svejednako onim istim prijaznim glasom, „kad ti je to toliko na pameti da ne možeš razbirati krasote Heziodove, neka Heziod pričeka do sutra. On napokon i čeka već sedam stotina godina ili i više, pa nam ne će zamjeriti za još koji dan. A sad zamisli da mi pišeš list, kratak izvještaj o svemu što si vidio na Marsovu polju, kao da sam ja bio pet godina odsutan iz Rima i ti mi šalješ list preko mora, to jest mojoj kući u Tarz. To će ti zaposliti nemirne ruke a i bit će ti dobra vježba“. Veselo sam načrčkao to na voštanoj pločici i onda smo pročitali list radi ortografskih i stilskih pogrješaka. Morao sam priznati da sam kazao i premalo i previše i krivo poredao činjenice. Ona stavka, što opisuje kako kukaju majke i ljube mladih vojnika, i kako svjetina nagrće k mostu, da još posljednji put pozdravi četu što odlazi, trebalo je da dođe na kraju, a ne na početku. I nisam trebao spominjati da kavalerija ima konjâ: to svijet zna i sam. A dva sam puta spomenuo nezgodu kako je posrnuo Augustov konj: bilo je dovoljno jedan put, ako je konj posrnuo samo jedan put. A što mi je kazivao Postum, kad smo se vraćali kući, o židovskim vjerskim običajima, bilo je zanimljivo, ali nije spadalo ovamo, jer rekruti su bili Italci, a ne Židovi. Osim toga, on će u Tarzu imati valjda više prilike da proučava židovske običaje nego što je imao Postum u Rimu. U drugu ruku, nisam spomenuo neke stvari, koje bi ga zanimale da ih čuje — koliko je rekruta bilo na smotri, koliko su bili izvježbani, u koji se garnizonski grad šalju, je li se činilo da su veseli ili tužni, i šta im je August rekao u svom govoru.

Tri dana kasnije naložio mi Atenodor da opišem svađu između mornara i starežara, koju smo čuli toga dana na šetnji po starežarskom trgu; to sam izradio mnogo bolje.

Nastojao je da me zainteresuje za spekulativnu filozofiju, ali je vidio da za to nemam sklonosti. On me je prvi

navratio k historiji. Imao je prijepise dvadeset prvih knjiga Livijeve rimske historije, te mi ih dao da čitam, kao primjer kako se piše jasno i ugodno. Livijeve su me historije oduševile i Atenodor mi obeća, čim svladam svoje mucanje, da će me upoznati s Livijem, koji mu je prijatelj. Održao je riječ. Poslije šest mjeseci poveo me u Apolonovu knjižnicu i predstavio me bradatu, zgrbljenu čovjeku od šezdesetak godina, žućkasta lica, vedrih očiju i jasna govora, a on me pozdravio srdačno kao sina oca, kojemu se je jako divio. Livije nije u to vrijeme ni napolak bio dovršio svoju historiju, koja je trebala biti potpuna u sto i pedeset knjiga, pa da teče od najranijih legendarnih vremena sve do smrti moga oca, prije dvanaest godina. Onda je bio počeo da objavljuje svoje djelo, po pet knjiga u godini, i sad je bio stigao do rođenja Julija Cezara. Livije mi je čestitao, što mi je Atenodor učitelj. Atenodor reče, da mu ja valjano naknađujem, što se je namučio sa mnom, a onda ću ja reći Liviju, s kolikom sam slašću pročitao njegove knjige, kad mi ih je Atenodor preporučio kao uzorak kako se piše. Tako se svi odobrovoljili, naročito Livije. „Šta, zar bi i ti, mladiću, da budeš historičar?“ zapita on. „Volio bih da zavrijedim to časno ime“, odgovorih, premda nisam nikad ozbiljno mislio o toj stvari. Onda mi on posavjetovao, neka napišem život svog oca, i ponudio se da će mi pomoći i uputiti me na najpouzdanija historijska vrela. To mi je jako polaskalo te sam odlučio da odmah sutradan počnem pisati knjigu. No Livije reče da je historičaru pisanje posljednji posao: najprije mora skupiti materijal i zaoštriti pero. Atenodor će mi posuditi svoj oštri nožić, našali se Livije.

Atenodor je bio dostojanstven starac tamnih prijaznih očiju, kukasta nosa i zacijelo najdivnije brade, što je ikad izrasla. Talasala mu se sve do pasa, bijela kao labudovo krilo. Nije mi to dokolna pjesnička uporedba, jer nisam povjesničar, koji piše pseudoepskim stilom. Velim, bijeljela se baš kao labudovo krilo. Bilo je nekoliko pitomih labu-

dova na umjetnom jezeru u Salustijevim vrtovima, gdje smo ih Atenodor i ja jednom iz čamca hranili kruhom i sjećam se kako su njegova brada i njihova krila bila sasvim iste boje, kad se je naginjao na stranu. Atenodor je običavao, kad govori, gladiti polako i ritmički bradu, i jednom mi rekao, da mu zato i raste brada tako bujno. Iz prstiju mu, veli, struji vatreno sjeme, koje je hrana dlakama. To je bila tipična stojička šala na račun epikurejskoj spekulativnoj filozofiji.

PETA GLAVA

Moram se sad vratiti nekoliko godina unatrag, k stricu Tiberiju, jer njegov udes zadire jošte kako u ovu historiju. On je bio u nezgodnu položaju, morao vazda biti javnosti pred očima, sad kao vojskovođa na granici, sad kao konzul u Rimu, sad kao naročiti izaslanik u pokrajinama; a jedino je želio mir i samoću. Imao je malo prijatelja, jer je bio sumnjičave, zavidljive, uzdržljive i melanholične naravi, a ono su pravije i bili prišipetlje nego prijatelji i on ih cinično prezirao. A naposljetku, nastalo još gore zlo, otkad je prije pet godina uzeo Juliju za ženu. Rodio im se sin, ali umro; a onda nije Tiberije htio više da spava s njom. Radi triju razloga. Prvo, što je Julija bila već sredovječna i gubila vitki stas, a Tiberije je volio nezrele ženske, što sličnije dječacima, to bolje, a Vipsanija mu je bila suha kao motka. Drugo, Julija je imala strasnih zahtjeva, kojima on nije bio voljan da udovoljava, i zapadala je u histeriju, kad je on odbije. Treće, kad je on odbija, vidio je da mu se ona sveti i nalazi ljubavnikâ, koji joj daju što joj on krati.

Na nesreću, nije nalazio dokaza za Julijinu nevjeru, osim robovskih iskaza, jer je postupala jako oprezno; a robovski iskazi nisu Augustu bili dovoljni razlozi za rastavu ljubljene jedinice kćeri njegove. Ali nije to spominjao Liviji, nego volio šuteći trpjeti. Mislio je, ako ode iz Rima i od Julije, bit će ona bezbrižnija te će August možda i sam razabrati kako se ona vlada. Jedina nada da umakne bila mu je u tom da opet bukne gdjegod na granici rat. Ali ni otkud nije bilo znakova ratu. Bio je naslijedio mog oca u zapovjedništvu nad njemačkim vojskama i sad se samo na nekoliko mjeseci vratio u Rim; no August ga zaposlio kao roba. Jednoga će dana Tiberije u neopreznom momentu planuti pred Livijom: „Oh majko, da mi se je osloboditi tog nesnosnog života, pa bilo i samo na nekoliko mjeseci". Uplašio se, kad mu nije odgovorila, nego uznošljivo izišla iz sobe, no kasnije, još

istog dana, pozvala ga i iznenadila ga, kad mu je rekla da je odlučila udovoljiti njegovoj želji i isposlovati mu od Augusta da se povuče na neko vrijeme. Odlučila se na to, donekle jer je željela da mu nametne zahvalnost, a donekle zato jer je sad znala Julijine ljubavne zgode, pa je isto kao i Tiberije mislila da joj treba dati konopac, neka se sama objesi.

Liviji je bilo teško održati riječ, i dugo je starac odbijao da ozbiljno raspravlja o toj molbi. Tiberije se branio da nije zdrav, no August nije ipak htio da sluša. Kad nije bilo druge pomoći, ode Tiberije k Juliji i izjavi joj s namjernom surovošću da je brak njihov postao lakrdija i on ne će ni jedan dan više da bude pod istim krovom s njom. Napomene joj, neka ode k Augustu i potuži mu se, kako loše postupa s njom prostak muž te njoj nema sreće, dok se ne rastavi s njim. August, veli, po svoj prilici ne će, žalibože, radi obiteljskih razloga pristati na rastavu, ali će ga valjda prognati iz Rima. A on je voljniji i da ode u progonstvo nego da i dalje živi s njom.

Julija odluči da zaboravi, da je ikad ljubila Tiberija. Mnogo je pretrpjela od njega. Uhvati ga dakle za riječ i potuži se Augustu još ljućim riječima nego što je slutio Tiberije, koji je bio toliko tašt te je mislio da ga ona još vazda ljubi. Augustu je uvijek bilo silno teško prikrivati kako mu je nemio Tiberije kao zet, pa se sad ustrčao po sobi i nazivao Tiberija svim imenima, što su mu nailazila na jezik. No ipak je podsjetio Juliju da je sama skrivila, što se je razočarala u mužu, od kojega ju je on vazda odvraćao radi karaktera njegova. No koliko je god volio i žalio, nije mogao razvrći brak. Nije mogao kidati kćerinu i zetovu vezu, kojoj se je pripisivala tolika politička važnost. Julija zamoli dakle, neka Tiberije bude barem otpravljen kuda na godinu dvije. Na to pristade August i za nekoliko se dana otputi Tiberije na otok Rod, koji je on bio već odavno odabrao za idealno zatišje.

Bile su mi četiri godine, kad se je dogodilo sve to, a dvanaest, kad je August preko volje morao pozvati strica natrag u Rim, jer su se jako bile promijenile političke prilike.

A Julija zaslužuje mnogo više simpatije nego što je stekla u svijeta. Bila je po prirodi čestita žena, dobra srca, no luda za zabavama i uzbuđenjima, i ona je jedina od mojih rođakinja imala za mene dobru riječ. Ne vjerujem da je bila nevjerna Agripi. Kad je obudovjela, zaljubila se u Tiberija i nagovorila Augusta da smije poći za njega. Tiberije, bijesan što se je radi nje morao rastaviti sa ženom, vladao se prama njoj jako hladno. Ona je bila toliko nerazborita i zapitala Liviju za savjet. Livija joj dala ljubavni napitak, da ga pije i moli se Veneri. Neko je vrijeme i zaista uzbuđivala Tiberijevu požudu, ali mu brzo dosadila i on nije više htio da opći s njom. A ona se toliko naučila na taj napitak, da se je uzela upuštati u preljub sa svim mladim dvoranima. Tako je radila u Rimu, a u Njemačkoj je i Francuskoj zavodila vojnike iz Tiberijeve tjelesne garde, pa i Nijemce robove. Kad bi se skanjivali, prijetila im da će ih okriviti, kao da su oni napastovali nju.

Kad je Tiberije bio prognan, pazila se Julija još manje, i nabrzo je cio Rim saznao njene nevjere. Livija nije nikad ni riječ govorila Augustu, uvjerena da će on i sam doznati to s druge strane. No August je toliko ludo bio zaljubljen u Juliju, da mu se nitko nije usuđivao govoriti o tom. Julijine noćne orgije bile su postale već javna sablazan, dok nije tek za četiri godine glas o njima stigao i do Augusta. Dočuo je sve od rođenih sinova njenih, Gaja i Lucija. August ih je saslušao prestravljen i zaprepašćen i dugo nije mogao ni da izusti riječ. Kad je progovorio, pozvao prigušenim glasom Liviju. Ona mu reče da se je nekoliko puta junačila i htjela mu reći, ali je bilo jasno da on ne bi htio ni riječ čuti. „Bila sam uvjerena da ti sve to znaš, ali ti je preteško i razgovarati o tom čak i sa mnom . . .“ August plačući izmuca da nikad nije čuo ni glaska o tom i nije mu bila ni

nakraj pameti sumnja da njegova kći ne bi bila najčestitija žena u Rimu. Livija ga zapita, zašto je onda mislio da je njen sin Tiberije otišao u progonstvo? Zar od ljubavi za progonstvo? Nije, nego zato jer nije mogao da stane na kraj ekscesima svoje žene.

August se pokrio togom preko glave i otišao u spavaonicu. Tamo se zaključao i puna četiri dana nije ga vidio nitko, pa ni Livija. Nije za sve to vrijeme ni jeo, ni pio, ni spavao, a za jači još dokaz o njegovu jadu, nije se ni brijao. Naposljetku pozvonio za srebrno zvonce, što je bilo u Livijinoj sobi. Livija mu doleti ljubezna lica, a August, ne uzdajući se još u svoj glas, napiše na voštanu pločicu jednu jedinu rečenicu grčkim jezikom: „Neka bude prognana za cio život, ali neka mi se ne kazuje kamo".

Tiberiju je Livija javila odmah vijest o Juliji. Po njenoj je uputi napisao Tiberije dva tri lista Augustu, moleći ga da oprosti Juliji, kao što joj je oprostio i on. August mu nije odgovorio. On je bio uvjeren da je moralnomu padu njenu kriva Tiberijeva hladnoća i surovost prama Juliji i njegov nemoralni primjer. Nije mu bilo ni nakraj pameti da bi ga vratio iz progonstva.

Nije htio da zna kamo je ona otpravljena, jer bi mu to bez prestanka zaokupljalo misao i teško bi se mogao suzdržati da je ne pohodi. Livija je dakle mogla da se silno sveti Juliji. Nije joj se davalo vino, kozmetska sredstva, lijepe haljine ili bilo kakav raskoš, a straža joj se sastojala od eunuhâ i vrlo starih ljudi. Nisu joj se dopuštali posjeti, a morala je svaki dan i napresti onoliko koliko i kao školska djevojčica. Živjela je na otoku uz kampansku obalu. Bio je to malen otočić. Jedina osoba, koja se časno ističe u toj ružnoj zgodi, bila je Julijina mati, Skribonija, s kojom se je August bio rastavio, da uzme Liviju. Bila je sad već stara žena i mnogo je godina proživjela povučena, no došla srčano k Augustu i zamolila za dopuštenje da smije sa kćerkom u progonstvo. Rekla mu pred Livijom da su joj ukrali kćer,

čim se je rodila, a sada, gdje su se svi uzbunili protiv njena čeda, hoće ona da pokaže šta je prava materinska ljubav. Livija se prezirno nasmijala, ali joj bilo prilično nezgodno. August svlada uzbuđenje i potpiše da joj se daje dopuštenje.

Pet godina kasnije, na Julijin rođendan, zapita August Liviju iznenada: „Kolik je otok?"

„Kakav otok?" zapita Livija.

„Otok ... na kojem živi jedna nesretnica žena."

„Ah, nekoliko minuta hoda s kraja na kraj", odgovori Livija tobože nehajno.

„Kako se zove?"

„Pandatarija."

„Šta? Bože moj, ono jadno mjesto! Pet godina na Pandatariji!"

August ode k mapi Italije, urezanoj na tankoj zlatnoj ploči na zidu, po kojoj su sitni dragulji značili gradove. Nije mogao govoriti, nego pokaže na Reggio, lijep grčki grad na messinskom tjesnacu.

Tako je Julija otpravljena u Reggio, gdje joj se dopustila nešto veća sloboda, a dopuštali joj se i posjeti, ali po Livijinoj dozvoli. Jedan ili dva puta dočekali su Augusta na ulici građani s uzvicima: „Vrati svoju kćer!" To je mučilo Augusta. Ali te su demonstracije manje iskazivale smilovanje za Juliju, a više neprijateljstvo prama Liviji.

A Tiberiju je godinu dvije jako prijalo na udobnom prostranom otoku. Podneblje je bilo izvrsno, hrana dobra i bilo mu je mnogo dokolice za literarne studije. Zanimala ga je mitologija te je sastavio silnu genealošku kartu, sve od našeg prvog pretka Haosa. Volio je mitološke stručnjake buniti pitanjima, kao na primjer: „Kako se je zvala Hektorova baka po materi?" „Je li Himera imala muškog potomstva?" Po sjećanju na tu genealogiju istresao je moj sinovac Kaligula mnogo godina kasnije svoju čuvenu šalu o Augustu: „Jest, bio mi je prapraujak. Bio je sa mnom u istom srodstvu kao Cerber s Apolonom".

Tiberije je kod Rođana bio u velikoj časti kao pokrovitelj tamošnjega naroda. Ali je naglašavao uvijek da je samo obični građanin i odbijao sve počasti. Samo se jedan jedini put poslužio svojim sudačkim pravom: zatvorio i naprečac osudio na mjesec dana zatvora nekog mladog Grka, kad je u gramatičkoj raspravi, kojoj je predsjedao Tiberije, pokušao da istupi protiv njegova autoriteta. Održavao se je u dobru zdravlju jahanjem i učestvovanjem u sportovima u gimnaziju, a bio je i obavještavan o prilikama u Rimu, jer mu je Livija pisala svakog mjeseca. Osim svoje kuće u glavnom gradu na otoku imao je malo dalje od grada još i malen ljetnikovac, sagrađen na visokom rtu nad morem. Onamo je na klisuru vodila tajna staza, kojom mu je pouzdan slobodnjak njegov, silno jak čovjek, dovodio sramotan svijet, bludnice, bludne mladiće, gatare i čarobnjake, s kojima je običavao provoditi veče. Kažu da su se ti stvorovi, kad se ne bi svidjeli Tiberiju, znali često na povratku okliznuti i srušiti se u dubinu u more.

Jedno veče došao k Tiberiju u kuću njegovu na rtu neki gatar, po imenu Trazil, rodom Arapin. Bio je dolazio već dva tri puta i kazivao nekoliko vrlo povoljnih proročanstava, ali ni jedno se od njih nije ispunilo. Tiberije se dao u nevjericu, te će reći svomu slobodnjaku, ako mu Trazil ovaj put ne udovolji sasvim, neka se na povratku oklizne niz klisuru. Čim je došao Trazil, zapita ga Tiberije odmah:

„Šta kazuju danas moje zvijezde?“ Trazil sjede i izvrši vrlo zamršene astrološke račune. Naposljetku reče: „U neobično su povoljnoj vezi. Konačno prolazi nemila kriza u tvojem životu. Odsad će ti služiti jedino sreća“.

„Izvrsno“, odgovori Tiberije, „a šta sad o tebi?“

Trazil sračuna opet, a onda uzgleda prestravljen, ili zbiljski ili tobože. „Bože mili!“ uzvikne, „strahovita mi opasnost prijeti iz zraka i iz vode“.

„Zar joj ne možeš nikako umaći?“ zapita Tiberije.

„Ne znam reći. Ako preživim ovih dvanaest sati, mogao

bi mi udes biti sretan isto kao i tebi; no protiv mene su se udružile gotovo sve nepovoljne planete i opasnost se čini da je neizbježiva. Može me spasiti jedina Venera. Tiberije, moj je skromni udes čudnovato svezan s tvojim sjajnim udesom. Ako tebi prije jutra stigne povoljna vijest, značit će da ću poživjeti gotovo isto toliko sretnih godina koliko i ti.“

Sjedjeli su pred predvorjem, a odjednom skoči Trazilu na koljeno carić ili neka takva mala ptičica, naheri glavu i zacvrkuće mu. Trazil će ptici: „Hvala ti, sestro! Stiglo je baš u pravi čas“. Onda se obrati k Tiberiju: „Hvala nebesima! Ovaj ti brod donosi dobar glas, veli ptica, i ja sam spašen. Odvraćena je opasnost“.

Tiberije skoči i zagrli Trazila, i prizna mu šta je kanio. I zaista, brod je donio Augustov list da mu se milostivo dopušta povratak u Rim, sve ako zasad samo kao običnomu građaninu.

ŠESTA GLAVA

Uznastojat ću da ove dalje glave posvetim jedino događajima između moje devete i šesnaeste godine. Prvo je Germanik navršio četrnaestu godinu i postao punoljetan. Godinu dana kasnije se oženio. August je poticao svojim zakonodavstvom ženidbe u odličnim porodicama. Carevina je bila velika i trebalo joj je činovnika i oficira više nego što je moglo najamiti plemstvo. Govorio je: svaki odlični muškarac i ženska treba da se žene i udavaju mladi i da izrađaju što veću porodicu.

Augustovi prvi baštinici bila su tri sina Julijina: Gaj, Lucije i Postum, i dvije kćeri, Julila i Agripina. Mlađi članovi Livijine obitelji bili su Tiberijev sin Kastor i njegovi stričevići, brat moj Germanik, sestra Livila i ja. No ne smijem zaboraviti Julijinu unuku, jer Julila se je bila udala za bogatog senatora Emilija i rodila mu kćer Emiliju. Julilin je brak bio nesretan, jer Livija je zamjerala, što se Augustova unuka udaje za ikoga drugog osim njenog unuka. Međutim je Germanik uzeo Agripinu, a Gaj moju sestru Livilu, no ona je brzo umrla i nije ostavila djece. Lucije, koji je bio zaručen s Emilijom, već je i bio umro.

Kad je umro Lucije, iskrslo pitanje o zgodnoj prilici za Emiliju. August je razabrao da je Livija mene namijenila za muža Emiliji, ali on je nježno volio djevojčicu i nije mu bilo po volji da je uda za bolešljivo stvorenje kao što sam ja. Desio se sad slučaj da je August objedovao kod Medulina, jednog od starih svojih vojskovođa, koji je potjecao od diktatora Kamila. Kad su se nekoliko puta bile čaše napunile vinom, reći će mu Medulin, smješkajući se, da ima unuku, koju silno voli. Naglo je uznapredovala u svojim naukama, a on je razabrao da to ima da zahvali jednomu mladomu rođaku prepoštovanoga gosta.

August se začudi. „Tko li je on? Nisam nikad čuo za to. Je li to tajna ljubavna zgoda?“

„Nešto nalik“, odgovori Medulin cereći se. „Govorio sam s mladićem, i uza svu njegovu fizičku nesreću moram da ga volim. Otvorene je i plemenite prirode i silno me se dojima kao mlad učenjak“.

August zapita ne vjerujući: „Da ti ne misliš mladog Tiberija Klaudija?“

„Jest, on je to“, odgovori Medulin.

Augustu sine na licu nagla odluka i on zapita brže nego što se je pristojalo: „Slušaj, Meduline, stari prijatelju, bi li ti njemu prigovorio kao mužu tvoje unuke? Ako pristaješ, rado ću to urediti. Istina je, ne bi svaka djevojka mogla prevladati odvratnost od takvog gluhog, mutavog bogalja, no ako tvoja unuka po svojoj slobodnoj volji hoće...“

Medulin odgovori: „Djevojka mi je sama govorila o toj udaji i vrlo je pomno razmislila. Veli mi da je mladi Tiberije Klaudije skroman i iskren i dobroćudan, a hromost mu ne će nikada dopustiti da ode u rat i pogine...“

„Ili da trči za ženama“, nasmije se August.

„A gluh je samo na jedno uho, a što mu se uopće tiče zdravlja...“

„Mala je obješenjakinja, mislim, dokučila već da on nije bogalj u onom dijelu tijela, o kojem čestite žene vode najveću brigu? Pa zašto i ne bi on izrodio s njom sasvim zdravu djecu? No kanimo se šale, Meduline! Tvoja je kuća vrlo ugledna i moje žene porodica jako će se ponositi, ako se srodi s njom. Odobravaš li ozbiljno taj brak?“

Medulin primijeti da bi djevojka mogla učiniti i mnogo gore, a da se i ne govori o tom kolika je čast porodici, ako se srodi s ocem otadžbine.

A Medulina, unuka, bila mi je prva ljubav, i nikad, kunem se, nije na svem svijetu bilo tako krasne djevojke. Sastao sam se s njom jednog ljetnog popodneva u Salustijevim vrtovima, kamo me je bio poveo Sulpicije, jer Atenodor je bio bolestan. Sulpicijeva je kći bila udata za Medulinina strica, Furija Kamila, odlična vojskovođu, koji je šest go-

dina kasnije bio konzul. Kad sam je prvi put ugledao, trgnuo sam se od iznenađenja, nesamo od njene krasote, nego i od nenadane pojave, jer mi se javila s gluhe strane, dok sam čitao knjigu, a kad sam uznio oči, smijala se mojoj neprilici. Bila je vitka, bujne crne kose, bijele puti i vrlo tamnih modrih očiju, i sve su joj kretnje bile hitre i nalik na pticu.

„Kako se zoveš ti?“ zapita me prijaznim glasom.

„Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus.“

„Oh bogovi, zar toliko! Ja se zovem Medullina Camilla. Koliko ti je godina?“

„Trinaest“, odgovorih, dobro svladavajući mucanje.

„Meni je tek jedanaest, no kladim se da ću te preteći do onoga cedra i natrag.“

„Jesi li ti prvakinja u trci?“

„Ja mogu potući svaku djevojku u Rimu, a i moju staru braću.“

„Mene ćeš pobijediti, jer ja žalibože i ne trčim. Ja sam hrom.“

„Ah, siromače! A kako si došao ovamo? Jesi li sve šep šep došepesao?“

„Nisam, Kamila, nego u nosiljci, kao trom starac.“

„Zašto me zoveš drugim imenom mojim?“

„Jer ti bolje pristaje.“

„Otkud si to dokučio, mudrače?“

„Zato jer Etruščani nadijevaju ime „Kamila“ Dijaninim mladim svećenicama lovicama. Koja se zove Kamila, mora biti prvakinja trkačica.“

„To je lijepo. Nisam to nikad čula. Moraju me sad sve prijateljice zvati Kamilom.“

„A hoćeš li ti mene zvati Klaudijem? To mi ime pristaje. Ono znači šepavca. Obitelj me obično zove Tiberijem, ali to mi ime ne pristaje, jer Tiber teče vrlo brzo.“

Ona se nasmije. „Dobro dakle, Klaudije, reci mi, šta ti radiš cio dan, kad ne možeš da trčiš s drugim dječacima?“

„Čitam ponajviše, i pišem. Pročitao sam ove godine već svu silu knjiga, a tek je jun. Ova je knjiga grčka.“

„Ja još ne znam grčki. Tek što znam alfabet. Djed se ljuti na mene — znaš, ja nemam oca — kaže da sam lijena. Razumijem dabogme grčki, kad se govori: uvijek moramo da govorimo grčki za jelom i kadgod dođu posjeti. Kakva je to knjiga?“

„To je jedan dio Tukididove historije.“

Kamila će reći: „Ti si, Klaudije, valjda jako pametan“.

„O meni misle da sam potpun glupan, a što više čitam, misle da sam sve veći glupan.“

„Čini mi se da si jako razuman. Tako lijepo pripovijedaš.“

„No ja mucam. I moj je jezik klaudijski.“

„Možda zato jer si nervozan. Ti ne poznaješ mnogo djevojaka, je li?“

„Ne poznajem“, rekoh, „a ti si prva, koja me nije ismijala. Ne bi li se mi, Kamila, mogli gdjekad sastajati? Ti me ne možeš naučiti da trčim, no ja bih te mogao naučiti grčki čitati. Je li ti po volji?“

„O, to bih voljela. No hoćeš li me učiti iz zanimljivih knjiga?“

„Iz svake knjige, koju voliš. Voliš li historiju?“

„Volijem poeziju; u historiji se moraju pamtiti mnoga imena i podaci. Moja najstarija sestra gine za Partenijevim ljubavnim pjesmama. Jesi li ih ti čitao?“

„Jesam neke, ali ih ne volim jako. Tako su umjetne. Ja volim *prave* knjige.“

„I ja. No ima li grčkih ljubavnih pjesama, koje nisu umjetne?“

„Ima Teokrit. Njega jako volim. Zamoli strinu da te sutra povede opet ovamo u isto vrijeme, a ja ću ponijeti Teokrita, pa ćemo odmah započeti.“

„Obećavaš li, da nije dosadan?“

„Nije, vrlo je dobar.“

Sastajali smo se u vrtu gotovo svaki dan, sjedjeli u hladu, čitali Teokrita i razgovarali. Sulpicije mi je morao obećati da ne će nikomu govoriti o tom, od straha da ne bi čula Livija i zabranila mi da dolazim ovamo. Kamila mi reče jednog dana da sam ja najzgodniji dječak, s kojim se je ikada sastala, i da me volije nego sve prijatelje svoje braće. Onda joj rekoh ja kako je volim, i ona se jako veselila, i mi se plašljivo poljubili. Ona me zapita, bi li se mi mogli kakogod uzeti. Djed će njen, veli, učiniti njoj za volju sve, pa će ga jednog dana povesti u vrt i upoznati nas; no hoće li pristati moj otac? Kad joj rekoh da nemam oca, nego sve stoji do Augusta i Livije, skunjila se. Nismo sve dotle bili mnogo govorili o obiteljima. Nije bila nikad čula nikakvo dobro o Liviji, no ja rekoh da će ona možda pristati, jer me toliko ne voli da mislim i ne će mnogo mariti, šta ja činim, samo kad ne brukam nju.

Medulin je bio častan i dostojanstven čovjek i ponešto historičar, te smo se lako razgovorili. Bio je zapovjednik mojemu ocu za prvog rata njegova i pun anegdota o njemu, pa sam mnoge zahvalno pozapisivao za svoju biografiju. Kad je Germanik bio zamoljen za dozvolu da se uzmemo, dozvolio je s drage volje, jer sam mu već bio govorio da ljubim Kamilu; stric Tiberije nije prigovarao; a baka Livija krila je kao i obično svoju srdžbu i čestitala Augustu, što je tako brzo uhvatio Medulina za riječ — bio je valjda pijan, reče, kad je pristao na taj brak, no i miraz je zaista malen, a ta je udaja na veliku čast čovjeku iz njegove porodice.

I sada mi je još nemilo pisati o zarukama. Stajao sam sav uzbuđen pred porodičnim žrtvenikom, s vijencem na glavi i u novoj togi, i s Germanikom čekao da dođe Kamila. Nije dolazila. Sve još nije dolazila. Svjedoci se snestrpjeli i uzeli prigovarati nevaljalomu vladanju starog Medulina, što u ovako svečanoj prigodi moraju da čekaju. Naposljetku prijavi vratar Kamilina strica Furija i on uđe, blijed kao

smrt i u žalobnoj odjeći. Malo pozdravio i ispričao se Augustu i drugomu društvu, što je zakasnio i javlja se u kobnoj pojavi, te će reći: „Dogodila se nesreća. Umrla mi sinovica".

„Umrla!" uzvikne August. „Kakva je to šala? Tek pred pol sata smo dobili poruku da se je već uputila ovamo."

„Umrla je od otrova. Pred vratima se bila skupila svjetina, kao što se već skuplja obično, jer su bili čuli da kći odlazi iz kuće na zaruke. Kad mi je izišla sinovica, slegle se oko nje žene, da joj se dive. Ona zaciknula malo, kao da joj je tko stao na nogu, ali nitko nije ništa pomislio, i ušla u nosiljku. Nismo još bili došli do kraja ulici, kad moja žena Sulpicija, koja je bila uz nju, spazi kako ona blijedi i zapita je, nije li u strahu. „Ah, strino", odgovori Kamila, „ona me je žena ubola iglom u ruku i osjećam kako me hvata nesvjestica". To su joj bile posljednje riječi. Za nekoliko je časaka preminula. Doletio sam ovamo, čim sam se preobukao. Oprostite mi."

Udario sam u suze i zajecao. Mati mi se razbjesni na ružno ponašanje i naloži slobodnjaku, neka me odvede u moju sobu; tamo sam ostao nekoliko dana u živčanoj groznici, nisam mogao ni da jedem ni da spavam. Da me nije tješio dobri Postum, mislim da bih bio poludio. Ubojica se nije nikad pronašla i nitko nije znao rastumačiti, šta ju je navelo na to. Iza nekoliko dana javit će Livija Augustu da je po pouzdanim vijestima bila u svjetini neka Grkinja djevojka, koja je držala, zacijelo bez razloga, da joj je djevojčin stric učinio na žao i ona se osvetila na tako grozomoran način.

Kad sam ozdravio, ili kad mi nije bilo gore nego obično, potuži se Livija Augustu da se je na nesreću dogodila Medulinina smrt. Sada će morati Emiliju zaručiti s njenim grozomornim unukom. I tako za nekoliko nedjelja zaručili mene s Emilijom. Od žalosti za Kamilom bio sam sasvim ravnodušan. No Emilija je bila crvenih očiju, ne od žalosti, nego od bjesnila.

Livija je držala Julilu i njena muža Emilija za smetnju svojim nakanama. Bila je zato zadovoljna, kad je doznala da Emilije i Kornelije, unuk Pompeja Velikoga, kuju zavjeru, da Augusta uklone s vlasti. Livija reče sad Augustu da treba omesti moju ženidbu s Emilijom, za znak negodovanja prama njenim roditeljima. August pristade s drage volje, jer mu se Emilija gorko tužila na svoju nesreću, što mora da pođe za mene.

Međutim je Livija imala da se za nešto oduži svojoj prijateljici Urgulaniji, koju dosad nisam još spominjao, ali koja je jedan od najnemilijih likova u mojoj historiji.

SEDMA GLAVA

Urgulanija je bila jedina pouzdanica Livijina, združena s njom najjačim vezama interesa i zahvalnosti. Za građanskoga je rata izgubila muža, pristašu mlađega Pompeja, te se od surovosti Augustovih vojnika sklonila s djetetom pod okrilje k Liviji, koja je tada još bila za mojim djedom. Kad se je Livija udala za Augusta, zauzela se da Urgulaniji budu vraćena zaplijenjena muževa imanja i pozvala je da živi kod njih kao obiteljski član. Po Livijinu utjecaju — jer u Augustovo je ime Livija mogla prisiliti Lepida, vrhovnog svećenika, na imenovanja po njenoj volji — postavljena je Urgulanija na duhovno mjesto iznad svih udatih plemkinja u Rimu. Moram to razjasniti. Svake godine, početkom decembra, morale su te gospođe slaviti svečanost božice Bone. Toj su svečanosti bile na čelu djevice Vestalke, a od valjanog je izvršenja zavisjelo blagostanje i sigurnost Rima za narednih dvanaest mjeseci. Ni jedan muškarac nije smio oskvrniti te misterije, pod kaznom smrti. Livija se bila umilila Vestalkama, jer im je obnovila samostan, opremila ga raskošno i po Augustu im pribavila od senata mnogo povlastica, pa ona navrati vrhovnu Vestalku, da čistoća nekih gospođa, koje će obavljati tu službu, nije iznad svake sumnje. Dalje predloži da bi se svakoj ženi, koja bi priznala da je zašla na stranputicu, zajamčilo prisegom da se njena priznanja ne će nikad javiti nijednomu muškarcu i tako je ne će izvrći javnoj sramoti, a pouzdanija će tako biti prilika da će božici služiti samo čiste žene i umirit će joj se srdžba.

Vrhovna Vestalka, pobožna žena, odobri tu misao, ali zaište da na tu novotariju pristane Livija. Livija pripovjedi da joj se baš noćas prisnila božica i zaiskala joj, kako same Vestalke nisu iskusne u seksualnim stvarima, neka im bude koja udovica iz dobre porodice imenovana za majku ispovjednicu. Vrhovna Vestalka zapita, hoće li ostati nekažnjeni grijesi, koji budu ispovjeđeni. Livija odgovori da ona ne bi

mogla iskazati nikakvo mišljenje, da joj se na svu sreću nije sama božica izjavila o tom u istom snu: majka će ispovjednica biti ovlašćena da određuje pokoru, u svetom povjerenju između grješnice i majke ispovjednice. Vrhovna će Vestalka, veli, biti samo obaviještena da ta i ta žena ne bi pristajala da učestvuje ove godine u misterijama, ili da je ta i ta izvršila sad svoju pokoru.

Tako je naimenovana Urgulanija, a Livija nije ni Lepidu ni Augustu govorila o vlasti, koja joj je bila data. Služba se je obično obavljala u kući kojega konzula, no sada uvijek u Augustovoj palači. To je bilo zgodno Urgulaniji, kojoj su žene dolazile u sobu, (uređenu tako da navodi na strah i istinitost), pa su bile najstrašnijim kletvama primoravane da govore istinu. Kad se ispovjede, otpuštale se, dok im se ne odredi podesna pokora. Tu bi pokoru određivala Livija, koja se je u sobi krila za zastorom. Njih su se dvije jako zabavljale tom igrom, a Livija je dobivala mnogo korisnih obavijesti.

Kao majka ispovjednica u službi božice Bone držala je Urgulanija da stoji iznad zakona. Bila je to strašna stara žena hrnjave brade i kose obojene čađom. Sin njen Silvan bio je nedavno konzul i jedan od onih, kojemu je bio prišao Emilije, kad je stvarao zavjeru, a Silvan otišao ravno k Urgulaniji i pripovjedio joj šta Emilije kani. Za nagradu toj obavijesti obećala Livija da će Silvanovu kćer Urgulanilu udati za mene i tako ih sroditi s carskom porodicom. Urgulanija je kao Livijina pouzdanica držala sigurnim da Augusta ne će naslijediti Postum, ako je i bio najbliži baštinik Augustov, nego moj stric Tiberije, pa je taj brak bio još časniji nego što se činilo.

Nisam nikad bio vidio Urgulanilu. Nije je nitko bio vidio. Znali smo da živi s nekom tetkom u Herkulanu, gradu na podnožju Vezuva, gdje je stara Urgulanija imala posjed, ali nije nikada dolazila u Rim ni u posjet. Mislili smo da je zacijelo slabunjava. No kad mi je Livija napisala onakvo

svoje obično surovo pismo i javila mi odluku obiteljskog vijeća da se imam oženiti kćerkom Silvana Plaucija i da mi je to najzgodnija prilika, kraj mojih boljetica, naslutio sam da će s tom Urgulanilom biti nešto još mnogo gore nego puko loše zdravlje. Da nije možda hrnjavo nepce, ili madež preko pol lica? Svakako nešto, što ju je nakazilo. Možda je bogalj kao i ja. Za to ne bih mario. Možda je i sasvim zgodna djevojka, ali je ne razumiju. Onda nam je isti udes. No dabogme ne će to biti isto kao da sam uzeo Kamilu, ali će valjda biti barem bolje nego da uzimam Emiliju.

Odredio se dan našim zarukama. Zapitao sam Germanika za Urgulanilu, no i on je bio neobaviješten kao i ja. a kao da se i malo stidio, što je pristao na taj brak, dok se nije pomno obavijestio. On je bio vrlo sretan s Agripinom te želio da budem sretan i ja. Svanuo dakle dan, „sretni" dan, i ja sam opet s vijencem na glavi i u novoj togi čekao pred obiteljskim žrtvenikom da dođe mlada. „Treći put valja", reći će Germanik. „Siguran sam da je ona uistinu krasotica. zgodna i razumna, baš za tebe". Dosta su se u mojem životu kruto našalili sa mnom, no ovo je, mislim, bila najkruća i najgora šala. Urgulanili je upravo i pristajalo njeno ime. koje je latinski oblik za Herkulanilu. Bila je zaista ženski Herkul. Bilo joj je tek petnaest godina, no bila je visoka šest stopa i tri palca i još rasla, a prama tomu i široka i jaka, s najvećim nogama i rukama, što sam ikad vidio na ljudskom biću, osim nekog gorostasnog taoca Parta. Crte su joj bile pravilne, ali glomazne, a gotovo vazda se mrštila. Bila je zgrbljena. Govorila je polagano kao moj stric Tiberije. I nalikovala je na njega, pa se i govorilo da je zapravo njegova kći. Bila je neuka, bez duha, bez uljuđenosti i bez ikakvih ugodnih svojstava. I za čudo, čim sam je ugledao, snašle me odmah misli: „Ta bi mogla u žestini ubiti". I: „Nastojat ću da od samog početka krijem svoju odvratnost od nje i da mi ne uzme zamjeravati. Jer ako me zamrzi, nije mi siguran život". Priličan sam glumac, i premda je društvo

prekidalo ceremoniju cerenjem, šaptanim šalama i prigušenim kikotanjem, nije Urgulanila imala povoda da me prekori za neuljudnost. Pošto je to prošlo, pozvali nas dvoje pred Liviju i Urgulaniju. Kad su se zatvorila vrata i nas dvoje stali pred njih — ja nervozan i nemiran, Urgulanila glomazna, tupa izraza, stiščući i otvarajući pesnice — okanile se te dvije zle bake svečanog držanja i prasnule u nesuzdržljiv smijeh. Nisam ih nikad bio čuo da se tako smiju i to me se dojmilo strahovito. Nije to bio pristojan zdrav smijeh, nego pakleno vrištanje i kriještanje, kao da su dvije stare pijane bludnice, koje očekuju da budu mučene ili raspete. „Ah, vi dvije krasote!“ zavrištala najzad Livija, otirući oči. „Šta bih dala, da mi vas je u vjenčanoj noći vidjeti u krevetu! To bi bio najsmješniji prizor od Deukalionova Potopa!“

„A šta je, draga moja, bilo toliko smiješno u toj čuvenoj prilici?“ zapita Urgulanija.

„Ta zar ne znaš? Bog je poplavom utamanio cio svijet, osim Deukaliona i njegove porodice i nekoliko životinja, koje su se sklonile na gorske vrhove. Zar nisi čitala Aristofanovu *Poplavu?* To mi je najmilija komedija njegova. Zbiva se na gori Parnasu. Skupile se različite životinje, na nesreću sve po jedna od svake vrste, i svaka misli da je jedina od svoje vrste, koja je preživjela. Da bi se dakle zemlja kakogod napunila opet životinjama, moraju se životinje pariti bez ikakvih moralnih obzira i uza sve očite teškoće. Devu zaručio Deukalion sa slonom!“*

„Deva i slon! To je divota!“ zakikoće Urgulanija. „Pogledaj dugi vrat i mršavo tijelo i dugo budalasto lice Tiberija Klaudija. I nožurde i klopave ušetine moje Urgulanile, i sitne svinjske očice! Ha ha ha ha! A kakvo im je mlado? Žirafa? Ha ha ha ha!“

„Komedija ne teče sve donde. Na pozornicu dolazi Irida

* U engleskom je originalu deva muškog roda, a slon ženskoga.

kao glasnica i javlja životinjama drugo utočište na gori Atlasu. Irida prekida svadbu baš u taj mah.“

„Je li deva bila razočarana?“

„Ah, izvanredno gorko.“

„A slon?“

„Slon se samo namrštio.“

„Jesu li se na polasku poljubili?“

„Aristofan ne kazuje ništa. No sigurno jesu. Hodite, zvijeri, poljubite se!“

Ja sam se budalasto smješkao, Urgulanila se mrštila.

„Poljubite se, velim vam“, navali Livija takvim glasom, koji je značio da se moramo pokoriti.

Poljubili smo se dakle, a babe udarile opet u svoj histerični smijeh. Kad iziđosmo iz sobe, šapnut ću Urgulanili:

„Žao mi je. Ja nisam kriv“. Ali ona ne odgovori ništa, nego se samo namršti još jače.

Bila nam je još godina dana do pravog vjenčanja, jer porodica je bila odredila da ne budem proglašen punoljetnim prije petnaest godina i pol, a donde se je moglo dogoditi još mnogo. Samo da bi došla Irida!

Ali nije došla.

No moram da pripovjedim svoj sastanak s „posljednjim Rimljaninom“.

OSMA GLAVA

Zvao se je Polion, a upoznali smo se upravo nedjelju dana poslije mojih zaruka s Urgulanilom. Čitao sam u Apolonovoj knjižnici, a uto naiđe Livije i malen žustar starac u senatorskoj togi. Livije će reći: „Čini mi se da i ne ćemo naći, nego jedino možda ... Ta evo Sulpicija! Ako itko, znat će on. Dobro jutro, Sulpicije. Molim te, iskaži ljubav Aziniju Polionu i meni. Mi bi jednu knjigu, komentar nekoga Grka Polemokla o Polibijevoj Vojnoj taktici. Ja ga se sjećam, kad sam jednom prolazio tu, no katalog ga ne spominje, a knjižničari nisu ni za što". Sulpicije zagriska časkom bradu i onda reče: „Iskrivio si ime. Zvao se je Polemokrat i nije bio Grk, unatoč svomu imenu, nego Židov. Sjećam se da sam prije petnaest godina vidio tu knjigu tamo gore na polici, četvrtoj od prozora, desno straga, a naslov joj je: „Rasprava o taktici". Dohvatit ću vam je. Ne vjerujem da je otad maknuta".

Uto me spazi Livije. „Hej, prijatelju, kako si? Poznaješ li ti slavnog Azinija Poliona?"

Pozdravim ih, a Polion će reći: „Šta čitaš, mladiću? Zacijelo tričarije, dok tako stidljivo kriješ. Mladići čitaju danas samo tričarije". Obrati se k Liviju: „Kladim se s tobom za deset zlatnika, da je to kakva jadna „Umjetnost ljubavi", ili arkadska pastirska besmislica, ili štogod nalik".

„Primam okladu", odgovori Livije. „Mladi Klaudije nije nipošto takav mladić. No, Klaudije, koji od nas dobiva?"

Mucajući rekoh Polionu: „Milo mi je reći, gospodaru, da ti gubiš".

Polion se ljuto namršti na mene: „Šta veliš? milo ti je, što ja gubim, a? Zar se tako govori sa starim čovjekom kao što sam ja, i još sa senatorom?"

Ja rekoh: „Kazao sam to, gospodaru, sa svim štovanjem. Milo mi je, što ti gubiš. Ne bih volio slušati da se ta knjiga

naziva tričarijom. To je vaša vlastita knjiga o građanskim ratovima, a ja bih se usudio pohvaliti je da je zaista vrlo lijepa knjiga".

Polion se promijeni u licu. Zasja se, zakikoće i potegne kesu, pa tutne novce Liviju u ruku. No Livije je sa šaljivom ozbiljnošću odbijao. „Dragi moj Polione, ne mogu primiti te novce. Sasvim pravo veliš ti: ti mladići čitaju danas najjadnije tričarije. Molim, ni riječi više: ja priznajem da sam izgubio okladu. Evo ti mojih deset zlatnika i ja se veselim što ti ih plaćam".

Polion se obrati k meni. „No, gospodine — ne znam, tko si ti, ali se čini da si razuman mladić — jesi li ti pročitao djelo našeg prijatelja Livija? Pozivam se na tebe, nije li to bar tričavija pisanija nego što je moja?"

Ja se nasmiješih. „No barem se lakše čita".

„Lakše, a. Kako to?"

„On prikazuje ljude iz staroga Rima tako da se vladaju i razgovaraju, kao da žive danas."

Polion je uživao. „Uhvatio te je, Livije, za tvoju najslabiju stranu. Ti pripisuješ Rimljanima, koji su živjeli prije sedam sto godina, nemoguće današnje motive i navade i govor. Jest, čitljivije je uistinu, ali to nije historija".

Moram reći nekoliko riječi o starcu Polionu, možda najdarovitijem čovjeku svoga vremena, ne izuzimajući ni Augusta. Bilo mu je sada blizu osamdeset godina, ali je bio na svoj umnoj snazi a činilo se i u boljem zdravlju od mnogih šezdesetogodišnjaka. S Cezarom je prešao Rubikon i uz njega se borio protiv Pompeja, služio pod mojim djedom Antonijem, prije njegove razmirice s Augustom, bio konzul i namjesnik u Španiji i Lombardiji, proslavio triumf za pobjedu na Balkanu i bio lični prijatelj Ciceronov, dok mu nije dodijao, i pokrovitelj pjesnicima, Virgiliju i Horaciju. Uz to je bio odličan govornik i pisac tragedija. No bio je bolji historičar nego traged ili govornik, jer je volio pisanu istinu. Plijenom iz balkanskoga rata osnovao je javnu knjiž-

nicu, prvu u Rimu. Bile su još dvije druge: jedna, u kojoj smo sad bili, a druga nazvana po mojoj baki Oktaviji; no Polionova je bila mnogo bolje uređena.

Sulpicije je bio sad našao knjigu, a oni mu zahvalili i obnovili svoju raspravu.

Livije će reći: „Nezgoda je što Polion, kad piše historiju, misli da mora zatomiti sve svoje nježnije, poetičnije osjećaje, i što se njegovi likovi ponašaju svijesno tupo, a kad ih pusti da govore, krati im i najmanju govorničku vještinu".

Polion odgovori: „Jest, poezija je poezija, a govorništvo govorništvo, a historija je historija, i to ne možeš miješati".

„Ne mogu? Mogu zaista", reče Livije. „Misliš li da ja ne smijem pisati historiju s epskom temom, jer je to poetska povlastica, i ne smijem vojskovođama uoči bitke stavljati u usta govore, jer je to govornička povlastica?"

„To ja baš i mislim. Historija je vjeran spomen o onom što se je zbilo, kako su ljudi živjeli i umirali, šta su radili i govorili. A govori tvojih vojskovođa divni su kao govorništvo, ali se moraju osuditi, jer su nehistorični. Izvrsni su govornici bili naročito Cezar i Antonije, no govorili su vojnicima razgovornim jezikom, a ne govorničkim. Kako je govorio Cezar prije bitke kod Farzala? Je li nas molio da se sjećamo svojih žena i djece i svetih hramova u Rimu i slave naših prošlih ratova? Boga mi, nije!"

Livije primijeti: „Polione, dragi druže, nismo mi raspravljali o Cezaru, nego kako treba pisati historiju".

Polion odgovori: „Jest, istina je. Naš razboriti mladi prijatelj prigovorio je tvojoj metodi, kad je smjerno pohvalio tobože tvoju čitljivost. Mladiću, bi li još za što da okriviš plemenitoga Livija?"

Ja odgovorim: „Molim, gospodine, nemoj mi tjerati rumen na lice. Ja se silno divim Livijevu radu".

„Govori istinu, mladiću! Jesi li ga uvrebao u kakvoj historijskoj neispravnosti? Ti se činiš da si momak, koji mnogo čita."

„Ne bih se usudio..."

„Govori! Mora biti nešto."

Rekoh dakle: „Nešto me buni, priznajem. To je ona zgoda s kraljem Porzenom, pa s Horacijem i Scevolom. Livije veli da Porzena nije mogao osvojiti Rim. A ja sam vidio u Kluziju Porzenin grob, i tamo su prikazani Rimljani kako ispod jarma izlaze iz grada. A i Dionizije iz Halikarnasa, koji nam je bio prijatelj, piše da je senat posvetio Porzeni prijestolje od slonove kosti, žezlo, zlatnu krunu i triumfalnu odjeću; to znači jedino da mu je iskazivao časti kao vladaru. Dakle je kralj Porzena možda i osvojio Rim. usprkos Horaciju i Scevoli".

Livije se sav ražesti. „Čudim ti se, Klaudije. Zar ti ne štuješ rimsku tradiciju, nego vjeruješ lažima naših starih neprijatelja, koji bi da umanje našu veličinu".

„Ja sam samo zapitao", reći ću ponizno, „šta se je uistinu dogodilo."

„Ded dakle, Livije!" reče Polion. „Odgovori mladomu učenjaku. Šta se je uistinu dogodilo?"

Livije odgovori: „Drugi put. Klaudije, prijatelju moj, koga bi ti od nas dvojice starih časnih ljudi uzeo za uzor?"

„Vi tjerate mladića u nepriliku, vi zavidljivi ljudi", uklopi Sulpicije. „Šta bi vi da on odgovori?"

„Istina ne će uvrijediti nikoga od nas", odgovori Polion.

Pogledam s jednog lica na drugo. Naposljetku ću reći: „Mislim da bih odabrao Poliona. Kako znam pouzdano da nikad ne bih mogao postići zanosnu eleganciju Livijevu, nastojat ću da se povodim za Polionovom tačnošću i marljivošću".

Livije je već odlazio. Polion se naceri i reče glasno: „Čestit je čovjek Livije, ali jedno mu ne valja. To je bolest, koja se zove padovanstvo".

Livije stane i okrene se. „Šta ne valja s Padovom? Ne ću ni riječ da čujem protiv toga grada".

Polion mi razjasni. „Ti znaš, on se je rodio tamo. Negdje

u sjevernim pokrajinama. Tamo ima čuven vreo izvor s izvanrednim svojstvima. Kad se okupaju u toj vodi, ili se napiju nje — a kažu da oni to oboje čine u isti mah — vjeruju Padovanci sve što im se mili, i vjeruju toliko silno te znaju i druge navesti da to vjeruju".

Livije pristupi polagano k nama. „Šala je šala, Polione. No ima u tom i nešto ozbiljno. Možda sam ja i počinio pogrješaka. No ja nisam barem govorio svijesnih laži".

„Prepustit ću ovomu mladiću neka odgovori. Odgovori. mladiću!"

A ja ću na sreću: „Livije započinje svoju historiju s tim što jadikuje radi današnje nevaljanštine i obećava da će ocrtati postepeno propadanje starinskih vrlina, kako se je Rim bogatio. Veli da će s najvećom radošću pisati prva poglavlja. jer će dotle moći stiskati oči, da ne gleda nevaljanštinu današnjih vremena. No kako zatvara oči za današnju nevaljanštinu, nije li ih ponekad zatvarao i za starodrevnu?"

„Pa onda?" zapita Livije, stiščući oči.

„Pa možda", zamucam se ja, „i nije baš velika razlika između njihove nevaljanštine i naše."

Bio sam u pravoj neprilici. „S većom sam slašću čitao Livija nego ikojeg drugog pisca", ponovit ću.

„Ti si sad malko razočaran, je li?" naceri se Polion.

„Nisam razočaran, nego vidim, premda nisam prije bio razmišljao o tom, da ima dva načina kako se piše historija: jedan navodi ljude na vrlinu, a drugi ih nagoni na istinu. Onaj prvi je način Livijev, a ovaj drugi tvoj; a možda oni i nisu nezdruživi."

„Ta ti si, mladiću, govornik", Polion će razdragan.

Sulpicije, koji je stajao na jednoj nozi, a drugu nogu držao rukom i po svom običaju, kad je uzbuđen ili nestrpljiv, bradu motao u čvorove, sabrat će sad sve ujedno: „Jest, Liviju ne će nikad nedostajati čitalaca. Svijet voli da bude „navođen na starinsku vrlinu", pogotovo kad mu umiljati pisac u isti mah veli da se uz današnju civilizaciju i ne može

postići takva vrlina. No istinoljubivi pisci stječu publiku jedino kad imaju dobrog kuhara i u podrumu kiparskog vina".

To razbjesni Livija. „Polione, to je besposlen razgovor. Mladoga je Klaudija držala njegova obitelj uvijek za tupoglavca, a prijatelji se osim mene nisu do danas slagali s tom presudom. Čestitam ti učenika".

I onda ode daščući.

Kako je Sulpicije bio otišao da nađe neku knjigu i nas dvojica ostadosmo sami, uzeo me Polion ispitivati.

„Tko si ti, mladiću? Ime ti je Klaudije, je li? Očevidno si iz dobre porodice, no ja te ne znam."

„Ja sam Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus."

„Bože mili! Pa Livije ima pravo. Za tebe drže da si sulud."

„Jest. Porodica me se stidi radi mog mucanja, a ja sam hrom i obično bolestan, pa vrlo malo odlazim u društvo."

„No tupoglav? Ti si jedan od najbistrijih mladića, što sam sreo godinama već."

„Vrlo si ljubezan, gospodine."

Ja se razjunačim i zapitam Poliona, zašto ga često zovu „posljednjim Rimljaninom". Čini se da mu se svidjelo to pitanje i on odgovori: „To mi je ime nadjenuo August. Bilo je onda, kad me je pozvao da mu se pridružim u ratu protiv tvoga djeda Antonija. Zapitao sam ga, za kakvog me on čovjeka drži, jer Antonije mi je bio jedan od najboljih prijatelja. „Azinije Polione", odgovori on, „ja mislim, ti si posljednji Rimljanin. Titula je zaostala prazna iza onog ubijce Kasija". „A ako sam ja posljednji Rimljanin", odgovorih, „čija je to krivica? I čija će biti krivica, ako ti uništiš Antonija, pa se nitko osim mene ne bude nikad usuđivao da digne glavu pred tobom ili ti uzvraća?" „Ne će biti moja, Azinije", branio se on, „Antonije je navijestio rat, nisam ja. Čim ja pobijedim Antonija, razumije se da ću obnoviti republikansku vladavinu". „Ako gospođa Livija ne uloži svoj veto", rekoh mu."

Starac me zgrabi za ramena. „Reći ću ti nešto ovom prilikom, Klaudije. Ja sam drevni starac, pa ako se i činim prilično žustrim, blizak mi je kraj. Umrijet ću za tri dana, ja to znam. Pred smrt se čovjeku javlja neka neobična bistrina. Govori on proročanski. Poslušaj sada! Želiš li da proživiš dug radin život, u časti sve do konca?“

„Želim.“

„Onda hotimice što više šepaj, mucaj, često se pretvaraj da si bolestan, preklapaj koješta, tresi glavom i trzaj rukama svakom prilikom pred javnošću ili polujavnošću. Da ti je vidjeti onoliko koliko vidim ja, znao bi da ti je u tom jedina nada za sigurnost i možda slavu.“

Ja rekoh: „Livijeva historija o Brutu, mislim, možda i jest nehistorična, ali je prikladna. I Bruto je bio tobože sulud, da bi bolje znao obnoviti narodnu slobodu“.

„Šta je to? Narodna sloboda? Zar ti vjeruješ u to? Mislio sam da je ta fraza umrla u mlađem naraštaju.“

„I otac i djed su mi vjerovali u nju . . .“

„Jesu“, uteče mi Polion u riječ. „Zato su i pomrli“.

„Šta ti to veliš?“

„Velim, zato su i otrovani.“

„Otrovani! Od koga?“

„Hm! Nemoj tako glasno, mladiću! Ne, ne ću da spominjem imena. No evo ti pouzdana dokaza da ne opadam nasumce. Ti opisuješ život svoga oca, veliš?“

„Jest.“

„Vidjet ćeš dakle, ne će ti se dopustiti da u životopisu prijeđeš neku tačku. A osoba, koja će te zaustaviti . . .“

U taj mah došepelji natrag Sulpicije i dalje se nije govorilo ništa, što bi imalo interesa, nego jedino kad sam se opraštao od Poliona, potegnuo me on na stranu i progunđao: „Zbogom, mali Klaudije! Ali ne luduj za narodnom slobodom. Ne može nje biti još. Mora biti još mnogo gore, da bude bolje“. Onda će glasnije: „I još nešto. Ako ikad, dok ja umrem, naiđeš u mojim historijama na koju važnu stvar,

koja bi ti se činila da se ne slaže s historijom, ja ti dopuštam a i pismeno ću te ovlastiti da doneseš u dodatku ispravke. Održavaj ih prama vremenu. Kad knjige zastare, jedino su za to da se u njih umotavaju ribe“.

Odgovorio sam mu da će mi to biti časna dužnost.

Za tri dana umro Polion. Namro mi je u oporuci zbirku ranih latinskih historija, ali su mi ih uskratili. Stric Tiberije reče da je to zabuna, nego su namijenjene njemu, a imena su nam tako slična. Svi su držali za šalu njegovu odredbu, kojom me ovlašćuje da domećem ispravke; no ja sam poslije dvadesetak godina održao Polionu riječ.

DEVETA GLAVA

Kad sam stigao do punoljetnosti, bio je August odredio Tiberiju da posini Germanika, premda je već imao baštinika Kastora, i tako je Germanik prenesen iz porodice Klaudijâ u porodicu Julijâ. Sad sam ja postao poglavica starije klaudijevske loze te stupio u neprijeporni posjed novca i imanja, baštinjenog od mojega oca. Postao sam materin zaštitnik, jer se nije ponovo udavala, i ona je to osjećala kao poniženje. Bila je još stroža sa mnom, no svi su spisi morali k meni dolaziti na potpis i ja sam bio obiteljski svećenik.

Svečanost moje punoljetnosti proslavljena je sasvim drugačije nego Germanikova. Obukao sam o ponoći muževnu togu, te me bez ikakve pratnje ili povorke odnijeli u nosiljci na Kapitol, gdje sam žrtvovao žrtvu, i zatim donijeli natrag u krevet. Germanik i Postum htjeli su doći, no Livija, da bi što manju pozornost svratila na mene, priredila te večeri u palači gozbu i oni nisu smjeli izostati.

Kad sam se vjenčavao s Urgulanilom, bilo je isto tako. Malo je svijeta i znalo za našu svadbu sve do onog dana, kad je obavljena. Izvršila se obična ceremonija. Na Urgulanili su bile cipele šafranove boje, a veo crven kao plamen. Gatari su gatali, pojeo se posvećeni kolač, dvije nam stolice pokrili ovčjim krznom, prolio sam žrtvu ljevanicu, ona pomazala vratnice, bacila se tri novca, ja joj poklonio vatre i vode, — sve se izvršilo, samo se ispustila povorka s bakljama i cio se obred obavio površno, na brzu ruku i na loš način. Rimska mlada mora biti prenesena preko praga, kad ulazi prvi put, da se ne bi spotakla. Dva Klaudija, koji su je morali prenijeti, bili su vremešni ljudi i nisu bili dorasli Urgulanilinoj težini. Jedan se od njih okliznuo na mramoru, pa Urgulanila bubnula, potegla sa sobom i njih dvojicu i sva se gomila zabatrgala. Nema kobnijeg znamenja za brak nego što je to. A uza sve to ne bi bila istina, kad bih rekao da se je to izvrglo u loš brak. Nije među nama bilo toliko

napetosti da bi se mogao nazvati nesretnim. Spavali smo zajedno, jer kao da su to očekivali od nas, a prigodice smo imali i spolnih odnosa — moje prvo spolno iskustvo — jer se je činilo da i to spada k braku, a ni od kakve požude ili sklonosti. Bio sam joj uvijek obziran i uljudan što sam god mogao, a ona mi uzvraćala s ravnodušnošću, i to je bilo najbolje, čemu sam se i mogao nadati od žene njena karaktera. Za tri je mjeseca zatrudnjela i rodila mi sina Druzila, za kojega nisam osjećao nikakvu očinsku ljubav. Umetnuo se po pakosti na moju sestru Livilu, a na Urgulanilina brata Plaucija po svem inače karakteru.

Ona godina prije moje punoljetnosti i ženidbe bila je loša za Rim. U južnoj Italiji zaređali potresi i razorili nekoliko gradova. S proljeća je bilo malo kiše i ljetina je bila jadna po svoj zemlji; onda baš pred žetvu navalile oluje te pomlatile i upropastile ono malo žita, što je bilo proklasalo. Udario tolik pljusak da je Tiber otplavio most, a niži dio gradski bio sedam dana plovan za čamce. Zaprijetio glad i August poslao u Egipat i drugamo komisionare, da nakupuju žita. Oni su i nakupovali, no cijena je bila visoka. Velika je nevolja bila te zime, pogotovo jer je Rim bio prenaseljen, žiteljstvo mu se podvostručilo za posljednjih dvadeset godina, a Ostija, luka, nije zimi bila sigurna za brodarstvo, pa se žito, dovezeno s Istoka, nedjeljama nije moglo istovarivati. August je činio što je god mogao, da stane na kraj gladu. Sve je žitelje osim domaćinâ i njihovih obitelji protjerao na neko vrijeme iz grada dalje od sto milja, odredio obroke za hranu i zabranio javne gozbe. Mnogo je žita dao dovesti na svoj trošak i besplatno porazdavao potrebnima. Kao i obično, glad je urodio nemirima, a nemiri paležima: izgladnjeli pljačkaši iz radničkih četvrti popalili po noći cijele ulice s dućanima. August ustrojio brigadu noćnih stražara, u sedam divizija, da to spriječi: brigada je toliko pokoristila, da nije otad ni raspuštana. No silnu su štetu počinili pobunjenici. U to se vrijeme propisao nov danak,

da se najame novci za njemački rat, pa uz glad, vatre i danak počeo se puk buniti i otvoreno raspravljati o revoluciji. Proglasi s prijetnjama pribijali se po noći na vrata javnih zgrada. Napokon stalo dolaziti žito iz Egipta, gdje je žetva mnogo ranija od naše, i napetost popustila.

Među svijetom, koji je za glada uklonjen iz grada, bili su gladijatori. Nije ih bilo mnogo, no August je mislio da bi oni mogli odigrati opasnu ulogu, ako dođe do nemira. Bili su oni očajna rulja. Neki su od njih bili otmeni ljudi, za dug prodani u roblje, da se gladijatorskom borbom iskupe na slobodu. Kad se mlad plemić zaduži, otkupljivala bi ga rodbina iz ropstva, ili bi se umiješao August. No ovi plemići, koje nitko nije držao za vrijedne da ih spasi iz nevolje, postajali su prirodni vođe u gladijatorskoj družbi i kao neki glavari za oružanu pobunu.

Kad su se poboljšale prilike, budu gladijatori pozvani natrag, pa da bi se svi odobrovoljili, bude odlučeno da se priredi velika javna gladijatorska borba i borba s divljim zvijerima, u ime Germanikovo i moje, a u spomen našemu ocu. Livija je željela podsjetiti Rim na njegova velika djela, da bi svratila pozornost na Germanika, koji je silno nalikovao na njega, a naskoro će, kako se očekivalo, biti poslan u Njemačku u pomoć stricu Tiberiju, za nova osvajanja tamo. Mati i Livija pridonijeli su k troškovima, no glavni je teret zapao Germanika i mene. A kako se je mislilo da Germaniku u njegovu položaju treba više novaca nego meni, razjasnila mi mati da bi bilo pravo, kad bih ja priložio dva puta više nego on.

U povorci k amfiteatru vozili smo se Germanik i ja, po naročitoj odluci senatskoj, u starim bojnim kolima našeg oca. Bili smo baš pred tim prikazali žrtvu za njegov spomen. Povezli smo se Apijevom cestom i ispod očeva slavoluka, na kojem je gorostasni lik njegov na konju. U slavu toj zgodi bio je slavoluk okićen lovorom. Duhao je sjeveroistočnjak i liječnici me nisu puštali bez kabanice, tako da

sam osim jednog izuzetka bio ja jedini u kabanici. Sjedio sam uz Germanika, a s druge strane August. On je bio jako osjetljiv za vrućinu i zimu, te je zimi nosio četiri kaputa, debelu haljinu i dugačak pršnjak. Neki su razbirali znamenje u sličnosti moje i Augustove odjeće, i još ustanovili da sam se ja rodio prvog u mjesecu, koji je nazvan po njemu, i još u Lyonu baš onoga dana, kad je on tamo posvetio sebi žrtvenik. Tako barem rekoše poslije mnogo godina da su govorili. I Livija je bila u loži, iskazala se osobita čast materi moga oca. Obično je sjedjela s Vestalkama. Bilo je pravilo da žene i muškarci sjede odvojeni.

To je bila prva gladijatorska igra, kojoj su me pustili da prisustvujem, a još veća mi je bila neprilika, što sam sjedio u loži glavara igre. Germanik je vodio igru, premda se je pričinjao da i mene pita za savjet, kad treba da se odluči, i proveo je igru s velikom sigurnošću i dostojanstvom. Na moju sreću, ta je igra bila od najboljih, što su ikad priređivane u amfiteatru. No meni je bila prva i nisam joj znao cijeniti vrijednost, kad je nisam mogao uporediti s prijašnjima. A zacijelo nisam otad vidio bolje. Livija je željela da bi Germanik kao sin svoga oca stekao popularnost, i nije žalila troška da najmi najbolje borce u Rimu. Profesionalni su gladijatori vrlo pomno pazili da se među sobom ne ozlijede, nego su najviše energije trošili na tobožnje napade, parade i udarce, koji su izgledali i zvučali kao da su homerski, ali su zapravo bili sasvim bezazleni. Samo prigodice, kad bi se zanijeli za temperamentom, ili htjeli da raščiste staru razmiricu, bilo ih je vrijedno gledati. Sada je Livija bila okupila glavare gladijatorske družbe i rekla im da želi igru, koja vrijedi njenih novaca. Ako se svaki boj ne provede doista do kraja, bit će rastjerana njihova družba: i tako je prošlog ljeta bilo odviše tobožnjih bojeva. Glavari upozorili dakle gladijatore da se ne smije igrati dječja igra.

U prvih šest bojeva poginuo jedan čovjek, jedan bio ozbiljno ranjen i umro tog istog dana, a trećemu odsječena

uz samo rame ruka, na kojoj je štit, i to uzbudilo silan grohot. U svakom od daljih triju bojeva razoružao jedan borac drugoga, no tek iza junačke obrane, tako da smo Germanik i ja mogli pristati uz odobravanje gledalaca i dići palce, neka se borcu poštedi život. Jedan od pobjednika bio je godinu dvije prije toga vrlo bogat vitez. U svim tim bojevima bilo je pravilo da se protivnici ne bore istim oružjem. Mač je bio protiv koplja, ili mač protiv bojne sjekire, ili koplje protiv buzdovana. Sedmi je boj bio između borca s propisnim vojničkim mačem i starinskim brončanim okruglim štitom i borca oboružana trokrakim pastrvskim ostvama i kratkom mrežom. Kopljaš je bio gardijski vojnik, koji je nedavno bio osuđen na smrt, jer se je opio i izbio kapetana. Osuda mu je promijenjena u borbu s čovjekom mrežašem i trozubašem — profesionalcem iz Tesalije, vrlo skupo plaćanim, koji je za prošlih pet godina pobio više od dvadeset protivnika, kako mi je rekao Germanik.

Moje su simpatije bile uz vojnika, koji je ušao u arenu sav blijed i drhtav — bio je nekoliko dana u zatvoru i smetala mu jaka svjetlost. Cijela je njegova četa pristajala uz njega, jer kapetan je bio razbijač i zvijer, pa se uzvikala u jedan glas, neka se drži i obrani četi čast. On se ukoči i odvikne: „Potrudit ću se štogod mogu, momci!“ Nadimak mu je u taboru bio „Crvenper“, i to je privuklo k njemu veći dio gledalaca, premda su garde bile u gradu vrlo nepopularne. Ako crvenperka ubije ribara, to će biti zgodna šala. A pridobiti amfiteatar, to je već pol boja čovjeku, koji se bori za svoj život. Odmah za njim uđe razmetljivo Tesalac, žilav, dugoruk, dugokrak čovjek, u samoj kožnoj tunici i s tvrdom okruglom kožnom kapom na glavi. Bio je dobre volje i zbijao šale prednjim klupama, jer protivnik mu je bio amater, a Livija je njemu plaćala tisuću zlatnika za popodne i još pet stotina, ako ubije čovjeka nakon lijepa boja. Sastali se pred ložom i pozdravili prvo Augusta i Liviju, zatim Germanika i mene kao glavare običnim pozdravom: „Po-

zdravljaju vas samrtnici!“ Mi im odzdravismo, no Germanik će reći Augustu: „Ta ovaj je veteran moga oca. Znam ga dobro. Proslavio se u Njemačkoj, jer je prvi provalio u neprijateljsku palisadu“. August se zainteresovao. „Dobro“, reče, „bit će dakle dobra borba. No onda bi taj s mrežom morao biti deset godina mlađi, u toj se igri broje godine“. Onda Germanik javi trubljačima da zatrube i boj se otpoče.

Crvenper je stajao na svom mjestu, a Tesalac ga obletavao. Crvenper nije bio lud da troši snagu i trči za svojim lako naoružanim protivnikom. Tesalac je nastojao da ga ražesti zadirkivanjem, no Crvenper se nije bunio. Samo jednom, kad mu se Tesalac približio na dohvat, pokazao je volju za navalu i nagli udarac njegov uzvitlao gromko veselje na klupama. No Tesalac mu izmaknuo. Nabrzo oživio boj; Tesalac je udarao svojim dugim trozubom i visoko i nisko, a Crvenper mirno odbijao, vazda upirući jedno oko u mrežu, otežanu sitnim olovnim kuglicama, koju je Tesalac vitlao lijevom rukom.

„Krasan posao!“ čuo sam kako je Livija rekla Augustu. „Najbolji mrežaš u Rimu. Igra se s vojnikom. Jesi li vidio? Mogao je zahvatiti, da je htio. Ali on zateže boj“.

„Jest“, odgovori August. „Bojim se da će vojnik nastradati. Ne bilo mu piti.“

Tek što je August izgovorio to, a Crvenper odbaci trozub u vis i priskoči, pa raspori Tesalcu tuniku između tijela i ruke. No Tesalac nasrne kao munja i u trci zavitla mrežom Crvenperu oko lica. Na nesreću, jedna kuglica udari Crvenpera u oko i oslijepi ga na čas. On zaustavi korak, a Tesalac, kad je razabrao svoju prednost, zaokrene i izvitla mu mač iz ruke. Crvenper priskoči da ga opet preotme, no Tesalac otrči k pregradi i prebaci mač k nekomu bogatašu, koji je sjedio u prvom redu, određenomu za vitezove. Onda se vrati k ugodnomu poslu da probode i otpravi na drugi svijet nenaoružanog čovjeka. Mreža zazviždi Crvenperu oko glave, a trozub zabocka odovud i odonud; no Crvenper je

bio neustrašiv, pa jednom rukom zgrabio trozub i zamalo ga nije oteo. Tesalac ga dotjera sada do naše lože, da ga teatralno ubije.

„Dosta je!“ izgovori Livija odlučnim glasom. „Dosta je igre. Treba sad svršiti“. Tesalcu nije trebalo poticanja. Zavitla u isti mah mrežom Crvenperu oko glave i namjeri da ga trozubom bodne u trbuh. No sad se diže graja! Crvenper je desnicom bio zgrabio mrežu, trgnuo tijelo unatrag i svom silom udario neprijatelju po kopljači, stopu dvije daleko od ruke. Trozub odleti Tesalcu iznad glave, premetne se u zraku i zabode se drščući u drvenu pregradu. Tesalac zastade časkom u čudu, onda ostavi mrežu Crvenperu u rukama i potrči po svoj trozub. Crvenper poleti pored njega i zatjera mu u rebra šiljati vršak na svom štitu. Tesalac se dašćući sruši na ruke i noge. Crvenper se snađe brzo i oštrim ga zamahom svoga štita udari u zatiljak.

„Udarac kao po kuniću!“ reče August. „Nisam to još nikad vidio u areni. Jesi li ti, draga Livijo? A? I ubio ga je, kunem se.“

Tesalac je bio mrtav. Očekivao sam da će se Livija jako ozlovoljiti, ali je samo rekla: „I pravo mu je. Tako je, kad potcjenjuješ protivnika. Razočarao me taj mrežaš. No to mi je spaslo pet sto zlatnika, pa se, mislim, ne mogu potužiti“.

Kruna popodnevnoj zabavi bio je boj dvojice njemačkih talaca, koji su bili iz suparničkih plemena i s drage volje pristali na smrtni dvoboj. Nije bila lijepa borba, nego divljačko sječenje mačem i alabardom. Jedan od boraca, žutoglav čovjek, viši od šest stopa, brzo dotukao drugoga, strahovito ga sasjekao i zadao mu najzad smrtni udarac za vrat. Svjetina ga silno pozdravi i od toga mu se zavrti glava te on u nekoj mješavini njemačkog i vojničkog latinskog jezika izjavi da je čuven ratnik u svojoj zemlji i ubio je u bitki već šest Rimljana, zajedno s jednim oficirom, dok ga nije za taoca predao zavidljivi stric njegov, plemenski glavar. Izaziva sad svakog odličnog Rimljanina, da se pobiju na mačeve, i da mu to bude sedmi.

Prvi, koji je skočio u arenu, bio je mlad štabni oficir iz stare osiromašjele porodice, Kasije Hereja. Dotrčao k našoj loži radi dopuštenja da smije prihvatiti izazov. Otac mu je, reče, poginuo u Njemačkoj pod onim slavnim vojskovođom, kojemu se za spomen obdržava ova svečanost. Germanik se posavjetovao s Augustom i zatim sa mnom; kad je August izjavio svoj pristanak, progunđam i ja svoj. Kasije ode i uzajmi Crvenperov mač, štit i oklop, za dobru sreću a i za priznanje Crvenperu.

Nabrzo se započe mnogo ljuća borba nego ona profesionalska. Nijemac se izmahivao svojim velikim mačem, a Kasije ga dočekivao štitom i svejednako nastojao da mu pođiđe — no onaj je bio hitar i snažan i dva puta oborio Kasija na koljena. Svjetina je mukom mučala, kao da promatra neku vjersku službu, i samo se čula zveka čelika po čeliku i lupa štitovima. August će reći: „Nijemac je prejak za njega. Nismo trebali dopustiti, to. Ako pogine Kasije, loše će se to dojmiti vojnika na fronti, kad stigne glas“.

Uto se Kasiju oklizne noga u lokvi krvi i on se sruši nauznak. Nijemac se raskorači nad njim, s pobjedničkim smiješkom na licu, i onda... i onda mi odjeknuo u ušima gromor, pred očima mi se zacrnjelo i ja se onesvijestio. Uzbuđenje, kad sam prvi put u životu vidio kako ubijaju ljude, a onda boj Crvenperov s Tesalcem, u kojem sam svom dušom bio uz Crvenpera, i sad ova borba, u kojoj mi se činilo da se ja sâm očajno borim s Nijemcem za život, —: to mi je bilo odviše. Nisam zato vidio kako se je Kasije divno snašao, kad je Nijemac digao svoj grozomorni mač, da mu razmrska lubanju, a on mu brže zatjerao šiljati štit u bedra i udario ga bodežem u pazuho. Jest, Kasije ga je uistinu ubio. A da sam se ja onesvijestio na neko vrijeme, nije nitko opazio, a kad su opazili, već sam se osvješćivao. Podržavali

su me na mojem mjestu, dok se nije svršila svečanost. Bila bi svakomu sramota da ga iznesu.

Sutradan se nastavile igre, no ja nisam odlazio onamo. Javili su da sam bolestan. Promašio sam sjajnu borbu indijskoga slona s nosorogom. Vještaci su se kladili za nosoroga, koji je doduše manji, ali mu je deblja koža, pa su mislili da će svojim šiljatim rogom brzo dokončati slona. No taj se slon nije uplašio, kad je nosorog ušao u arenu, nego ga dočekivao svaki put svojim kljovama. Ali kako je vidio da mu ne može probiti oklop, dao se na lukavštinu. Zgrabi surlom trnovu metlu, koju je pometač bio ostavio na pijesku, i baci je neprijatelju u lice: pošlo mu za rukom da mu oslijepi najprije jedno oko a zatim i drugo. Nosorog je u bjesnilu i u mukama jurio za slonom, pa nasrnuo na drvenu pregradu, probio je i skrhao rogove na mramornoj ogradi iza nje. Onda došao slon, otvorenih usta kao da se smije, proširio rupu u drvenoj pregradi i uzeo palomu neprijatelju tabati po lubanji, dok je nije smrskao. Zatim zaklimao glavom, kao da daje takt za muziku, i mirno otišao. Indijski gonič njegov dotrčao s velikom zdjelom, punom slatkiša, a slon ih usrknuo u usta. Gledaoci su gromko odobravali. Onda slon ponudi goniču svoju surlu za stepenicu, da se popne na njega, i otapka pred Augusta; tamo zatrubi carski pozdrav, što slonovi uče samo da ga iskazuju vladarima, i klekne za znak časti. No, kako rekoh, ja sam promašio tu priredbu.

Te večeri napisala je Livija Augustu list:

„MOJ DRAGI AUGUSTE,

Klaudijevo jučerašnje nemuževno držanje, nesvjestica njegova, kad je ugledao dva čovjeka u borbi, da i ne spominjem smiješno trzanje rukama i glavom, koje je nadasve sramotno i nemilo na svečanosti u spomen očevih pobjeda, urodilo je barem tim probitkom, što sad možemo konačno odlučiti zauvijek kako je sasvim nezgodno da bi se Klaudije

igdje javljao u javnosti, nego jedino kao svećenik. Moramo se izmiriti s tim da nikako ne računamo na njega, nego možda jedino da rađa djecu, jer kako čujem, izvršio je sad svoju dužnost kod Urgulanile, no ja nisam sigurna, dok ne vidim dijete, koje će valjda biti nepodoba, nalik na njega.

„Antonija je danas ukrala iz njegove radne sobe nešto nalik na bilježnicu s historijskom građom, koju je sabrao za očev životopis; uz to je našla brižno sastavljen uvod tomu naumljenomu djelu, koji ti ja evo šaljem. Razabrat ćeš kako Klaudije naročito slavi jedinu duševnu slabost svog dragog oca — onu njegovu namjernu sljepoću za sve što se zbiva, njegovu nesklapnu bludnju da bi se političke forme, koje su pristajale Rimu, dok je još bio malen grad, u ratu sa susjednim malim gradovima, mogle obnoviti i sada gdje je Rim postao najveća država, što se zna od Aleksandrovih vremena. Smisli, šta se je dogodilo, kad je umro Aleksandar i nije se našao nitko, tko bi bio dovoljno jak da ga naslijedi kao vladar.

„Atenodor i Sulpicije, s kojima sam se baš razgovorila, kažu da nisu vidjeli taj uvod, dok im ga nisam ja pokazala, i slažu se da je do krajnosti nerazborit. Kunu se da ga nisu nikad upućivali na prevratne misli i misle da ih je stekao iz starih knjiga. A ja mislim da ih je baštinio — djed mu je imao tu istu čudnu manu, sjećaš se — i upravo pristaje Klaudiju da je baštinio jedino tu slabost, a nije naslijedio nikakvu fizičku ili moralnu vrijednost! Hvala bogu za Tiberija i Germanika! U njima nema te republikanske besmislice, koliko ja znam.

„Uputit ću dakako Klaudija da se okani svojih biografskih radova, i reći ću mu da sramoti očevu uspomenu, kad se onesvješćuje na svečanim igrama, što se priređuju u njegovu čast, pa je očevidno da on nije sposoban da napiše očev životopis: neka nađe svojemu peru drugačijeg posla.

LIVIJA.“

Otkad mi je Polion rekao da su moj otac i djed otrovani, bio sam silno zbunjen. Tko bi osim Augusta toliko bio zainteresovan za monarhiju da bi otrovao plemića jedino zato, jer je vjerovao u republikansku vladavinu? No otrov je prosto sredstvo, ropsko, i August ga se ne bi nikad laćao. K tomu on i nije licemjerac, a o ocu mi je govorio uvijek s divljenjem i ljubavlju. Dvije tri novije historije nisu mi također ništa kazivale, što nisam već čuo od brata Germanika.

Nekoliko dana prije igara razgovorio sam se s našim vratarom, koji je za rata bio očev služak. Rekao mi je: „Jest, gospodine, raznosili su se glasovi. Ja tvrdo vjerujem da je tvoj junački i plemeniti otac otrovan. Jedna osoba, kojoj ne ću da spominjem ime, zaviđala je pobjedama tvoga oca. Otac je tvoj slomio nogu, i nije mu bilo zlo, dok nije došao onaj liječnik iz Rima. Tko je poslao toga liječnika?"

Kad sam pročitao list bake Livije, da odustanem od očeva životopisa, zbunio sam se još jače. Polion nije zacijelo mislio da je moja baka ubila svog prijašnjeg muža i svoga sina? I kakav bi joj bio povod? No kad sam razmislio, lakše sam povjerovao da ih je prije ubila Livija nego August.

Toga je ljeta trebalo Tiberiju vojnika za rat u istočnoj Germaniji, pa su novačili po Dalmaciji, pokrajini, koja je dotle bila mirna i pokorna. Kad je bio skupljen kontingenat, dogodilo se slučajno da je u te krajeve došao u svoj godišnji pohod poreznik, da utjera svotu, koju je bio odredio August, no više nego što je pokrajina mogla da plati. Uzvikali se na sav glas da su sirotinja. Poreznik se posluži svojim pravom te po selima, koja nisu mogla plaćati, pohvata pristalu djecu, da budu odvedena i prodana u roblje. Očevi neke djece, koja su bila tako pohvatana, bili su unovačeni i dabogme digli silnu graju. Sva se vojska pobunila i poubijala rimske oficire. Uz njih pristalo i jedno bosansko pleme i nabrzo planule sve naše granične pokrajine između Macedonije i Alpa. Na svu sreću sklopio Tiberije mir s Nijemcima, po njihovoj želji a ne svojoj, i krenuo odmah protiv pobunjenika. Dalmatinci ga nisu dočekali u otvorenu boju, nego se razbili u male čete i vješto zapodjeli gerilski rat. Bili su lako naoružani i poznavali su kraj, a kad je nastala zima, usudili se da upadnu i u Macedoniju.

August u Rimu nije mogao prosuditi Tiberijeve teškoće i posumnjao na njega da zateže radi nekog tajnog razloga. Da bi ga potaknuo na akciju, odluči da mu pošlje Germanika s posebnom vojskom.

Germanik je bio sad u dvadeset i trećoj godini. Njegovo je imenovanje uzbudilo čuđenje: svi su očekivali da će biti odabran Postum. Kad sam čuo taj glas, razdvojili mi se osjećaji: veselio sam se Germaniku, a žalio Postuma. Posjetio sam Postuma u isti mah kada i Germanik. Postum nas obojicu pozdravio prijazno i čestitao Germaniku.

Te iste noći, ili pravije u rano jutro, radio sam još u gornjem katu, kad začujem uzvike u daljini i odmah zatim tiho struganje po balkonu. Izidem na vrata i spazim kako se na balkonu javlja glava i onda ruka. Čovjek je bio u vojničkoj odori. Prebacio nogu i popeo se na balkon. Zaprepastio sam se časkom i u prvi mi mah sinula na pameti grozomorna misao: „To je ubijca, poslan od Livije". Htjedoh baš zvati u pomoć, kad će on tihim glasom: „Pst! U redu je. Ja sam Postum".

„Oj Postume, kako si me uplašio! Šta se penješ u ovo doba noći kao provalnik? A kakva ti je nevolja? Lice ti je krvavo, a kaput razderan."

„Došao sam, Klaudije, da ti reknem zbogom."

„Ne razumijem te. Je li se August predomislio?"

„Daj mi da se napijem, žedan sam. Ne, ne odlazim ja u rat. Ni izdaleka. Šalju me u ribarenje."

„Ne govori u zagonetkama! Evo ti vina. Ispij brže i kazuj šta te je stiglo. Kamo odlaziš da ribariš?"

„Ah, na neki mali otočić. Mislim, nisu ga još odabrali."

„Šta veliš..."

Klonulo mi srce i zavrtjela mi se glava.

„Jest, prognan sam, kao i moja sirotica mati."

„No zašto? Šta si počinio?"

„Nikakvo zločinstvo, koje bi se moglo prijaviti senatu."

„O Postume! Je li moja baka..."

„Poslušaj pažljivo, Klaudije, jer je kratko vrijeme. Ja sam zatvoren. Oborio sam dva stražara i umaknuo. Znaju da sam negdje u ovim zgradama i pretražit će svaku sobu. Morao sam ti doći, da saznaš istinu i ne povjeruješ u ono za što me krive. I želim da sve kažeš Germaniku. Pozdravi ga srdačno i reci mu sve sasvim onako kako ti kazujem sada. Ti znaš da sam nedavno ispao iz Augustove milosti. Nisam isprva mogao da dokučim zašto, no brzo se razjasnilo da ga Livija buni protiv mene. Silno je mekan prama njoj. Zamisli, živi s njom gotovo već pedeset godina i još joj vjeruje svaku riječ! No Livija nije bila jedina u toj spletki. Bila je i Livila."

„Livila! Ah, to me žalosti!"

„Jest. Ti znaš, koliko sam je silno ljubio i koliko sam pretrpio radi nje. Natuknuo si jednom, ima godina dana, da ona nije zavrijedila da se kinim radi nje, i sjećaš se kako sam se srdio na tebe. Nekoliko dana nisam govorio s tobom. Žao mi je, što sam se onda srdio, Klaudije. No ti znaš kako je onomu, tko je bez nade zaljubljen. Nisam ti onda spominjao, što mi je govorila još prije nego što je pošla za Kastora, kako ju je Livija prisilila na taj brak, a ona uistinu ljubi samo mene. Vjerovao sam joj. Nadao sam se da će se što dogoditi Kastoru i mi ćemo se uzeti. To mi je otad bilo na pameti i po danu i po noći. Juče poslije podne, baš kad sam se rastao s tobom, sjedio sam s njom i s Kastorom u grozdovoj sjenici na velikom ribnjaku. On počeo bockati. Vidim sada da su se bili dogovorili. Prvo će mi reći: „Voljeli su dakle Germaniku nego tebi, a?" Rekoh mu da to držim pametnim i da sam čestitao Germaniku. Onda će on

podrugljivo: „Ti se dakle još vazda nadaš da ćeš djeda naslijediti kao car?" Suzdržao sam se Livili za volju, ali sam odgovorio da ne držim pristojnim raspravljati o nasljedstvu, dok je još živ August. Onda ga zapitam ironično, nije li on suparnik kandidat. On će s nemilim smiješkom: „Pa kad bih bio, više bi mi bilo nade da ću uspjeti nego tebi. Ja obično i postizavam što želim. Služim se svojom pameću. Pameću sam i stekao Livilu. Smijao bih se, kad pomislim, kako sam lako uvjerio Augusta da ti njoj ne pristaješ za muža." To me je ražestilo. Zapitam ga, zar je o meni širio laži. On odgovori: „Zašto ne bih? Želio sam Livilu i tako sam je stekao". Onda se okrenem k Livili i zapitam je, je li znala to. Ona se pričini kao da negoduje i odgovori da nije ništa znala, no Kastor je sposoban za svaku nevaljalštinu. Istisnula suzu dvije i reče da je Kastor naskroz pokvaren, a nitko i ne sanja koliko je ona pretrpjela od njega i voljela bi da je mrtva."

„Jest, to je stara njena smicalica. Može da plače, kad je god volja. Time hvata svakoga. Da sam ti sve rekao što znam o njoj, bio bi me mrzio neko vrijeme, no bilo bi te očuvalo od svega toga. Šta se je dakle dogodilo?"

„Poručila mi večeras po svojoj sobarici da Kastora ne će valjda cijele noći biti kod kuće, pa ako malo iza ponoći spazim na njenu prozoru svijetlo, neka dođem k njoj. Želi da mi rekne nešto važno. Počekao sam u vrtu, dok se nije javilo u prozoru svijetlo, i ušao kroz donji prozor. Tamo je bila Livilina sluškinja i odvela me na kat. Livila me dočekala u domaćoj haljini, raspuštene kose, vraška krasota. Govorila mi kako je Kastor surov s njom, a ona mu nije ni na što obvezana, kad on i sam priznaje da ju je uzeo na prevaru. Zagrlila me, a ja je digao i ponio k postelji. Bio sam mahnit od požude za njom. Odjednom se ona uzvikala i uzela me gruhati. Mislio sam časak da je poludjela, pa joj rukom pokrio usta, da je umirim. Ona se otela i izvrnula stolić sa svjetiljkom i staklenim vrčem. Onda se uzvikala:

„Nasilje! Nasilje!“ Vrata se razvalila i u sobu upala dvorska straža s bakljama. Pogodi, tko joj je bio na čelu?“

„Kastor?“

„Livija. Odvela nas je onakve, kakvi smo bili, pred Augusta. Kastor je bio kod njega, premda mi je bila kazala Livila da je na večeri na drugom kraju grada. Livija me uze napadati, što sam provalio u Livilinu spavaonicu. Livila je dotle jecala i sakrivala lice. Haljina joj je bila razderana — valjda ju je rastrgala sama. August me nazvao zvijerju i satirom i zapitao me, nisam li poludio. Rekoh da sam došao po pozivu. Nastojao sam da razjasnim sve od početka, no Livila se uzvikala: „To je laž. Ja sam spavala, a on ušao kroz prozor i htio da me siluje.“ Onda će Livija: „A tvoja nećakinja Emilija pozvala te je također da je napadneš? Kao da si ti velik prijatelj mladim ženama.“ To je mudro smislila Livija. Morao sam se braniti radi Emilije i okaniti se Liviline zgode. Rekoh Augustu da sam prošle večeri večerao kod sestre moje Julile i tamo je bila Emilija. Zapitao sam Augusta, kada sam ja nju napao, a on mi odgovori: poslije večere, kad su joj se roditelji bili malo udaljili, jer je bila nastala uzbuna radi kradljivaca, a bio sam spriječen jedino tim što su se vratili. Koliko sam god bio bijesan, stvar je bila toliko smiješna da sam udario u smijeh; no to je još gore razbjesnilo Augusta. Zamalo što nije ustao sa svoje stolice od slonove kosti i udario me.“

„Ja to ne razumijem.“

„Sasvim je jasno. Rekao sam Liviji: „Emiliji će za tu laž biti nagrada udaja za Silvana, je li? A šta će dobiti Livila? Jesi li joj obećala da ćeš joj otrovati sadašnjeg muža i pribaviti joj ljepšega?“ Čim sam spomenuo otrov, znao sam da sam osuđen. Odlučio sam dakle da izgovorim sve, dok imam prilike. Zapitao sam Liviju naprečac, kako je ono udesila da otruje moga oca i braću, i jesu li joj miliji polagani otrovi ili brzi. Klaudije, misliš li ti da ih je ona potrovala? Ja sam siguran da jest.“

„Usudio si se da je to zapitaš? Po svoj prilici jest. Ja mislim da je otrovala još i mog oca i djeda, a sudim da joj oni i nisu jedine žrtve. Ali nemam dokaza.“

„Nemam ni ja, no volim, što sam je optužio. Vikao sam iza glasa, da me je zacijelo čula polovica palače. Livija istrčala iz sobe i pozvala stražu. Livila se smješkala. Ja je zgrabim za grlo, no Kastor nas razvadi i ona pobježe. Onda se zakvačim s Kastorom, slomim mu ruku i izbijem mu dva prednja zuba na mramorni pod. Ali se nisam tukao s vojnicima. Ne bi bilo dostojno. A i bili su naoružani. Dvojica su me držala za ruke, dok je August grmio i prijetio. Rekao mi da sam prognan za sav život na najzabitniji otok i da mu je jedino neprirodna kći njegova mogla roditi ovako neprirodna unuka. Ja mu rekoh da je on po imenu car rimski, no u zbilji je manje slobodan nego ropkinja djevojka u pijana podvodnika, i da će mu se jednog dana otvoriti oči za neprirodna zločinstva i prevare grozovite žene njegove. No međutim, rekoh, ne mijenja se prama njemu moja ljubav.“

U donjem katu zaori sad vika i krika. Postum reče: „Ne ću da te kompromitujem, dragi Klaudije. Ne smijem da budem zatečen u tvojoj sobi. Da imam mač, poslužio bih se sad njime. Bolje je poginuti u boju nego ginuti na otoku“.

„Strpi se, Postume! Svanut će i tebi. Dok Germanik sazna istinu, ne će mirovati, dok te ne oslobodi, a ne ću mirovati ni ja. Da pogineš, bio bi to samo jevtin triumf Liviji.“

Suze mu sinule u očima. Zagrli me nježno bez ijedne riječi i pođe brzo k balkonu. Čuo sam ga kako trči vrtom, a časak zatim viku i kriku stražarsku.

Razbolio sam se opet. Dok sam se oporavljao, bio je Germanik već na vojni, a Postum razbaštinjen i prognan za sav život. Odabrali su mu otok Planaziju, dvanaest milja od Elbe prama Korzici i od pamtivijeka nenastanjen.

Tiberije je bio sad jedini nasljednik Augustov, s Germanikom i Kastorom, da poslije njega nastave lozu — Livijinu lozu.

DESETA GLAVA

Kad bih se za daljih dvadeset i pet i više godina ograničio da pripovijedam samo što sam radio ja, ne bi mi trebalo mnogo papira i slabo bi se čitalo; no dalji će dio ove autobiografije biti razumljiv jedino, ako nastavim da i dalje pripovijedam o Liviji, Tiberiju, Germaniku, Postumu, Kastoru, Livili i drugima.

Postum je bio u progonstvu, Germanik u ratu, i od istinskih mi je prijatelja preostao jedini Atenodor. I on me brzo ostavio te se vratio u svoj rođeni Tarz, kamo su ga pozvala dva sinovca njegova. Dopisivao sam se s dobrim starcem dvije godine dana, dok nije umro u dobi od osamdeset i dvije godine. Tarz je počastio njegov spomen godišnjom svečanošću, na kojoj prvaci građani čitaju njegovu Historiju Tarza.

Germanik mi je pisao prigodice, no listovi su mu bili doduše ljubezni ali kratki; zaista valjan zapovjednik nema vremena da piše kući svojoj porodici. Germanik je bio jedan od najsavjesnijih zapovjednika, što su ikad služili u rimskoj vojsci, i još omiljeniji nego naš otac. Jako sam se ponosio, kad me je zamolio da mu što brže i temeljitije pokupim po knjižnicama sve pouzdane podatke o domaćem životu različitih balkanskih plemena, s kojima on ratuje, o veličini i geografskom položaju njihovih gradova, i o njihovoj starinskoj vojnoj taktici i lukavštinama, naročito u gerilskom ratovanju. Rekao mi da tamo ne može pokupiti dovoljno pouzdanih obavijesti: Tiberije je bio nadasve mučaljiv. Uz pomoć Sulpicijevu i male grupe stručnih istraživača i pisara, radeći i dan i noć, skupio sam tačno sve što je želio i poslao mu prijepis u mjesec dana, otkad me je zamolio. Bio sam ponosniji nego ikada, kad mi je nabrzo zaiskao još dvadeset prijepisa te knjige, da ih porazdaje svojim višim oficirima, jer mu je već bila iskazala najveću uslugu. Obećao mi da će Tiberiju i Augustu javiti moje dragocjene usluge.

Ta se knjiga nije spominjala u javnosti, da neprijatelji

ne bi možda promijenili svoju taktiku. August me je nagradio neslužbeno, imenovao me na prazno mjesto augursko, no bilo je jasno da on sav rad pripisuje Sulpiciju, koji nije napisao ni jednu jedincatu riječ, nego mi samo našao neke knjige. Jedan od glavnih izvora bio mi je Polion, njegova Dalmatinska vojna uzor je vojne temeljitosti i sjajnog znanstvenog rada. Moram još priklopiti: da sam bio taktičniji, zacijelo bi me August bio spomenuo u svom govoru senatu na koncu rata. No moje vijesti o njegovim vlastitim balkanskim ratovima bile su oskudnije nego što bi bile, da je on sam napisao detaljan izvještaj, ili da su službeni povjesničari manje laskali caru, a više spominjali nepristrano njegove uspjehe i neuspjehe.

Pisao sam sada radnju o učestvovanju moga djeda u građanskim ratovima; ali nisam daleko uznapredovao, nego me i opet zaustavila Livija. Svršio sam samo dva sveska. Rekla mi da ja nisam sposoban da napišem ni djedov ni očev životopis, i nije pošteno što se njoj iza leđa laćam toga posla. Ako želim da na korist upotrebim svoje pero, bilo bi bolje da odaberem stvar, gdje ne može biti toliko mnogo iskrivljivanja. Predložila mi jednu: Augustova obnova religije poslije pacifikacije. Nije primamljiva tema, no prije mene nije bila obrađena u svim pojedinostima i ja sam bio vrlo voljan da je se prihvatim. Augustove vjerske reforme bile su gotovo bez izuzetka izvrsne: obnovio je nekoje starinske svećeničke družbe, sagradio i opremio osamdeset i dva nova hrama u Rimu i okolici, opravio mnoge hramove, koji su propadali, uveo provincijalcima za volju strane kultove i obnovio cio niz zanimljivih starinskih javnih svečanosti, koje su bile zapuštene u građanskim nemirima za prošlog pol vijeka. Zaronio sam u tu stvar i svršio svoj prijegled za šest godina, nekoliko dana iza Augustove smrti, u četrdeset i jednom svesku.

Ne ću da tratim vrijeme i pripovijedam o balkanskom ratu, koji se je otegao tri godine, uza sve umno vodstvo Ti-

berijevo, vještu pomoć Silvanovu i srčanost Germanikovu. Na koncu je sva zemlja bila opustošena, jer ta su se plemena, i ljudi i žene, borila očajnički i nisu priznavala nikakav poraz, dok nisu vatra, glad i pomor više nego prepolovili pučanstvo. Kad su pobunjenički vođe došli k Tiberiju da pregovaraju o miru i on ih uzeo ispitivati, otkud su smislili da se pobune, a zatim da se tako očajno opiru, odgovorio mu vođa pobunjenički, po imenu Bato: „Vi sami treba da budete pokuđeni. Vi za čuvare svojih stada ne šaljete ni ovčare ni ovčarske pse, nego vukove."

Za taj skupi i pogubni rat odredio je senat Augustu i Tiberiju velik triumf. Sada se je dopuštao pravi triumf jedino samomu Augustu ili članovima njegove porodice; drugim su se vojskovođama iskazivale samo tako zvane „triumfalne časti". Germaniku su, ako je i bio Cezar, date samo te časti. August bi možda i bio izdašniji, ali je toliko bio zahvalan Tiberiju, što je s uspjehom svršio rat, da mu se nije želio zamjeriti, ako Germaniku odredi iste časti kao i njemu.

U Rimu je puk s uzbuđenjem izgledao triumf, koji će značiti darivanje žita i novaca i svačeg dobroga: ali ih očekivalo veliko razočaranje. Mjesec dana prije roka, određenog za triumf, javilo se strahovito znamenje: u hram ratnoga boga na Marsovu polju udario grom i gotovo ga razorio, — a nekoliko dana nakon toga stigao iz Njemačke glas o najtežem ratnom porazu, što su rimske vojske pretrpjele od kanskih ili čak od alijskih vremena. Tri legije smlavljene, a izgubljeno u jedan mah, što je bilo osvojeno na istok od Rajne.

Taj je glas slomio Augusta. Osjećao je da je on jedini odgovoran za tu nesreću, jer njemu su rimski senat i narod povjerili da čuva sve granice, a odgovoran i moralno. Nesreću je skrivila njegova nerazboritost, što je prebrzo nastojao da barbarima nametne civilizaciju. Nijemci, koje je bio svladao moj otac, malo su se po malo prilagođivali rimskomu životu, naučili da se služe novcem, obdržavali redovite sajmove, gradili i uređivali kuće u uljuđenom obliku, pa i sastajali se u zborove, koji se nisu svršavali krvavim bitkama, kao prijašnji zborovi njihovi. Bili su saveznici po imenu, a za nekoliko bi koljena, možda i brže, bili i poslušni kao i Francuzi. No Var, neki rođak moj, kojega je August imenovao za namjesnika onkraj Rajne, počeo postupati s njima, kao da nisu saveznici, nego podvrgnuta pasmina. Onda Augustu ustrebalo novaca za vojnu blagajnu, koju je bio ispraznio balkanski rat, te on odredio danak. A Var u svojoj revnosti udario previsok danak.

U Varovu taboru bila su dva njemačka glavara, Hermann i Siegmyrgth, koji su tečno govorili latinski te se činilo da su sasvim porimljeni. Hermann je u jednom prijašnjem ratu zapovijedao njemačkim pomoćnim četama i nije bilo sumnje o njegovoj vjernosti. Bio je proveo neko vrijeme u Rimu i sad je bio zapisan u plemstvo. Njih su dvojica jeli za Varovim stolom i bili u prisnu prijateljstvu s njim. Naveli su ga i na misao da su njihovi zemljaci isto tako vjerni i zahvalni Rimu za blagodat civilizacije kao i oni sami. Ali su bili u stalnoj tajnoj vezi s nezadovoljnim glavarima, koje su upućivali da se zasad ne protive rimskoj vlasti s oružjem u ruci, nego neka tobože s drage volje plaćaju danak. Oni će im naskoro javiti znak za opći ustanak. Hermann, čije ime znači „ratnik", i Siegmyrgth, ili da ga zovemo: Segimerus, čije ime znači „vesela pobjeda", bili su prerazboriti za Vara. Oficiri iz njegova štaba upozoravali su ga neprestano, kako se Nijemci posljednjih mjeseci vladaju neprirodno dobro, samo da mu razoružaju sumnje, prije nego što se naglo budu digli; no on se smijao opomenama. Govorio je da su Nijemci vrlo tupa rasa i ne mogu ni smisliti ni izvesti takav plan, nego bi prije vremena odali tajnu. Njihova je pokornost kukavština. Što ljuće biješ Nijemca, to će te više štovati: arogantan je u blagostanju i nezavisnosti, no poražen dopuzat će ti do nogu kao pas i lizati pete. Nije vjerovao ni opomenama drugih germanskih glavara.

Po tajnim uputama Hermannovim i Segimerovim zamolila daleka plemena Vara za vojnu pomoć protiv bandita i za pratnju trgovačkoj robi iz Francuske. Zatim buknuo oružan ustanak na krajnjem istoku. Ubili poreznika i njegovu pratnju. Kad je Var skupio svoje raspoložive čete za kazneni pohod, otpratili ga Hermann i Segimer jedan komad puta, a onda se ispričali, što ne idu dalje, i obećali da će skupiti svoje pomoćne čete i priteći mu u pomoć, čim ustreba i on poruči po njih. Te su pomoćne čete bile već naoružane i čekale u zasjedi. A dva glavara poruče sad dalekim plemenima, neka napadnu na rimske čete, poslane njima za zaštitu, i neka im nitko ne umakne.

Varu nije stigao nikakav glas o tom pokolju, jer nitko i nije preživio pokolj. On je kretao šumskim putem. Ali nije bio toliko oprezan da bi izaslao čarkašku prethodnicu ili bočnu stražu, nego se sva vojska, u kojoj je bilo i mnogo neboraca, otegla u dugu neurednu povorku, bez ikakve pažnje, kao da je pedeset milja od Rima. Napredovali su polako, jer su vazda morali obarati drveće i graditi preko rijeka mostove za trên; a za to se vrijeme mnogi plemenici pridružili četama u zasjedi. Iznenada udarila nepogoda, pljusak potrajao dvadeset i četiri sata i dulje, i kožni se štitovi vojnički prokvasili toliko da su bili preteški za borbu, a strijelcima se iskvarili lukovi. Blatni je put bio tako klizak da je teško bilo koracati, a kola su neprestano zapadala. U povorci je sve veći bivao razmak od početka do kraja. Onda sa susjednog brežuljka zakuljao dim, znak njihov, i Nijemci iznenada navalili sprijeda, straga i sa strana.

Nijemci nisu Rimljanima bili dorasli u otvorenu boju i Var nije jako pretjerivao njihovu kukavštinu. U prvi su se mah usudili da napadnu samo na potragljivce i na trenske kočijaše, uklanjali se borbi prsa u prsa i bježali u šumu, čim koji Rimljanin trgne mač. Čete, koje su vodili Hermann, Segimer i drugi glavari, skupili otetu koliju u barikade na

putu. A vojnici na kraju povorke, da ne bi bili otrgnuti, ostavljali su kola, koja su još imali, i jurili naprijed.

Legija, koja je bila na čelu, ispala na čistinu, gdje je bilo malo drveća, radi nedavne šumske paljevine, i tamo počekala na druge dvije legije. Imala je još svoj tren i bila je izgubila samo nekoliko stotina momaka. Druge dvije legije bile su nastradale mnogo teže. Ljudi se poodvajali od svojih četa u male grupe od pedeset do dvjesta momaka. Na večernjem je prozivu razabrao Var da mu je gotovo trećina momčadi izginula ili ponestajala. Sutradan se probio na otvoreno polje, no izgubio preostatak svoga trena. Bila je oskudica u hrani, a trećega je dana morao opet zaći u šumu. Drugoga dana nije bilo ljutih nezgoda, jer mnogi su se neprijatelji zabavili pljačkom, no na prozivu trećega dana javila se samo još četvrtina momčadi. Četvrtoga je dana Var napredovao još dalje, jer je toliko bio bezuman da nije priznavao svoj poraz i nije odustajao od svog prvog nauma, no vrijeme se opet pogoršalo, a Nijemci, vični na jaku kišu, sve se jače hrabrili, što je otpor slabio.

U podne razabrao Var da je sve propalo te se volio ubiti nego da živ padne neprijatelju u šake. Za njim se povela većina viših oficira i mnogi vojnici. Jedan jedini oficir nije izgubio glavu — onaj isti Kasije Hereja, koji se je ono borio u amfiteatru. On je zapovijedao zalaznicom, sastavljenom najviše od savojskih gorštaka, pa kad je jedan bjegunac donio glas da je Var mrtav, rimski orlovi oteti i ni tri stotine vojnika nije ostalo živih, zaokrene on i probije se kroz neprijatelja. Nijemci se zaprepastili od Kasijeve srčanosti i okanili ga se, pa pojurili za lakšim osvajanjem. Od sto i dvadeset momaka izveo je Kasije iz neprijateljske zemlje. pod zastavom, osamdesetoricu.

Teško je i prikazati paniku, što je zavladala u Rimu, kad su se obistinili glasovi o nesreći. Ljudi su tovarili svoju imaštinu na kola, kao da su Nijemci već na gradskim vratima. A i pravo su strepili. Gubici u balkanskom ratu bili

su toliko teški da je nestalo gotovo svih rezerva u Italiji. August nije znao otkud bi smogao vojsku, da je pošlje pod Tiberijem na Rajnu. Rimskih se građana odazivalo pozivu malo, jer se je pohod na Nijemce držao za put u smrt. Mnogi su se izmotavali i iza drugog poziva, koji je prijetio oduzimanjem građanskog prava i svojine. August dade smaknuti nekoliko ljudi, a onda unovači klasu preko trideset i pet godina i nešto veterana.

Bila mi je najveća sramota i žalost, što u tom času krajnje nevolje rimske nisam mogao da služim kao vojnik za obranu Rima. Otišao sam k Augustu i zamolio ga da budem poslan bilo u kakvom svojstvu, gdje nije na nepriliku moja tjelesna slabost: predložio sam da odem k Tiberiju kao obavještajni oficir, da skupljam i uspoređujem obavijesti o neprijateljskim kretanjima, da ispitujem zarobljenike, crtam mape i upućujem uhode. Augustu kao da se je to svidjelo. No stvar se izjalovila. Možda nije vjerovao Tiberije da bih ja bio sposoban za bilo kakvu službu; možda mu je bilo krivo, što ja to molim, a njegov se sin Kastor zabušio te izmolio od Augusta da u južnoj Italiji novači i vježba vojnike. No Germaniku je bilo isto kao i meni. Prijavio se dobrovoljno za službu u Njemačkoj, ali je bio potreban Augustu u Rimu, gdje je bio jako omiljen, jer August se je bojao nemira, čim vojska ode iz grada.

Međutim su Nijemci hajkali za bjeguncima iz Varove vojske i mnoge žrtvovali svojim šumskim bogovima, žive ih spalili u krletkama od vrbova pruća. Druge su zadržali za roblje. (Neke je kasnije otkupila uz neobično visoke cijene rodbina, no August im je zabranio da se ne smiju nikad više vratiti u Italiju). Nijemci su od napljačkanog vina priređivali grozomorne pijanke.

Jedna se jedina tvrđava opirala valjano: ona, koju je držao Kasije. Nijemci su svom silom nastojali da je osvoje, jer su se nadali bogatoj pljački, pa nisu marili za mostove na Rajni, na kojima su bile slabe straže.

Stizali su glasovi da hitno dolazi Tiberije na čelu nove vojske. Hermann okupi odmah svoje čete, a pred tvrđavom ostavi samo malen odred. Tako je Kasije po burnoj noći izmaknuo iz tvrđave i uzeo braniti most, dok nije stigla Tiberijeva prethodnica i spasla položaj.

Svršetkom te godine bila je prognana Julila, baš kao i mati njena Julija, radi preljuba, na mali otočić Temer blizu apulske obale. Pravi je povod bio, što je ona bila pred porođajem, a ako rodi sina, bio bi to praunuk Augustov, a ne bi bio srodnik Livijin.

JEDANAESTA GLAVA

August je bio sad prešao sedamdesetu godinu. Do nedavna ga nije nitko držao za stara čovjeka. No jako su ga promijenile te nove javne i lične nezgode. Bio je sve promjenljivije ćudi, sve mu je teže bilo s običajnom prijaznošću dočekivati posjetioce ili strpljivo sjedjeti za javnim gozbama. Bio je nestrpljiv čak i s Livijom. Uza sve to je i dalje savjesno radio. Dok su Tiberije i Germanik bili u gradu, radili su mnogo mjesto njega, a i Livija je radila više nego ikada. Za balkanskoga je rata ostala u Rimu, dok nije bilo Augusta, imala duplikat njegova pečata i bila po glasnicima vazda u vezi s njim. August se manje ili više izmirio s mišlju da će ga naslijediti Tiberije. Držao ga je sposobnim za razborito vladanje, no i godila mu misao, što će se iza njegove smrti osjećati da im nema oca otadžbine te će o Augustovoj dobi govoriti kao o zlatnoj dobi kralja Nume. Tiberije nije bio omiljen u Rimu, i August je bio zadovoljan, što će Tiberijev nasljednik biti Germanik. August je bio već i zaboravio na republiku, kao gotovo i svi drugi, i mislio da je s četrdeset godina vladavine stekao pravo da imenuje carske nasljednike, sve do trećega koljena, ako ga je volja.

Dok je Germanik bio u Dalmaciji, nisam mu pisao o Postumu, da ne bi koji Livijin agenat uhvatio moj list, no čim se je vratio iz rata, ispripovijedao sam mu sve. Germanik nije nikad zlo mislio o ljudima, dok mu se jasno ne dokaže. I sada nije povjerovao da bi Livila mogla počiniti takvu nevaljanštinu. A sasvim je smiješno uvlačiti u to našu baku Liviju. Isto bi tako mogli posumnjati i na božicu Bonu da truje gradske izvore. No kad sam ga zapitao, vjeruje li da je Postum mogao počiniti nasilje, ušutio. Uvijek je volio Postuma i vjerovao mu. Zakleo sam ga dušom pokojnog oca našega da će Augustu iznijeti sve što bude našao, da dokaže kako je Postum krivo osuđen.

U Njemačkoj se nije ništa događalo. Tiberije je držao

mostove, ali nije prelazio Rajnu. A nisu je prelazili ni Nijemci. August je bio nestrpljiv i poslao Germanika. Sad je Tiberije morao da bude agilniji. Nije on bio trom, ni kukavica, nego do krajnosti oprezan. On prijeđe Rajnu i pohara jedan dio izgubljene pokrajine, no Nijemci su se uklanjali otvorenu boju; a Tiberije i Germanik pazili su da ne zapadnu u zasjedu, te jedino popalili nekoliko neprijateljskih tabora blizu Rajne i pokazali svoju vojnu snagu. Došlo je do nekoliko okršaja i palo im u ruke nekoliko stotina zarobljenika. Ostali su u tom kraju sve do jeseni i onda se vratili preko Rajne; a na proljeće se proslavio u Rimu dugo odgađani triumf nad Dalmatincima, kojemu su priklopili još i triumf za tu njemačku vojnu, samo da se opet stekne pouzdanje. Ne smijem propustiti da ovdje priznam Tiberiju velikodušno djelo: kad se je u svojem triumfu bio podičio zarobljenim dalmatinskim ustašom Batom, oslobodio ga, poklonio mu veliku svotu novaca i lijepo ga naselio u Raveni. Bato je to i zavrijedio: bio je jednom pustio viteški Tiberija da umakne iz neke doline, kamo je bio zapao kao u stupicu s većim dijelom svoje vojske.

Germanik je sad bio konzul. Postojala je doduše još vazda Livijina naredba da joj ne smijem dolaziti za stol, a i mati mi nije bila prijaznija, no on me je dovodio u društvo svojih plemenitih prijatelja, kad bi se god desila prilika. Njemu za volju pazili su me nekako; no znalo se je obiteljsko mišljenje o mojim sposobnostima, uz koje je pristajao i Tiberije, pa se nitko nije otimao za moje poznanstvo.

Po Germanikovu savjetu javim ja da bih želio pročitati svoj najnoviji historijski rad, koji će biti vrlo zanimljiv za slušaoce, o etruščanskim obrednim običajima, s latinskim prijevodom. Germanik je to bio pročitao i pokazao mojoj majci i Liviji, a one odobrile. Čestitao je i mojemu radu i predavanju, a valjda je bio govorio i drugima, jer se dupkom napunila soba, u kojoj sam čitao. Livija nije došla, a

ni August, no mati mi je bila prisutna, a i Germanik i Livila.

Bio sam zanesen, ali nipošto uzrujan. Germanik mi posavjetovao da se okrijepim čašom vina. Vrata se zatvorila i ja uzeo čitati. Uto netko jako zakuca u vrata, a kad nije nitko otvarao, zakuca opet, te u sobu uđe najdeblji čovjek, što sam ga ikad vidio, u plemićkoj togi i s velikim izvezenim jastukom u ruci. Zastadoh u čitanju, jer nitko nije slušao, svi uprli oči u plemića. On prepozna Livija i pozdravi ga pjevuckavim govorom, za koji sam kasnije doznao da je padovanski, a zatim pozdravi cijelo društvo. Onda se ogleda za sjedištem, spazi Augustovu stolicu, ali mu se učini pretijesnom, pa će sjesti na Livijinu stolicu. Položi na nju svoj jastuk, skupi odjeću na koljenima i stenjući sjede. A stolica je bila starinska, iz Egipta, upljačkana iz Kleopatrine palače, fine izrade, pa prasnula i skrhala se.

Svi osim Germanika, Livija, moje matere i ozbiljnijih slušalaca nasmijali se na sav glas; no kad se je plemić digao, pa se nastenjao, napsovao, načesao i jedan ga slobodnjak ispratio iz sobe, nastade pažljiva šutnja. Ali mene je gušio smijeh. Bilo je možda od vina, ili možda zato jer sam mu vidio izražaj na licu, kad se je stolica krhala pod njim, samo nisam više mogao da se saberem na etrurskim obredima. Isprva su slušaoci uživali u mojem veselju i smijali se sa mnom, ali onda ih snašla nestrpljivost. No kad sam se baš bio s teškom mukom svladao, otvoriše se vrata i uđoše — nitko drugi nego August i Livija! Prođoše dostojanstveno između redova stolica i August sjede. Livija htjede također sjesti, ali kad opazi kvar, zapita na sav glas: „Tko je sjedio na *mojoj* stolici?“ Germanik se potrudi da joj razjasni, ali ona je bila uvrijeđena i ode, a August u neprilici za njom.

Bio sam izgubio svu samosvijest i zamucao se, tako da se je predavanje svršilo žalosno. Nisam otad nikad više javno predavao.

Jednog dana došao Germanik k meni vrlo ozbiljan, te će reći: „Ne ću da Livila zna, što sumnjamo ti i ja. Jer da dozna, dočula bi to Livija“.

„Germaniče, vjeruješ li sad da je Livija udesila sve to?“

Nije odgovorio.

„Hoćeš li otići k Augustu?“

„Zadao sam ti riječ. Ja uvijek držim riječ.“

„Kada ćeš k njemu?“

„Sada.“

Ne znam šta se je zbilo u tom razgovoru i ne ću nikad doznati. No Germanik je za večerom bio mnogo veseliji. a po onom, kako se je uklanjao mojim pitanjima, mislim da mu je August povjerovao i zakleo ga da zasad čuva tajnu. Potrajalo je dugo, dok nisam saznao ovo što sad mogu reći. August je javio Korzikancima, koji su se već nekoliko godina tužili na gusarstvo uz njihove obale, da će naskoro doći on glavom i istražiti stvar; zaustavit će se putem u Marseilles, gdje kani posvetiti hram. Malo iza toga odjedri on, ali prekine na Elbi put na dva dana. Po noći se odveze malim ribarskim čamcem na otok Planaziju, a s njim samo Fabije Maksim, prisni prijatelj, i neki Klement, nekadašnji rob Postumov i za čudo sličan svomu prijašnjemu gospodaru. Čuo sam da je Klement bio nezakonit sin Agripin. Sretno se sastadoše s Postumom, čim su se iskrcali. Lovio je po noći ribe. Bio je sam. August ispruži ruku i zaplače: „Oprosti mi, sinko!“ Postum zgrabi ruku i poljubi je. Onda Postum i Klement zamijene odjeću i imena. Postum odjedri s Augustom i Fabijem na Elbu, a Klement zauze njegovo mjesto na Planaziji. Klementu bude obećana sloboda i mnogo novaca, ako dobro odigra svoju ulogu.

Livija je slutila da August radi nešto iza njenih leđa. Znala je da on ne voli more i nikad ne putuje brodom, kad može putovati kopnom. Istina je, na Korziku nije mogao drugačije nego morem, no gusari nisu bili ozbiljna opasnost, pa je mogao poslati Kastora ili koga drugoga, da istraži

stvar. Tako je započela tragati. Fabijeva žena Marcija znala je svaku tajnu njegovu. Marcija je bila priprosta žena i lako se mogla zavarati. Livija je zapita: „Reci mi, draga moja, je li August bio jako uzbuđen, kad se je sastao s Postumom?“ Ali Fabije je bio rekao Marciji, da je put na Planaziju tajna i ne smije se otkriti nikomu na svijetu. Nije zato u prvi mah htjela odgovarati. Livija se nasmije: „Draga Marcijo, August ne taji ništa meni, a ni ja njemu. No ja hvalim tvoju opreznost“. Da se ispriča, reći će Marcija: „Fabije veli da je plakao te plakao.“ Livija će: „Dakako da je plakao. No bilo bi, Marcijo, možda pametnije da ne kazuješ Fabiju, da smo razgovarale o tom. Fabije ti je valjda govorio o robu?“ Marcija odgovori: „Jest. Kaže da je silno nalik na Postuma, samo malko manji.“

„Ne će li stražari opaziti tu razliku?“

„Fabije veli da ne će. Klement je bio u Postumovu kućanstvu, a straža je promijenjena.“

Trebalo je Liviji da samo još pronađe gdje je Postum, a mislila je da je gdje sakriven pod Klementovim imenom. Mislila je da August kani sad obići i Tiberija, pa odrediti Postuma za nasljednika, da bi mu dao naknadu. Povjerila se zato Tiberiju i upozorila ga na svoje slutnje.

Na Balkanu su bili opet nastali nemiri i August naumi poslati Tiberija, da ih uguši. Germanik je u Francuskoj skupljao danak. August je spominjao da bi i Kastora poslao u Germaniju; a često je razgovarao s Fabijem, pa Livija zaključi da mu je on posrednik s Postumom. Čim mine opasnost, zacijelo će August uvesti Postuma u senat i uzeti ga za drugara mjesto Tiberija. Ako bude uspostavljen Postum, nije ona sigurna za svoj život: Postum ju je okrivio da mu je otrovala oca i braću, a August mu ne će vratiti svoju milost, dok se ne uvjeri da su te optužbe osnovane. Ona uputi svoje najpouzdanije uhode da paze na Fabija, ali nisu ništa otkrili. Odluči da ne gubi vremena i da ga makne. Jedne ga noći dočekali na ulici i zadali mu dva-

naest rana, pa umakli. Na sahrani mu se Marcija bacila na mrtvo tijelo i molila ga da joj oprosti, jer ona mu je jedina skrivila smrt svojom nepromišljenošću i neposlušnošću. Ali nitko je nije razumio, nego su mislili da je od tuge pomjerila pameću.

Livija uputi Tiberija da na putu na Balkan bude vazda u vezi s njom i da putuje što polaganije: svakoga časa može on biti pozvan natrag. August ga ispratio do Napulja a onda se razbolio: pokvario mu se želudac. Livija ga htjede njegovati, ali on joj zahvali i reče da mu nije ništa, izliječit će se i sam. Smijao se i nije jeo ništa osim kruha sa zajedničkog stola i pio vodu iz vrča, iz kojeg i ona, i sam svojim rukama brao sebi smokava. Kao da se ništa i nije promijenilo u njegovu ponašanju prama Liviji, niti u njenu prama njemu, no jedno je drugomu čitalo što misli.

Uza svu tu opreznost sve mu je gore bivalo želucu. Morao je prekinuti put u Noli; odande pošlje Livija poruku Tiberiju da se vrati. Kad je došao, bude javljeno da Augusta izdaju sile i da ga je silno zvao. Bio se je već oprostio s nekim bivšim konzulima, koji su dohitali iz Rima, čim su čuli za njegovo bolovanje. Zapitao ih, smiješeći se, misle li da je dobro odigrao komediju, kao što glumci pitaju na koncu predstave. I oni mu smiješeći se odgovoriše, premda su mnogima bile suze u očima: „Nitko je, Auguste, nije odigrao bolje.“ „Onda me ispratite s dobrim pljeskom“, reče on. Tiberije mu priđe k postelji i ostade tamo tri sata, a onda izađe i javi tužnim glasom da je toga časa preminuo otac otadžbine, u Livijinu naručaju, s posljednjim ljubeznim pozdravom njemu, senatu i narodu rimskomu. Zapravo je August bio mrtav već cio dan, no Livija je to krila, pa izdavala svejednako iza nekoliko sati povoljnije ili nepovoljnije obavijesti. Po čudnom slučaju umro je u istoj sobi, u kojoj mu je prije sedamdeset i pet godina bio umro otac.

Sjećam se dobro kako mi je stigao taj glas. Bio je 20. augusta. Spavao sam dugo, jer sam gotovo cijelu noć radio

svoju historiju; ljeti mi je lakše bilo raditi po noći i spavati po danu. Probudio me dolazak dvojice starih plemića, koji su se ispričali što me bune, ali rekoše da je hitna stvar. Umro je August, a plemeniti se viteški red okupio brže i odabrao mene, da odem u senat i zamolim za dopuštenje da bi oni na svojim ramenima donijeli Augusta u grad. Bio sam još bunovan i nisam mislio što govorim, nego zaviknuo: „otrov tuče, otrov tuče!“ Oni se zaplašeni i zbunjeni zgledali, a ja se snašao i ispričao da mi se prisnio strašan san te sam ponovio riječi, koje sam čuo u snu. Zamolim ih da ponove poruku i onda se prihvatim da uradim, što su me zamolili. Bio sam odabran zato, jer sam bio jedini član carske porodice u nižem rangu. To mi je bilo prvi put što sam došao u senat za sjednice. Izrekao sam molbu, a nisam se zamucao ni ispuštao riječi niti se inače obrukao.

DVANAESTA GLAVA

Ako je i bilo jasno da Augusta izdaju sile i da mu nema više mnogo godina, nije se Rim mogao priviknuti na misao o njegovoj smrti. Gradu je bilo kao dječaku, kad izgubi oca. Svejedno je, bio otac čestit ili nevaljao, pravedan ili nepravedan, velikodušan ili sićušan: bio je dječaku otac, pa ga ne može nikada zamijeniti ni stric ni stariji brat. Augustova je vladavina bila toliko duga, da se gotovo sredovječan čovjek nije sjećao njena početka. Zato je bilo sasvim prirodno, što je senat uzeo pretresati, ne bi li se božanske časti, što su mu ih i za života iskazivale pokrajine, odredile njemu i u samom gradu.

Polionov sin, Gal, — kojega je mrzio Tiberije, jer je uzeo Vipsaniju, prvu ženu Tiberijevu, s kojom se je morao rastaviti Tiberije, da uzme Juliju, i jer nije pobijao javni glas da je on pravi otac Kastorov, i jer je bio oštra jezika, — taj je Gal bio jedini senator, koji se je usudio da zaište obrazloženje tomu prijedlogu. Zapitao, kakvo božansko znamenje upućuje na to da će August biti pozdravljen dobrodošlicom u nebeskim dvorima — po pukoj preporuci njegovih smrtnih prijatelja i obožavatelja?

Nastade neprilična šutnja, a naposljetku ustade polagano Tiberije i reče: „Prije sto dana udario je grom u nadboj na kipu mojega oca Augusta. Grom je zbrisao prvo slovo u njegovu imenu, tako da je ostalo AESAR AUGUSTUS. Šta znači slovo C? To je znak za stotinu. Šta znači AESAR? Reći ću vam. Znači u etruščanskom jeziku boga. Jasno je da će August sto dana iza one gromobitine postati u Rimu bog. Kakvo biste htjeli jasnije znamenje?“

Ja sam bio jedini u Rimu, koji sam znao etruščanski jezik, pa sam to rekao materi, a ona me nazvala fantastičnim luđakom; no valjda se to prilično dojmilo nje, te je rekla Tiberiju što sam kazao, jer ja to nisam govorio nikomu drugomu.

Gal zapita, zašto bi Jupiter volio svoje poruke javljati etrurskim jezikom nego grčkim ili latinskim? Zar se ne može nitko zakleti da je vidio kakvo uvjerljivije znamenje? Sasvim je dobro bilo određivati nove bogove neukim azijskim provincijalcima, no časni bi senat morao dobro promisliti, dok ne odredi obrazovanim građanima da časte čovjeka između sebe, sve ako i jest odličan. Galu bi možda i bilo pošlo za rukom da spriječi odluku, kad je zazvao rimski ponos i zdravi razbor, da nije bilo nekog visokog činovnika Atika. Taj ustade svečano i izjavi: kad se je spaljivalo na Marsovu polju Augustovo tijelo, vidio je on kako se s nebesa spušta oblak i pokojnikova se duša uznosi na tom oblaku, baš onako kako se priča da su se uznijele Romulova i Herkulova duša. On se je voljan zakleti svim bogovima da svjedoči istinu.

Tako je prihvaćen prijedlog i August proglašen za boga. Digli mu se žrtvenici u Rimu i po susjednim gradovima. Osnovan je svećenički red za njegovu službu, a za vrhovnu svećenicu imenovana Livija, kojoj su dati naslovi Julija i Augusta. Atika je obdarila Livija darom od deset tisuća zlatnika. I on je imenovan za jednog od novih svećenika Augustovih. Imenovali su i mene. Nitko se nije usudio da zapita, zašto je ono Augustovo uzašašće vidio jedini Atik.

Bila je još jedna šala, kako je Livija u noći prije sahrane zatvorila orla u krletku navrh lomače, pa kad se zapali lomača, da se odozdol potegne uzica i orao uzleti. To bi se držalo da je Augustova duša. Ali na nesreću krletka se nije otvorila, a oficir, koji je bio u službi, mjesto da pusti, neka izgori orao, popeo se na lomaču i svojim rukama ispustio orla. Livija je morala reći, da je orao pušten tako po njenu nalogu, za simbol.

Ne ću dalje da pišem o Augustovoj sahrani, no sjajnija se nije nikad vidjela u Rimu. Moram da pričam o Augustovoj oporuci. Strepio sam da saznam, šta je u njoj, i razjasnit ću zašto.

Mjesec dana prije smrti javio se August na vratima moje radne sobe i zaokolišio mi govoriti, ne gledajući ravno u mene, i tako plaho kao da je on Klaudije a ja August. Prihvatio jednu moju historiju i pročitao jednu stavku. „Izvrsno je napisano!“ reče. „A kada ćeš završiti djelo?“

Rekoh mu: „Za mjesec dana ili još brže“. On mi čestitao i rekao da će na svoj trošak odrediti javno čitanje i pozvati prijatelje da poslušaju.

Onda ispruži odjednom ruku k meni: „Klaudije, zamjeraš li ti što meni?“

Šta mi bješe odgovoriti? Suze mi udarile na oči te sam izmucao da ga štujem i ničim mi se nije zamjerio. On uzdahne: „Počekaj, Klaudije, još nekoliko mjeseci; ja se nadam da ću steći i ljubav i zahvalnost tvoju. Germanik mi je govorio o tebi. Veli da si ti vjeran trojemu: prijateljima, Rimu i istini. Ponosio bih se, kad bi Germanik tako isto mislio i o meni“.

„Germanikova ljubav prema tebi zaostaje tek malo za obožavanjem“, rekoh. „Često mi je govorio to.“

Lice mu se zasjalo. „Kuneš li se? Jako sam sretan. A ja sam došao da ti kažem ovo: Vrlo sam zlo postupao s tobom za svih ovih godina, pa mi je zaista žao i vidjet ćeš da će se to promijeniti odsad“. Onda izgovori grčki: „Tko te je ranio, neka te iscijeli“, i zagrli me. Kad je odlazio, reći će preko ramena: „Upravo sam pohodio djevice Vestalke i učinio važnih promjena u jednom mojem dokumentu, koji je njima povjeren. Odlikovao sam tvoje ime jače nego prije. Ali ni riječi o tom!“

To je moglo značiti jedino: povjerovao je da je s Postumom onako kako sam ja izvijestio Germanika, pa ga je on u svojoj oporuci imenovao za nasljednika, a mene će nagraditi, što sam mu odan. Nisam tada znao dakako za Augustov posjet na Planaziji, ali sam se tajom nadao da će pozvati Postuma i časno postupati s njim. No razočarao sam se. Kad je August toliko tajio svoju novu oporuku, koju su kao

svjedoci potpisali samo Fabije Maksim i nekoliko iznemoglih staraca svećenika, lako ju je i bilo uništiti u korist oporuci, napisanoj prije šest godina, prije nego što je bio razbaštinio Postuma. Početna je rečenica bila: „Kako mi je nemila kob otela Gaja i Lucija, unuke moje, određujem sada da Tiberius Claudius Nero Caesar bude moj baštinik, u prvom redu, dviju trećina moga imanja; a u preostaloj trećini određujem da bude baštinica, isto u prvom redu, moja ljubljena udovica Livija, ako senat bude milostivo dopustio da ona baštini toliko, (jer prelazi zakonitu udovštinu), i učini izuzetak prama njoj, koja je stekla tolikih zasluga za državu". U drugom i u trećem redu bilo je pedeset i više baštinika, a na koncu popisa u posljednjem redu Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus, to jest Clau-Clau-Claudius, ili Claudius idiot, ili kako su mala djeca Germanikova bila naučena da govore: siromak stric Klaudije.

August je imenovao Tiberija za svoga baštinika, ali mu nije mogao namrijeti monarhiju. Mogao ga je samo preporučiti senatu, kojemu se je sad vratila sva vlast, što je on vršio. Senat nije volio Tiberija niti ga želio za cara, no Germanika, kojega bi bili odabrali, da im je bilo prilike, nije bilo tu.

Nitko se nije usuđivao ni da spomene drugo ime osim Tiberijeva, i nitko se nije protivio konzulskomu prijedlogu da on preuzme Augustovu vlast. Tiberije se izmotavao, isticao kako je neizmjerna odgovornost, što mu nameću, i kako on nije slavohlepan. Jedini bog August, veli, bio je sposoban za taj silni posao, pa bi bilo najbolje da se na troje razdijeli Augustova služba, a tako i odgovornost.

Senatori, da mu se ulažu, dokazivali su kako je triumvirat pokušavan nekoliko puta, a razabralo se da je jedina monarhija doskočila građanskim ratovima. Odigrao se sramotan prizor. Senatori su tobože plakali i jadikovali, grlili Tiberiju koljena i zaklinjali ga da učini što ga mole. Da to dokonča, odgovori Tiberije da on ne zazire ni od kakvog

posla, ali tvrdi i opet da nije dorasao tolikomu teretu: bilo mu je onda pedeset i šest godina, a bio je slaba vida. Sve se uradilo tako da ga nitko ne bi mogao okriviti, kao da je prelakomo prigrabio vlast, a naročito da bi se Germaniku i Postumu činio jak položaj njegov u gradu. Bojao se Germanika, koji je u vojsci bio kudikamo omiljeniji nego on. Nije mislio da bi Germanik želio prigrabiti vlast, no kad bi saznao da je uništena oporuka, uznastojao bi valjda da uspostavi Postuma u baštini i da ga uzme čak za trećeg u triumviratu: Tiberije, Germanik i Postum. Da Germanik nastupi na Rim, sav bi senat izišao da ga pozdravi: to je znao Tiberije. I zato je skromnim držanjem nastojao da u najgorem slučaju mogne iznijeti živu glavu i poživjeti u zatišju.

Senat je vidio da Tiberije zapravo želi ono, što tako skromno odbija, i htio da obnovi svoje molbe, kad se uplete Gal: „Dobro dakle, Tiberije, koji dio vlasti želiš da bude povjeren tebi?" Tiberija zbuni to neugodno i nenadano pitanje. A Gal nastavi: „Carevina bi se mogla razdijeliti jedino ovako: prvo, Rim i cijela Italija, drugo, vojska, i treće, provincije. Šta bi od toga da odabereš?" Kako je Tiberije šutio, nastavi Gal: „Dobro. Znam da na to nema odgovora. Zato sam i zapitao. Želio sam da priznaš svojom šutnjom, da se ne može rascjepkati na troje upravni sistem, što ga je pojedinac izgradio kao okupljen u središtu. Treba ili da se vratimo k republikanskoj formi, ili da nastavimo s monarhijom. Kad se je senat odlučio za monarhiju, ne treba tratiti vrijeme i razgovarati o triumviratima. Tebi je ponuđena monarhija. Prihvati ili odbij!"

Tiberije zamoli senat, neka mu dopusti da razmisli o odgovoru. Senat se odgodi, a u daljim sjednicama dopusti Tiberije da mu se redom podavaju sve Augustove službe. Ali nikad se nije služio imenom „Augustus", koje mu je bio namro August, nego jedino kad je pisao stranim vladarima, i revno je pobijao svaku nakanu da bi mu iskazivali božanske časti.

Senat je u preobilju laskao Liviji i nastojao da joj iskaže mnoge nečuvene časti. No kao žena nije Livija mogla prisustvovati raspravama u senatu, nego je po zakonu bila pod Tiberijevim okriljem. Ali kao što je on odbio naslov „otac otadžbine", tako je odbio i naslov „majka otadžbine", ponuđen njoj. Uza sve to se silno bojao Livije i u prvi je mah bio sasvim zavisan o njoj, jer ona je znala tajne vladavinskog sistema. No znao je da i ona zavisi o njemu.

Sad o Germaniku. Kad je on u Lyonu dočuo Augustovu smrt, i odredbe u oporuci, i Tiberijevo nasljedstvo, držao je za svoju dužnost da vjerno pristane uz novu vladavinu. Bio je Tiberijev sinovac i posinak, pa ako i nije među njima bilo prave ljubavi, radili su bez sukoba. Nije sumnjao na Tiberija da je učestvovao u spletki, koja je urodila Postumovim progonstvom, nije ništa znao o uništenoj oporuci i još je vazda mislio da je Postum na Planaziji. No odluči da se što prije vrati u Rim i da se razgovori s Tiberijem o Postumovoj zgodi. Reći će Tiberiju, što je kazao August, da će Postumu vratiti svoju milost, i u tom ga je spriječila samo smrt. Zaiskat će, neka se Postumu vrate zaplijenjena imanja i pribavi mu se častan položaj. Naposljetku, neka Livija bude maknuta od državnih poslova. No prije nego što je dospio da išta uradi, stigao iz Mainza glas da se je pobunila vojska na Rajni, a kad je pohitio kući, i glas o Postumovoj smrti. Ubio ga je zapovjednik straže, kojemu je August bio odredio da ga ne smije preživjeti unuk.

Razjadio sam se. Otkud mi i bješe znati da je to ubijen bio Klement, i nesamo što August nije bio naložio to ubijstvo, nego da mu nisu krivi ni Livija ni Tiberije? Ubio ga je stari plemić Krispo, prisni prijatelj Augustov. Čim je čuo za Augustovu smrt, nije pitao ni Liviju ni Tiberija, nego izdao nalog da se Postum smakne, i na nalog udario Tiberijev pečat. Krispo je znao da će se Tiberije ljutiti, ili se pričiniti da se ljuti. Krispa nisu progonili, a senat su obavijestili, da je Postum ubijen po naredbi svoga djeda.

TRINAESTA GLAVA

Buna na Rajni buknula je u slozi s pobunom balkanske vojske. Vojnici su zahtijevali veću plaću, a služba da se ograniči na šesnaest godina i da se ublaži disciplina.

Kad je glas o Augustovoj smrti stigao na Balkan, bile su u ljetnom taboru tri legije, pa im zapovjednik dao nekoliko dana odmora. Od dokolice se uskomešali i nisu više htjeli da slušaju svoje kapetane, nego iznijeli neke zahtjeve. Uzeli pljačkati tabor i okolna sela, naposljetku i ubili jednoga kapetana, koji im se usprotivio.

Tiberije poslao generalu u pomoć Kastora s dva gardijska bataljona, eskadronom gardijske kavalerije, i s većim dijelom gardijske regimente, sastavljene od Nijemaca. S Kastorom je došao štabni oficir Sejan, o kojem ću kasnije pisati i više. Pobunjenici stadoše bacati kamenje na Kastorov štab, ali ih spasio sretan slučaj. Nastala pomrčina mjeseca, a sutradan navalila voda tako, da nije više bilo veze ni između šatorova.

Mnogo je ozbiljnija bila buna na Rajni. Rimska se je Njemačka dijelila na gornju, s glavnim gradom Mainzom, i donju, s Kölnom. Glavni je zapovjednik bio Germanik. Nemiri su nastali u ljetnom taboru donje vojske. Germanik odjaše odmah s malom pratnjom u pobunjenički tabor. Oko njega se okupi rulja, no Germanik im nije ništa htio govoriti, dok se ne postroje valjano u kompanije i bataljone i pod svojim zastavama. Čim su se postrojili, vrati im se i neka disciplina. Jedan stari veteran zaviče: „Kako je nalik na oca!" Germanik im uze govoriti o Augustovoj smrti, i uvjeravati ih da je August ostavio nerazorivo djelo i nasljednika, koji će znati da nastavi njegovu vladavinu onako kako bi on sam želio. „Vi znate za slavne pobjede moga oca. Mnogi su od vas učestvovali u njima".

„Nikad nije bilo boljeg vojvode ni boljeg čovjeka", zaviče jedan veteran. „Slava Germaniku, i ocu i sinu!"

Brat mi je bio toliko prostodušan da i nije smislio unaprijed, kako će djelovati njegove riječi. Kad je spomenuo oca, mislio je Tiberija, kojega su također često zvali Germanikom, no veterani su mu mislili pravog oca.

Pošto su se smirili, reći će Germanik: „U ime moga oca Tiberija obećavam vam pravdu".

„U pakao s Tiberijem!" zaviče jedan, a sa svih strana pristadoše: „Živio Germanik! Ti si nama car! Bacite Tiberija u Tiber! U pakao Tiberija! U pakao kuju Liviju! Živio Germanik! Hajdemo na Rim!"

Germanik se zaprepasti. Zaviče: „Jeste li vi, ljudi, poludjeli, kad govorite tako! Zar vi mislite da sam ja izdajica?"

Sav izvan sebe zaviče Germanik: „Propuštajte, jer tako mi boga, ubit ću se".

Prijatelji izvedoše Germanika u generalov šator.

U Rimu je nastalo veliko uzbuđenje, kad su stigli glasovi o pobuni na Rajni. Tiberiju su već bili prigovarali, što je na Balkan poslao protiv bune Kastora, i nije otišao sam, a sada mu dovikivali na ulici, zašto se bune samo one čete, kojima je on zapovijedao, a druge su vjerne. Dovikivali mu, neka ode u Njemačku i kusa što je nadrobio. Zato on reče senatu da će u Njemačku i poče se polagano spremati. Međutim gotovo već i stigla zima, plovidba postala opasna, a glasovi su iz Njemačke bili povoljniji. Tako i nije otišao. A nije ni kanio.

Uto mi stiže hitan list Germanikov. Moli me da od njegova imetka najamim dvjesta tisuća zlatnika, ali u najvećoj tajni: treba mu to za dobro Rimu. Polovicu sam nabavio iz njegove svojine, a polovicu smogao prodajom nekog gradskog posjeda, što mi je namro otac. Mati mi se silno rasrdila na tu prodaju, no ja rekoh da sam to prokockao. Sad sam postao još i „kockar".

Prilično sam se i kockao u to vrijeme, moram reći, ali nisam mnogo ni gubio ni dobivao. A kad sam dovršio historiju Augustovih vjerskih reformi, napisao sam malu humorističnu knjigu o kockanju i posvetio je Augustovu božanstvu; tako sam se narugao materi.

Germanik se sastao u Bonnu sa senatorima, koje je izaslao Tiberije, da razvide, je li Germanik uvećao ili umanjio ozbiljnost te bune. Donijeli su i Tiberijev list.

Neredi su se nastavljali i Germanik odluči da Agripini, koja je bila s njim, ne valja ostajati u taboru. Bila je opet trudna; sinovi su joj, Neron i Druz, ostali doduše u Rimu, no maloga je Gaja bila povela. To su lijepo dijete mazili u vojsci, a netko mu napravio vojničku odoricu, potpunu, s oklopom, mačem, šljemom i štitom. Kad bi mu mati obukla običnu odjeću i obula sandale, plakao bi i molio da mu dadu mač i čizmice. Tako su ga i prozvali Kaligulom, čizmicom.

Germanik je navaljivao na Agripinu da ode, premda se je ona klela da se ne boji i da volije umrijeti s njim nego u sigurnosti dobiti vijest da su njega ubili pobunjenici. No ón je zapita, misli li da će Livija biti dobra mati njihovoj siročadi, i to je navede da mu učini po volji. Uz nju je otišlo nekoliko oficirskih žena s djecom, svi plačući i u žalobnoj odjeći. S njima je pošao Kasije Hereja kao vodič i jedini zaštitnik. Kaligula uzjahao Kasiju na krkaču, pa viče i razmahuje se mačem. Prošli su taborom u rano jutro i nije ih vidio gotovo nitko. Neki stari vojnici, koji su pred taborom skupljali drva, zapitaju, kamo će gospođe. „U Trier", odvikne im Kasije. „Vrhovni zapovjednik volije ženu i dijete poslati pod zaštitu u Trier, k neuljuđenim ali vjernim saveznicima Francuzima, nego da ih pobije čuvena prva legija. Recite to svojim drugovima".

Stari vojnici odjure natrag u tabor, a jedan od njih, starac Pomponije, zatrubi na uzbunu. Iz šatorova povrvjeli bunovni još vojnici s mačem u ruci. „Šta se je dogodilo?"

„Otpravili su ga. Nestade nam sreće, ne ćemo ga vidjeti nikada više."

„Tko to? Tko je otpravljen?“

„Naš dječak. Kaligula.“

Vojnici su neobična pasmina ljudska, žilavi kao koža na štitu, praznovjerni kao Egipćani i sentimentalni kao sabinske bake. Za deset časaka opkolile dvije tisuće momaka Germanikov šator, omamljeni od jada i kajanja i zaklinjući ga da im vrati ženu i ljubimca dječaka.

Germanik iziđe blijeda srdita lica i reče im, neka mu ne dodijavaju više. Osramotili su sebe i njega i ime rimsko i on im ne može vjerovati, doklegod živi.

„Učinit ćemo sve što rekneš. Kunemo ti se da se ne ćemo više buniti. Oprosti nam! Za tobom ćemo i nakraj svijeta. Samo nam vrati našeg druga.“

Germanik odgovori: „Evo mojih uslova. Zakunite se na vjernost mojemu ocu Tiberiju, izdvojite između sebe ljude, koji su skrivili smrt vaših kapetana i ukrali orla. Ako to učinite, oprostit ću vam i vratit ću vam vašeg druga. No žena mi se ne može poroditi u taboru, dok mu se ne sapere krivica. Ali mogu je mjesto u Trier poslati u Köln, ako ne želite da je povjeravam barbarima pod zaštitu“.

Vojnici prisegoše na te pogodbe. I tako on pošlje skoroteču, da stigne Agripinu i Kasija i vrati Kaligulu. Germanik zagrli dijete, i tako se sve opet udesi u Bonnu, a o Kaliguli su govorili vojnici da je on sam ugušio bunu i jednom će biti još velik car i zadobivat će divnih pobjeda; a to je bilo vrlo loše za dijete, koje je već bilo ružno razmaženo.

Premda je bilo već kasnije godišnje doba, sagradi Germanik pontonski most i prijeđe s vojskom rijeku. Od uhoda je doznao da se je neprijatelj okupio po selima oko Münstera. Germanik udari šumskim putem i zateče Nijemce gdje piju svoje pivo. Razdijeli čete na četiri dijela i pohara sav kraj, popali sela i pokolje sve žiteljstvo bez obzira na godine i spol. Ugleda i Hermanna i pozove ga na boj, no Hermannovi ljudi utekoše, a odjuri i on. A Germanik se s razdraganom vojskom vrati preko Rajne.

Malo nakon Tiberijeva dolaska na prijestolje napisao sam mu list da sam ja učio prava i upravnu struku, kako i jesam, pa se nadam da će mi se napokon dati prilika da poslužim domovini u kakvoj odgovornoj službi. On mi odgovori da to i jest anomalija, što čovjek, koji je brat Germaniku a njemu sinovac, hoda kao puki plemić, pa kad sam imenovan za Augustova svećenika, mora mi se svakako dopustiti da nosim senatorsku togu; ako budem mogao da ne zbijam ludorije, zaiskat će on da bih smio nositi brokatnu odjeću konzulsku i bivših konzula. Odjavio sam mu odmah da bih volio službu bez odjeće nego odjeću bez službe; no na to je bio jedini odgovor, što mi je poklonio četrdeset zlatnika, „neka prvog luđačkog aprila kupim igračaka“. Senat mi je odredio brokatnu odjeću, a za znak štovanja prama Germaniku, koji je sad vodio novu uspješnu vojnu u Njemačkoj, htio mi dati mjesto među bivšim konzulima. No tu se usprotivio Tiberije i rekao da ja nisam sposoban izreći govor o državnim poslovima, koji ne bi bio teško iskušenje drugim članovima.

Moram još spomenuti Julijinu smrt. Kad se je Tiberije zacario, smanjen je Julijin obrok u Reggiu na četiri unče kruha i jednu unču sira. Zapala je već bila u sušicu od nezdravog stana, a ta ju je dijeta s izgladnjivanjem brzo otpravila s ovoga svijeta. Ali nije još bilo nikakvih glasova o Postumu, a Liviji nije moglo biti mira, dok nije sigurna za njegovu smrt.

ČETRNAESTA GLAVA

Tiberije je i dalje vladao umjereno i svjetovao se sa senatom o svakoj iole važnoj političkoj stvari. No senat je toliko godina odlučivao po uputama, da su senatori gotovo i bili izgubili moć za samostalnu odluku; a Tiberije nije nikad razjašnjavao šta želi da se odluči. Uklanjao se svakoj tobožnjoj tiraniji, ali da ipak zadrži svoj položaj na čelu vlasti. Senat je brzo razabrao: kad on navlaš gizdavo govori za koji prijedlog, želi da bude odbijen, kad navlaš gizdavo govori protiv prijedloga, želi da bude prihvaćen, a jedino kad govori kratko i bez retorike, valja to shvatiti doslovce. Gal i stari šaljivac Haterije uživali su da u govorima žarko pristaju uz Tiberija, potkrepljuju njegove dokaze upravo do besmislice i onda glasuju onako kako on želi da bi glasovali; tako su pokazivali da potpuno razumiju njegove sinicalice. Tako je Haterije u raspravi o Tiberijevu nastupu na vlast uzviknuo: „Oj Tiberije, dokle ćeš puštati nesretnomu Rimu da ostane bez glave?“ — i tim uvrijedio Tiberija, jer on je znao da mu je Haterije progledao nakane. Sutradan nastavi Haterije šalu, baci se Tiberiju pred noge i zamoli ga za oproštenje, što nije bio dovoljno topao. Tiberije ozlovoljen uzmakne, ali on ga zgrabi za koljena i sruši ga nauznak, tako da je zatiljkom udario o mramorni pod. Tiberijeva njemačka tjelesna garda nije razumjela što se događa, pa pojurila da ubije gospodarova napadača; Tiberije ih još zaustavi za vremena.

Haterije je bio sjajan u parodiranju. Imao je silan glas, komično lice i veliku dosjetljivost. Čim Tiberije unese u svoj govor kakvu usiljenu ili starinsku rečenicu, Haterije bi je zgrabio i zajahao na nju u odgovoru. Tiberije je sporo mislio i nije bio dorastao Hateriju. A Galov je dar bio u tobožnjoj gorljivosti. Tiberije je pomno pazio da mu se ne iskazuju božanske časti. Gal se je zato volio, tobože slučajno, obraćati k Tiberiju kao „njegovu posvećenu veličanstvu“, a kad bi Haterije, koji je uvijek bio voljan da upadne u šalu, ustao i prigovorio mu, što ne govori ispravno, branio bi se Gal naširoko, kako mu nije ni nakraj pameti da bi išta učinio protiv naloga njegova posvećena ... ah, to jest, protiv želje štovanog prijatelja i druga senatora Tiberija Nerona Cezara Augusta.

„Nije August, luđače“, glasno bi šapnuo Haterije. „Odbio je mnogo puta taj naslov. Njime se on služi jedino, kad piše listove drugim monarsima.“

Imali su jednu smicalicu, koja je jadila Tiberija ljuće nego išta. Kad bi on s udešenom skromnošću primio senatsku zahvalu, što je izvršio kakvo nacionalno djelo, — na primjer, dovršio hramove, koje je August ostavio nedovršene, slavili bi oni njegovu čestitost, što ne prisvaja materino djelo, i čestitali Liviji, što ima tako smjerna sina. Kad su vidjeli da Tiberiju ništa nije mrže nego da slave Liviju, prijanjali su baš uz to. Haterije je čak i napomenuo da bi prama onomu, kako se Grci nazivaju po ocu, Tiberije trebao da se zove po materi, pa bi bilo zlodjelo, kad bi ga zvali drugačije nego Tiberius Liviades, ili možda Livigena, jer to bi bila ispravnija latinština. Najveća je bila smionost, kad su jednom uzeli slaviti Tiberija za blagost, i to baš onog dana, kad je u Rim stigao glas o Julijinoj smrti.

Tiberije je naposljetku ušutkao Haterija, rekavši mu vrlo polagano: „Oprosti, Haterije, što govorim otvorenije nego što je običaj da senator govori senatoru, no moram ti reći da si strahovito dosadan, a ni najmanje dosjetljiv“. A bez Haterija nije dalje mogao ni Gal sam samcat.

Tiberije je mrzio mater ljuće nego ikada, ali joj je i dalje puštao da vlada. Livija se je doduše služila zlikovačkim sredstvima da stekne vlast, prvo po Augustu, zatim po Tiberiju, ali je bila izvanredno sposobna i pravedna vladarica; a sistem, što ga je ona izgradila, pošao je po zlu tek onda, kad je nestalo nje.

Spomenuo sam već Sejana. On je bio zapovjednik tje-

lesne garde i jedan od one trojice, kojima je Tiberije otkrivao svoju dušu. Drugi je bio Trazil; došao je u Rim s Tiberijem i nije nikad izgubio svoj utjecaj. Treći je bio senator Nerva. Trazil nije s Tiberijem nikad raspravljao o državnoj politici i nije nikad zahtijevao nikakav službeni položaj. Imao je u palači veliku zvjezdarnicu i Tiberije je tu provodio s njim mnogo vremena. Sejana i Nervu kao da je Tiberije odabrao radi potpuno oprečnih karaktera. Nerva nije nikad stekao neprijateljâ i nije nikad izgubio prijatelja. Bio je dobroćudan, velikodušan, srčan. Tiberije je imenovao Nervu za nadzornika gradskih vodovoda i držao ga uvijek uza se. Sejan je bio toliko razuman da je predviđao Tiberijev povratak u Augustovu milost. Bio je lažljivac, ali tako vješt da je laži znao redati u pažljiv i discipliniran red. Tiberije mu je zavidio za taj talenat, a Nervi za čestitost.

Sejan je prvi počeo buniti Tiberija protiv Germanika. O Agripini je govorio da je opasna slavoljubiva žena. Sejan je počeo i otkrivati sve spletke protiv Tiberija i održavao ga u vječitom strahu da će biti ubijen. Hrabrio je Tiberija, neka se protivi Liviji u sitnicama, da ona vidi kako je precjenjivala jakost svoga položaja.

Mati mi je bila vrlo nagla i toliko je iskaljivala na meni svoju srdžbu, da nisam više mogao trpjeti, nego se preselio iz Rima u svoj ljetnikovac kod Kapue, a u Rim sam dolazio jedino kad je to iziskivala moja svećenička služba, i to nije bilo često. Zapitat ćete za Urgulanilu. Ona nije nikad dolazila u Kapuu; u Rimu smo se malo bavili jedno s drugim. Gotovo me i nije pozdravljala, kad bismo se sastali, i tek radi pristojnosti se činila da me zapaža, kad su bili prisutni gosti. Spavali smo uvijek odvojeni. Bila je luda za našim sinom Druzilom, ali se uistinu slabo brinula za njega. Odgoj je njegov bio prepušten mojoj materi. Ja ga nisam nikad volio; bio je osorno, budalasto, bezobrazno dijete, a mati me je toliko često grdila pred njim, da me nije ni malo štovao.

Ne znam kako je Urgulanila provodila dane. Ali kao da se nije nikada dosađivala, jela je silno mnogo, a koliko ja znam, nije imala tajnih ljubavnika.

U Kapui mi je bila jedina neprilika, što nisam imao knjižnice. No započeo sam knjigu, za koju mi nije trebalo knjižnice, historiju Etrurije. Bio sam dosad ponešto uznapredovao u etruščanskom jeziku, a mnogo mi je pomagao Aruns, s kojim sam provodio svaki dan po nekoliko sati. On me je puštao u arhiv svog napol razrušenog hrama. Rekao mi da se je rodio onoga dana, kad se je javila repatica i javila početak desetog i posljednjeg cikla (od sto i deset godina) etruščanskog naroda. Proroštvo se gotovo već i ispunilo, jer on nije imao nasljednika u svojoj svećeničkoj službi, a seoski je narod govorio sad latinski i kod kuće. Započeo sam tu historiju u drugoj godini Tiberijeve vladavine i dovršio za dvadeset i dvije godine. Držim je za najbolje djelo svoje.

Poveo sam Kalona i Palasa i živio spokojnim urednim životom. Zanimao sam se za gospodarstvo na mojem posjedu uz ljetnikovac, a na radost su mi bili prigodni posjeti mojih prijatelja iz Rima, koji su mi dolazili na blagdane. Sa mnom je živjela jedna ženska, po imenu Akte, profesionalna prostitutka i vrlo pristojna žena. Za petnaest godina, što je bila kod mene, nisam imao s njom nikakvih neprilika. Odnos nam je bio sasvim poslovni. Ona je od svoje volje odabrala prostituciju za svoju profesiju; plaćao sam je dobro; nije s njom bilo kojekakvih besmislica. Voljeli smo se sasvim drugačije. Naposljetku, reče mi, želi da se povuče sa svojom uštedom. Hoće da se uda za pristojnog čovjeka, starog vojnika, da se nastani u kojoj koloniji i da ima djece, dok još nije prekasno. Uvijek je željela punu kuću djece. Poljubio sam je dakle, rekao joj zbogom i obdario je s dosta novaca za miraz. Ali nije otišla, dok mi nije našla nasljednicu, u koju se je mogla pouzdati da će dobro postupati sa mnom. Našla mi Kalpurniju, koja joj je toliko slična te sam često

mislio da joj je zacijelo kći. Akte je jednom bila spomenula da ima kćer. Udala se dakle za bivšega gardista, koji je vrlo dobro postupao s njom i imao s njom petoro djece. Vodio sam uvijek brigu o toj porodici. Spominjem je samo zato da bi mi se čitaoci čudili, kakav sam vodio spolni život, kad sam živio odvojen od Urgulanile. Ja mislim, urednomu čovjeku nije prirodno da dugo živi bez žene, a kako Urgulanila nije bila za ženu, mislim da ne mogu biti pokuđen, što sam živio s Aktom. Akte i ja smo bili ugovorili, doklegod budemo živjeli zajedno, da se ne ćemo miješati ni s kim drugim.

Kad sam morao u Rim, ostajao sam tamo što sam god mogao kraće vrijeme. Bilo mi je nelagodno u atmosferi Palatinskog brežuljka, valjda radi sve veće napetosti između Tiberija i Livije. On je bio počeo graditi veliku palaču na sjeveroistoku brežuljka i sada se preselio u donje odaje, prije nego što je bio dovršen gornji kat, a njoj samoj prepustio Augustovu palaču.

Bilo mi je nelagodno dolaziti u Rim i zato, jer onda nisam mogao umaknuti da se ne sastanem sa Sejanom. Nisam volio nikakvog posla s njim, premda je uvijek bio usiljeno uljudan prama meni i nije mi nikad ništa ravno učinio na žao. Čudio sam se, što je tolik uspjeh mogao postići u gradu čovjek takvog lica i ponašanja, kad nije ni odlična roda, ni čuven borac, pa ni osobito bogat: bio je on sad najvažniji čovjek poslije Tiberija i izvanredno omiljen u gardi. Lice mu je bilo sasvim nepouzdano, lukavo, okrutno, nepravilno, a okupljala ga jedino životinjska krutost i odrešitost. Još mi je čudnije bilo, što su se, vele, neke žene iz odličnih porodica otimale za njegovu ljubav. On i Kastor se nisu slagali, jer se je govorilo da su Livila i Sejan u nekakvom sporazumu. No Tiberije kao da se je potpuno uzdao u njega.

Spomenuo sam Brizejidu, staru slobodnjakinju moje majke. Kad sam joj kazao da odlazim iz Rima u Kapuu,

reče mi da će žaliti za mnom, ali je pametno što odlazim. „Prisnio mi se noćas, Klaudije, smiješan san o tebi. Bio si malen hrom dječak, a tati provalili dječaku u očinsku kuću i ubili mu oca i mnogo rođaka i prijatelja; no on umaknuo hramljući u blisku šumu. Popeo se na drvo i čekao. Tati izišli iz kuće i sjeli pod drvo, na kojem se on krio, da podijele plijen. Brzo se svadili, tko će što dobiti, i jedan tat bude ubijen, zatim još dvojica, a drugi uzeli onda piti vina; no vino je bio otrovao jedan od ubijenih tatova, pa su svi u mukama pomrli. Hromi dječak sišao s drveta i pokupio dragocjenosti i našao mnogo zlata i dragulja, što su bili pokradeni od drugih porodica: ali on je sve ponio kući i silno se obogatio".

Ja se nasmiješio. „To je smiješan san, Brizejido. No on je svejednako još bio hrom i sve mu to blago nije moglo opet oživiti oca i obitelj, je li?"

„Nije, dragi, no možda se je oženio i stekao porodicu. Odaberi dakle dobro drvo, Klaudije, i ne silazi, dok ne bude mrtav i posljednji tat. To kazuje moj san."

„Ne ću silaziti ni onda, ako ne uzmoram, Brizejido. Ne želim uzimati ukradeno dobro."

„Možeš ga uvijek i vratiti, Klaudije."

To je sve imalo veliko znamenovanje, kad se smisli šta se je dogodilo kasnije. Ja nisam mnogo vjerovao u sne.

PETNAESTA GLAVA

Jednog ljetnog popodneva sjedio sam u Kapui na kamenoj klupi, premišljao o nekom pitanju iz etruščanske historije i u dokolici bacao kocke, slijeva nadesno, po neotesanom stolu preda mnom. Neki čovjek u dronjcima pristupi i zapita me, jesam li ja Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus: poslan je, veli, k meni ovamo iz Rima.

„Imam tebi, gospodine, poruku. Ne znam, vrijedi li da ti je izručim, no ja sam veteran tvoga oca, i znaš, veselim se, što imam ispriku, kad udaram kojim putem."

„Tko ti je uručio poruku?"

„Neki čovjek, s kojim sam se sastao u šumi. Čudan čovjek. Bio je odjeven kao rob, a govorio kao Cezar. Velik i krupan, a izgladnio."

„Kako je kazao da mu je ime?"

„Nije kazivao nikakvo ime. Rekao je da ćeš ti po poruci znati tko je, i iznenadit ćeš se, što čuješ za njega. Ponovio mi je dva puta poruku, da je dobro upamtim. Poručuje da još vazda lovi ribu, ali ne može čovjek živjeti od same ribe, nego ti to isporuči njegovu šurjaku, a ako mu je poslato mlijeko, nikada mu nije stiglo, i da bi želio pročitati malu knjižicu, barem od sedam stranica. I da ti ne činiš ništa, dok ti ne poruči opet. Ima li to smisla, ili je čovjek pomjerio pameću?"

Kad je to izrekao, nisam vjerovao ušima. Postum! No Postum je mrtav. „Ima li jake vilice, modre oči, i je li nakrivio glavu, kad te je pitao?"

„Jest, gospodine."

Nalio sam mu da se napije, no tako mi je drhtala ruka da sam prolio sve što sam ulio. Onda mu kažem da pričeka i odem u kuću. Našao sam dva obična odijela, nešto donjeg rublja, sandale, britvu i komad sapuna. Zatim dohvatim prvu knjigu, koja mi se desila pri ruci — bili su slučajno nedavni govori Tiberijevi pred senatom — i napišem mlijekom na

sedmoj strani: *„Veselim se! Odmah ću pisati C. Ne vodi brige! Šaljem sve što ti treba. Gdje bih se sastao s tobom? Od srca te pozdravljam. Evo ti dvadeset zlatnika, sve što imam u ovaj čas, no tko brzo daje, dva puta daje"*.

Pričekao sam, dok se nije osušila stranica, a onda dao čovjeku knjigu, stvari u svežnju i kesu. Rekoh mu: „Evo ti trideset zlatnika. Deset tebi, a dvadeset onomu čovjeku u šumi. Donesi mi od njega poruku i dobit ćeš još. Ali da nisi ni pisnuo i vrati se brzo!"

Vratio se za nekoliko dana s usmenom porukom Postumovom, neka ga ne tražim, no Krokodilova mati zna gdje je on, a on se sad zove Panter i želi da mu što prije dostavim šurjakov odgovor. Razumio sam, tko je Krokodilova mati. Krokodilom smo zvali starog slobodnjaka Agripina radi goleme čeljusti njegove. Mati mu je držala gostionicu u Peruziji. Poslao sam Germaniku list po Palasu u Rim, neka ga s prvim skorotečom otpravi u Njemačku. U listu sam rekao jedino da je Postum živ, nisam rekao gdje je, i zamolio Germanika, neka mi odmah potvrdi da je dobio list. Čekao sam i čekao odgovor, ali ga nije bilo; pisao sam ponovo, no opet nema odgovora. Javio sam Krokodilovoj majci da Panteru nije još stigla poruka od šurjaka njegova.

Nisam više čuo za Postuma. On nije htio da mi stvara neprilike, a kako je sad imao novaca i mogao se kretati, nije mu trebalo moje pomoći. Netko ga u gostionici prepoznao te se morao ukloniti odatle. Brzo pukao glas po svoj Italiji da je on živ. Svi su u Rimu govorili o tom. Došli k meni ljudi iz grada, među njima i tri senatora, da me zapitaju, je li to istina. Rekoh im da ga nisam vidio, ali sam se sastao s nekim čovjekom, koji ga je vidio, i nema sumnje da je to Postum. Uzvratio sam pitanje, šta bi oni učinili, da on dođe u Rim i stekne narodnu potporu. No izravno pitanje moje zateklo ih i zbunilo, i nisam dobio odgovora.

Kažu da je Postum obišao nekoliko gradova u zemlji, u rimskoj blizini, ali je pazio da ne ulazi prije noći, i uvijek

je odlazio prerušen prije zore. Naposljetku se iskrcao u Ostiji. U luci su nekoliko sati unaprijed znali da će doći, pa su ga dočekali na obali sa silnim zanosom. Ostiju je bio odabrao zato jer je tamo ljetovala mornarica, kojoj je njegov otac Agripa bio admiral. Agripin se je spomen častio u Ostiji gotovo i više nego Augustov.

Postumu je život bio u velikoj opasnosti, jer mu nije bila opozvana osuda o progonstvu. Svjetini je u nekoliko riječi zahvalio za doček. Ako mu, reče, posluži sreća i on ponovo stekne štovanje rimskog senata i naroda, koje je izgubio radi lažnih optužbi, što su protiv njega digli neprijatelji, a njegov je djed, božanski August, prekasno razabrao da su lažne, on će ljudima i ženama u Ostiji nagraditi vjernost na velikodušan način. Bila je tu gardijska četa, da ga uhiti, jer su Livija i Tiberije bili nekako dočuli za to. No vojnici nisu ništa mogli protiv mornarske svjetine. Kapetan je bio razborit i nije niti pokušao da izvrši nalog, nego odredio da se dva momka preruše u mornare i ne puštaju ga s očiju. No dok su se presvlačili, nestalo njega bez traga.

Narodno se raspoloženje toliko priklonilo Postumu, protiv Tiberija i Livije, da je trebala stići samo jedna povoljna riječ Germanikova, i sav bi grad prešao k njemu, zajedno s gardama i vojskom. No bez Germanikove bi pomoći svaki ustanak u Postumovu korist značio građanski rat.

U toj nezgodi istupi opet Krispo, koji je ono prije dvije godine i otpravio Klementa u smrt, a Tiberije mu pusti da radi po volji. Krispo pronađe Postumovo boravište i ureče mu sastanak. Postum ne htjede doći, no Krispo ga s dva vojnika uvreba i dovede u palaču. Sutradan izvijesti Tiberije senat da je neki rob Postuma Agripe, po imenu Klement, stvorio uzbunu u gradu, izdajući se za pokojnoga gospodara.

Kad je Postum bio doveden u palaču, pričini se Tiberije da ga ne poznaje i zapita ga podrugljivo: „Kako si ti dospio među Cezare?“ Postum mu odgovori: „Isto onako kao i ti

i onog istog dana. Zar si zaboravio?“ Tiberije naloži nekomu robu, neka za tu bezobraštinu pljusne Postuma po ustima, a onda ga udare na muke, da bi izdao svoje suzavjerenike. No on je kazivao samo sramotne anegdote o privatnom životu Tiberijevu, koje su bile tako ružne i podrobne da se Tiberije razbjesnio i izudarao mu lice svojim krupnim koščatim pesnicama. Krvavi su posao dovršili vojnici, odrubili mu glavu i raskomadali ga u podrumu pod palačom.

Može li biti ljućeg jada nego kad žališ za ljubljenim prijateljem, izdajnički uhvaćenim, sramotno mučenim i ubijenim? Jedina mi je bila nada da će Germanik, dok dočuje što se je dogodilo, a ja ću mu odmah javiti, prekinuti svoju vojnu u Njemačkoj i udariti na Rim na čelu svojih legija, da na Liviji i Tiberiju osveti Postumovu smrt. Pisao sam mu, ali mi on nije odgovorio; pisao i opet, i opet nije bilo odgovora. No naposljetku stigao srdačan list, u kojem se on čudi kako je Klement mogao prikazivati Postuma. Razabrao sam jasno da mu nije stigao ni jedan moj list. Zaprepastio sam se, kad sam smislio da su Livija ili Tiberije zacijelo pohvatali moje listove.

Probava mi je bila uvijek loša, a i nije se poboljšala uz moj strah od otrova u svakom jelu. Vratilo mi se mucanje i snalazili me nastupi afazije — odjednom mi zastaje pamet, pa mi se smiju. Događalo mi se sad često da sam kao svećenik zapinjao u molitvi. Nemilo je bilo otpočinjati tri i četiri puta, pa sam naposljetku napisao list Tiberiju i zamolio ga kao vrhovnog svećenika da me radi slaba zdravlja razriješi na godinu dana od svećeničke službe. On mi je bez ijedne riječi udovoljio molbi.

ŠESNAESTA GLAVA

Treća godina Germanikova vojevanja s Nijemcima bila je sretnija nego prve dvije. Vratio se u rano proljeće i proslavio triumf. Sve mu je žiteljstvo rimsko povrvjelo dvadeset milja iz grada u susret, da ga pozdravi. Blizu Saturnova hrama bio mu je dignut velik slavoluk. Na punim se kolima vozio plijen iz njemačkih hramova, neprijateljski štitovi i oružje; na drugim se kolima prikazivale bitke te njemački riječni i gorski bogovi. Na jednim se kolima vozila Tuznelda i njeno dijete, s konopcima oko vrata, a za njima nebrojeni njemački zarobljenici s lisičinama na rukama. Germanik se s vijencem na glavi vozio na svojim kolima, a do njega sjedjela Agripina i petoro djece njihove: Neron, Druz, Kaligula, Agripinila i Druzila. Stekao je veći pljesak nego ijedan triumfator od Augustova triumfa poslije Akcija.

No mene nije tu bilo. Bio sam upravo u Kartazi! Mjesec dana prije Germanikova povratka izvijestila me Livija listom, neka se spremim za put u Afriku. Potreban je bio predstavnik carske porodice da u Kartazi posveti nov hram Augustu, a ja sam bio jedini, koga su smogli. Dat će mi se opširna uputa, kako treba da se držim i kako ću izvršiti ceremoniju, a nadaju se da ne ću više igrati luđaka, pa ni pred afričkim provincijalcima. Pogodio sam odmah, zašto me šalju. Nije bilo povoda da se itko šalje sad, jer hram će se dovršiti najranije tek za tri mjeseca. Uklanjali su me s puta. Dok je Germanik u Rimu, ne će mi se dopustiti da se vratim, a svi će se listovi otvarati, koje budem pisao kući. Tako nisam nikad ulučio priliku da kažem Germaniku, što sam već odavno bio spremio da mu reknem. U drugu ruku, Germanik se razgovorio s Tiberijem. Rekao mu kako zna da je Postum prognat radi Livijinih spletaka — on ima jasan dokaz za to. Livija treba svakako da bude uklonjena od javnih poslova. Tiberije izjavi da su ga potresla Germanikova otkrića, ali on ne može naprečac sramotiti mater i stvarati javnu sa-

blazan, nego će joj lično prigovoriti za zlodjelo i malo joj po malo oduzimati vlast.

Zapravo je otišao k Liviji i sve joj pripovjedio, što mu je rekao Germanik, i još, da je Germanik lakovjeran luđak, ali se čini da mu je to zbilja, a toliko je omiljen u Rimu i u vojsci da bi možda bilo probitačno, kad bi ga Livija uvjerila da nije skrivila ono, za što je objeđuju. A on će što prije otpraviti opet Germanika, po svoj prilici na Istok, i ponovo će iznijeti pred senat da ona bude proglašena majkom domovine. Pogodio je dobro. Liviji je godilo, što se on toliko još boji nje da joj toliko kazuje. Zakune mu se da nije iznosila nikakvih lažnih optužbi protiv Postuma: to je valjda izmislila Agripina, koju Germanik slijepo sluša, a ona ga nastoji nagovoriti da preotme carsku vlast. Agripina bi da razdvoji Tiberija i njegovu mater, koja ga ljubi. Tiberije ju zagrli, a Livija uzdahne, da ona već stari — bila je dobrano zašla u sedamdesete godine — pa joj počinje dotežavati posao: ne bi li joj on olakšao teži dio i s njom se svjetovao samo o važnim pitanjima imenovanja i naredaba? Ne će biti uvriježena ni ako on prestane metati njeno ime na svim službenim dokumentima iznad svoga imena: ona ne želi da se govori, kao da je on pod njenim skrbništvom. No što on brže nagovori senat da joj da taj naslov, to će joj biti milije. Tako su se na oko pomirili: ali ni jedno nije vjerovalo drugomu.

Tiberije imenovao sad Germanika za druga u konzulstvu i rekao mu da je nagovorio Liviju, neka se povuče od javnih poslova, no radi forme će se on tobože i dalje savjetovati s njom. Germanik kao da se zadovoljio s tim. No Tiberiju nije nikako bilo lagodno. Agripina gotovo i nije govorila s njim, a Tiberije je znao da su oni jedna duša. Osim toga su se u Rimu događale zgode, na koje se je morao zgražati čovjek Germanikova karaktera. Prije svega doušnici. Sejan je bio Tiberijev posrednik s tim lupežima. No dok je Germanik bio u Rimu, držao se Tiberije što je mogao bolje

i govori su mu u senatu bili puka iskrenost. Sejan uzmaknuo u pozadinu, Trazil se uklonio iz Rima, a Tiberije kao da i nije imao prisnijeg prijatelja od čestitoga Nerve, kojega je vazda pitao za savjet.

U Kartazi sam ostao gotovo godinu dana. (U toj je godini umro Livije u Padovi, gdje je srcem i bio uvijek). Stara je Kartaga bila razrušena do temelja, a ovu je novu sagradio August na jugoistoku poluotoka i namijenio joj da bude prvi grad u Africi. To mi je od djetinjstva bilo prvi put, što sam izišao iz Italije. Razabrao sam da je podneblje vrlo teško, a afrički urođenici divlji, bolesni i iscrpljeni; rimski su žitelji tupi, svadljivi, pomamni za novcem i zaostali; strahoviti su rojevi neobičnih kukaca, što pužu i lete. Najgore mi je bilo, što nigdje nema šume. U Tripolisu ima samo dvoje: uredno obrađena zemlja, smokvenjaci i maslinici, i njive sa žitom, i gola, kamena pustinja. Stanovao sam u kući namjesnika Furija Kamila, strica moje drage Kamile, o kojem sam već pisao; bio mi je veoma ljubezan. Nastojao je koliko je god mogao, da dobro prođe moja posvetna ceremonija i da u provincijalaca steknem štovanje, što pripada mojemu položaju. Jako mi je marno pokazivao kraj. Grad je živo trgovao s Rimom, izvozio nesamo silno žito i ulje, nego i robove, purpurnu boju, spužve, zlato, slonovu kost, ebanovinu i divlje zvijeri za arenu. Furije mi posavjetovao da sabiram građu za potpunu povijest Kartage. Takvo se djelo nije nalazilo u rimskim knjižnicama. Nedavno mu je bio dopao u ruke arhiv staroga grada. Otkrili ga urođenici, koji su po ruševinama tražili sakriveno blago, pa ako želim da se poslužim njime, neka mi bude. Rekoh mu da ne znam fenički jezik, no on se postarao da mi jedan od njegovih slobodnjaka prevede najvažnije rukopise na grčki.

Vrlo mi se svidjela ideja da napišem tu historiju: osjećao sam da se Kartažanima nije nikad iskazala historijska pravda. Proučio sam ruševine staroga grada i upoznao se u glavnom s geografijom toga kraja. Naučio sam i osnove fe-

ničkog jezika, da mogu čitati jednostavne napise i da razumijem ono malo feničkih riječi, što su upotrebili rimski pisci, koji su pisali o punskim ratovima. Kad sam se vratio u Italiju, uzeo sam to djelo pisati uporedo uz etrursku historiju. Te su me dvije historije zabavile nekih dvadeset i pet godina. Na koncu postadoh dobar poznavalac i etrurskog i feničkog jezika, a naučio sam valjano i nekoliko drugih jezika i narječja, numidski, egipatski, oskanski i faliskanski.

Kad su me naposljetku pozvali natrag u Rim, bio je Germanik otišao već na Istok, gdje ga je senat imenovao za vrhovnog zapovjednika. S njim otiđoše Agripina i Kaligula, kojemu je sad bilo osam godina. Druga su mu djeca ostala u Rimu kod moje matere. Posjetio je Akcijski zaliv, gdje je razgledao spomenhram, što je August posvetio Apolonu, i Antonijevo bojište. Kao Antonijeva unuka sjetno ga se dojmilo to mjesto. Tumačio je mladomu Kaliguli plan te bitke, a uto ga dječak prekide s budalastim smijehom: „Jest, oče, moj djed Agripa i moj pradjed August svojski su potukli tvoga djeda Antonija. Čudim se kako se ne stidiš da mi pripovijedaš tu zgodu". To je bila tek jedna od mnogih nedavnih prilika, gdje je Kaligula drsko govorio s Germanikom, i Germanik riješi sada da s njim ne valja postupati blago i prijazno kao s drugom djecom, nego strogo i s ljutim kaznama.

Pohodio je beotsku Tebu, da vidi sobu, u kojoj se je rodio Pindar, i otok Lezb, da vidi Sapfin grob. Tu mi se rodila još jedna sinovica, kojoj nadjenuše nesretno ime Julija. No mi smo je uvijek zvali Lezbijom. Zatim je pohodio Bizant, Troju i čuvene grčke gradove u Maloj Aziji. Iz Mileta mi je poslao list, u kojem sa slašću opisuje svoj put.

Međutim su prilike u Rimu zapale ponovo u kolotečinu, kojom su tekle prije Germanikova konzulstva; a Sejan uzbudio opet stari Tiberijev strah od Germanika. Javio mu Germanikovu primjedbu da sad mora pregledati istočne legije, kao što je pregledao i one na Rajni. To su rastumačili da još

ne kani prigrabiti vlast, dok se ne može uzdati u istočne legije.

Tiberije se uzbunio i posavjetovao se s Livijom. Ona je odmah znala šta treba učiniti. Imenovali nekog Gneja Pizona za namjesnika provincije Sirije, — to mu je pribavilo zapovjedništvo, pod Germanikom, većeg dijela istočnih legija, — i rekli mu lično, neka se uzda u njihovu pomoć, ako se Germanik bude miješao u kakvu bilo njegovu političku ili vojnu odredbu. To je bio spretan izbor. Gnej Pizon, stric onoga Lucija Pizona, koji je uvrijedio Liviju, bio je bahat starac, koji je prije dvadeset i pet godina stekao u Španjolaca ljutu mržnju svojom okrutnošću i lakomošću, kad im ga je August poslao za namjesnika. Bio je silno zadužen, pa mu se napomena, neka se u Siriji vlada kako ga je volja, samo neka izaziva Germanika, činila pozivom da stekne opet imutak, mjesto onog što je stekao bio u Španiji i odonda rastekao. Nije volio Germanika radi ozbiljnosti i pobožnosti njegove, i zvao ga praznovjernom babom; a bio mu silno zavidljiv.

Kad je Germanik pohodio Atenu, izrekao je dug govor u čast atenskim pjesnicima, vojskovođama i filozofima. Kad je iza toga prolazio preko Atene u Siriju Pizon, baš je tu bio radi krivotvorenja osuđen neki Teofil, brat jednog vjerovnika Pizonova. Pizon je želio da Teofil bude pomilovan, jer se je nadao da će mu onda brat njegov izbrisati dug, ali mu odbili zahtjev i Pizon se ražestio: izgovorio žestok govor da se novovjeki Atenjani ne smiju istovjetiti s velikim Atenjanima Periklovih, Demostenovih, Eshilovih, Platonovih vremena. Stare su Atenjane potamanili ratovi i pokolji, a ovo su polutani, izrođeni ljudi i potomci ropski. Svaki Rimljanin, koji njima laska, ponizuje rimskomu imenu čast.

Germanik je pohodio Rod i tamo mu stigao glas o Pizonovu govoru, baš prije nego što su se na vidiku javili Pizonovi brodovi. Odjednom se digao vihor i Pizonovi brodovi zapali u opasnost. Dva manja broda potonula pred Germanikovim očima, a na trećem se brodu, Pizonovu, prekrhao jarbol i brod bio potjeran na klisure. Tko i ne bi bio, osim jedinoga Germanika, prepustio Pizona sudbini njegovoj? Ali on poslao dvije galije i one sretno dovukle razbijeni brod u luku. A zar bi itko, osim ovakvog pokvarenjaka kao što je Pizon, mogao da ne bude svomu izbavitelju zahvalan i odan, dok je živ? No Pizon se još potužio, što je Germanik odgađao spasavanje sve do posljednjeg časa, nadajući se da će zakasniti; i ne ostajući ni jedan dan na Rodu, odjedrio po burnom još moru, da stigne u Siriju prije Germanika.

Čim je stigao u Antiohiju, otpočela se Sirijcima zlosretna godina. Trgovci po gradovima i seljaci po selima morali su plaćati neku tajnu dažbinu „za zaštitu"; ako uskrate da plaćaju, došla bi po noći četa zakrabuljenih ljudi, popalila kuće i poubijala porodicu. Isprva su se tužili Pizonu na taj terorizam. On je vazda obećavao istragu, ali je nije nikad provodio; a tužioci bi obično putem do kuće bili premlaćeni. Poslali odaslanstvo u Rim k Sejanu i zapitali, zna li to Tiberije. Sejan im reče da Tiberije službeno ne zna ništa, ali bi im najbolje bilo da sa što manjom bukom plaćaju. Odaslanstvo došlo i Germaniku na Rod i on se zaprepasti. Javi Tiberiju, što Pizon radi, i da odmah polazi u Siriju, te zamoli za dopuštenje da ukloni Pizona i postavi boljeg čovjeka. Tiberije odgovori da je čuo za neke tužbe, ali mu se čine da su neosnovane i zlobne; on se uzda u Pizona kao u sposobna i pravedna namjesnika. Germanik nije slutio da je Tiberije nepošten, nego držao kao i prije da je plitak i lako ga zavaravaju. Požali, što ga je i zamolio za dopuštenje, kad je to mogao učiniti i na svoju odgovornost. Čuo je sad i novu optužbu protiv Pizona, kako spletkari sa zbačenim armenskim kraljem Vononesom, koji se je sklonio u Siriju, i hoće da ga vrati na prijestolje. Vonones je bio silan bogataš, dobjegao u Siriju s velikim dijelom državne riznice, pa se Pizon ponadao da će se dobro okoristiti. Germanik se otputi odmah u Armeniju, sazove velikaše i sam svojim ru-

kama, ali u Tiberijevo ime, okruni novo odabranoga kralja. Zatim naloži Pizonu da na čelu dviju legija ode u Armeniju i iskaže susjedsku počast novomu kralju, ili ako ima važnijeg posla, neka pošlje svoga sina. Pizon niti je poslao sina niti sâm otišao. Kad je Germanik obišao druge dalje pokrajine, vrati se u Siriju i zateče Pizona u zimovniku treće legije. Zapita ga, zašto nije poslušao nalog? I zašto je treća legija, u mirno doba i u tako zdravu mjestu, ovako nedisciplinirana i prljava?

Pizon odgovori cereći se: „Jest, zar i nisu prljava rulja? Šta bi i pomislio armenski narod, da sam ih poslao onamo kao predstavnike rimske moći i veličanstva?“ (Rimska moć i veličanstvo bila je omiljena rečenica moga brata.)

Germanik se jedva suzdrži. Odvrati da su na gore pošli, otkad je došao Pizon, a on će to javiti Tiberiju.

Pizon zamoli podrugljivo za oproštenje i još dobaci uvredljivu primjedbu o uzvišenim idealima mladosti, koji u ovom krutom svijetu moraju često uzmaći ispred manje zanosne ali praktičnije razboritosti.

Germanik mu zažarenih očiju uteče u riječ: „Često, Pizone, ali ne svagda. Sutra ću, na primjer, sjedjeti ja s tobom u apelacionom sudu, pa ćemo vidjeti, ima li kakve zapreke uzvišenim idealima mladosti, i može li provincijalcima kratiti pravdu kakav neovlašteni, gramžljivi za novcem, krvoločni šezdesetogodišnjak razuzdanik“.

S tim se završio razgovor. Pizon javi odmah Tiberiju i Liviji što se je dogodilo, i kao da se te posljednje riječi Germanikove tiču Tiberija. Tiberije mu odgovori da se potpuno uzda u njega, pa ako tko bude i dalje govorio i radio ovako nevjernički, nema sumnje da će senat i narod rimski odobriti podređenomu svaki makar kako smioni korak protiv nevjere.

S proljeća druge godine stigoše Germaniku glasovi o velikoj oskudici u Egiptu. Posljednja žetva nije bila dobra, no bilo je dosta žita od preklanjske godine, nagomilanog u

žitnicama. Veliki žitarski trgovci držali su visoke cijene i tek malo žita puštali na tržište. Germanik otplovi odmah u Egipat i prisili trgovce da uz umjerenu cijenu rasprodaju sve žito što je trebalo. Veselio se toj prilici da pohodi Egipat, koji ga je zanimao još više nego Grčka. Aleksandrija je bila tada, kao i danas, pravo kulturno središte na svijetu, kao što je Rim bio i jest političko središte. Iz Aleksandrije je otplovio uz Nil, pohodio piramide i Sfingu i gorostasne ruševine egipatske Tebe, i veliki kip Memnonov, koji pjeva poslije sunčanoga zapada. Dopro je do elefantinskih ruševina, vodeći poman dnevnik o putu. U Memfisu je pohodio plandište velikoga boga Apisa, no Apis otišao onoga časa kad su se sastali. Agripina je bila s njim, a Kaligula je bio ostavljen u Antiohiji, za kaznu neprestanoj neposlušnosti.

Što je god činio Germanik, podbadalo je Tiberijevu sumnjičavost, no put u Egipat bio mu je najgora omaška. August je još u početku svoje vladavine izdao zabranu da ni jedan rimski plemić ni senator ne smije u Egipat bez njegova dopuštenja, i to zato, jer je Rim zavisio od egipatskog žita, pa kad bi Egipat dopao u ruke kakvomu pustolovu, lako bi ga branio sa sasvim malom vojskom. Tiberije je sad vjerovao da se Germanik sprema na udarac, te se javno potužio u senatu, što se ovako drsko krši izričita zapovijest Augustova.

Kad se je Germanik vratio u Siriju, jako uvrijeđen Tiberijevim prigovorom, razabra da nisu marili za njegove odredbe legijama i gradovima, ili su odredbe bile dokinute oprečnim odredbama Pizonovim. On ih izda ponovo i objavi da se dokidaju sve naredbe, koje je izdao Pizon za njegove odsutnosti, i da ne vrijedi nikakva naredba Pizonova, dok je ne potpiše i on. Tek što je potpisao tu objavu, razboli se. Tako mu se pokvario želudac da nije ništa zadržavao. On posumnja da mu je jelo otrovano i uze svakojako paziti. Agripina mu je sama pripremala svako jelo i nitko od ukućana nije imao prilike da darne hranu, ni prije kuhanja

ni poslije kuhanja. No potrajalo je prilično vrijeme, dok se nije oporavio i ustao iz kreveta, da sjedi na stolici. Glad mu neobično izoštrio njuh i on reče da je u kući smrtni zadah. Nitko drugi nije osjećao i Agripina je to isprva pripisivala bolesnoj fantaziji. No on je tvrdio da je zadah svaki dan sve gori. Naposljetku ga osjeti i Agripina. Kao da je po svim sobama. Kadila je tamjanom, ali zadah je ostajao. Kućani se uzbunili i zašaputali da su to vještice pri poslu.

Germanik je uvijek bio do krajnosti praznovjeran, kao i svi u našoj porodici, osim mene: ja sam tek ponešto praznovjeran. Germanik nesamo što je vjerovao u sretne ili nesretne dane i u znamenja, nego se upleo i u mrežu svojih vlastitih praznovjerica. Najljuće ga je plašio broj sedamnaest i pijetao, kad zakukurijekne o ponoći. Plašio se crne magije tesalskih vještica i spavao uvijek s amajlijom ispod jastuka: zelenim jaspidovim likom božice Hekate, koja jedina ima vlast nad vješticama i sablastima, s bakljom u jednoj ruci i s ključevima donjega svijeta u drugoj.

Za pomirnu žrtvu žrtvovao je Hekati devet crnih štenića. Sutradan mu jedan rob prestravljena lica javi da je perući pod u predvorju naišao na rasklimanu pločicu, a kad je odignuo, našao pod njom golo djetinje tijelo, koje se raspada, s crveno obojenim trbuhom i s rogovima privezanim uz čelo. Potražili odmah po svim sobama i naišli još na tuce takvih strašnih nalazaka, pod pločicama i u dupkama u zidovima, za zastorima. Bio je tamo mačji trup sa zakržljalim krilima, izraslim iz hrpta, i crnačka glava, kojoj viri iz usta djetinja ruka. Uz svaki od tih strašnih ostataka bila je olovna pločica i na njoj Germanikovo ime. Kuću su po obredu posvetili i Germanik se stao oporavljati, no želudac ga je još vazda mučio.

Brzo iza toga stale se u kući javljati prikaze. Među jastucima se nalazilo okrvavljeno pijetlovsko perje, a nesretna znamenja bila ugljem našarana na zidove, ponekad tako nisko kao da ih je napisao patuljak, a ponekad tako visoko

kao da je napisao gorostas; i neprestano se ponavljala brojka sedamnaest, premda je Agripina jedina znala za tu njegovu praznovjericu. Onda se javilo ime Germanikovo, napisano naglavce, i svaki se dan kratilo za jedno slovo. Na sluge nisu mogli sumnjati, jer riječi su i znamenja bila napisana u sobama, kuda sluge nisu imali pristupa, a u jednoj sobici, s takvim malim prozorčićem da se ne bi mogao provući čovjek, bili su njima pokriveni zidovi od poda do stropa. Germaniku je bila jedina utjeha, što su se Agripina i mali Kaligula držali hrabro. No Germanik zapao opet u krevet. O ponoći iza onog dana, kad su mu od imena bila preostala još samo tri slova, probudi ga kukurijekanje. On skoči iz kreveta, zgrabi mač i poleti u susjednu sobu, gdje su spavali Kaligula i mala Lezbija. Tamo spazi velika crna pijetla sa zlatnim kolutom oko vrata, kako kukuriječe, da bi probudio i mrtvaca. Htjede mu odrubiti glavu, ali on izleti kroz prozor. Germanik se onesvijesti. Kad se je osvijestio, reče Agripini da mu je pukla osuda.

Ujutro napiše list Pizonu i naloži mu da ode iz pokrajine. No Pizon je već bio otplovio i sad na Hiosu očekivao glas o Germanikovoj smrti, da se vrati, čim mu stigne glas. Jadnik brat moj sve je slabio. Sutradan sazove prijatelje i reče im da umire, a ubijce su mu Pizon i žena njegova Plancina. Naloži prijateljima da pripovjede Tiberiju i Kastoru, što su mu oni učinili, i da osvete njegovu nemilu smrt. „I kažite narodu rimskomu“, reče, „da mu povjeravam svoju ženu i šestoro djece, i neka ne vjeruje Pizonu i Plancini, ako ustvrde da su me ubili po nalogu; ili ako povjeruje, neka im to ne oprosti“.

Umro je devetog oktobra, onoga dana kad se je samo slovo G javilo na zidu sučelice krevetu njegovu, i sedamnaestoga dana svoje bolesti. Tijelo su mu izložili na antiohijskom trgu, tako da mu je svatko mogao vidjeti crveni osip po trbuhu i modre nokte. Robove su mu udarili na muke. I slobodnjaci su njegovi bili ispitivani unakrst, svaki po dva-

deset i četiri sata i sve od novih ispitivača, te su na koncu toliko bili klonuli da bi zacijelo sve otkrili, kad bi išta znali, samo da ih puste na miru. No jedino, što se je otkrilo i od slobodnjaka i od robova, bilo je to da su neku poznatu vješticu, Martinu, često viđali s Plancinom, i da je zaista bila jednom u kući s Plancinom, kad tamo nije bilo nikog osim Kaligule. A jedno popodne, baš pred Germanikov povratak, bio je u kući ostao sam samcat stari gluhi vratar.

Zapovjednici se okupili i izabrali za privremenog namjesnika zapovjednika šeste legije. Uhitili odmah Martinu i pod pratnjom je otpravili u Rim.

Kad je Pizon čuo da je Germanik mrtav, nije krio svoju radost, nego u hramovima žrtvovao žrtve zahvalnice. Pokušao da se vrati u Siriju, ali novi ga namjesnik prisilio na predaju i otpravio u Rim, da odgovara na optužbe, koje će se zacijelo dići protiv njega.

Međutim je Agripina otplovila u Italiju s dvoje djece svoje i s muževim pepelom u žari. U Rimu je glas o njegovoj smrti uzbudio toliku žalost, kao da je svaka kuća izgubila svog najomiljenijeg člana. Tri puna dana bila su posvećena općoj žalosti, ako i nije bilo nikakve senatske odluke ni oblasne naredbe; dućani su bili zatvoreni, sudnice prazne, nikakvi se poslovi nisu radili, svi su žalili. Čuo sam kako je rekao na ulici neki čovjek da je zapalo sunce i nikad više ne će uzaći. O mojoj tuzi ne usuđujem se ni da pišem.

SEDAMNAESTA GLAVA

Livija i Tiberije zatvorili se u svojim palačama, tobože toliko rastuženi da se i ne mogu javljati pred svijetom. Trebalo je da Agripina doputuje kopnom, jer je bila već nastala zima i prestalo vrijeme plovidbi. No ona se otputi morem, usprkos buri, stiže za nekoliko dana na Krf, a odande s povoljnim vjetrom za jedan dan u luku Brindisi. Tamo se odmori malo i pošlje ispred sebe glasnike, da dolazi i predaje se pod okrilje narodu italskomu. Kastor, koji se je bio vratio u Rim, četvoro djece njene i ja pođosmo joj iz Rima u susret. Tiberije je odmah poslao dva gardijska bataljona i naredio da oblasti, kroz koje prolazi pepeo, imaju mrtvomu sinu njegovu iskazivati posmrtne počasti. Kad se je iskrcala Agripina, pozdravila ju sa smjernom šutnjom silna svjetina, a žara bude postavljena na katafalk i gardijski je oficiri ponijeli na ramenima k Rimu. Bataljonske su zastave bile neokićene, za znak opće žalosti, a sjekire s prućem izvrnute. Kad je povorka od mnogo tisuća prolazila Kalabrijom, Apulijom i Kampanjom, zgrtali se svi, seljaci u crnini, plemići u grimiznim odjećama, plačući i jadikujući, i palili mirisne žrtve za dušu mrtvomu junaku.

Sastali smo se s povorkom u Terracini, šezdesetak milja k jugoistoku od Rima. Agripina, koja je bez suza u očima i blijeda lica, bez ijedne riječi ikomu, prešla cio put od Brindisija, zakuka ponovo, kad je ugledala četvoro svoje siročadi. Dovikne Kastoru: „Tako ti ljubavi za pokojnog muža mojega, zakuni se da ćeš svojim životom braniti život njegovoj djeci i da ćeš osvetiti njegovu smrt!“ Kastor se zakune, plačući možda prvi put od svoga djetinjstva.

Livila nije došla s nama, jer je baš bila rodila dva sina, kojima je valjda Sejan bio otac. Moja mati nije došla, jer joj nisu dopustili Tiberije i Livija. Kad je prevelika bol spriječila baku i poočima da nisu mogli doći na sprovod, jasno je da nije mogla doći ni ona, mati njegova. A pa-

metno su i učinili, što se nisu pokazali. Bio bi ih zacijelo napao puk, a mislim, garde ne bi ni prstom makle da ih zaštite. Tiberije nije odredio ni onakve priprave, kakve su uobičajene i za mnogo manje odlične ljude; nije izrečen nikakav pogrebni govor; nije se otpjevala pogrebna pjesma. Tiberije se ispričavao da je pogrebna svečanost obavljena već u Siriji te bi bogovi bili uvrijeđeni, kad bi se ponovio obred. Ali nikada se još nije iskazala tako jednodušna i iskrena tuga kao te noći. Marsovo je polje plamtjelo od zubalja, a oko Augustova groba, kamo je Kastor smjerno položio žaru, zgrnula se tolika svjetina da su se mnogi ljudi zagušili. Svi su govorili da je propao Rim i da nema nikakve nade više: Germanik je bio posljednja zaštita od tlačenja, a sad je sramotno ubijen. I svi su slavili i žalili Agripinu.

Pizon se neko vrijeme nije vraćao u Rim, nego poslao sina da ga zagovori kod Tiberija, a on otišao Kastoru. Nadao se da će mu Kastor biti zahvalan, što mu je uklonio suparnika za baštinu monarhije. Ali Kastor ga nije primio, nego javno odgovorio da se je zakleo na osvetu. Tiberije dočeka Pizona niti osobito milostivo niti osobito nemilostivo, kao da bi da pokaže svoju nepristranost.

Naposljetku se Pizon javi s Plancinom u Rimu. Gotovo su izazvali uzbunu, kad su šepireći se i smješkajući se prolazili kroz svjetinu, koja se je brzo sakupila. Pizon pozove sve svoje prijatelje i rođake na gozbu, da mu proslave povratak i da pokaže kako se ne boji, jer se uzda u pomoć Tiberijevu i Livijinu. Tiberije je bio naumio da bi Pizonu sudio u običnom krivičnom sudu neki senator, koji bi tako postupio da ga najzad riješi. No Tiberijevu se izboru usprotiviše Germanikovi prijatelji, naročito tri senatora, koji su bili s Germanikom u Siriji i vratili se s Agripinom. Tiberije je morao naposljetku sam da sudi i još u senatu, gdje su se Germanikovi prijatelji uzdali u svaku potporu što im treba. Senat je i bio odredio Germanikovoj uspomeni mnogo izuzetnih časti, a Tiberije se nije usudio da im se usprotivi.

Pizon zamoli četvoricu senatora da ga brane; trojica se ispričala bolešću ili nesposobnošću; četvrti, Gal, reče da nije nikad nikoga branio za umorstvo, koje je, čini se, i skrivio, nego jedino kad bi mogao ugoditi carskoj porodici. Na obranu mu se privoli Kalpurnije Pizon, radi porodične časti, a njemu se pridruže još trojica, jer su se uzdali da će Tiberije riješiti Pizona. Pizonu je godilo, što mu sudi sam Tiberije, jer ga je bio uvjerio Sejan da će Tiberije biti tobože vrlo strog, ali će radi novih dokaza odgoditi suđenje bez ikakvog roka. Martina, glavna svjedokinja, bila je već uklonjena s puta, ugušili je Sejanovi agenti, i optužba je bila labava.

Optužbi su dali samo dva dana, a onaj, kojemu je bilo povjereno da je sklepa u korist Pizonovu, preklapao je za sve to vrijeme o zastarjelim optužbama protiv njega radi loše uprave i korupcije u Španiji pod Augustom. Tiberije ga pustio neka nastavlja, sve dok nije senat počeo lupati nogama, kašljati i klopotati tablicama, da budu saslušani glavni svjedoci. Germanikova se četiri prijatelja dobro pripravila, pa redom posvjedočila Pizonovo kvarenje vojne discipline u Siriji, uvredljivo ponašanje prama Germaniku, nepokornost, spletke s Vononesom, tlačenje žiteljstva. Optužili ga da je otrovom i čarolijama umorio Germanika, a iza smrti njegove prinosio žrtve zahvalnice.

Pizon nije poricao optužbe, samo rekao da su pretjerane. No s negodovanjem je odbio optužbu o trovanju i o čarolijama. Držao je u ruci svežanj listova, koje su svi poznali da su Tiberijevi. Germanikovi prijatelji zaištu, neka se pročitaju sve upute, poslane iz Rima Pizonu. Tiberije se usprotivi, jer bi se, veli, uludo protratilo vrijeme, a u listovima nema ničeg važnog. Senat nije mogao navaljivati, a Pizon preda listove Tiberiju.

Iznapolja se začula iz svjetine srdita buka, a neki čovjek zavikne na prozor silnim hrapavim glasom: „Možda će on umaknuti vama, ali ne će nama!“ Glasnik dođe i javi Tibe-

riju da je svjetina zgrabila i odvukla neke kipove Pizonove, da ih razbije. Tiberije odredi da se kipovi otmu i uspostave. Ali se potuži da u ovakvim prilikama ne može dalje suditi i odgodi raspravu. Pizon bude odveden pod pratnjom.

Plancina, koja se je dosad razmetala da će makar i umrijeti sa svojim mužem, uznemiri se sada. Pizon je bio zadržao list, koji je najjače teretio Tiberija, a napisala ga u njegovo ime Livija, te reče Plancini, neka tim listom iskupi njihove živote. Plancina ode k Liviji, a ona joj reče, neka počeka, dok se posavjetuje s Tiberijem. Sada se Livija i Tiberije porječkaše prvi put. Tiberije je bjesnio, što je Livija napisala taj list, te zapita, tko je car, on ili ona? Ona izvadi iz džepa list, što joj je nekad napisao August, dok je Tiberije bio na Rodu, pa ga optužuje za izdajstvo, okrutnost i zvjerstvo, i veli: da on nije njen sin, ne bi poživio ni jedan dan. „To je samo prijepis", reče Livija. „Original sam spremila na sigurno mjesto. Imam ih još mnogo takvih. Bi li htio, da ih predam senatu?"

Tiberije se svlada i ispriča se radi naglosti: jasno je da oni mogu jedno drugo upropastiti i zato je besmislica da se svađaju. Ali kako bi spasio Pizonu život, kad je dizao bunu u Siriji?

„No Plancina nije dizala bunu."

„Ne znam, kakva je tu veza. Ne mogu ja onaj list dobiti od Pizona samim obećanjem da ću poštedjeti Plancinu."

„Ako to obećaš, ja ću od Pizona dobiti list. Ako pogine Pizon, to će zadovoljiti javno mišljenje. A ako se ti bojiš da na svoju odgovornost poštediš Plancinu, možeš reći da sam se ja zauzela za nju."

Tako Livija ode k Plancini i reče joj da Tiberije volije narodnoj mržnji žrtvovati svoju rođenu mater, nego da braneći svoje prijatelje riskira svoju glavu. Od njega je uzmogla isposlovati jedino to da joj je preko volje obećao pomilovanje za Plancinu, ako list bude vraćen. A Plancina ode k Pizonu s tobožnjim Tiberijevim listom, koji je krivotvorila Livija, i reče mu da je sve lijepo uredila i evo mu obećanja da će biti riješen. Kad joj je Pizon predavao list, ona mu zabode u grlo bodež. Dok je ležao umirući, umoči ona bodež u krv, turi mu ga u desnu ruku i ode te odnese list i krivotvoreno obećanje Liviji, kako je i bio dogovor.

Sutradan pročita Tiberije u senatu izjavu, koju je, veli, Pizon dao prije nego se ubio, da nije skrivio zlodjela, za koja ga optužuju, te izjavljuje svoju vjernost Liviji i njemu, i moli ih da zaštite njegove sinove, jer nisu učestvovali u onom, za što krive njega. Plancina bude riješena, a od dvaju sinova Pizonovih dopuste jednomu da baštini očev imetak, a drugi, koji je učestvovao u borbi u Ciciliji, bude prognat na nekoliko godina.

Jedan senator predloži da se iskaže javna zahvala porodici pokojnog junaka, — Tiberiju, Liviji, mojoj materi Antoniji, Agripini i Kastoru, — što su osvetili njegovu smrt. Baš kad htjedoše prihvatiti taj prijedlog, ustade i predloži ispravak jedan prijatelj moj, bivši konzul, koji je bio namjesnik u Africi prije Furija. Prigovori da prijedlog nije valjan: ispušteno je jedno važno ime, pokojnikova brata Klaudija, koji je više od ikoga uradio da se digne optužba i da se svjedoci obrane od dodijavanja. Tiberije sleže ramenima i odvrati da se čudi, što čuje da sam ja pozivan u pomoć, ali da nisam bio pozivan, možda bi se jasnije iznijele optužbe protiv Pizona. Dopustio je doduše da i moje ime bude uvršteno u zahvalu, no to je sitnica prama Agripininoj zahvali: rekla mi da je sad razumjela, što joj je Germanik kazao baš pred smrt, da mu je najvjerniji prijatelj, kojega je ikad imao, siromak brat njegov Klaudije.

Toliko su se silno bili uzbunili protiv Livije da je to Tiberije uzeo za izliku, što i opet ne ište od senata da joj odredi naslov, koji joj je toliko puta obećavao. Svi su željeli da znaju, šta to znači, kad se baka milostivo razgovara s ubilicom svog unuka i izbavlja je od osvete senatske. Odgovor bi mogao biti jedino da je sama baka naputila ubilicu.

OSAMNAESTA GLAVA

Germanik je bio mrtav, no Tiberije se ipak nije osjećao sigurnijim nego prije. Sejan mu je doušivao, što je ovaj ili onaj odličnik šaputao o njemu za Pizonove parnice. Mjesto da govori kako je nekad govorio o svojim vojnicima: „Neka me se boje, samo neka me slušaju!“ tako će sad reći Sejanu: „Neka me mrze, samo neka me se boje!“

U to je vrijeme dorastao najstariji sin Germanikov, Neron,* koji je bio darovit kao i otac, i Rim se mnogo mu nadao od njega. Silno je bilo veselje u narodu, kad je uzeo kćer Kastorovu i Livilinu. Neron je bio Agripinin ljubimac. Kako je porodica bila od Klaudijeva plemena, dijelila se je u dobre i nevaljalce. No u Rimu su sudili o svima po Neronu. Kaliguli je bilo tek devet godina.

Jednog dana, kad sam bio u Rimu, posjeti me sva rastužena Agripina i zapita me za savjet. Kamo se god makne, veli, osjeća da za njom ide uhoda. Ne bih li ja znao koga, osim Sejana, tko bi imao utjecaja na Tiberija? Bila je sigurna da ju je on odlučio ubiti ili prognati, čim mu se desi najsitniji povod. Rekoh joj da znam samo dvoje njih, koji imaju dobar utjecaj na Tiberija. Jedan je Kokcej Nerva, a drugo Vipsanija. Tiberije nije nikad mogao da iščupa iz srca ljubav za Vipsaniju. Kad se je njoj i Galu rodila unuka, koja je s petnaest godina bila slika i prilika Vipsanijina, kakva je bila kao Tiberijeva žena, nije mogao otrpjeti da bi nju uzeo itko drugi nego on; a od tog ga je odvratilo jedino to, što je ona bila Kastoru nećakinja, pa bi to bilo rodoskvrnje. Tako ju je imenovao za vrhovnu Vestalku, jer je bila baš umrla stara Okcija. Rekoh Agripini, ako se sprijatelji s Kokcejem i Vipsanijom, koja će joj kao Kastorova mati pomoći kolikogod može, izbavit će se i ona i njena

* Taj se Neron ne smije zamijeniti s kasnijim carem Neronom. — R. G.

djeca. Ona se privoli momu savjetu. Vipsanija i Gal, koji su je jako žalili, otvorili joj svoj dom i tri svoja ljetnikovca i veoma se pobrinuli za njenu djecu. Gal joj našao i nove učitelje dječacima, jer je Agripina sumnjala da su stari učitelji Sejanovi agenti. Nerva nije bio na toliku pomoć. On je bio pravnik i napisao je nekoliko knjiga, ali je bio nekud zanesen i nije ništa opažao. Bio joj je prijazan, kao i svakomu, ali se nije domišljao, čemu se ona nada od njega.

Na nesreću, Vipsanija umrla nabrzo, i odmah se javile posljedice. Tiberije nije više ni nastojao da krije svoju spolnu pokvarenost, no svi su se žacali da sasvim vjeruju u te glasove. Neki od tih perverziteta bili su tako neprirodni i strahoviti da ih nitko nije znao uistinu složiti s dostojanstvom cara rimskoga, kojega je August odabrao za nasljednika. Ni jedna ženska ni dječak nisu bili sigurni pred njim, pa ni žene i djeca senatorska; ako im je bilo stalo da iznesu glavu oni, ili muževi, ili oci, privoljavali su se onomu, što je očekivao od njih. No jedna žena, konzulova žena, počinila nakon toga samoubijstvo pred svojim prijateljicama, a rekla im da se je podala Tiberiju samo zato da očuva svoju mladu kćer od Tiberijeve požude; no stari se jarac okoristio njenom popustljivošću i prisilio je na takve gadarije, da ona volije umrijeti nego živjeti sa spomenom o njima.

Onda se raznijela o Tiberiju sramotna podrugljiva pjesma, koju je, kako su mislili, sastavila sama Livija i razglasila po Urgulaniji. Znala je da je on izvanredno osjetljiv za satire. Bila je sad i prijaznija Agripini i čak joj povjerila da je jedini Tiberije dao upute Pizonu. Agripina joj nije vjerovala, no bilo je jasno da su Livija i Tiberije u neprijateljstvu, i ona je osjećala, kako mi je rekla, ako mora birati između Livijine ili Tiberijeve zaštite, da joj je milija Livijina. Složio sam se s Agripinom. Ali su me morile kobne slutnje, šta će se dogoditi, dok Livija umre.

Bila mi je naročito nemila silna veza Livijina s Kaligulom. Kaligula se je uopće znao vladati samo na dva načina:

ili da bude drzak, ili prepokoran. S Agripinom, s mojom materom, sa mnom, sa svojom braćom i s Kastorom bio je drzak. Sejanu, Tiberiju i Livili bio je prepokoran. No prama Liviji je bio nekako drugačiji, što je teško i iskazati. Bio je gotovo nalik na ljubavnika njena. Nije to bila obična nježnost, što vezuje dječačiće s blagim bakama ili prababama, nego je nastajao jak dojam, kao da između njih ima neka nemila tajna. Ali ne velim da je bio ikakav nepristojni odnos. Osjećala je to i Agripina, rekla mi, ali nije mogla da dokuči ništa konačno.

Jednoga dana stadoh shvaćati, zašto mi je Sejan tako uljudan. Smislio da svoju kćer zaruči s mojim sinom Druzilom. Po mojem bi sudu bila nesreća za tu zgodnu djevojčicu da se uda za Druzila, koji se je izmetao sve u gorega klipana. Ali nisam to mogao reći. A ni to kako mi se gadi i sama misao da bih se srodio s lupežom kao što je Sejan. Opazio mi je skanjivanje i zapita me, držim li da bi ta ženidba bila ispod dostojanstva mojoj porodici. Zamucao sam se i odgovorio da ne držim: njegova loza Elijeve porodice vrlo je časna. On navali, da mu kažem zašto se skanjujem, a ako sam protivan, žao mu je što je to i spominjao, no učinio je dakako po Tiberijevu savjetu. Rekoh mu dakle, ako je Tiberije potaknuo tu udaju, da ću s drage volje pristati: ja sam se skanjivao najviše zato jer djevojčica od četiri godine i jest premlada da se zaruči s dječakom od trinaest godina, koji će tek s dvadeset i jednom godinom po zakonu izvršiti brak, a donde se on može splesti i s kojom drugom. Sejan se nasmiješi i odgovori da ću ja mladića već očuvati od nezgode.

Velika uzbuna nastade u gradu, kad se je doznalo da će se Sejan sroditi s carskom porodicom, no svi se požurili da mu čestitaju, a i meni. Nekoliko dana iza toga bio je Druzil mrtav. Našli su ga gdje leži za grmom u vrtu neke kuće u Pompejima, kamo su ga iz Herkulana bili pozvali neki prijatelji Urgulanilini. U grlu mu bila zapala mala

kruščica. Smrt su njegovu pripisali nezgodi, ali nitko nije to vjerovao. Bilo je jasno da je mladića dala zagušiti Livija, koja nije bila pitana za ženidbu praunukovu, a kruška mu je kasnije turnuta u grlo. Kako je bio običaj u takvim zgodama, voćka je okrivljena za ubijstvo i osuđena da bude iščupana iz korijena i spaljena.

Tiberije zamoli senat da Kastora imenuje za pučkog tribuna, a to je bilo kao da ga je označio za nasljednika. Svi odahnuše. Držali su to za znak da Tiberije želi stati na put Sejanovoj ambiciji. Netko predloži da se ta odluka zapiše zlatnim slovima na zidu u senatu. Nitko nije ni sanjao da je po Sejanovu savjetu iskazana Kastoru ta čast; on je bio napomenuo Tiberiju da su se združili Kastor, Agripina, Livija i Gal, pa su tako željeli da vide, tko još pripada njihovoj stranci. Kastor je sada bio omiljen među boljim građanima. Bio se okanio pića, — kao da ga je otrijeznila Germanikova smrt, — pa ako je i volio krvave gladijatorske borbe, odijevao se neobično i trošio silne novce na trke bojnim kolima, bio je savjestan službenik i vjeran prijatelj. Malo sam imao posla s njim, no kad bi se sastao sa mnom, bio mi je predusretljiviji nego prije Germanikove smrti.

Ljuta mržnja njegova sa Sejanom prijetila je vazda da će planuti u razmiricu, no Sejan je pazio da ne izaziva Kastora, dok mu razmirica ne bi mogla biti na probitak. Sad je bilo stiglo vrijeme. Sejan došao u palaču da čestita Kastoru. Nije bilo prisutnih ni robova ni slobodnjaka i Sejan je mogao govoriti što voli. „No, Kastore", reći će, „to sam ti dobro izradio! Čestitam!"

Kastor se namršti. „Kastor" je bio on samo za nekoliko najbližih. On odgovori Sejanu: „Nikomu osim prijatelja ili jednakog sa mnom ne dopuštam da me zove nadimkom, a ti nisi ni jedno ni drugo. Tebi sam ja Tiberius Drusus Caesar. Ne znam šta si ti „izradio" za mene. A tvoje mi čestitke ne treba. Odlazi!"

I Kastor ga opali dlanom po licu.

Sejan iziđe s podrugljivom pokornošću, a za njim i Livila. Taj je udarac bio za Kastora koban. Još crvena obraza od pljuske došao Sejan k Tiberiju i rekao da je Kastor bio pijan, kad mu je on čestitao. Livila potvrdi to sutradan, kad se je došla potužiti da ju je Kastor tukao. Tiberije im povjerovao. Sejan uze govoriti Tiberiju da Kastor iskušava neke senatore, bi li ga htjeli pomoći, ako preotme vlast, i nekoji su mu već obećali pomoć. Koji su se Tiberiju činili da su najopasniji, budu pohvatani, jedan osuđen na smrt, a drugi riješen, ali brzo zatim osuđen po drugoj optužbi.

Kastor se usplahiri i zamoli Liviju za pomoć protiv Sejana. Livija mu reče, neka se ne boji, ali ode k Tiberiju i pripovjedi mu da Kastor krivi Sejana, što je zaveo Livilu, i da teži za carskom vlašću. I rekao je, ako Tiberije ne otpravi onoga nitkova, on će se sam prihvatiti posla. Nadala se Livija, ako Tiberije bude nepovjerljiv prama Sejanu, kako je prama Kastoru, da će opet zapasti u staru ovisnost o njoj. No onda se dogodi zgoda, koja je uvjerila Tiberija da mu je Sejan odan. Jednoga se dana zabavljali oni s trojicom četvoricom prijatelja u nekoj spilji uz obalu, kad odjednom nastade lomot i gromot, odvali se komad svoda, ubije nekoje od njih, druge zatrpa i zakrči ulaz. Sejan se baci na Tiberija, da ga očuva, ako se opet odlomi stijena. I Trazilu je tom prilikom porastao glas: on je bio rekao Tiberiju da će toga dana oko podneva jedan sat biti mrak. Trazil je i uvjerio Tiberija da će mnogo godina preživjeti Sejana. Mislim da je Sejan udesio to s Trazilom, ali nema dokaza. Tiberije je i zaista preživio Sejana mnogo godina.

Tiberije je i javno pokazao da je Kastor ispao iz milosti, prekorio ga u senatu za jedan list. Kastor se gotovo odmah iza toga razbolio. Bili su simptomi nagle sušice. Gubio boju u licu, težinu u tijelu i počeo kašljati krv. Napisao je list ocu i zamolio da ga posjeti, — živio je na drugom kraju

palače, — ali Tiberije ga nije pohodio i Kastor za nekoliko dana umro.

Nisu mnogi žalili za Kastorom. Radi žestoke ćudi njegove bojao se Rim, šta bi se dogodilo, ako on naslijedi oca. Malo ih je vjerovalo u njegovu nedavnu preobrazbu. Držali su to većinom za lukavštinu, da bi stekao narodnu sklonost, a da bi on bio isto onako zao kao i otac. Sada su tri sina Germanikova bili neosporivi nasljednici Tiberijevi. Valjalo je smišljati Sejanu i Livili, kako će udovoljiti svojoj ambiciji da se zacare. Na putu su im stajali Neron, Druz i Kaligula, njih treba ukloniti. Mnogo je ukloniti trojicu, no kako je istakla Livila, i njena je baka uklonila Gaja, Lucija i Postuma, kad je željela da Tiberija dovede na vlast. Sejan, da pokaže Livili kako je uistinu želi uzeti, rastavi se sa svojom ženom Apikatom, s kojom je imao troje djece. Okrivi je za preljub i da će roditi dijete, koje nije njegovo. Nije javno spominjao njena ljubavnika, no Tiberiju je rekao da sumnja na Nerona. Neron je već, veli, na zlu glasu radi svojih zgoda s odličnim ženama, jer misli da kao nasljednik smije sve činiti. Međutim je Livila nastojala da Agripinu istrgne ispod Livijine zaštite, uvjeravajući je da se Livija samo služi njom kao oruđem u sukobu s Tiberijem, a Liviju da se Agripina isto tako služi njom, — a i jedno je i drugo bila istina.

Dvanaest velikih svećenika poče sad spominjati Nerona i Druza u molitvi za cara, a drugi se svećenici povedoše za njima. Tiberije se kao vrhovni svećenik potuži njima pismom da oni ne razlikuju te dječake i njega. Pozove ih preda se i zapita ih, je li ih Agripina laskom navela na to ili ih zaplašila. Oni su dakako poricali i jedno i drugo, no Tiberije se nije uvjerio; od njih dvanaestorice četvorica su, među njima i Gal, bili s njom u nekoj svojti, a druga petorica u prisnu prijateljstvu s njom i njenim sinovima. On ih prekori oštro, a u govoru upozori senat, „neka se ne iskazuju prerane časti,

koje bi mogle smušene glave mladih ljudi navesti da se odaju preuzetnim težnjama".

Agripina je stekla nenadanog saveznika u Kalpurniju Pizonu. On joj reče da je branio strica Gneja Pizona jedino radi obiteljske časti, ali joj nije neprijatelj i učinit će sve da zaštiti nju i djecu. No Kalpurnije nije dugo poživio iza toga. Okrivili ga u senatu da je „privatno govorio izdajničke riječi", da u kući drži otrov i da u senat dolazi oboružan bodežem. On se ubio prije rasprave.

Tiberije je vjerovao Sejanu da postoji tajna stranka Agripinina, tako zvana Zelena stranka. U trkama bojnih kola bile su četiri boje: grimizna, bijela, modra i zelena. Zelena je stranka bila u to vrijeme najomiljenija, a grimizna najneomiljenija. Germanik se je uvijek kladio za zelenu boju, a za njim su Agripina, Neron i Druz bili skloni toj boji. A bio je neki plemić Silije, nekadašnji vrlo sposobni oficir moga brata. Nije on bio skroman čovjek, ali ni razmetljiv, pa je valjda istina, što su govorili o njem, da je kazao javno: da nije on zadržao pobunjene legije, nego da su se pridružile pobunjenicima, ne bi se Tiberije zacario. Silijeva žena Sozija bila je najbolja prijateljica Agripinina. A desilo se da se je Silije na velikim rimskim igrama u septembru silno kladio za zelenu boju. Sejan mu dovikne: „Ja se kladim za grimiznu boju, do kolike te svote volja". Silije mu odvikne: „Kladiš se na krivu boju, prijatelju. Kladim se i za tisuću da će zelena pobijediti. Evo mladi Neron veli da će se okladiti za petnaest stotina". Deset dana iza toga bio je Silije optužen senatu za veleizdaju, a s njim i Sozija. Silije je s prezirom odbijao da se brani, ali naposljetku plane: „Osuda je davno unaprijed izrečena. Ja sam žrtva pomamnog, zavidnog, krvoločnog, tiranskog..." Završetak mu je zaglušila rika prestravljenog protesta senatskoga. Silije pozdravi Tiberija i uzdignute glave iziđe. Kod kuće zagrli Soziju i djecu, pozdravi za rastanak Agripinu, Nerona, Gala i druge prijatelje, ode u spavaonicu i zatjera si mač u vrat.

Tiberije je sad sve jače pooštravao naredbu, koja je za veleizdaju proglašavala svaki napadaj na njegovu čast. Optužio jednog senatora, što je kazivao podrugljiv epigram o njem, i senat osudio senatora da bude zbačen s Tarpejske stijene. Drugog čovjeka, plemića, osudili na smrt, što je napisao tragediju o kralju Agamemnonu, u kojoj ga ubija žena njegova, jer je Tiberije tvrdio da je on mislio njega i pozivao na ubijstvo.

Za sve to vrijeme govorio sam sebi: „Klaudije, ti si jadnik i ne vrijediš mnogo u životu, no barem ti je siguran život". Ali nisam nipošto bio sasvim siguran, koliko bi me mogao zaštititi moj šurjak Sejan.

Jest, nedavno sam postao Sejanov zet, i sada ću pripovjediti kako se je to zbilo.

DEVETNAESTA GLAVA

Jednoga mi dana reče Sejan da bih se trebao ponovo oženiti, jer kao da ne živim dobro sa ženom. Ja mu odvratih da je Urgulanilu odabrala moja baka Livija i ja se ne mogu rastaviti s njom bez Livijina dopuštenja.

„Dabogme da ne možeš", reče on. „Razumijem to, no valjda ti je jako nezgodno bez žene."

„Hvala ti", odgovorih, „prtljam nekako."

Njemu se to tobože učini dobrom dosjetkom i on se na sav glas nasmije. Nazove me mudrim čovjekom, no zatim će reći, ako se kakogod mognem rastaviti sa ženom, neka se obratim k njemu. On ima za mene baš zgodnu ženu, iz dobre porodice, mladu i razumnu. Ja mu zahvalim, ali mi je bilo nelagodno. Odlanulo mi je doduše, što Sejan drži da mu vrijedi baviti se sa mnom, ali nisam shvaćao što mi govori. No sutradan, na trci bojnih kola, spazi me Tiberije, pošlje po mene i zapita: „Šta radiš sada, sinovče?"

Ja izmucam da pišem historiju starih Etruščana, ako mu je po volji.

On odgovori: „A, zbilja? To je na čast tvojoj razboritosti. Nema više starih Etruščana, koji bi prigovarali, ni novih, koji bi marili za to, pa možeš pisati po miloj volji. Šta radiš još?"

„P-p-pišem historiju stare K-K-K-K-K-K-artage, ako ti je po volji."

„Sjajno! I šta još? Mucaj brže, ja sam zaposlen."

„U ovaj m-m-mah p-p-p-p . . ."

„Počinješ historiju z-z-z-zemlje B-B-B-Budalije?"

„Nije, nego da se k-k-k-kladim na grimiznu boju."

On me pogleda podmuklo i reče: „Vidim, sinovče, da ti nisi sasvim lud." Dade mi kesu novaca i šapne mi: „Ne kazuj nikomu, pa da vidimo šta će biti."

Kladio sam se s mladim Neronom i dobio do dvije tisuće zlatnika. Smislio sam da je najpametnije otići naveče k Tiberiju i reći mu: „Evo sretne kese s porodicom malih kesica. što ih je rodila danas".

„Sve je moje?" klikne Tiberije. „Bogme sam sretan."

To je bio pravi pravcati stric Tiberije. Da sam izgubio sav novac, natuknuo bi mi da mu toliko dugujem. Barem da mi je dao udio!

Kad sam opet došao u Rim, zatekao sam mater tako uzrujanu da joj u prvi mah nisam smio ni progovoriti, od straha da se ne bi rasrdila i zgrabila me za uši. Razabrao sam da se buni radi Kaligule, kojemu je onda bilo dvanaest godina, i Druzile, kojoj je bilo trinaest, a stanovali su kod nje. Druzila je bila zatvorena u svojoj sobi bez hrane, a Kaligula je bio slobodan, no silno zaplašen. Došao mi te večeri i rekao: „Striče Klaudije, zamoli svoju mater, neka ne kazuje caru. Nismo učinili ništa nevaljano, kunem ti se. Bila je samo igra. Ne možeš to vjerovati o nama. Je li da ne možeš?"

Kad mi je razložio, što ne želi da se kazuje caru, i zakleo se čašću svoga oca da su on i Druzila sasvim nedužni, smislio sam da moram za djecu učiniti sve što mogu. Otišao sam k materi i rekao joj: „Kaligula se kune da se ti varaš. Kune se očevom čašću, pa ako i sumnjaš o njegovoj krivici, treba da štuješ tu zakletvu. A ja ne vjerujem da bi dječak od dvanaest godina . . ."

„Kaligula je gad, a Druzila gadura, a ti si bukvan; i ja vjerujem više svojim očima nego njihovim zakletvama ili tvojim budalaštinama. Prvo ću sutra ujutro otići k Tiberiju."

„No ako ti, majko, rekneš caru, ne će biti kažnjeni samo njih dvoje. Hajde da se iskreno razgovorimo! Makar ja i bio bukvan, ti znaš isto kao i ja, Tiberije sumnja na Agripinu da je otrovala Kastora, da bi njeni stariji sinovi postali nasljednici monarhije, a on je u strahu da ne bi buknula iznenada buna njima u prilog. Ako ti kao baka optužuješ tu djecu za rodoskvrnje, misliš li da Tiberije ne će ulučiti priliku da okrivi i starije obiteljske članove?"

„Ti si bukvan, velim ti. Ne mogu da gledam kako ti se trza glava i jabučica šeta gore dolje."

Vidio sam da sam je se dojmio, te odlučim da joj se sklonim s očiju, jer kad je svojom prisutnošću ne budem sjećao šta sam joj savjetovao, ne će valjda Tiberije dočuti za tu stvar. Skupim svoje stvari i odem k šurjaku Plauciju. Bila je već davno prošla večera. Žena mu je, reče, legla već. Ja zapitam: „Kako ona? Bila je slaba, kad sam je vidio posljednji put."

On se nasmije. „Ta zar nisu čuo, ti seoski čovječe? Ima već mjesec dana i više, kako sam se rastavio s Numantinom. Imam novu ženu, Aproniju."

Ispričam se te ću reći da valjda smijem čestitati. „No zašto si se rastavio s Numantinom? Mislio sam da ste se dobro slagali."

„Jesmo prilično. No da ti reknem istinu, ja sam ti zadužen. Trošio sam više nego što sam mogao najamiti. Nikako da se iskopam iz dugova. Numantinin se miraz spiskao odavno, no ja sam udesio s njenim stricem, pa je on nju primio k sebi, uz jedini uslov da smije posiniti mlađeg našeg sina. A Apronija je jako bogata. Numantina me dabogme nije htjela nikako ostaviti. Morao sam reći da mi je nagovijestio neki prijatelj neke ličnosti, ako ne uzmem Aproniju, koja je zaljubljena u mene a ima utjecaja na dvoru, da ću biti tužen radi hule na Augusta. To ti kazujem u povjerenju. Uvjeren sam da ne ćeš kazati Urgulanili. Ona se jako srdi radi Numantine."

„Ja se i ne sastajem s njom."

„No ako se sastaneš, ne ćeš joj reći što sam ti kazao? Zakuni se!"

„Kunem se Augustovim božanstvom."

„Dobro. Znaš li spavaću sobu, u kojoj si spavao posljednji put?"

„Znam, hvala. Ako si zaposlen, idem ja da legnem."

Laku noć njemu i on meni, i odem u gornji kat. Slobodnjak mi s prilično neobičnim pogledom dade svjetiljku i ja uđem u spavaću sobu, gotovo sučelice preko hodnika Plaucijevoj sobi. Zaključam se i uzmem se svlačiti. Krevet je bio za zavjesom. Odjednom začujem za sobom težak korak i svjetiljka mi bude ugašena. Rekoh sebi: „Sad si propao, Klaudije. Tu je netko s bodežem." Ali na glas ću reći što sam god mogao mirnije: „Molim te, tko bio da bio, zapali svjetiljku, pa da vidimo, ne bi li se mogli mirno razgovoriti. A ako bi da me ubiješ, bolje ćeš vidjeti, kad gori svijetlo."

Dubok glas odgovori: „Ostani gdje si!"

Čulo se struganje i stenjanje, a onda kremen kresnuo o čelik i svjetiljka se zapalila. Bila je to Urgulanila. Nisam je vidio od Druzilove sahrane, a za tih se pet godina nije nikako poljepšala. Odebljala još, silno odebljala, i lice joj bilo podbulo; bilo je u toj herkulskoj ženi dovoljno snage da svlada tisuću Klaudija. Trebalo je samo da se baci na mene i zgnječila bi me.

Ona mi priđe i zapita sporo: „Šta ćeš ti u mojoj spavaćoj sobi?"

Razjasnio sam joj koliko sam mogao, i rekao da je to loša šala Plaucijeva, što me je poslao u njenu sobu, a nije mi rekao da je ona tu. Rekoh da je jako štujem, pa sam se iskreno ispričao, što sam upao ovamo; otići ću odmah i prespavati na divanu u kupaonici.

„Ne ćeš, dragi moj, nego kad si tu, ostani! Rijedak mi je to užitak da se sastajem s mužem. Izvoli razumjeti, kad si tu, da ne možeš izmaći. Legni u krevet i spavaj, a ja ću ti doći kasnije. Čitat ću knjigu, dok me ne uhvati san. Ne mogu pravo da spavam po noći."

„Jako mi je žao zaista, ako sam te probudio . . ."

„Odlazi u krevet!"

„Jako mi je žao zaista, što se je Numantina rastavila. Nisam to znao, dok mi nije prije časka rekao slobodnjak."

„Odlazi u krevet i ne razgovaraj više!"

„Laku noć, Urgulanilo. Ja sam zaista . . ."

„Ne brbljaj!“ Ona pristupi i prevuče zavjesu.

Bio sam sustao do krajnosti i oči mi se sklapale, no ipak sam iza sviju sila nastojao da ostanem budan. Bio sam uvjeren da će Urgulanila bdjeti, dok ja ne zaspim, i onda me zagušiti. Međutim je ona polagano čitala sasvim budalastu knjigu, grčku ljubavnu pripovijest najblezgavije vrste, šuškala listovima i promuklim šaptom sricala polagano:

„Oj u-će-nja-će, re-će o-na, o-ku-si-o si sad med i žuč. Pa-zi da se slast tvo-ga u-žit-ka ne pre-tvo-ri su-tra u gorči-nu ka-ja-nja! Ko-je-šta, od-go-vo-rih ja, lju-bo mo-ja, ako mi daš još je-dan po-lju-bac ka-o što je bi-o o-vaj, pri-pravan sam da bu-dem is-pe-čen na po-la-ga-noj va-tri ka-o pi-le i-li pa-će.“

Zahihoće a onda će reći na glas: „Spavaj, muže. Ja ću pričekati, dok ne zahrčeš.“

Prigovorim joj: „Ne bi trebala čitati tako uzbudljive pripovijesti.“

Čuo sam Plaucija kako je za neko vrijeme otišao da legne. „Bože mili“, pomislim. „Zaspat će za nekoliko minuta, a dijele nas dvoja vrata i ne će čuti moj jauk, dok me Urgulanila bude gušila.“ Urgulanila prestade čitati, i nije mi više njeno mrmljanje i šuškanje papira pomagalo da razbijam san. Osjećao sam kako me hvata san i zaspao sam. Znao sam da spavam i da bih svakako trebao bdjeti. Borio sam se bijesno da se probudim. I probudio sam se napokon. Čuo sam udar i šuštanje papira. Knjiga spala sa stola na pod. Svjetiljka se bila ugasila; osjećao sam u sobi jaku promaju. Vrata su valjda bila otvorena. Poslušam pažljivo koje tri minute. Urgulanile zacijelo nije bilo u sobi.

Dok sam ja nastojao da se odlučim šta bih učinio, začujem grozan krik, činilo se gotovo sasvim u blizini. Vriskala je neka ženska: „Nemojte me! Nemojte me! To je Numantinino maslo! Jao! Jao!“ Onda tresnula neka teška metalna stvar, razmrskalo se neko staklo, opet krik, udar u daljini, zatim žurni koraci po hodniku. Netko mi je ponovo

u sobi. Vrata se polagano zatvorila i zasunula. Prepoznao sam Urgulanilino dahtanje. Čuo sam kako se svlači i za čas je već ležala uz mene. Pričinjao sam se da spavam. Ona mi se maši za vratom. Ja ću joj, kao da sam bunovan: „Nemoj, draga. Škaklja me. A moram sutra u Rim, da ti kupim nešto kozmetika.“ Zatim ću budnijim glasom: „O Urgulanilo! Jesi li ti to? Kakva je to buka? Koliko je sati? Jesmo li dugo spavali?“

Ona odgovori: „Ne znam. Prespavala sam valjda koja tri sata. Dani se već. Čini se da se je dogodila neka strahota. Hajdemo da vidimo!“

Ustali smo dakle, obukli se brže i otvorili vrata. Plaucije, gol, samo s pokrivačem oko tijela, stajao je u rpi uzbuđenih ljudi sa zubljama. Bio je sav zbunjen i govorio neprestano: „Ja to nisam učinio. Ja sam spavao. Osjetio sam kako mi ju je netko istrgnuo iz zagrljaja, pa je nosi, a ona vrišti za pomoću, i onda nešto tresnulo i palo i opet tresnulo, kad je bačena kroz prozor. Bila je mrkla noć. Vikala je: Nemojte me! To je Numantinino maslo.“

„To ti reci sucima“, reći će Apronijin brat, „pa da vidiš, hoće li ti povjerovati. Ti si je ubio. Razmrskana joj je glava.“

„Ja to nisam učinio“, govorio je Plaucije. „Otkud bih i učinio. Spavao sam. To je čarolija. Numantina je vještica.“

O svanuću odveo ga Apronijin otac pred Tiberija, i on ga strogo ispitao unakrsnim pitanjima. Plaucijevi su prijatelji razabrali da će biti osuđen za umorstvo i smaknut. Baka njegova Urgulanija pošlje mu zato bodež i poruči mu, neka misli na svoje nasljednike, kojima će se ostaviti njegova svojina, ako samoubijstvom pretekne osudu. No on je bio plašljivac, pa zato legao u vruću kupku i naložio vidaru da mu otvori žile; tako je polagano i bez muke iskrvario do smrti.

Meni je vrlo nemila bila njegova smrt. Nisam odmah optužio Urgulanilu za umorstvo, jer bi me pitali, zašto nisam

skočio na prve krikove i izbavio Aproniju. Htio sam da pričekam do rasprave i da istupim jedino onda, ako bi se činilo da će Plaucije biti osuđen. Za bodež sam saznao tek kad je bilo već prekasno. Utješio sam se time što je vrlo okrutno postupao s Numantinom, a i meni bio loš prijatelj.

Nismo ni riječi više progovorili Urgulanila i ja. No za mjesec dana iznenada me posjeti Sejan na prolasku kroz Kapuu. Bio je s Tiberijem, na putu na Kapri, otok kod Napulja, gdje je Tiberije imao dvanaest ljetnikovaca i često je odlazio onamo za zabavu. Sejan mi reče: „Sada ti je prilika da se rastaviš s Urgulanilom. Ona će se poroditi za kojih pet mjeseci. Zahvali to meni. Znao sam kako Urgulanila gine za Numantinom. Slučajno sam spazio mladića roba, Grka, mušku sliku i priliku Numantininu. Poklonio sam ga njoj i ona se odmah zaljubila u njega. On se zove Boter."

Šta sam i mogao nego da mu zahvalim? Onda ću zapitati: „A koja da mi bude nova žena?"

„Sjećaš se dakle našeg razgovora? Dama, koja mi je na umu, sestra mi je po adopciji, Elija. Znaš je dabogme?"

Znao sam je, ali sam krio razočaranje, i samo sam zapitao, može li ikoja tako mlada, krasna i razumna ženska s voljom poći za starog, hramog, bolesnog, mutavog luđaka kao što sam ja?

„Ah", odvrati on surovo, „i ne mari ona za to. Udat će se za Tiberijeva sinovca i Neronova strica, to je sve što ona misli. Nemoj si uobraziti da je zaljubljena u tebe. Možda bi voljela roditi s tobom dijete, radi porijekla njegova, no što se tiče osjećaja . . ."

„Uza svu čast, što bih tebi postao zet, ne bih se onda ni morao rastavljati s Urgulanilom, uza sav probitak za moj život?"

„Ah, udesit ćeš ti već", nasmije se Sejan. „Ne živiš ti ovdje pustinjakom, vidim po toj sobi. Razbira se da tu negdje ima lijepa žena. Rukavice, ručno ogledalce, ta škatulja sa slasticama, cvijeće brižno udešeno. A Elija ne će biti

ljubomorna. Ona ima valjda svojih prijatelja, no ja se ne miješam u njene poslove."

„Dobro je", rekoh. „Učinit ću."

„Ne činiš se da si jako zahvalan."

„Nije to nezahvalnost. Ti si se jako postarao za mene i ja ne znam kako bih ti pravo zahvalio. Osim toga sam i ponešto u neprilici. Koliko znam, Elija je prilično kritična, ako razumiješ što ja mislim."

Sejan prasne u smijeh. „Jezik joj je oštar kao britva. No ti si otvrdnuo već za grdnje? Mati te je uvježbala dobro?"

„Još vazda sam ponegdje osjetljiv", odgovorim.

„No, ne mogu se dulje zadržavati, dragi moj Klaudije. Tiberije će se čuditi, kamo sam otišao. Pogodili smo se?"

„Jesmo i jako ti zahvaljujem."

„Da, zbilja, je li da je Urgulanila ubila siroticu Aproniju? Urgulanila je dobila list od Numantine, koja je moli da je osveti. Numantina nije napisala taj list. ti razumiješ."

„Ja ne znam ništa. Tvrdo sam spavao u onaj mah."

„Kao i Plaucije?"

„Još tvrđe nego Plaucije."

„Razuman čovjek! No, zbogom, Klaudije."

Rastavio sam se Urgulanilom, pošto sam baku pismeno zamolio za dopuštenje. Livija mi otpisala da se dijete mora izložiti, čim se rodi; to je bila želja njena i Urgulanijina.

Poslao sam slobodnjaka k Urgulanili u Herkulan i upozorio je, ako želi da joj dijete ostane živo, neka ga, čim se rodi, zamijeni s mrtvim djetetom. Tako se spaslo dijete i Urgulanila ga uzela kasnije od hranitelja njegovih, od kojih je bila dobila mrtvo dijete. Ne znam šta je bilo s Boterom, no dijete, djevojčica, kažu da je bila slika i prilika Numantinina. Urgulanila je već mnogo godina mrtva. Kad je umrla, morali su provaliti zid, da golemo tijelo iznesu iz kuće. U oporuci mi je iskazala čudnovatu čast: „Ja ne marim što ljudi kažu, no Klaudije nije lud". Ostavila mi je kolekciju gemâ, nekoliko perzijskih vezova i Numantininu sliku.

DVADESETA GLAVA

Tiberije i Livija nisu se više sastajali. Livija uvrijedila Tiberija, digla Augustu kip, a svoje ime metnula prije njegova imena. On joj vratio žao za sramotu: došli iz Španije odaslanici i zamolili da bi smjeli dići hram u čast njemu i materi njegovoj, a on odbio i u svoje i u njeno ime.

Nabrzo iza toga pozvala Livija sve plemkinje rimske k zabavi na cio dan. Bilo je tamo opsjenara i akrobata, i recitacija pjesničkih, i divnih kolača i slatkiša i likera, i krasan dragulj svakoj gošći za uspomenu. Na koncu će Livija pročitati nekoje Augustove listove. Bile su joj sad osamdeset i tri godine, a glas slab i šušketav, no podrug sata očaravala je svoje slušateljice. Imala je nekoliko desetaka tisuća Augustovih listova. Odabrala je petnaest najubitačnijih. Započele se nizati tužbe kako se je Tiberije nemilo ponašao, dok je bio malen dječak, kako ga nisu voljeli školski drugovi, kad je bio velik dječak, kakav je bio tvrdica i uznošljiv mladić, i tako dalje, sve srditije, i često se ponavljala rečenica: „da nije tvoj sin, draga Livijo, rekao bih . . .“ Zatim tužbe na kruti postupak s vojničkim četama, i na sporost u napadajima na neprijatelja, uz nepovoljne uporedbe s mojim ocem. Onda ljuto odbijanje da bi ga primio za zeta. Onda nekoliko listova o mučnoj Julijinoj zgodi. Pročitala je jedan značajan list, koji govori o dopuštenju da se vrati s Roda Tiberije, „čiji mi je karakter“, veli August, „nadasve oduran“. Naposljetku pročitala list, napisan neku godinu dana prije Augustove smrti, u kojem on veli o Tiberiju: „Taj je čovjek zvijer i treba mu čuvarâ“.

Kad je završila, ustade i reče: „Bit će možda najbolje da svojim muževima i ne govorite o tim neobičnim listovima. Kad sam ih počela čitati, nisam zaista ni bila smislila kako su neobični. Ne molim vas to radi sebe nego radi države“.

Tiberije je sve to doznao od Sejana, baš kad je bio došao

u senat, pa se zastidio, razbjesnio i uzbunio. A baš to popodne trebalo je da sasluša optužbu za veleizdaju protiv Lentula, jednog od velikih svećenika, kojega su okrivili radi molitve za Nerona i Druza. Kad je Lentul, prostodušan starac, odličan i po svojem rođenju i po pobjedama u Africi za Augusta, i po skromnoj blagosti, čuo da je optužen za zavjeru protiv države, prasnuo u smijeh. Tiberije, i onako već zbunjen, zaboravi se i gotovo plačući reče senatu: „Ako me mrzi i Lentul, nisam zavrijedio da živim“.

Gal odvrati: „Razjunači se, Tiberije Cezare! Lentul se nije smijao tebi, nego s tobom. Veselio se s tobom, što jednom dolazi pred senat optužba, koja je potpuno neosnovana“. Tako je i propala optužba protiv Lentula.

Tiberije nije sada dolazio u senat puna dva mjeseca: nije mogao senatore gledati u lice, kad je znao da su njihove žene čule Augustove listove o njemu. Sejan mu posavjetuje da bi radi zdravlja otišao na neko vrijeme iz Rima, i on posluša savjet. Materi se je svetio tim što ju je istiskivao kao prestaru, ispuštao joj ime iz svih javnih spisa, a za veleizdaju se držalo svako združivanje njena imena s njegovim i svako hvaljenje pred senatom. Nije se usuđivao na jaču osvetu.

No ta neobična stara žena nije još bila poražena. Jednoga dana dobijem od nje pismo, da ona očekuje svog dragog unuka Tiberija Klaudija da će je posjetiti i večerati s njom na njen rođendan. Ja njen dragi unuk! Nisam znao, bih li se smijao ili se strašio. Nikad mi se u životu nije dopuštalo da joj dolazim na rođendan, i nisam nikad večerao s njom. Nisam deset godina govorio s njom, osim jedino za svečanosti u Augustovu čast.

A sada da ispripovijedam večeru kod Livije. Dočekala me je jako prijazno. Za večerom nije bilo nikog osim stare Urgulanije i Kaligule, kojemu je sad bilo četrnaest godina, visokog blijedog dječaka pjegava lica i upalih očiju. Livija me je iznenadila oštrom pameću i jasnim pamćenjem. Zapi-

tala me za moj rad, a kad joj stadoh pripovijedati o prvom punskom ratu i pobijati neke pojedinosti, što ih je iznio pjesnik Nevije, koji je služio u tom ratu, složila se s mojim zaključcima, ali me uhvatila u jednom krivom navodu. Reče mi: „Jesi li mi, unuče, sada zahvalan, što ti nisam dopustila da pišeš historiju svoga oca! Misliš li da bi danas večerao ovdje, da se ja nisam uplela?“

Svaki put, kad bi mi rob nalio čašu, ispijao sam je nadušak, pa sam se sad uz deseti ili dvadeseti gutljaj razjunačio kao lav i odgovorio joj srčano: „Nadasve sam ti zahvalan, bako, što sam živ i zdrav među Kartažanima i Etruščanima. No reci mi pravo, zašto ja danas večeravam ovdje“.

Ona se nasmiješi: „Pa ja priznajem da mi je tvoja prisutnost za stolom vazda još na neku ... Ali okanimo se! Ako sam prekršila jedno od svojih najstarijih pravila, to je moja stvar, nije tvoja. Ti mene ne voliš, Klaudije? Budi iskren!“

„Valjda isto kao i ti mene, bako.“ (Govori li to moj rođeni glas?)

Kaligula se naceri, Urgulanija zahihoće, Livija se nasmije. „Prilično iskreno! A jesi li vidio ovu nepodobu ovdje? Neobično je miran za ove večere“.

„Tko, bako?“

„Taj tvoj sinovac.“

„Zar je on nepodoba?“

„Ne pričinjaj se kao da ne znaš. Je li da jesi nepodoba, Kaligulo?“

„Sve što ti veliš, prababo“, odgovori Kaligula oborenih očiju.

„No dakle, Klaudije, ova tu nepodoba, tvoj sinovac, reći ću ti: on će biti prvi budući car.“

Mislio sam da je to šala. Rekoh smješkajući se: „Ako mi ti, bako, veliš, onda je tako. No šta ga preporučuje? Najmlađi je u porodici, pa ako i jest pokazao velike prirodne darovitosti ...“

„Misliš da mu sve to ne će vrijediti protiv Sejana i sestre tvoje Livile?“

Zapanjio sam se od tog slobodnog razgovora. „Nisam mislio ništa nalik. Ne bavim se visokom politikom. Mislio sam samo da je još mlad, premlad za cara, i da ono proročanstvo smjera u veliku daljinu.“

„Nipošto. Tiberije će ga imenovati za nasljednika. Zašto? Jer je tašt isto kao i siromah August: ne može otrpjeti misao da bi mu nasljednik bio omiljeniji nego što je on. No u isti mah čini sve što može, da bi ga mrzili i bojali ga se. Kad mu dakle bude da umre, potražit će nasljednika, koji će biti još nešto gori od njega. I naći će Kaligulu. Ima jedno djelo, koje Kaligulu postavlja već na viši stepen zločinstva nego što ga sad i može postići Tiberije.“

„Molim te, prababo ...“ branio se Kaligula.

„Dobro, nepodobo, čuvat ću tvoju tajnu, dok se dobro vladaš.“

„Zna li Urgulanija tu tajnu?“ zapitam.

„Ne zna. Znamo samo nepodoba i ja.“

„Je li ju on priznao dobrovoljno?“

„Nije nipošto. Nije on od onih što priznaju. Ja sam dokučila tu zgodu. Pretražila sam jedne noći njegovu spavaću sobu, ne sprema li mi kakve deranske podvale, ili čarolije, ili destilira otrove. Naišla sam ...“

„Molim te, bako!“

„Na jednu zelenu stvar, koja mi je pripovjedila zanimljivu zgodu. No ja sam mu je vratila.“

Urgulanija se naceri i reče: „Trazil je rekao da ću umrijeti ove godine, ne će mi dakle biti užitka da poživim pod tvojom vladavinom, Kaligulo, ako se ne požuriš i ne ubiješ Tiberija.“

Ja se obratim k Liviji: „Zar će on to učiniti, bako?“

Kaligula će reći: „Zar nije opasno za strica Klaudija da mu to kazuješ? Ili hoćeš li ti da ga otruješ?“

Ona odgovori: „O, nije nikako opasno, nema tu otrova.

Ja želim da se vas dvojica upoznate bolje nego dosad. To je jedan povod ovoj večeri. Slušaj, Kaligulo! Tvoj stric Klaudije je fenomen. Tako je staromodan da zato, jer se je zakleo da će ljubiti i štititi bratovu djecu, možete vi njega varakati, doklegod živite. Slušaj, Klaudije! Tvoj sinovac Kaligula je fenomen. Podmuklica je, strašljivac, razbludan, tašt, varalica, i svakojako će ti gadno zasoliti, dok ne zaglavi: no zapamti, on te ne će ubiti."

„Zašto to?" zapitam i istrusim opet čašu. Razgovor je bio kao u kakvom snu — lud ali zanimljiv.

„Zato jer ti si onaj, koji ćeš osvetiti njegovu smrt."

„Ja? Tko je to rekao?"

„Trazil."

„Ne griješi li Trazil nikada?"

„Ne. Nikada. Kaligula će biti ubijen, a ti ćeš osvetiti njegovu smrt."

Nastade sumorna šutnja i potraja sve do desserta, a onda će reći Livija: „Hodi, Klaudije, o drugom ćemo se razgovoriti nasamo". Drugo dvoje ustade i ostavi nas same.

Ja rekoh: „To mi se čini vrlo čudnim razgovorom, bako. Šta sam ja skrivio? Jesam li prepio? Ja mislim da neke šale nisu danas bezopasne. To su prilično opasne ludorije. Nadam se da služinčad..."

„Oh, oni su gluhonijemi. Ne, nemoj kuditi vino. U vinu je istina, a razgovor je bio sasvim ozbiljan, što se tiče mene."

„No... ako ti njega držiš zaista za nepodobu, zašto ga hrabriš? Zašto ne pomažeš Nerona? On je zgodan momak."

„Zato jer će budući car biti Kaligula, a ne će Neron."

„Ta on će biti osobit nevaljalac, ako je onakav kako veliš. A ti, koja si sav svoj život posvetila Rimu..."

„Jest, no ne možeš se boriti protiv sudbine. A kad je Rim tako nezahvalan i lud te je dopustio mojemu nitkovu sinu da me odbaci u stranu i da vrijeđa mene, — *mene*, zamisli, možda najveću vladaricu, što je ikad znao svijet, i još majku njegovu..." Glas joj zakričao.

Nastojao sam da promijenim razgovor. Reći ću: „Molim te, bako, umiri se. Rekla si da se ne možeš boriti protiv sudbine. No nisi li, bako, htjela da mi rekneš nešto naročito, u vezi sa svim tim?"

„Jest, o Trazilu. Često ga pitam. Tiberije to ne zna, no Trazil dolazi često ovamo. Kazao mi je prije nekoliko godina, šta će se dogoditi između Tiberija i mene, — da će se napokon pobuniti protiv mene i svu vlast zahvatiti u šake. Nisam onda vjerovala. Kazao mi je i još nešto: umrijet ću doduše kao razočarana stara žena, ali mnogo godina poslije smrti bit ću priznata za božanstvo. I kazao mi prije toga da će jedan, koji će umrijeti one iste godine, kada ja znam da mi je umrijeti, postati najveći Bog, što ga je ikada znao svijet, i da na koncu konca ne će ni u Rimu niti igdje u carevini biti hramova, koji bi bili posvećeni ikomu drugomu do njega. Pa ni Augustu."

„Kada ćeš ti umrijeti?"

„Za tri godine, u proljeće. Znam i dan."

„No zar toliko želiš da budeš božica? Stric Tiberije, čini mi se, i ne želi to."

„To jedino i mislim, otkad je konac mojemu radu. A zašto i ne bih? Ako je August bog, besmislica je da mu ja budem samo svećenica. Zar nisam ja radila sve? U njemu nema većeg vladaoca nego i u Tiberiju."

„Jest, bako. No zar tebi nije dosta *znati* šta si učinila, pa i ne željeti da te obožava neuka svjetina?"

„Pusti mi, Klaudije, da ti razjasnim. Slažem se sasvim s tim, što si rekao o neukoj svjetini. Ne mislim ja toliko o svojem glasu na zemlji, koliko o položaju, koji ću zauzimati na nebu. Počinila sam mnogo bezbožnih djela, — ni jedan veliki vladar ne može drugačije. Dobro carevine bilo mi je preče nego svi drugi razlozi. Da očuvam državu od razdorâ, morala sam počiniti mnoga zlodjela. Tko je spasio Rim od novog građanskog rata? Ja. I nemoj tvrditi, kao da nisi nikad posumnjao da sam trovala. A šta je prava nagrada vla-

daru, koji čini takva zločinstva za dobro svojih podanika? Jasno je, prava mu je nagrada da bude proglašen za boga. Vjeruješ li ti da zločinačke duše trpe vječne muke?"

„Uvijek su me učili da to vjerujem."

„No besmrtnim bogovima nema straha od kazne, ma koliko počinili zločinstava?"

„Jest. Jupiter je zbacio svoga oca, ubio jednog od svojih unuka i uz rodoskvrnje se oženio svojom sestrom, i . . . jest, slažem se . . . Nisu oni nikad bili na dobrom moralnom glasu. A zacijelo im ne mogu suditi smrtnici."

„Tako je. Vidiš sada koliko mi je nadasve važno da postanem božica. A zato ja i trpim Kaligulu. Zakleo se, ako budem krila njegovu tajnu, da će me proglasiti za božicu, čim se zacari. A zakuni se i ti da ćeš nastojati kolikogod možeš, da što prije postanem božica, jer dok me on ne proglasi za božicu, trpjet ću u paklu najgroznije muke."

Nagla promjena u njenu glasu, od najhladnije carske arogancije do zastrašene molbe, bila mi je na veće čudo nego išta. Morao sam reći štogod te ću reći: „Ne razbiram, kakvog bi utjecaja mogao ikad imati siromah stric Klaudije, bilo na cara, bilo na senat."

„Okani se, šta ti razbiraš ili ne razbiraš, idiote! Hoćeš li se zakleti da ćeš učiniti, što ja ištem? Hoćeš li se zakleti svojom glavom?"

Odgovorih: „Bako, kunem se svojom glavom, ali uz jedan uslov."

„Ti se usuđuješ da postavljaš uslove *meni?*"

„Jest, iza dvadesete čaše; a jednostavan je uslov. Poslije trideset i šest godina zanemarivanja i mržnje ne očekuješ zacijelo da ću ti išta učiniti bez ikakvih uslova, je li?"

Ona se nasmiješi. „A kakav je to jednostavni uslov?"

„Ima mnogo stvari, što bih želio saznati. Želio bih da znam, prvo, tko je ubio moga oca, i tko je ubio Agripu, i tko je ubio moga brata Germanika, i tko je ubio moga sina Druzila . . ."

„Zašto želiš da doznaš sve to? Neka budalasta nada da ćeš se za njihovu smrt osvetiti meni?"

„Ne, ni kad bi im ti bila ubilica. Ne svetim se nikad, ako me na to ne sili prisega ili samoobrana. Ja znam da je zloća sama sebi kazna. Želim sad jedino da saznam istinu. Ja sam po struci historičar, i uistinu me zanima samo da pronalazim kako se zgode zbivaju i zašto. Ja pišem historiju više da obavijestim sebe nego čitaoce."

„Starac Atenodor imao je, vidim, velikog utjecaja na tebe."

„Bio mi je prijazan, a ja njemu zahvalan, tako sam i postao stojik. Možeš se pouzdati da ne ću odati ništa što mi rekneš."

Uvjerio sam je, i četiri sata ili još dulje zadavao sam joj jako ispitljiva pitanja; a ona mi na svako pitanje odgovarala bez ševrdanja i sasvim spokojno. Jest, otrovala mi je djeda, a nije mi otrovala oca, uza sve Tiberijeve sumnje, nego je to bila gangrena; jest, otrovala je Augusta, mažući otrov na smokve, dok su još bile na drvetu; i ispripovijedala mi je svu historiju Julijinu i Postumovu; jest, otrovala je Agripu i Lucija, Marcela i Gaja, i jest, pohvatala je moje listove Germaniku, ali nije otrovala njega, — otrovala ga je Plancina po svojoj inicijativi, — no ona ga je označila za smrt, kao što je označila i moga oca, i radi istog razloga."

„Kakav je to bio razlog, bako?"

„On je bio odlučio da obnovi republiku. Gotovo je i nagovorio Tiberija. Ti znaš, kakav je strašljivac Tiberije. Namučila sam se i nălagâla se, dok nisam odvratila Tiberija. Morala sam se sporazumjeti čak i sa Sejanom. To republikanstvo je mrlja na porodici. Bila je na tvojem djedu."

„I na meni je."

„Još vazda? To je zgodno. I na Neronu je. Ne će mu biti na veliku sreću. A ne koristi mudrovati s vama republikancima. Vi ne ćete da uočite da se u današnjim prilikama ne može obnoviti republikanska vladavina, baš kao što se

ne može današnjim ženama i muževima ucijepiti nekadašnji osjećaj čistoće. Baš kao kad bi htio da na sunčaniku kreneš unatrag sjenu: ne možeš."

Priznala je da je dala zagušiti Druzila. Rekla mi kako sam bio na rubu smrti, kad sam prvi put pisao Germaniku o Postumu. Očuvao sam glavu jedino zato, jer su iz mojih listova mogli doznati gdje je Postum. Najzanimljivije je ono, što mi je pripovjedila o svojim trovačkim metodama. Zapitao sam je, volije li polagane ili brze otrove, i ona mi odgovori bez ikakve neprilike da volije ponovne doze sporog otrova, koji se ne osjeća okusom.

Zapitao sam je, ne grize li je savjest za ubijstvo Augustovo, ili za ubijstvo i progonstvo tolikih mnogih potomaka njegovih. Ona odgovori: „Nisam nikad zaboravila, čija sam kći". A Livijin otac Klaudijan bio je od Augusta proskribiran poslije bitke kod Filipa te se volio sam ubiti nego da dopadne Augustu u šake.

Ispripovijedala mi je sve što sam želio, osim sablasti u Germanikovoj kući u Antiohiji. Ponavljala mi je da ona to nije odredila i da joj o tom nisu ništa govorili ni Plancina ni Pizon. Vidio sam da ne koristi i dalje navaljivati na nju, pa sam joj zahvalio za strpljivost sa mnom i zakleo se najzad glavom da ću učiniti sve što mogu, da ona bude proglašena božicom.

Kad sam odlazio, uruči mi Livija sveščić i reče mi, neka to pročitam, kad budem u Kapui. Bila je to zbirka odbačenih sibilinskih stihova, o kojima sam pisao na prvim stranicama, a kad sam došao do proročanstva „nasljedstvo dlakavih", spoznao sam, zašto me je Livija pozvala na večeru i zaiskala mi prisegu. Sve mi se to činilo pijanim snom.

Sejan zamoli molbenicom Tiberija, neka se sjeti njega, ako se bude Livili tražio muž. Taj bi brak bio ozbiljan udarac Agripininoj stranci. Tiberije mu odvrati ljubezno da mu ne može povoljno odgovoriti, ali ga utješi za budućnost. Sejan je predobro poznavao Tiberija te je razabrao da je zaiskao prerano, jedino zato jer ga je nagovorila Livila. Odluči zato da nagovori Tiberija, neka ode iz Rima. Onda će on imati u rukama svu Tiberijevu korespondenciju. A on će i određivati, tko će se puštati pred Tiberija.

Tiberije naposljetku i ode iz Rima. Izlika je bila, što mora u Kapui posvetiti hram Jupiteru, a u Noli Augustu. Ali nije kanio nikada više da se vrati. Znalo se da se je na to odlučio po Trazilovoj opomeni, a što bi prorekao Trazil, držalo se da se mora zbiti. Mislilo se da će vrlo brzo umrijeti Tiberije, kojemu je sad bilo šezdeset i sedam godina, — a bio je ružan na oko, mršav, poguren, ukočenih krakova, prištava lica, izlijepljena melemima. Nitko nije slutio da će poživjeti još jedanaest godina.

Tiberiie je poveo na Kapri nekoliko Grka učenjaka, odabranu vojnu četu, u njoj i njemačku tjelesnu gardu, Trazila, nekoliko namazanih stvorova sumnjiva spola, a za najveće čudo, Kokceja Nervu. Na Kapriju ima samo jedno pristanište, inače je otok zaštićen strmim klisurama i neprohodnom guštarom. Kako je Tiberije provodio tamo svoju dokolicu, kad nije s Grcima raspravljao o pjesništvu i mitologiji, ili s Nervom o zakonima i politici, odurno je i da se pripovijeda. Spominjem jedino da je ponio najveću zbirku pornografskih djela. U Kapriju je mogao, što nije mogao u Rimu, pod vedrim nebom udarati u raskalašnost, među drvećem i cvijećem, ili uz vodu, i po volji dizati graju. Odlazio je i u Kapuu, Baju i Ancij, no Kapri mu je bio glavno boravište.

Milo mi je spomenuti da me Tiberije nije nikad pozivao

na svoj otok, a i ja sam se uklanjao i nisam odlazio onamo, uza svih njegovih krasnih dvanaest ljetnikovaca.

Zamolio sam Liviju da uzmem Eliju i ona mi dopustila s pakosnom čestitkom. Došla čak i na svadbu. Svadba je bila sjajna, ali me odvojila od Agripine i Nerona i njihovih prijatelja. Mislili su da ne ću nikakvu tajnu kriti Eliji, a Elija će sve dojavljivati Sejanu. To me je žalostilo, ali nije koristilo da uvjeravam Agripinu, pa sam malo po malo prestajao pohađati njenu kuću.

Ja i Elija bili smo muž i žena samo po imenu. Kad smo ušli u bračnu sobu, prvo mi je rekla: „Da znaš, Klaudije, ja ne ću ni da me darneš ti, pa ako ikad budemo spavali u jednom krevetu, kao noćas, bit će između nas pokrivač, a ako se samo makneš, sijevnut ćeš iz sobe. I još: ti radi što te volja, a ja ću što je mene . . .“

Rekoh joj: „Hvala ti: skinula si mi velik teret s duše.“

Bila je strašna žena. Grlata kao izvikivač na ropskom sajmu. Živio sam u Kapui, a Elija mi nije nikad dolazila, no kad bih god došao u Rim, zahtijevao je Sejan da budem što više viđan u njenu društvu.

A sada dolazim k prekretnici u mojoj historiji, k smrti moje bake Livije u dobi od osamdeset i šest godina. Bila bi ona poživjela još prilično godina, jer joj je valjao i vid i sluh, i služili joj udovi, da i ne spominjem pamet i pamćenje. Ali nedavno se nekoliko puta prehladila, pa joj se prebacilo na pluća. Pozvala me k svomu krevetu. Bio sam slučajno u Rimu i odmah sam došao. Vidio sam da umire, Ona me podsjeti na prisegu.

„Ne ću, bako, mirovati, dok se ne izvrši“, odgovorim. Kad umire starica, pogotovo rođena baka, reći ćeš sve, što joj može ugoditi. „No ja sam mislio da će ti to urediti Kaligula.“

Nije odgovarala neko vrijeme. Zatim će reći u slabačkom bjesnilu. „Bio je ovdje prije deset minuta. Stajao i smijao mi se. Rekao, neka idem u pakao i tamo se pečem na sve vijeke.

Sada, gdje umirem, čemu bi i ostajao još uz mene, a prisega ga ne veže, jer mu je iznuđena. *On* će postati onaj svemoćni bog, što je proročen, a ne ću ja. Rekao je . . .“

„Neka, bako. Ti ćeš se na koncu smijati njemu. Ti ćeš biti kraljica nebeska, a njega će na točku lomiti u paklu . . .“

„A kad smislim, da sam te uvijek nazivala luđakom!“ reći će ona. „Ja umirem, Klaudije. Zaklopi mi oči i metni mi u usta novac, što ćeš naći pod jastukom. Brodar će ga prepoznati i iskazat će mi doličnu čast . . .“

Kad je umrla, zaklopio sam joj oči i turio u usta zlatan novac, kakva nisam još bio vidio, s Augustovim i njenim likom s lica, a s triumfatorskim kolima na naličju.

Nismo ništa govorili o Tiberiju. Sad on javi senatu da je nije mogao posjetiti, jer je bio silno zaposlen, ali će svakako doći u Rim na sahranu. Senat je bio odredio različite časti za Livijin spomen, no Tiberije poništi gotovo sve odluke, jer Livija je, veli, bila skromna žena i protivna svakomu javnomu priznanju. Nije dabogme došao na njenu sahranu. Na opće iznenađenje, govor je na sahrani izrekao Kaligula, a nije ni Tiberije, ni Neron, kao nasljednik njegov.

Senat zaključi da se Liviji za spomen digne slavoluk, — prvi put u rimskoj historiji iskazala se ženi takva čast. Tiberije odobri odluku, ali obeća da će sagraditi slavoluk na svoj trošak, a onda ga nije sagradio. A po Livijinoj je oporuci baštinio veći dio njena imetka, no mnogo je ona namrla i svojoj služinčadi i drugim vjernim službenicima. Tiberije nije nikomu isplatio nikakav zapis. I ja sam trebao dobiti dvadeset tisuća zlatnika.

DVADESET I DRUGA GLAVA

Nisam nikad mislio da ću osjećati kako nema Livije, kad ona umre. Dok sam bio dijete, znao sam tajom, noć po noć, moliti paklene bogove, neka je odnesu. A sad bih bio žrtvovao najbogatije žrtve, da mi je ona opet. Bilo je jasno da je Tiberija suzdržavao jedino strah od matere. Nekoliko dana poslije smrti njene udari on na Agripinu i Nerona. Potuži se senatu na grdnu raskalašenost Neronovu i na Agripininu uznošljivost i jezičavost, i napomene da bi se morali poduzeti neki koraci. Kad se je u senatu pročitao taj list, dugo nije nitko progovorio ni jednu riječ. Ali senator, koji je bio službeni registrator i dosada je uvijek glasao za sve, na što bi god upućivali Tiberijevi listovi, usprotivi se i reče da je car krivo obaviješten, i neka se ne rješava ništa, dok car ne premisli još te teške optužbe protiv bliske rodbine. Glas o listu bio se međutim raznio po gradu, pa se oko senata skupila silna svjetina i uzvikala se: „Živio Tiberije! List je krivotvoren! Živio Tiberije! To je Sejanovo djelo!"

Sejan pošlje brže glasnika k Tiberiju, koji je bio došao u ljetnikovac, nekoliko milja od grada. Tiberije se uplaši, ali po Sejanovu savjetu napiše senatu pretljiv list i zaište da se cijela stvar prepusti njemu. Agripinu protjera na Pandatariju, na isti otok, kamo je i njena mati Julija bila prognana prvi put, a Nerona na Ponzu, kameni otočić na polovini puta između Kaprija i Rima, ali izvan dogleda s obale.

Naskoro bude optužen Druz da je šurovao s rajnskim legijama. Tiberije ga dade zatvoriti u tavanicu u palači, pod Sejanovom paskom. Prva žrtva iza njega bio je Gal. Bacili ga u podzemni mračni zatvor, gdje su ga morili gladom i žeđom.

Sejan je naposljetku mogao javiti Tiberiju da je skršena vlast Zelenoj stranci i da mu nema više straha. Tiberije ga sad imenovao za senatora, za druga svog u konzulatu i za ve-

likog svećenika. I još više. Pozvao Kaligulu na Kapri i zatim ga poslao s vrlo važnim listom senatu. Javlja u listu da je proučio toga mladića, koji mu je sada nasljednik, i razabrao da je on sasvim drugačije naravi i karaktera nego što su mu braća, pa odbija svaku vjeru u optužbe, koje bi se dizale protiv njegova morala ili vjernosti. Povjerava dakle Kaligulu brizi Elija Sejana. A imenovao i njega za velikog svećenika i za Augustova svećenika.

Kad su u gradu saznali za taj list, nastade velika radost. Iskrsla nova nada da će im vladati Germanikov sin. Ako Tiberije možda i ubije Nerona i Druza, ipak je jasno odlučio da očuva Kaligulu: Sejan nije budući car. Bili su uvjereni da je Kaligula baštinio sve očeve vrline. Tako se je Tiberije mogao protiv Sejana i Livile služiti sve većom popularnošću Kaligulinom.

Uzeo je sad Kaligulu ponešto za pouzdanika i povjerio mu da se razgovori s gardistima i dozna, koji od njihovih oficira ima uz Sejana najveći utjecaj na gardijsku četu; i neka se uvjeri, je li taj isto onako okrutan i neustrašiv. Kaligula se preruši u ženu, pokupi nekoliko mladih prostitutkinja i poče obilaziti po krčmama, gdje su vojnici naveče pili. Po krčmama je govorio da ga izdržava neki bogati trgovac i daje mu mnogo novaca. Rasipnost mu je stvorila veliku popularnost. Brzo je doznao najveći dio vojničkih brbljarija, a u tim se razgovorima neprestano javljalo ime oficira Makrona. Makron je bio sin Tiberijeva slobodnjaka i jedan od najvećih razbijača u Rimu. Svi su vojnici s divljenjem govorili o njegovu junaštvu u piću i razuzdanostima, o njegovoj vlasti nad drugim oficirima i sabranosti u nezgodnim prilikama. I Sejan ga se, vele, bojao: Makron je bio jedini, koji se je vazda hvatao u koštac s njim. Kaligula se dakle sastade jedne večeri s Makronom i oda mu se tko je, pa se njih dvojica nadugo razgovorili.

Tiberije uze sad pisati senatu čudna pisma, čas kako je loša zdravlja i gotovo umire, čas da je iznenada ozdravio i

samo što nije stigao u Rim. Pisao je vrlo čudnovato i Sejanu, miješajući pretjerane hvale sa zlovoljnim prigovorima; bio je opći dojam da je prestario i ishlapio. Sejan se zbunio i nije se znao odlučiti, bi li odmah digao bunu, ili se držao na svom mjestu, dok ne umre Tiberije, ili ne bude uklonjen radi slaboumnosti. Htjede ga posjetiti na Kapriju, no Tiberije mu odgovori da kao konzul mora ostati u Rimu; ne valja i onako, što je i on vazda odsutan.

Tiberije je bio odredio dan, kada će doći u Rim, i Sejan ga s gardom čekao pred Apolonovim hramom, u kojem je zasjedao senat, jer se je opravljala senatska zgrada. Odjednom dojahao Makron i pozdravio ga. Sejan ga zapita, zašto je otišao iz tabora. Makron odgovori da mu je Tiberije poslao list, da bi ga predao senatu.

„Zašto *ti*?“ zapita Sejan sumnjičavo.

„Zašto ne bih?“

„A zašto ne bih ja?“

„Jer je list o tebi! Onda mu šapne u uho: „Najsrdačnije ti čestitam, generale. U listu je iznenađenje za tebe. Postat ćeš pučki tribun. To znači da ćeš nam biti car“. Sejan se zapravo i nije nadao da će Tiberije doći, nego je bio u brizi, što šuti. Sada se ohrabri i pohiti u senat.

Onda Makron zapovjedi gardi pozor i reče: „Momci, car me je upravo imenovao za vašeg zapovjednika mjesto Sejana. Evo mog imenovanja. Odlazite u svoj tabor i recite drugovima da svaki momak dobiva po trideset zlatnika. Tko je najstariji oficir? Vodi momke!“

Garda ode, a Makron uđe za Sejanom, preda konzulima list i iziđe, dok još nije bila pročitana ni jedna riječ. Međutim se po senatu raznio glas o Sejanovu imenovanju za pučkog tribuna i svi mu uzeli čestitati. Stariji konzul uze čitati list. Sejan se smješkao. No kad je list sve oštrije nastavljao s prigovorima, nestalo mu smiješka s lica. Senatori ušutjeli i zaprepastili se, a neki se stali odmicati od njega. Kad je konzul zovnuo: „Sejane, hodi amo!“ nije Sejan vje-

rovao svojim ušima. Čim su Sejanovi neprijatelji razabrali da je on pao, uzvikali se na njega, pa i prijatelji i rođaci, u strahu za sebe. Kad je odlazio u zatvor, okupila se oko njega svjetina i obasula ga blatom. On pokrio lice odjećom, ali mu zaprijetili da će ga ubiti, ako se ne otkrije, a onda ga obasuli još gore. Tog istog popodneva osudi ga senat na smrt.

Kaligula javi svjetlosnim znacima Tiberiju vijest. Tiberije je držao u pripravi brodovlje, da se odveze u Egipat, ako mu se izjalove planovi. Sejan bude smaknut i svjetina mu je tri dana mrcvarila tijelo. Onda mu tijelo bude bačeno u Tiber, a glavom mu se kotrljali kao kuglom.

Djeca njegova i Apikatina budu osuđena na smrt. Bio je jedan punoljetan mladić, jedan dječak i kći, koja je nekad bila zaručena s mojim sinom Druzilom, a sada joj bilo četrnaest godina. Maloljetni dječak nije po zakonu mogao biti smaknut, pa su ga proglasili punoljetnim. Djevojku je kao djevicu još jače štitio zakon, te Makron naloži da je siluje krvnik. Kad sam to čuo, rekoh: „Rime, ti si propao; nema okajanja za takvo zločinstvo“.

Kad su Apikati rekli, šta se je dogodilo s njenom djecom, ubila se. Ali najprije napisala list Tiberiju i rekla mu da je Kastora otrovala Livila, i da su Livila i Sejan kanili preoteti carsku vlast. Za sve je krivila Livilu. Moja mati nije znala za ubijstvo Kastorovo. Tiberije pozove sad moju mater na Kapri, zahvali joj i pokaže joj Apikatin list. Zapita je, kakvu nagradu želi. Mati zamoli za jedinu nagradu, da se ne bi sramotilo porodično ime, i da joj kći ne bude smaknuta. „Kako onda da bude kažnjena?“ zapita Tiberije. „Daj je meni“, odgovori mati, „ja ću je kazniti“.

Mati ju je zaključala u sobu do svoje sobe i umorila gladom, za kaznu samoj sebi, što je rodila takvu groznu kćer.

Posmican je cio niz Sejanovih prijatelja, a imetak im zaplijenjen. Izginulo je šezdesetak senatora, oko dvjesta ple-

mića i tisuća ili i više pučana. Moja ženidba iz Sejanove porodice mogla me je stajati glave, no ja sam bio majčin sin. Sada mi bude dopušteno da se rastavim s Elijom i da zadržim osminu njena miraza. No ja sam joj vratio sve. Zacijelo me je držala za luđaka. A učinio sam zato jer sam joj oduzeo kćer našu Antoniju, čim se je rodila. Ne bih joj otimao dijete, da nije iziskivala moja mati, — zaželjela se baka unučeta.

Od Sejanove je porodice izmaknuo smrti jedini brat njegov, radi čudna razloga: zato jer se je našalio s Tiberijevom ćelavošću. Na godišnjoj svečanosti u čast Florinu upotrebio je za ceremonije same ćelavce, pa Tiberije rekao: „Kad Cezar nije zamjerao šalama o ćelavoj glavi, kako bih tek ja?“ No valjda je sada, gdje je bio pao Sejan, htio da se opet pokaže velikodušnim.

Tiberije je razabrao sada da mu je garda jedina sigurna obrana od naroda i senata, te je obdario svakog momka s pedeset zlatnika, a ne s trideset, kako je bio obećao Makron. Rekao je Kaliguli: „Nema u Rimu čovjeka, koji se ne bi volio najesti moga mesa“.

Nakon nekog vremena proglasi Tiberije amnestiju. Nitko se nije smio progoniti za to što je bio u vezi sa Sejanom, a ako tko žali za njim, nema mu prigovora, što mu se plemenitih djela sjeća sada, gdje su mu kažnjena ružna djela. Mnogi i učiniše tako, jer su sudili da tako želi Tiberije, ali su sudili krivo. Brzo zapadoše pod istragu, te su bili optuživani bez ikakve osnove, najviše za rodoskvrnje. Svi su posmicani. Moglo bi biti na čudo, što je iza tog pokolja preostalo još ikakvih senatora i vitezova; no Tiberije je održavao te staleže neprestanim popunjavanjem. Slobodno porijeklo, dobar glas i nekoliko tisuća zlatnika, to su bila jedina svojstva za viteški stalež, a kandidata je uvijek bilo na pretek.

Tiberije je postajao sve gramžljiviji: zahtijevao je od bogatih ljudi da mu u oporuci namiru barem polovicu imetka, a kad oni to ne učine, proglasio bi da im oporuka ne vrijedi, radi bilo kakve zakonske griješke, te bi prigrabio cio imetak, a baštinici ne bi dobivali ništa. Nije trošio novaca za javne radove, nije čak dovršio ni Augustov hram, a smanjio razdavanje žita i prinos za javne zabave. Jedino je redovito plaćao vojsku. O pokrajinama nije vodio brige, dok su redovito ulazili porezi i daće; nije se brinuo ni da im imenuje nove namjesnike, kad stari umru.

Pustio je da Parti pregaze Armeniju, da prekodunavska plemena provale na Balkan, a Nijemci da preko Rajne upadaju u Francusku. Zaplijenio je imetke mnogim saveznicima, sitnim vladarima u Francuskoj, Španiji, Siriji i Grčkoj, uz najništavije izlike. Preoteo je blago Vononesu, prijašnjemu kralju armenskomu, — pustio mu da utekne iz grada u Ciliciji, gdje je bio zatočen, pa ga u potjeri dao ubiti.

Stadoše sad optuživati bogate ljude da na zajmove udaraju veće kamate nego što su zakonite, a dopuštala su se samo poldrug postotka. Odredba se bila zaboravila i nije bilo gotovo senatora, koji se nije ogriješio o nju. No Tiberije odluči da je ona na snazi. Deputacija mu dođe i zamoli ga da bi se svakomu ostavila godina i pol, dok ne uredi svoje novčane prilike po zakonu, i Tiberije im kao od velike milosti udovolji molbi. Posljedica je bila da su se u jedan mah otkazali svi dugovi, pa nastala velika nestašica novca u prometu. Tiberijeva velika besplodna zaliha zlata i srebra skrivila je prvo porast postotne stope, a zatim novčanu paniku, i zemljištu pala vrijednost do ništice. Tiberije je naposljetku morao priskočiti u pomoć i uzajmiti bankirima milijun zlatnika javnog novca, bez kamata, da se isplati uz osiguranje na zemljištu. Ne bi on ni to bio učinio bez savjeta Kokceja Nerve. Nerva je živio na Kapriju i bio možda jedini čovjek na svijetu, koji je još vjerovao u Tiberijevu dobrotu.

DVADESET I TREĆA GLAVA

O posljednjih pet godina Tiberijeve vladavine što se manje govori, to je bolje. Teško mi je pisati o Neronu, koji je umoren gladom; o Agripini, koja se bila obradovala Sejanovu padu, no kad je vidjela da prilike nisu krenule na bolje, uskratila da jede, pa je neko vrijeme silom hranili, a onda je pustili da umre kako je željela; ili o Druzu, koji je bio iz tavanice premješten u mračni podrum i tamo nađen mrtav. Ali moram spomenuti barem to kako se je Tiberije u listu senatu veselio Agripininoj i Neronovoj smrti, — krivio ju za izdaju i za preljub s Galom. O Druzu je pisao da je taj mladić najraskalašeniji i najpodmukliji nitkov.

Kaligula je boravio najviše na Kapriju, no dolazio prigodice u Rim da pripazi na Makrona, koji je sad vršio svu službu Sejanovu, ali je bio toliko pametan i nije dopuštao da mu senat iskazuje ikakve časti. Tiberije je odredio Kaligulu za nasljednika radi nekoliko razloga. Prvo, bio je omiljen kao Germanikov sin, a narod se bojao da bi svaka uzbuna bila kažnjena njegovom smrću. Zatim, Kaligula je bio izvrstan službenik i jedan od ono malo nevaljanih ljudi, uz koje se je i Tiberije osjećao kreposnim čovjekom. Treće, Tiberije nije vjerovao da će Kaligula zaista postati ikada car, jer Trazil mu je rekao: „Kaligula se ne će zacariti, dok na konju ne projaše preko zaliva od Baje do Puteola“, no rekao je i to: „Deset godina od danas bit će još Tiberius Caesar car“. To je bila istina, samo je bio drugi Tiberius Caesar.

Tiberije je znao mnogo, ali neke mu je stvari tajio Trazil. Jednoga će dana reći Kaliguli: „Ja ću te imenovati za glavnog nasljednika, a Gemela za drugog, ako ti umreš prije njega. No to je puka formalnost. Znam da ćeš ti ubiti Gemela, no onda će drugi ubiti tebe“. Govorio je to, nadajući se da će ih preživjeti obojicu. Zatim će priklopiti, citirajući

riječi nekog grčkog trageda: „Dok umrem ja, nek oganj spali zemlju!“

No Tiberije nije još umirao. Tužitelji su bili zaposleni i svake se godine smicalo više ljudi. Teško da je bio još i jedan senator, koji je na svom mjestu sjedio od Augustovih dana. Makron je kudikamo hlepio jače za krvlju i manje zazirao da je prolijeva nego Sejan. Sejan je ipak bio plemićki sin, a Makron se rodio od oca roba.

Jedne večeri za večerom ispriča se Nerva Tiberiju da ne može jesti. No kad je nastavio da posti i sutradan i preksutradan, pobojao se Tiberije, ne kani li se on umoriti gladom. Tiberije je bio potišten. „Molim te, jedi. Ako umreš, mislit će svijet da sam ja to skrivio, ili da si se umorio gladom od mržnje na mene. Nemoj umrijeti, Nerva! Ti si mi još jedini prijatelj“.

Nerva je brzo oslabio toliko da i nije više mogao odgovarati, a devetoga dana umro.

Umro i Trazil. Sjedio s Tiberijem za doručkom, za kamenim stolom, a gušter pretrčao stolom i opkoračio mu kažiprst. „Jesi li došao, brate, da me zovneš? Očekivao sam te baš u ovaj mah“. Onda se obrati k Tiberiju i reče: „Konac je mojemu životu, Cezare! Zbogom. Nisam ti nikad govorio laži. Ti meni jesi mnogo. No pripazi, kad te bude opomenuo gušter“. Sklopio oči i za nekoliko trenutaka umro.

Tiberiju je bilo sad sedamdeset i osam godina, a jako je bio oslabio od neprestanog upotrebljavanja mirhe i afrodizijaka; no odijevao se gizdavo i nastojao da se drži kao čovjek, koji nije još prešao srednje godine. Sada kad su pomrli Nerva i Trazil, dodijao mu Kapri, i početkom marta buduće godine odluči on da usprkosi udesu i pohodi Rim. Otputio se i došao do ljetnikovca na Apijevoj cesti, na dogledu gradskih zidina. No dan poslije dolaska našao Tiberije u krletki mrtvog zmaja svoga, i to mu se učini znamenjem. Požuri se dakle natrag. Duhao je istočnjak i on se prehladi. Prehlada se prebaci na jetru, ali on nastavi put u

Kapri. Stigao je do Mizena, ali more je bilo tako nemirno da se nije mogao prevesti. No na mizenskom je rtu imao sjajan ljetnikovac, koji je nekad bio svojina čuvenog epikurejca Lukula. Ode onamo sa svojom pratnjom. Dopratio ga Kaligula, a i Makron. Da pokaže kako mu nije ništa, priredi Tiberije gozbu. Sutradan klonuo, a po Mizenu se raznio glas i odande se raširio do Rima da on umire.

Tiberiju međutim gotovo zastalo da kuca bilo i on zapao u mrtvilo. Liječnik reče Makronu da će poživjeti najdulje dva dana još. Sav se dvor uzbunio. Makron i Kaligula slagali su se potpuno. Kaligula je pazio na Makronovu popularnost u gardi, a Makron na Kaligulinu popularnost u cijelom narodu: svak se uzdao u pomoć onog drugoga. Osim toga je Makron dugovao Kaliguli zahvalnost, što se je popeo na vlast, Kaligula pak provodio ljubav s Makronovom ženom, a Makron se činio kao da to ne vidi. Makron i Kaligula uzeše slati vijesti zapovjednicima i vojskama da car naglo propada, a odredio je Kaligulu za nasljednika: dao mu je svoj prsten pečatnik. Istina je, Tiberije je bio pozvao Kaligulu i skinuo prsten, ali se onda predomislio, nataknuo ga opet i čvrsto stisnuo ruke, kao da se brani da mu ne otmu prsten. Kad je ponovo zapao u nesvjesticu, Kaligula mu mirno skinuo prsten, pa se šepirio, pokazivao ga svakomu i primao čestitke i poklonstva.

No Tiberije nije ni sada još bio mrtav. Stenjao je, sjedao i zvao sluge. Nitko ga nije čuo. Sluge su pili za Kaligulino zdravlje. No jedan poduzetan sluga naišao da vidi, ne bi li mogao štogod ukrasti iz samrtničke sobe. Soba je bila mračna i Tiberije ga svega prestravio, kad je iznenada zaviknuo: „Gdje su, do vraga, sluge? Zar me ne čuju gdje vičem? Ja bih kruha i sira, omletu, dvije goveđe kotlete i hioškog vina, odmah! A do sto furija, tko mi je ukrao prsten?“ Rob izleti iz sobe i gotovo pogazi Makrona, koji je prolazio. „Gospodaru, car je živ, ište jela i prsten“. Glas se raznese po palači i nastade smiješan prizor. Rulja oko

Kaligule rasula se na sve strane. Oglasili se uzvici: „Hvala Bogu, glas je bio lažan. Živio Tiberije!“ Kaligula se našao u jadnoj sramoti i prepasti. Skinuo prsten s prsta i obazirao se gdje bi ga sakrio.

Jedini Makron nije klonuo. „To je besmislena laž“, zaviče. „Rob je valjda poludio. Propni ga na križ, Cezare! Mi smo prije jednog sata ostavili cara mrtvog“. Šapnuo nešto Kaliguli, a Kaliguli očito odlanulo, kad mu je kimnuo glavom. Onda poleti Makron u Tiberijevu sobu. Tiberije je bio na nogama, psovao i stenjao i teturao k vratima. Makron ga prihvati, baci u krevet i zaguši ga jastukom. Kaligula je stajao do njega.

Tiberijevo je tijelo prevezeno u Rim pod jakom gardijskom eskortom. Kaligula je išao u sprovodu kao žalobnik i svijet iz cijeloga kraja pohrlio njemu u susret, ali nije u žalobnoj odjeći za Tiberijem, nego u svečanoj odjeći, plačući od zahvalnosti nebesima, što su očuvala Germanikova sina da im vlada. Uzvikivale su starice seljanke: „Slatki naš miljeniče Kaligulo! Čedo naše! Zvijezdo naša!“ Nekoliko milja pred Rimom zajaše on konja, da pripravi svečani ulazak u grad. No silna se svjetina okupila i zakrčila Apijsku cestu i uzvikala se: „U Tiber Tiberija! Proklet bio Tiberije!“ Vođa njihov zaviče: „Vojnici, mi Rimljani ne dopuštamo da se to zlohudo tijelo unese u grad. Donijet će nam nesreću. Odnesite ga natrag u Atelu i spalite napolak tamo u amfiteatru!“ Da se napolak spaljuju, to je bio obični udes siromasima, a Atela je bio grad, čuven radi prostih lakrdija, što su se od pamtivijeka prikazivale tamo u žetvenoj svečanosti.

Makron zapovjedi svojim momcima juriš na barikadu, nekoliko građana bude ubijeno i ranjeno, a tri četiri vojnika onesviještena kamenjem iz pločnika. Kaligula spriječi dalje nerede i tijelo Tiberijevo bude dolično spaljeno na Marsovu polju. Kaligula izgovori žalobni govor, koji je bio vrlo formalan i ironičan, a dobro dočekan, jer je mnogo govorio o Augustu i Germaniku, a vrlo malo o Tiberiju.

Na gozbi te noći pripovjedi Kaligula zgodu, koja je rasplakala cijelo društvo i stekla mu velik ugled. Jednog ranog jutra u Mizenu, reče, kako je u nesanici razmišljao o zloj kobi matere i braće svoje, odluči se, kud puklo da puklo, da se osveti napokon ubijci njihovu. Zgrabi očev bodež i srčano uđe u Tiberijevu sobu. Car je ležao i bacakao se po krevetu, morila ga mora. Kaligula diže bodež, ali mu progovori božanski glas: „Praunuče, potegni ruku! Bilo bi bezboštvo ubijati njega!“ Kaligula odgovori: „O bože Auguste, on mi je ubio mater i braću, tvoje potomke. Zar da ih ne osvetim, makar me se i sav svijet klonio kao ocoubijce?“ August odgovori: „Velikodušni sine, koji ćeš se iza njega zacariti, ne treba da to činiš. Po noći, dok on sniva, furije mu se svete za tvoje drage“. I tako Kaligula položio bodež na stol uz krevet i izišao.

DVADESET I ČETVRTA GLAVA

Kaliguli je bilo dvadeset i pet godina, kad se je zacario. Rijetko je u svjetskoj historiji ijedan vladar dočekan s većim zanosom i nikomu nije lakše bilo udovoljiti skromnim željama svoga naroda, koji je želio jedino mir i sigurnost. Uz punu blagajnu, uz dobro izvježbane vojske, uz izvrstan upravni sistem, kojemu je trebalo samo još malo brige da opet bude sasvim uredan, — jer unatoč Tiberijevoj nemarnosti napredovala je carevina po poticaju, stečenom od Livije, — uz sve te prednosti, pa uz ljubav i povjerenje prama Germanikovu sinu, i silnu olakšicu, kad je nestalo Tiberija, kolika je Kaliguli bila sjajna prilika da bi ga historija spominjala kao „Kaligulu Dobrog“, ili „Kaligulu Mudrog“, ili „Kaligulu Izbavitelja!“ No izlišno je i pisati o tom, jer da je on bio onakav, za kakvog ga je držao svijet, ne bi bio preživio svoju braću niti bi ga Tiberije odabrao za nasljednika.

Kaligula je isprva volio i podržavati ono besmisleno pojimanje njegova karaktera, što je bilo u svih osim moje matere i mene i Makrona, pa je i izvršio neka djela u skladu s tim. Želio je i da osigura svoj položaj, a tu su mu bile dvije zapreke potpunoj slobodi u radu. Jedna je zapreka bio Makron, koji je bio opasan radi svoje moći. Druga je zapreka bio Gemel, sin Kastorov, unuk Tiberijev. Jer kad se je pročitala Tiberijeva oporuka, razabralo se da starac, samo da bi stvorio smutnju, nije imenovao Kaligulu za prvog nasljednika, a Gemela za drugog, nego obojicu za zajedničke nasljednike, koji će vladati naizmjence. No Gemel nije još bio dorastao da bi mogao ući u senat. Zato senat rado prihvati Kaligulino mišljenje da Tiberije nije bio pri pameti, kad je sastavljao oporuku, te preda svu vlast Kaliguli. Inače se je Kaligula držao svake odredbe u oporuci i isplatio sve zapise. Meni je bilo najzanimljivije u Tiberijevoj oporuci, što mi je zapisao histo-

rijska djela, koja mi je bio ostavio Polion, ali su mi ih oduzeli, a uz to još druge vrijedne knjige i svotu od dvadeset tisuća zlatnika.

Kad sam Kalpurniji saopćio svoje novo bogatstvo, kao da se je više ražalostila nego razveselila. „Ne će ti biti na sreću", reče. „Bolje ti je skromno živjeti nego da te optuže za izdaju i otmu sav imetak". Kalpurnija je bila nasljednica Akti, koje se sjećate. Bila je vrlo oštroumna za svojih sedamnaest godina.

„Ta ne će oni smjeti da ponovo pokušaju svoje stare smicalice, Kalpurnija!"

„Ja, Klaudije, nisam ni političarka ni učenjakinja, no razumijem se u običan račun. Koliko je ostavio stari car?"

„Oko dvadeset i sedam milijuna zlatnika. Silan novac."

„A koliko je novi car isplatio zapisa i darova?"

„Oko tri i pol milijuna."

„A koliko je on dovezao pantera, medvjeda, lavova i tigrova, da ih ubijaju u amfiteatrima i cirkusima? Kolike su životinje žrtvovane u hramovima? Ti plamenci, antilope, zebre i dabri stoje bogme novaca! A onda lovci u amfiteatrima, i gladijatori, i šta se je potrošilo na konjske trke! Koliko je mogao potrošiti od dvadeset milijuna?"

„Mislim, Kalpurnija, da ti imaš pravo."

„No pa, sedam milijuna za tri mjeseca! Ne će mu dotrajati novci, sve ako mu svi bogataši budu namirali svoje novce. Carski su prihodi manji nego dok je vodila poslove tvoja baka."

„Možda će on biti štedljiviji nakon prvog uzbuđenja, gdje može da troši novce. Ima mu i isprika: on veli da je zastoj novca u riznici za Tiberija bio na veliku nevolju trgovini. On bi opet da baci u kolanje nekoliko milijuna."

„Ti to bolje znaš. Možda će on znati kada treba da prestane. Ali ako nastavi ovako, ne će za nekoliko godina imati ni prebijene pare. Zato sam govorila o tužiteljima i parnicama za izdaju."

„Kalpurnija, kupit ću ti niz bisera, dok još imam novaca. Ti si razumna isto kao i lijepa."

„Ja volijem novaca", odgovori ona. I dao sam joj sutradan pet stotina zlatnika. Kalpurnija, bludnica i bludničina kći, bila je pametnija, vjernija, dobrodušnija i iskrenija nego ijedna od četiriju plemkinja, kojima sam se ženio. Nabrzo joj stadoh povjeravati svoje lične stvari i nisam to nikad požalio.

Odmah poslije Tiberijeve sahrane otplovi Kaligula, unatoč vrlo lošemu vremenu, na otoke, gdje su mu bili sahranjeni mati i brat Neron, doveze napol spaljene preostatke njihove, spali ih kako valja i sahrani u Augustov grob. Zatim proglasi opću amnestiju, vrati sve prognane ljude i žene i oslobodi sve političke zatvorenike. Spali javno na trgu mnoštvo kriminalnih zapisa o zgodi svoje matere i braće, zaklinjući se da ih nije čitao, i neka ne bude strah nikoga, tko je bio tužitelj ili je inače doprinio jadnomu udesu njegovih milih: uništen je svaki spomen na te ružne dane. No zapravo je spalio samo prijepise, a zadržao originale.

Iza šest mjeseci njegove vladavine, u septembru, završio se službeni rok konzulima. Šta mislite, koga je odabrao za drugoga konzulskog druga? Baš mene! A ja, koji sam prije dvadeset i triju godina molio Tiberija da mi da istinsku službu, a ne tek tobožnju, bio bih se sada s drage volje odrekao u bilo čiju korist. Nije bilo da sam se želio vratiti k svomu pisanju, (jer sam baš bio završio etruščansku povijest), nego sam bio zaboravio sve upravne poslove i zakonske formule. A kako sam malo bio u Rimu, nisam se snalazio i nisam znao, tko ima istinske moći. Zapao sam gotovo odmah u veliku nepriliku s njim. On mi naložio, neka se postaram da se izrade kipovi, Neronov i Druzov, koji će se dići i posvetiti na trgu, a grčka firma, kojoj sam povjerio posao, obećala mi pouzdano da će svršiti kipove do određenog roka, početkom decembra. Tri dana prije toga roka dođoh da vidim kipove. Nitkovi ih nisu bili ni počeli. Izgovarali se da

im je tek stigao mramor prave boje. Ražestio sam se (kao i često u takvim prilikama, no žestina mi ne traje dugo) i rekao im, ako ne budu radili dan i noć, da ću ih sve istjerati iz grada, i gospodare i radnike. Možda sam ih uzrujao, jer Neron je bio svršen popodne pred svečanost, i prilično je bio sličan, no Druzu slomio nemarni kipar ruku u zglobu. To se je moglo doduše nekako popraviti, ali kako bih pred Kaligulu iznio pokrpljen kip za ovako sjajnu svečanost! Otišao sam odmah Kaliguli i rekao mu. Nebesa, kako se je razgnjevio! Zaprijetio da će me zbaciti s konzulstva i nije slušao nikakvo razjašnjenje. Na svu sreću, bio je odlučio da se sutradan i sam zahvali na konzulstvu, te zaiskao i moj odstup, u korist ljudima, koji su najprije bili odabrani za to; tako se izjalovila prijetnja, a ja bio čak i ponovo izabran s njim za konzula na četiri godine.

Valjalo mi se nastaniti u palači, a kako je Kaligula grmio na svaki nemoral, kao i August, nisam mogao povesti Kalpurniju, premda nisam bio oženjen. Morala je ostati u Kapui, na veliki jad moj, te sam je mogao samo prigodice pohađati. No njegov vlastiti moral nije bio pod kritikom. Sve mu je dosadnija bivala Makronova žena Enija, s kojom se je Makron razveo po njegovu zahtjevu i on joj obećao da će je uzeti, pa je po noći obilazio za ljubavnim pustolovinama sa svojim drugarima, koje je nazvao „izvidnicima". Družba se je sastojala od trojice oficira, dvojice čuvenih gladijatora, glumca Apela i najboljeg vozača u Rimu, Eutiha, koji je pobjeđivao gotovo u svakoj utrci. S tim je izvidnicima pohađao prerušen najprostije lokale u gradu i upuštao se u sukobe s noćnim redarima.

Tri sestre Kaliguline, Druzila, Agripinila i Lezbija, bile su sve udate za plemiće; no on je iziskivao da se nastane u palači. Agripinili i Lezbiji je rečeno da povedu muževe, no Druzila je morala ostaviti muža; zvao se Kasije Longin i bio poslat za namjesnika u Malu Aziju. Kaligula je zahtijevao da se njima iskazuju iste časti što i njemu i imenovao

ih za Vestalke. Ponašao se je prama njima tako da je bilo na nepriliku svijetu, — kao da mu nisu sestre, nego žene. Ljubimica mu je bila Druzila. Činila se da je nezadovoljna, no što je bila nezadovoljnija, to ju je jače salijetao Kaligula. Udao ju je tobože za Emilija Lepida, bratića, koji je bio poznat pod imenom Ganimed, radi svoje mekušne pojave. Bio je sedam godina stariji od Kaligule, ali Kaligula je postupao s njim kao s dječakom od trinaest godina, a njemu kao da je to i godilo. Druzila ga nije trpjela. No Agripinila i Lezbija vazda su mu trčkale u spavaću sobu, smijući se i zbijajući šale. Muževi njihovi kao da i nisu marili za to. Nisam nikad pravo znao, kakvi su nježni odnosi među njima. Sad se činilo da su Agripinila i Lezbija promijenile muževe, sad opet da je Apel u ljubavnoj vezi s Lezbijom, a vozač s Agripinilom. A Kaligula i Ganimed, — šta i da govorim još!

Ja sam među njima jedini bio prevalio srednje doba i nisam nikako razumijevao taj novi naraštaj. U palači je živio i Gemel: bio je plašljiv, nježan dječak, koji je griskao nokte do mesa i obično su ga nalazili gdje sjedi u kutu i crta na vazama nimfe i satire. Onoga dana, kad je obukao togu, posinio ga Kaligula i imenovao za nasljednika; to nije bilo isto što i dijeliti s njim vlast.

Kaligula se razbolio i život mu je cio mjesec dana bio u opasnosti. Doktori rekoše da je upala mozga. Svijet se u Rimu zaprepastio, deset tisuća ljudi stajalo je dan i noć oko palače, čekajući povoljan glas. Samo su šaputali. Neki prilijepili na vrata objave, ako smrt poštedi cara, da će oni za uzvrat žrtvovati svoj život. Pol milje i dalje od palače nije bilo buke, vike ni muzike. To se nije nikad još događalo, ni za Augustove bolesti. Obavijest je glasila vazda: „Nema promjene".

Jedne večeri kucnula mi u prozor Druzila i rekla: „Striče Klaudije! Car želi hitno da se sastane s tobom. Hodi odmah! Ne oklijevaj!"

„Šta bi on od mene?“

„Ne znam. No za Boga miloga, udovolji mu! On ima uza se mač. Ubit će te, ako mu ne rekneš, što on želi da mu rekneš. Jutros mi je uperio mač u vrat. On je lud. Bio je i uvijek. A sada je prelud.“

Odem u Kaligulinu spavaonicu, sobu s teškim zastorima i debelim sagovima. Uz krevet je gorjela slaba uljanica. Zrak je loše zaudarao. Pozdravio me njegov čangrižljivi glas: „Opet kasniš? Rekao sam da se žuriš“. Nije se činio bolestan, samo nezdrav. Dvije gluhonijeme ljudeskare sa sjekirama stajale su mu na svakoj strani uz krevet.

Rekoh pozdravljajući ga: „Ah, kako sam se žurio! Da mi nije jedna noga hroma, bio bih ovdje i prije nego što sam pošao. Veselim se što te vidim živa i zdrava i opet ti čujem glas, Cezare! Smijem li se ponadati da ti je bolje?“

„Nisam ni bio pravo bolestan. Samo sam se odmarao. I prošao sam preobrazbu. To je najvažniji religijski događaj u historiji. Nije čudo, što Rim tako miruje.“

Osjetio sam kako on očekuje moje učešće. „Je li preobrazba bila bolna, care? Valjda nije“.

„Tako bolna, kao da sam ja svoja rođena mati. Jako sam se teško porodio. Na svu sreću, zaboravio sam sve. Ili gotovo sve. Jer ja sam bio prerano dozrelo dijete i jasno se sjećam kako su se divile primalje, kad sam se javio na svijet i one me prale, i sjećam se kako su mi kanule u usta nekoliko kapi vina, da se okrijepim poslije svog napora.“

„Divno pamćenje, care. Ne bih li smio smjerno zapitati, kakvu si zapravo prošao slavnu preobrazbu?“

„Zar to nije odmah očevidno?“ zapita on ljutito.

Druzilina riječ „prelud“ i onaj moj razgovor s bakom Livijom na samrti njenoj uputiše mene. Padoh ničice i poklonih mu se kao bogu.

Za minutu dvije zapitam s poda, jesam li ja prvi čovjek, koji je udostojen da mu se pokloni. On odgovori da jesam i

uze me obasipati hvalom. Zamišljen uperio mi mač u vrat. Mislio sam da sam zaglavio.

On će reći: „Priznajem da sam još u smrtničkom prerušenju, nije dakle čudo što nisi odmah razabrao moju božanstvenost.“

„Ne razumijem kako sam i bio toliko slijep. Lice ti se sija u ovom mraku kao svjetiljka.“

„Je li?“ zapita on s interesom. „Ustani i daj mi to ogledalo.“ Dadoh mu ogledalo s glatkim čeličnim okvirom i on se složi sa mnom da mu se sija lice. Ovako odobrovoljen uze mi mnogo pripovijedati o sebi.

„Znao sam uvijek da će se to zbiti“, reče „Uvijek sam osjećao samo nešto božansko. Zamisli. Kad su mi bile dvije godine, ugušio sam bunu očeve vojske i tako spasio Rim. To je za čudo, kao i one priče o bogu Merkuriju, dok je bio dijete, ili o Herkulu, kako je još u kolijevci gušio zmije.“

„A Merkurije je samo ukrao nekoliko volova“, primijetim, „i odrndao glas dva na liri. To nije ništa, kad se uporedi s tobom.“

„I još više, kad mi je bilo osam godina, ubio sam oca. Ni Jupiter nije učinio to. On je samo prognao starca.“

Vidio sam da bulazni, ali ću ipak zapitati ravnodušnim glasom: „Zašto si to učinio?“

„Bio mi je na putu. Htio da drži pod vlašću mene, *mene*, mladoga boga, zamisli to! Zato sam ga zaplašio na smrtno ime. Kradom sam uvlačio u kuću trupove i sakrivao ih pod rasklimane ploče; na zidove sam črčkao čarolije; a u spavaću sam sobu svoju donio pijetla. I ukrao sam mu Hekatu. Evo je, gle! Vazda mi je pod jastukom.“ I digao zelenu jaspidovu čaroliju.

Srce mi se sledilo, kad sam to razabrao. Rekoh prestravljenim glasom: „*Ti* si dakle bio onaj? I ti si se popeo kroz prozorčić u zatvorenu sobu i načrčkao tamo svoje rečenice?“

On potvrdi ponosito i zabrblja dalje: „Nisam ubio samo pravog oca, nego i poočima Tiberija. A dok je Jupiter obljubio samo jednu sestru, Junonu, ja sam sve tri sestre svoje. Martina mi je rekla da tako valja učiniti, ako bih da budem ravan Jupiteru".

„Ti si dakle znao Martinu?"

„I jesam. Bila je vrlo mudra žena. Reći ću ti još nešto. Druzila je također božica. To ću proglasiti u isti mah kad proglasim i sebe. Kako ja ljubim Druzilu! Gotovo isto kao i ona mene!"

„Bih li smio zapitati za tvoje svete nakane? Ta će preobrazba zacijelo imati silna utjecaja na Rim."

„Svakako. Prvo hoću da mi se cio svijet klanja. Ne dopuštam više da mi gospoduju nemirnjaci starci. Sjećaš li se bake tvoje Livije? Smislila da je ona onaj vječni Bog, kojega su proricali na Istoku tisuću godina. No Livija nije pravo znala to proročanstvo. Bog će biti muškarac a ne žena, i ne će biti rođen u Rimu, premda će vladati u Rimu. A ja sam se rodio u Anciju. Umrijet će mlad, a najprije će ga ljubiti narod njegov i zatim mrziti, i naposljetku će jadno umrijeti, ostavljen od svih. A poslije smrti će gospodovati svim drugim bogovima na svijetu, u zemljama, kojih mi još ne znamo. To mogu biti jedino ja. Martina mi je kazivala da su se na bliskom Istoku vidjela mnoga čudesa, koja su odlučno dokazala da se je napokon rodio Bog."

„No želio bih da znam", zapitat ću, „pod kakvim imenom treba da te obožavam? Ne valja, na primjer, da te zovem Jupiterom? Zar ti nisi veći nego Jupiter?"

On odgovori: „O, jesam veći od Jupitera, ali još nemam imena. Zasad ću se, mislim ipak, zvati Jupiterom".

„A kako da i tvoj otac nije bio bog? Nisam nikad čuo za boga bez božanskog oca."

„To je jednostavno. Bog August bio je meni otac."

„No nije te nikad posinio, je li? Posinio je samo stariju braću tvoju, a tebi je ostavio da nastaviš očevu lozu."

„Ne velim ja da mi je bio poočim. Ja velim da sam njegov sin po njegovu rodoskvrnju s Julijom. To je jedino moguće rješenje. Zacijelo nisam Agripinin sin. Njen otac nije bio nitko. To je smiješno."

Nisam bio lud da spomenem, kako mu u tom slučaju Germanik nije otac, a sestre su mu samo nećakinje. Navodio sam ga na dobru volju te ću reći: „Ovo je najdivniji čas u mojem životu. Dopusti mi da odem i odmah ti prinesem žrtvu. Božanstvenost, što izbija iz tebe, prejaka je za moje smrtne nozdrve. Gotovo se onesvješćujem". U sobi je bio strašno zagušljiv zrak. Otkad je pao u krevet, nije Kaligula dopuštao da se otvaraju prozori.

On odgovori: „Idi s mirom. Mislio sam da te ubijem, no sada ne ću. Reci izvidnicima da sam ja bog i da mi se lice sija, ali ne kazuj to nikomu više. Nalažem ti za sve drugo svetu šutnju."

Zapužem opet po podu i izidem unatraške. Ganimed me ustavi na hodniku i zapita za novosti. Rekoh mu: „On je postao bog i vrlo važan, veli. Lice mu se sija".

„To je loš glas nama smrtnicima", odvrati Ganimed. „No ja sam se nadao tomu. Hvala ti za vijest. Javit ću je drugovima. Zna li Druzila? Ne zna? Onda ću joj kazati."

„Kaži joj da je i ona božica", rekoh, „ako to još nije opazila."

Vratio sam se u svoju sobu i pomislio: „To se je dogodilo u dobar čas. Brzo će vidjeti svi da je lud, pa će ga zatvoriti. A nema drugih potomaka Augustovih u dobi, da bi tko mogao postati car, osim Ganimeda, a on niti je omiljen niti jaka karaktera. Obnovit će se republika. Kaligulin tast je čovjek stvoren za to, a vrlo je utjecajan na sav senat. Da nam se je samo otresti Makrona i dobiti pristojna zapovjednika za gardu, sve bi bilo lako.

No — bi li vi i vjerovali? — Kaligulinu su božanstvenost prihvatili svi bez prigovora. Neko se vrijeme zadovoljio Kaligula time da glas o njoj kola samo privatno, a službeno da

on ostane još vazda smrtnik. Bila bi mu i oteta sloboda i lagodno općenje s izvidnicima, kad bi svi morali padati na zemlju, čim se on javi. No deset dana nakon ozdravljenja, koje je pozdravljeno s neiskazanim klicanjem, primio je sve časti, koje je nosio August, i još jednu ili dvije više. Bio je sad Cezar bog, Cezar otac vojskama, milostivi i moćni Cezar, i otac otadžbine.

Gemel je bio prva žrtva terora. Kaligula poslao po gardijskog pukovnika i rekao mu: „Ubij odmah tog izdajnika, moga sina". Pukovnik otišao ravno u Gemelovu sobu i odsjekao mu glavu. Druga je žrtva bio Kaligulin tast, Silan. Kaligula je bio uzeo njegovu kćer Juliju, no ona umrla u porođaju godinu dana prije nego što se on zacario. Kaligula mu poslao poruku: „Sutra u zoru moraš biti mrtav". Nesretnik se nato oprostio s porodicom i prerezao britvom grkljan.

DVADESET I PETA GLAVA

Kad je moja mati čula da je Gemel ubijen, razjadi se jako i dođe u palaču. Kaligula je dočeka namrgođen, jer je osjećao da će ga ona prekoravati. Ona će mu: „Unuče, bih li se mogla razgovoriti s tobom nasamo? Ja bih da govorim o Gemelovoj smrti".

„Ne, ne možeš nikako nasamo", odgovori on. „Reci pred Makronom, što želiš. Treba mi svjedok za ono, što kazuješ."

„Onda i volijem šutjeti. To je obiteljska stvar, nije za uši robovskih sinova. Ne će ti goditi ovo što ćeš čuti."

„Kazuj!"

„Kako te volja. Došla sam ti reći da je tvoje ubijstvo mog jadnika Gemela nevaljalština i ja se odričem svih časti, što sam dobila iz tvojih bezbožnih ruku."

Kaligula se nasmija i reče Makronu: „Ja mislim, toj će staroj gospođi biti najbolje da ode kući i prereže glasnice u grlu".

Makron primijeti: „Ja sam to isto savjetovao vazda i mojoj baki, ali stara vještica nije htjela da posluša savjet".

Mati me pohodi. „Ja ću se ubiti, Klaudije", reče. „Svi su moji poslovi u redu. Naći ćeš napisane upute za moju sahranu. Ne želim pogrebni govor. Zapamti, neka mi se odsiječe ruka i za se sahrani, jer to će biti samoubijstvo". To je bilo sve, samo još „zbogom". Ni poljubac, ni suze, ni blagoslov. Ja sam izvršio njene posljednje želje.

Kaligula je iz svoje blagovaonice gledao njeno spaljivanje, te će reći Makronu: „Priskočio si mi u pomoć protiv starice. Ja ću te za to nagraditi. Imenovat ću te za namjesnika u Egiptu". Makron je bio blažen. Mjesto je bilo važno. Namjesnik Egipta mogao je spriječiti dovoz žita i gladom umoriti Rim.

Tako je Makron bio skinut sa zapovjedništva. Kaligula nije na njegovo mjesto imenovao nikoga, nego su se devetorica pukovnika ređala svakog mjeseca u zapovjedništvu.

Naposljetku imenovao onog junačkog Kasija Hereju. Kasije je sad bio sijed, ako mu i nije bilo još šezdeset godina, zgurio se malo, a ruke mu drhtale, no još vazda je bio na glasu da je najhrabriji čovjek u Rimu.

Makronovo imenovanje bila je puka smicalica Kaligulina, onako ista kao i Tiberijeva sa Sejanom. Čim se je Makron ukrcao na brod u Ostiji, uhitili ga i u lancima vratili u Rim. Makrona su i Eniju prisilili da se sami ubiju. Čudio sam se kako se je lako Kaligula otresao Makrona.

Jednog dana Kaligula kao vrhovni svećenik vjenčao jednog iz porodice Pizona i neku Orestilu. Orestila mu se svidjela, te on za svadbom zaviče iznenada mladoženji: „Hej, prestani da ljubiš ženu! Ona je moja žena!" I odredi gardi da odvede Orestilu u njegovu palaču. Sutradan se vjenčao s njom, a njen muž morao prisustvovati na vjenčanju. No za dva mjeseca rastavio se s Orestilom, pa prognao nju u Španiju, a njega na Rod. Okrivio ih da su učinili preljub.

Druzila umrla. Mislim sigurno da ju je ubio Kaligula, ali nemam dokaza. Kažu da je običavao govoriti, kad ljubi žensku: „Treba samo da reknem riječ, i ovaj će bijeli lijepi vrat biti prerezan". Uz osobito bijeli i lijepi vrat nije ponekad mogao odoljeti napasti da to i obistini. Druzili mislim da je on sam prerezao vrat. Sahranio ju je izvanredno sjajno i proglasio za božicu pod imenom Pantea. A jedan je čovjek dobio tisuću zlatnika, jer je vidio kako je njenu dušu dočekao na nebu August. Da se rastrese, otputi se Kaligula iz Rima, ali je stigao samo do Sirakuze. Kako je Etna baš rigala, uplaši se on i vrati se odmah u Rim.

Nekoliko dana kasnije ja sam se, prilično pijan, za večerom razmetao o nasljedstvu ženske ljepote i na nesreću rekao najzad: „Najkrasnija žena u Rimu za moga djetinjstva javila se ponovo, sa svakom crtom, sa svakim dijelom tijela, u unuci i imenjakinji svojoj Loliji, ženi današnjeg namjesnika u Grčkoj. S jedinim izuzetkom jedne dame, koju ne spominjem, jer je prisutna. Lolija je po mojem sudu danas najljepša žena". Taj sam izuzetak spomenuo samo radi takta. Lolija je bila kudikamo ljepša nego moje sinovice Agripinila ili Lezbija, ili ma koja druga u društvu. Kaligula se zainteresovao i zapitao me za Loliju. Nisam mislio da sam rekao previše. Još te večeri pozvao Kaligula Lolijina muža da se vrati u Rim i primi odlično mjesto. A to je bilo: da se razvede s Lolijom i da se ona uda za cara.

Rimski je narod bio još vazda prilično zadovoljan, jer Kaligula mu je neprestano priređivao kazališne predstave, gladijatorske borbe, borbe s divljim zvijerima i utrke bojnih kola. Nije svijet mnogo mario, kakve on brakove sklapa ili razvodi, ili kakve dvorske ljude ubija.

Kad mi je pošlo za rukom da odem na nekoliko dana u Kapuu, odmah me zapita Kalpurnija: „Koliko je, Klaudije, preostalo još od onih dvadeset milijuna?"

Poslije povratka u Rim čujem da je bilo nemira. Kaligulu probudio jedne noći bukom svojom svijet, koji se je bio okupio kod amfiteatra, te on pošlje gardijsku četu. Gardisti, zlovoljni što su istjerani iz kreveta, uzeli udarati i desno i lijevo te poubijali dosta ljudi. Sutradan je trebalo da bude gladijatorska borba i borba s divljim zvijerima, no Kaligula otkazao sve, pa poslao najjadnije zvijeri, što je mogao najamiti, i najgore borce, sipljive veterane, koji su vrijedili nekad, za Augusta. Svjetina se uzela podrugivati i uzvikala se na njih. To je Kaligula i očekivao, te dao pohvatati ljude, koji su najgore halabučili, i baciti ih u arenu, da vidi, znaju li oni bolje raditi. Zvijeri ih dabogme razderale.

Počeo je da postaje nepopularnim. Svjetina voli blagdane, no kad cijela godina postane blagdan i nikomu nema vremena za posao, onda je drugačije. Dosadile utrke. Dosadile i kazališne predstave.

Novaca je bivalo sve manje i naposljetku odluči Kaligula da štedi. Jednoga će dana reći: „Čemu da se zatvaraju zločinci? To mi je velik trošak za hranu i pasku". Obišao zatvore, odabrao najgore zlikovce i dao ih posmicati. Bla-

gajnik Kalist mu javi da u državnoj blagajni ima samo još jedan milijun zlatnika, a u privatnoj samo pol milijuna. Kaligula smisli da se moraju povećati prihodi. Uzme dakle prodavati svećeničke i činovničke službe i monopole, a zatim se stao služiti optužbama, da bogatašima dokaže prava ili tobožnja zločinstva i prigrabi njihove imetke.

Zapitao sam ga: „Zašto ne proglasiš javno svoje božanstvo?"

On mi odgovori: „Moram da u ljudskom prerušenju izvršim nekoliko djela".

Odredi da se zadrže svi brodovi između Italije i Sicilije. Nitko nije znao, šta znači taj nalog. Mislili su da je naumio provaliti u Britaniju i brodovi mu trebaju za transport. Ali nije to bilo nipošto. Htio je samo odgovoriti na Trazilovu tvrdnju da ne će postati car, kao što i ne će na konju prejahati Bajski zaliv. Skupio je oko četiri tisuće brodova, pa ih usidrio. Onda dao poprijeko položiti daske i nabacati na njih zemlje. Tako je stvorio široku cestu, dugu nekih šest tisuća koraka. Kad je sve bilo gotovo, nadjene oklop Aleksandra Velikog, uzme Cezarov mač, Romulov buzdovan i Enejin štit, i ovjenča se vijencem od hrastova lišća. Pošto je žrtvovao žrtvu Neptunu, zajaše Incitata i otkasa mostom, a za njim gardijska konjica. Iza toga se razvila silna noćna pijanka.

Trošak za tu dvodnevnu zabavu osušio je do kraja i državnu i privatnu blagajnu njegovu. A Neptun, da pokaže kako nije strašljivac, digao sa zapada silnu oluju i potopio oko tisuće brodova. Većina drugih brodova istrgla sidra i nasukala se. Radi gubitka tih brodova nastade nestašica u prevoznim brodovima za žito iz Egipta i Afrike. Kaligula se zakle da će se osvetiti Neptunu.

Sve dosad je Kaligula govorio o Tiberiju da je nitkov i hrabrio svakoga da govori isto tako. No jednog dana došao u senat i izgovorio mu dug pohvalni govor. „Ja kao car imam pravo da ga kritikujem, ali vi nemate. Onomad je rekao

jedan senator da je moju braću Nerona i Druza dao umoriti Tiberije. To je strahota". Sada bude veleizdaja proglašena ponovo za veliko krivično djelo. Optužena budu sada dvadesetorica ljudi, koje su držali za najbogatije u Rimu. Nisu im pustili prilike da se sami ubiju prije rasprave, nego ih sve osudili. Pokazalo se da je jedan od njih bio puka sirotinja. Kaligula će reći: „Idiot! Zašto je i tvrdio da ima novaca? Ne bi bio poginuo".

Bogati provincijalci, koji bi dolazili u Rim, bili su svagda pozivani u palaču na večeru i zatim na kockanje. Čudili su se i strašili se od careve sreće. No Kaligula je vazda igrao s krivom kockom.

Rastavio se s Lolijom, jer je, veli, nerotkinja, i uzeo neku Cezoniju. Nije bila ni mlada ni lijepa. Bila je kći policijskoga kapetana i udata za pekara, s kojim je imala troje djece. No u njoj je bilo nešto, što je privlačilo Kaligulu, i nitko to nije znao razjasniti, a najmanje on. Znao je govoriti da će iz nje, makar je udario na muke, iščupati tajnu zašto je ljubi toliko. Kazivali su da ga je očarala i ta ga čarolija zaludila. No on je počeo ludovati još dok i nije znao za nju. Bilo kako bilo, zatrudnjela je s njim, i njega toliko zanijela misao, što je roditelj, da ju je uzeo za ženu.

Malo poslije ženidbe s Cezonijom prvi je put objavio svoje božanstvo. Otišao u Jupiterov hram na Kapitolu. Bio je s njim Apel i on ga zapita: „Tko je veći bog, Jupiter ili ja?" Apel se skanjivao, misleći da se Kaligula šali, a nije htio da huli na Jupitera u samom hramu njegovu. Kaligula zazviždi dvojici Nijemaca i zapovjedi im da svuku Apela i išibaju ga pred Jupiterovim kipom. „Nemojte tako brzo", reče im. „Polagano, da jače osjeti". Išibali ga, dok se nije onesvijestio, a onda ga osvijestili posvećenom vodom i išibali do smrti. Kaligula zapovjedi da mu se do Jupiterova hrama dogradi svetište, u kojem je digao svoj kip, tri puta veći od prirodne veličine. Sav je bio od suhoga zlata i svaki se dan odijevao novom odjećom.

No brzo se svadio s Jupiterom i čuli su kako mu prijeti ljuto: „Ako ti ne razabereš, tko je ovdje gospodar, otpravit ću te u Grčku". Zatim će Kaligula, kao da se tobože Jupiter brani: „Pa neka ti bude tvoj jadni Kapitol. Ja ću na Palatin". Zanimljiva se zgoda desila, kad je došao u Dijanin hram s prijašnjim sirijskim namjesnikom Vitelijem, prisnim prijateljem svojim. Kaligula uze razgovarati s božicom, ne s kipom, nego s njom nevidljivom, te zapita Vitelija, vidi li i on nju. Vitelije sav protrne, uperi oči u pod i odgovori: „Jedino vi bogovi vidite jedno drugo". Kaligula je uživao. „Prekrasna je, Vitelije, i često mi dolazi da spava sa mnom".

Da mu se iskazuju božanske časti, trebalo mu je svećenika. On je sam bio svoj vrhovni svećenik, a niži smo bili ja, Cezonija, Vitelije, Ganimed, četrnaest bivših konzula i plemeniti prijatelj njegov, konj Incitat. Svaki je morao za tu čast platiti osamdeset tisuća zlatnika. Incitatu je pomogao da smogne te novce: udario u njegovo ime godišnju daću na sve konje u Italiji; tko ne plati, bit će otpravljen k živoderu. Cezoniji je pomogao da smogne novac: udario u njeno ime daću na sve oženjene ljude za povlasticu da spavaju sa svojim ženama. Ganimed, Vitelije i drugi bili su bogati ljudi, ali nije bogat bio siromak Klaudije. Kaligula je bio navalio na mene silan trošak za pravo da spavam i jedem u palači, pa mi preostalo samo trideset tisuća, a nisam imao ništa da prodam, osim malog posjeda u Kapui i kuće, što mi je namrla mati. Isplatio sam Kaliguli trideset tisuća i rekao mu za večerom da ću prodati sav svoj posjed i platiti mu preostatak, čim nađem kupca. „Nemam ništa drugo da prodam", rekoh. Kaliguli se to učini silnom šalom. „Baš nemaš da prodaš? Pa šta je s odjećom na tebi?"

Učinilo mi se najpametnijim da se pričinim suludim. „Tako mi nebesa", rekoh, „sasvim sam zaboravio na odjeću. Ne bi li izvolio da mi je dražbuješ društvu? Ti si najdivniji dražbovatelj na svijetu". Uzmem se skidati i samo omotam brže oko tijela ubrus sa stola. Kaligula proda moje sandale

nekomu po sto zlatnika, a togu za tisuću, i tako dalje, i svaki mi je put iskazivao silno uživanje. Onda htjede da dražbuje ubrus. Rekoh: „Prirođena me pristojnost ne bi spriječila da žrtvujem i posljednju krpu, kad bih dobivenim novcem mogao isplatiti preostatak. No u ovom me slučaju priječi žalibože nešto još jače od pristojnosti".

Kaligula se namršti. „Šta je to? Šta je jače nego pristojnost?"

„Moje štovanje prama tebi, Cezare. Ovo je tvoj ubrus, a ti si mi ga milostivo dao za upotrebu za sjajnom gozbom ovom."

Ta mi je lakrdija smanjila dug samo za tri tisuće. No uvjerila je Kaligulu u moje siromaštvo.

Morao sam se odreći svojih odaja i svog mjesta za stolom te sam neko vrijeme stanovao sa starom Brizejidom, nekadašnjom sluškinjom majčinom, koja mi je pazila na kuću, dok ne nađem kupca. Kalpurnija je došla k meni, a mila je djevojka još vazda imala one novce, što sam joj dao mjesto niza bisera i svilenih haljina, i ponudila mi ih u zajam.

Cezonija je rodila djevojčicu mjesec dana pošto ju je bio uzeo Kaligula. On reče da je to čudo. Djevojčicu odnese on i položi Jupiterovu kipu na koljena, — to je bilo prije svađe njegove s Jupiterom, — kao da želi Jupitera učiniti svojim počasnim drugom u očinstvu, a onda je pruži u naručaj Minervinu kipu i pusti joj da sasne malo iz božičinih mramornih grudi. Nazvao ju je Druzilom, onim imenom, koje je pokojna sestra njegova odbacila, kad je postala božica Pantea. I ta je djevojčica postala svećenica. Novci za to imenovanje skupljeni su u škrabicama po ulicama, za „Druzilinu hranu", „za Druzilino piće", „za Druzilin miraz", i nitko se nije usuđivao da prođe i ne udijeli.

Kaligula je jako volio malu Druzilu, pa čim je prohodala i progovorila, počeo je učiti svojoj krutosti. Poticao je da muči mačkice i štenad, i da drugaricama grebe noktima oči. „Vidi se da sam joj otac", hohotao bi. Jednom se preda

mnom nagnuo k njoj i šapnuo: „Čim počiniš pravo pravcato ubijstvo, mila moja, pa makar to bio jadnik stari prastric Klaudije, proglasit ću te za božicu".

„Hoćeš li me proglasiti za božicu, ako ubijem mamu?" šapne mala zlotvorka. „Ja mrzim mamu."

Nekako u to će vrijeme reći Kaligula Ganimedu, Agripinili i Lezbiji: „Stid vas bilo, besposleni trutovi. Vi ste puki parasiti. Zar ne vidite kako se u Rimu svaki muškarac i svaka žena muče da pomognu meni? Svaki jadnik trhonoša plaća meni osminu svoje zarade, a isto tako i svaka bludnica".

Agripinila odgovori: „Pa ti si nam, brate, pod kakvom bilo izlikom, pootimao sve naše novce. Zar to nije dosta?"

„Dosta? I nije. Naslijeđen novac nije isto što i pošteno zarađen novac. Ja ću vama pribaviti ženskog i muškog posla."

Objavi dakle u senatu da će se te i te noći otvoriti u carskoj palači izvanredno i odabrano bludište, s osobama najodličnijeg roda, za zabavu i za svačiji ukus. Ulaznina samo tisuću zlatnika. Piće besplatno. Žao mi je reći da se Agripinila i Lezbija i nisu jako protivile, nego mislile da će to biti velika komedija. No zahtijevale su odlučno da same odabiraju svoje mušterije i da im Kaligula ne uzima od zarade preveliku proviziju. Žalibože, uvukli su u posao i mene, pa me obukli u smiješnog vratara. Kaligula je, s maskom na licu i s promijenjenim glasom, bio domaćin podvodnik i radio sve podvodničke majstorije, da zakine goste i za zabavu i za novce. Kad se oni usprotive, bio bih pozvan ja kao izbacivač. Ja sam prilično jakih ruku, ako mi noge i ne vrijede mnogo, pa sam ih jako zabavio svojim šepesanjem.

To nije posljednja takva orgija u carskoj palači, jer iza toga je Kaligula naložio senatorima da pošlju svoje žene i kćeri Agripinili i Lezbiji u pomoć. No opet se zaoštrilo pitanje kako bi se smogli novci, te Kaligula odluči da ode u Francusku i razvidi šta bi mogao uraditi tamo.

Prvo je skupio silnu vojsku i krenuo iz Italije na čelu sto i pedeset tisuća momaka. U Francuskoj je povećao vojsku na četvrt milijuna. Trošak za nju padao je na gradove, koje je prolazio. Nekad bi otkasao unaprijed, da su morali maršírati četrdeset sati i više, dok ga stignu, nekad je napredovao samo milju dvije na dan, diveći se kraju iz nosiljke, i često se ustavljao da bere cvijeće.

U Lyon javi on, neka se tamo skupe svi službenici, viši od kapetana. Među njima je bio Getulik, jedan od najvrednijih oficira mog dragog brata Germanika. On je nekoliko posljednjih godina bio zapovjednik četiriju legija. Bio je vrlo omiljen u vojsci, no gotovo je zaglavio, kad je pao Sejan, jer je svoju kćer bio obećao Sejanovu sinu. Izmaknuo je smrti, jer je Tiberiju napisao odvažan list. Tiberije ga se okanio, no Kaligula mu je zavidio za popularnost i uhitio ga, čim je stigao.

Kaligula me nije pozvao na pohod i ja ne mogu potanko pisati o daljim zgodama. Znam samo da su Ganimed i Getulik bez rasprave smaknuti. Lezbiju i Agripinilu prognao je Kaligula na neki otok uz afričku obalu, blizu Kartage. Naložio im da uče kako se vade spužve, jer on ih ne može više izdržavati. No prije toga su još morale pod oružanom pratnjom otpješačiti iz Lyona u Rim i odnijeti na rukama urnu s Ganimedovim pepelom. To im je bila kazna za neprestani preljub s Ganimedom, kako je Kaligula javio senatu.

Nisam imao razloga da žalim sinovice. Bile su na svoj način isto nevaljale kao i Kaligula, a meni uvijek pakosne. Kad se je prije tri godine rodilo Agripinili dijete, zapita ona Kaligulu, kakvo bi mu nadjenula ime. Kaligula joj odgovori: „Nazovi ga Klaudijem, pa će zacijelo biti krasno". Agripinila se toliko ražestila da je gotovo udarila Kaligulu; mjesto toga se okrenula i ispljunula prama meni, a onda briznula u plač. To se dijete nazvalo Lucius Domitius*. Lezbija je bila

* Kasniji car Neron. — R. G.

preponosita da bi i opažala mene. Kad bi se slučajno sastala sa mnom na kakvom uskom prolazu, koracala bi ravno sredinom i ja bih se morao pritisnuti uza zid.

Na nezgodu, morao sam u Francusku na čelu izaslanstva, četvorice bivših konzula, da čestitam Kaliguli, što je ugušio zavjeru. To je od djetinjstva bio prvi moj put u Francusku. Za putni sam trošak morao od Kalpurnije uzajmiti novaca, jer za posjed i kuću nisam još bio našao kupca. Otputovao sam morem iz Ostije i iskrcao se u Marseillesu. Kad je Kaligula prognao moje sinovice, prodao je dražbom njihove dragulje, nakite i haljine. To je odbacilo toliko visoku cijenu da je prodao i njihove robove, a zatim i slobodnjake, tvrdeći da su i oni robovi. Kupovali su bogati provincijalci, koji su željeli da se mogu pohvaliti: „Jest, to i to bilo je careve sestre. Kupio sam to od samoga cara!“ To je navelo Kaligulu na novu ideju. Stara palača, u kojoj je živjela Livija, bila je sad zatvorena, a puna skupocjenog namještaja, slika i uspomena Augustovih. Kaligula mi naloži da to pod svojom odgovornošću dopremim u Lyon. Javi mi: „Pošlji kopnom, nemoj morem! Ja sam u razmirici s Neptunom“. List mi je stigao dan prije nego što sam otplovio, te sam posao povjerio Palasu.

Jedne večeri u mjesecu maju, baš pred zalazak sunčani, sjedio Kaligula na lyonskom mostu, u zamišljenom razgovoru s riječnim bogovima, kad spazi mene gdje dolazim u nosiljci i zaviče ljuto: „Hej, gospodine, a gdje je kolija? Zašto nisi dovezao koliju?“

Ja mu odvratim: „Nebesa te blagoslovila, care! Kolija će stići za koji dan. Voze se kopnom, a drugovi moji i ja doplovili smo morem“.

„Onda ćeš se, čovječe, i vratiti vodom“, on će. „Hodi ovamo!“

Dva me Nijemca vojnika istrgla iz nosiljke i odvukla do ograde, a Kaligula me odgurnuo, da sam se dva puta prevrnuo unatrag. Činilo mi se da padam tisuću stopa, dok

nisam bućnuo u vodu. Sjećam se da sam kazao sebi: „Rodio se u Lyonu, umro u Lyonu!“ Rijeka Rona jako je hladna, jako duboka i jako brza. Ruke mi se i noge splele u tešku odjeću, no ipak sam isplivao i pol milje niz vodu popeo se na neki čamac. Bolji sam plivač nego pješak, a i podebeo sam, jer se malo krećem. A Kaligula nije znao ni zaplivati.

Iznenadio se za nekoliko časaka, kad sam dohramao k njemu, i na sav glas se nasmijao, kako sam kaljav. Sjedio je na ogradi, noge metnuo na vrat dvojici ljudi, koji su ničice ležali pred njim, i mačem obigravao po plećima trećemu, Lezbijinu mužu, koji je jecao za milost. Kaligula je uživao, te će ih zapitati: „Koliko vam vrijede životi vaši? Pedeset tisuća zlatnika svaki?“

„Kakogod ti veliš, Cezare“, odgovoriše nemoćnim glasovima.

„Onda isplatite tu svotu Klaudiju, čim se vratite u Rim!“

Kaligula im dopusti da ustanu i oni moradoše potpisati da će mi u roku od tri mjeseca isplatiti sto i pedeset tisuća zlatnika. A ja ću reći Kaliguli: „Premilostivi Cezare, tvoja je potreba veća nego moja. Bi li primio od mene sto tisuća zlatnika? Meni će preostati pedeset tisuća, pa ću moći da isplatim svoj prilog za imenovanje“.

On odgovori: „Učinit ću sve što mogu za tvoje duševno spokojstvo“.

DVADESET I ŠESTA GLAVA

Kaligula zaište najnovije poreske popise, pregleda ih i pozove u Lyon najbogatije ljude. Prije dražbe izgovori govor, kako je on propao i ima silnih obveza, ali se uzda da mu se prijatelji ne će okoristiti finansijskom nevoljom njegovom. Moli ih da ne nude manje nego što vrijede obiteljske stvari, koje on žalibože mora da prodaje.

Služio se svima smicalicama. Na primjer, prodavao je istu stvar po nekoliko puta različitim kupcima. A „prava je vrijednost" bila svagda sto puta veća od istinske vrijednosti. Znao je, na primjer, govoriti: „Ovo je bio omiljeni naslanjač moga pradjeda Marka Antonija", — „iz ove je čaše pio na svojoj svadbi bog August", — „ovu je haljinu nosila moja sestra, božica Pantea, na svečanosti u čast kralju Herodu Agripi, kad je pušten iz zatvora", — i tako dalje. Prodavao je i sitnice, umotane u platno, i silno uživao, kad bi naveo koga da kupi kakvu staru sandalu ili komad sira za dvije tisuće zlatnika. Zderao je s ljudi sve što imaju i proslavio deračinu veličanstvenom desetodnevnom svečanošću.

Zatim nastavi svoj pohod po rajnskim provincijama. Zakleo se da će zavojštiti na Nijemce i satrti ih. Završit će, što su započeli djed i otac njegov. Poslao nekoliko legija preko Rajne i one mu dovele oko tisuću zarobljenika. Kaligula odabere od njih tri stotine momaka za svoju gardu, a druge pobije. Kad je glas o tom pokolju stigao Nijemcima, uzmaknu oni u najgušće šume. Onda Kaligula prijeđe s cijelom vojskom Rajnu i nađe sasvim napušten kraj. Prvoga dana otpravi neke svoje gardiste u blisku šumu, te mu za večerom bude javljeno da je neprijatelj na domaku. Na čelu svojih „izvidnika" i gardijske konjice udari on na njih i dovede ih kao zarobljenike, u okovima, i objavi da je do nogu porazio premoćne sile. Vojne drugove nagradi novim odličjem, zlatnim vijencem, koji je urešen suncem, mjesecom i zvjezdama od dragulja.

Trećega je dana bio put kroz uzak klanac. Kako je vojska prolazila dugim trakom, reći će Kasije Kaliguli: „Na ovakvom je mjestu, Cezare, zapao Var u zasjedu. Ne ću taj dan zaboraviti, doklegod živim". Kaligula zaviče prestravljen: „Brže moju kobilu! S puta!" Iskoči iz nosiljke, zajaše Penelopu i dojuri za četira sata do mosta na Rajni. Kad se okupila opet vojska, ode s njom niz Rajnu, a onda k Boulognu, luci najbližoj Britaniji. Uto se zbilo da je britanskoga kralja Cimbelina sin, koji se je bio svadio s ocem, dočuo za Kaligulin dolazak, te s nekoliko pristaša prebjegao preko morskog tjesnaca i utekao se pod rimsko okrilje. Kaligula, koji je već bio javio senatu da je pokorio Njemačku, napiše sad list da je kralj Cimbelin priznao vrhovnu vlast rimsku.

Bio sam uz Kaligulu za cijelog tog pohoda i mučio se da mu održavam dobru volju. Tužio se na nesanicu i govorio da ga neprijatelj njegov Neptun vazda mori morskom hukom, a po noći mu dolazi i prijeti svojim trozubom. Ja mu rekoh: „Neptun? Da sam ja što si ti, ne bih trpio da se na mene kosi taj bezobraznik. Zašto ga ne kazniš onako kako si kaznio Nijemce?"

On me pogleda nemilo i zapita: „Zar ti misliš da sam ja lud?" Ja se nasmijem nervozno: „Lud, Cezare? Ta ti si najpametniji čovjek na svijetu".

„Znaš, Klaudije", reče on povjerljivo, „vrlo je teško biti bog u ljudskom liku. Često sam već mislio da ću poludjeti. Kažu da je vrlo dobro liječenje kukurijekom u Anticiri. Šta misliš ti o tom?"

Ja odgovorim: „Jedan od najvećih grčkih filozofa, ali se ne sjećam sada koji, liječio se je kukurijekom baš da još jače razbistri pamet. No ako pitaš mene, velim ti: Ne uzimaj ga! Tvoja je pamet bistra kao izvorvoda".

„Jest", odgovori on, „no ja bih želio da spavam po noći više nego tri sata."

„Ta su tri sata zato, jer si prerušen u smrtnika", rekoh. „Neprerušeni bogovi i ne spavaju nikako."

Tako se on utješio, a sutradan digao vojsku u bojnom redu prama moru: strijelci i praćari sprijeda, za njima Niemci oboružani sulicama, zatim glavne rimske čete, a Franci kao zalaznica. Konjanici na oba krila, a opsadne sprave, bacači i zidoderi, na prudovima. Nitko nije znao šta će se zbiti. Kaligula odjaše u more Penelopi do koljena i reče: „Neptune, stari neprijatelju, brani se! Izazivam te na smrtni boj. Nisi li ti izdajnički razbio brodovlje moga oca? Okušaj svoju moć na meni, ako smiješ!“

Dovaljao se malen valić. Kaligula ga udari mačem i nasmije se prezirno. Onda zapovjedi juriš. Strijelci uzmu strijeljati, praćari odapinjati praćke, suličari bacati sulice, pješaci zagaze u more do pazuha i zasjeckaju po valićima, konjanici zaplivaju malo u more, udarajući sabljama, bacači i zidoderi stanu hitati kamenje i željezom okovane grede. Kaligula se izveze na ratnom brodu na more, izvikujući budalaste izazove Neptunu i pljujući daleko s broda. Neptun nije ni pokušao da se brani ili da išta uzvrati, samo jednog momka uštinuo jastog, a drugoga žacnula meduza.

Kaligula dade najzad zatrubiti na okup i zapovjedi momcima da zbrišu s mačeva krv i pokupe plijen, školjke na žalu. Svaki je morao skupiti pun šljem i zgrnuti na gomilu. Onda ljuske poslagali u sanduke, da budu poslane u Rim za dokaz o nečuvenoj pobjedi. Vojnicima je to bila velika lakrdija, a kad je Kaligula nagradio svakog vojnika s četiri zlatnika, zakliktali mu na sav glas. Za spomen toj pobjedi sagrađen je vrlo visok svjetionik, koji je otada na veliku korist mornarima na tim opasnim vodama.

Onda odmaršira opet na Rajnu. Kad smo stigli u Bonn, potegne me Kaligula na stranu i šapne mi mrko: „Legije nisu nikad bile kažnjene za bunu protiv moga oca“.

„Sjećam se dobro“, odgovorim. „No to je prilično davno. Iza dvadeset i šest godina teško da će biti još mnogo ljudi, koji su služili onda. Ti i Kasije Hereja jedini ste valjda veterani, koji ste preživjeli onaj strašni dan.“

„Možda ću ih samo desetkovati“, reče on.

Momcima prve i dvadesete legije bude zapovjeđeno da se okupe, ali bez oružja, jer je vrućina. Pozvani budu i konjanici, ali s kopljima i sa sabljama. Ja nađem nekog narednika, koji je bio tako star i pun brazgotina, kao da se je borio kod Filipa, i zapitam ga: „Naredniče, znaš li ti, tko sam ja?“

„Ne znam, gospodine. Kao da si neki bivši konzul.“

„Ja sam Germanikov brat.“

„Pa nisam ni znao da ga je imao.“

„Ja i nisam vojnik niti kakva važna osoba. Ali imam važnu vijest za tvoje drugove. Kad se danas popodne okupite, ne ostavljajte svoje mačeve predaleko.“

„Zašto, gospodine, ako bih smio zapitati?“

„Jer vam mogu ustrebati. Možda će navaliti Nijemci. Možda tkogod drugi.“

On upilji oči u mene i razabra da ja ozbiljno mislim.

„Hvala ti, gospodine, raznijet ću glas“, odgovori.

Kaligula namrštena lica izgovori pješadiji govor, tapkajući nogama i razmahujući se rukama. Poče ih podsjećati na neku ranu jesensku noć, prije mnogo godina, kad na nebu nije bilo ni zvijezde... Uto se neki momci pošuljaju da odu između dviju konjičkih četa. Odlazili su po svoje mačeve. Drugi stanu vaditi mačeve ispod kabanica, gdje su ih bili posakrivali. Kaligula je valjda opazio što se zbiva, jer je odjednom usred rečenice promijenio ton. Počeo prikazivati povoljnu razliku između tadašnjih rđavih vremena i današnje slave, bogatstva i pobjede. „Mali dječak, s kojim ste se igrali“, reče, „danas je najmoćniji car na svijetu. Nikakav se neprijatelj ne usuđuje da izazove njegovu nepobjedivu oružanu moć.“

Moj starac narednik istupi i zaviče: „Sve je propalo, Cezare, neprijatelj je prešao rijeku. Ima ih trista tisuća. Opljačkat će Lyon, a zatim prijeći Alpe i opljačkati Rim“.

Nitko osim Kaligule nije povjerovao u tu budalaštinu.

On problijedi od straha, skoči s tribine, baci se na konja i nestade kao munja. Konjušar pokasa za njim, a Kaligula mu dovikne: „Hvala bogu, Egipat mi je još u šakama. Tamo ću barem biti siguran. Nijemci nisu pomorci".

Svi se nasmijali. No jedan ga pukovnik stigao na dobru konju i uvjerio ga da je vijest pretjerana. Kaligula se zaustavi u bližnjem gradu i javi senatu da su svi ratovi pobjedonosno dokončani i on se vraća sa svojom proslavljenom vojskom. A senat mu pošlje izaslanstvo s čestitkom veličanstvenim pobjedama i zamoli ga da se brže vrati u Rim. On se strašno rasrdi, što unatoč nalozima nisu stvorili zaključak za njegov triumf i što ne govore s njim kao s Jupiterom, nego kao s carem Gajem Cezarom, pa udari po balčaku i zaviče: „Da se požurim? I hoću, ali s ovim u ruci".

Spremio se za trostruk triumf: nad Njemačkom, Britanijom i Neptunom. Britanski su mu zarobljenici bili Cimbelinov sin i njegovi pristaše, uz to i momčad s nekoliko britanskih trgovačkih brodova, koje je zaplijenio u Boulognu. Njemački su mu zarobljenici bili trista pravih zarobljenika i svi oni najviši ljudi, što ih je god našao u Francuskoj. Ujahao je u Rim isto onako kako je prejahao most kod Baje. i jedina ga Cezonija zadržala da nije pod mač okrenuo sav senat.

Namjesniku u Grčkoj poruči Kaligula, neka se najčuveniji bogovski kipovi iz hramova pošlju u Rim. Kanio je da im poskida glave i nadomjesti svojom glavom. Najmiliji mu je bio gorostasni kip olimpijskog Jupitera. Sagradio je zasebnu lađu, da ga doveze u Rim. No prije nego što je krenula lađa, udario u nju grom. Tako su barem javili, a ja mislim da ju je namjerice zapalila praznovjerna svjetina. No onda se kapitolski Jupiter pokajao radi svoje razmirice s Kaligulom, (tako nam je kazao Kaligula), i zamolio ga da se vrati i bude opet uz njega.

Kaligula je sad bio i pred javnošću Jupiter, nesamo latinski nego i olimpijski, a ponekad i Apolon, ponekad Merkurije, ponekad Pluton. Vidio sam ga i kao Veneru, u dugoj haljini od tanke svile, namazana lica, s crvenom vlasuljom, natrpanim grudima i u papučama visokih peta. Volio je biti i Mars. No najviše je bio Jupiter: s murgastim zavojcima, s bradom od tankih zlatnih žica i u svijetloplavoj haljini, a u ruci mu nazubljen jantar, koji predstavlja munju.

Novci, što je bio stekao u Francuskoj, potrošili se brzo i Kaligula uzeo pronalaziti nove načine kako će povećati svoj prihod. Najmilije mu je bilo ispitivati oporuke ljudima, koji mu nisu namrli novaca: dokazivao bi kakvo je dobro iskazao oporučiteljima, i izjavljivao da su bili ili nezahvalni ili nisu bili pri zdravoj pameti, kad su sastavljali oporuku, a on je volio da ne budu pri zdravoj pameti, pa bi im ništio oporuke i sebe postavljao za glavnog baštinika. Uobičajilo se sad i ljudi novčani uzeli javljati carskomu blagajniku da su njega imenovali uz svoju djecu za subaštinika. No u nekim slučajevima nije to bilo pametno, jer Kaligula se poslužio ljekarijama, što je bio baštinio od moje bake Livije. Jednog dana razaslao nedavnim oporučiteljima voća u medu, i svi oni pomrli.

Ja sam još vazda živio u siromaštini s Brizejidom i Kalpurnijom. Nisam imao dugova, ali i nikakvih novaca osim ono malo, što sam dobivao s posjeda. Pazio sam da Kaligula zna kako sam siromašan, a on mi milostivo dopustio da ostanem senator, ako i nisam imao potrebnih novčanih kvalifikacija. No osjećao sam da mi je položaj iz dana u dan sve nesigurniji. Jedne ponoći početkom listopada probudi me glasno kucanje na ulaznim vratima. Promolim glavu kroz prozor i zapitam: „Tko je tu?"

„Zovu te odmah u palaču."

„Jesi li ti to, Kasije Hereja? Znaš li, hoću li biti ubijen?"

„Meni je zapovijed da te odmah dovedem."

Kalpurnija zaplače, Brizejida zaplače i obje me nježno izljube za rastanak. Dok su mi pomagale da se obučem,

rekoh im, šta će uraditi s ono malo preostale svojine moje; šta će s malom Antonijom i s mojom sahranom, i tako dalje. Bilo je jako ganutljivo svima nama, ali nisam smio zatezati, nego uz Kasija othramao u palaču. On će mi zlovoljno reći: „Još dva su bivša konzula pozvana s tobom da dođu". Rekao mi njihova imena i ja se još jače uzrujao. Bili su to bogati ljudi, no šta ću ja? Stigao sam prvi, a njih dvojica dotrčala odmah, bez daha od žurbe i straha. Posadili nas na neke stolice nalik na stratište. Iza nas stali Nijemci vojnici i govore svojim jezikom. Odaja je bila sasvim mračna, gorjele su samo dvije slabe uljenice. Prostori su straga bili zastrti crnim zastorima, na kojima su izvézene srebrne zvijezde. Ja i moji drugovi porukovali se za rastanak. Mnogo su me oni nekada vrijeđali, no pred smrt se zaboravljaju takve sitnice. Sjedjeli smo i sve do svanuća čekali da se nešto dogodi.

Odjednom se začuli cimbali i vesela muzika oboa i gusala. Uđu robovi i postave svjetiljke na stolove, a onda jak eunuški glas zapjeva poznatu pjesmu. Robovi iziđu, a u sobu doigra visoka nezgrapna osoba u ženskoj svijetlorumenoj svilenoj haljini, s vijencem umjetnih ruža na glavi. Bio je to Kaligula.

Ružoprsta će božica
Sa zvijezda maći noć...

Onda on odastre s prozora zastore, pogasi svjetiljke, sve uz igru. Iz kreveta, koji nismo bili opazili, jer je bio u alkovu, istrgne božica Zora, Kaligula, djevojku i muškarca, oboje bez ikakve odjeće, i javi im pantomimom da se je vrijeme razići. Djevojka je bila prava krasotica, a muškarac onaj eunuh, što je pjevao. Oni se raziđoše, kao u silnu jadu.

Domislio sam se te se bacio na lice, a drugovi se brže poveli za mnom. Kaligula odskakuće iz sobe, a brzo nakon toga budemo pozvani da doručkujemo s njim. Ja mu rekoh: „O bože nad bogovima, nikad mi u životu nije još igra pri-

bavila takvu duboku duševnu radost. Ne znam riječima iskazati milinu te igre".

Drugovi mi odobre, a Kaligula zadovoljan reče da je to tek pokus. On će to prikazati naskoro u amfiteatru pred cijelim gradom. Baš sam mislio kako će se obradovati Kalpurnija i Brizejida, kad budu vidjele da sam se vratio, a odjednom će mi Kaligula vrlo dobre volje: „Lijepa djevojka, je li, Klaudije, matori bludniče?"

„Zaista vrlo lijepa, bože."

„I još je djevica, koliko ja znam. Bi li volio da je uzmeš? Možeš, ako te je volja. Sviđala mi se jedan čas, no to je smiješno stvorenje. Ja i ne volim više nezrele ženske... pa ni zrele, osim jedine Cezonije. Znaš li tu djevojku?"

„Ne znam, gospodaru, gledao sam samo tebe, da ti reknem istinu."

„To je tvoja nećakinja Mesalina, kći tvoga bratića Barbata. Stari svodnik nije ni pisnuo, kad sam zaiskao da mi ona bude poslana. Kakvi su oni zaista plašljivci, Klaudije!"

„Jesu, gospodaru bože."

„Ja ću vas dakle vjenčati sutra. A sada bih da legnem."

„Neiskazana ti hvala i čast, gospodaru."

On mi pruži nogu da je poljubim. Sutradan je održao riječ i vjenčao nas. Primio je desetinu Mesalinina miraza za nagradu, no inače se vladao prilično uljudno. Kalpurnija se silno obradovala, kad me je ugledala živa i nije tobože zamjerala mojoj ženidbi. Rekla na poslovni način: „Dobro je, dragi, ja ću se vratiti na posjed i tamo mjesto tebe paziti na sve. Uz tu lijepu ženu ne će tebi nedostajati mene. A kako sad imaš novaca, morat ćeš opet živjeti u palači".

Rekoh joj da sam prisiljen na ženidbu i nje će mi zaista jako nedostajati. No ona odvrati da je Mesalina dva puta ljepša i tri puta pametnija, a ja sam već zaljubljen u nju.

Bilo mi je nelagodno. Kalpurnija mi je bila jedina vjerna prijateljica za te četiri nevoljne godine. Šta li nije učinila

za mene! A ipak je pravo rekla: bio sam zaljubljen u Mesalinu i Mesalina će mi biti žena. Ne će biti mjesta za Kalpurniju, kad je uz mene Mesalina.

Otišla je u suzama. A i ja. Nisam bio zaljubljen u nju, no ona mi je bila najvjernija prijateljica, i znam da bi mi pomogla, ako ikad ustreba. Ne treba ni spominjati da nisam zaboravio na nju, kad sam dobio miraz.

DVADESET I SEDMA GLAVA

Mesalina je bila prekrasna djevojka, vitka, živa, crnih očiju i bujne kovrčave crne kose. Nije govorila gotovo ni riječi, a od tajanstvenog smiješka njena skoro sam poludio za njom. Veselila se, što je umakla Kaliguli i brzo shvatila probitak od udaje za mene, pa se vladala tako da sam bio sasvim uvjeren da me ljubi isto onako kao i ja nju. To mi je bilo od dječačkih godina prvi put što sam se zaljubio. Uzeli smo se u oktobru. U decembru je zatrudnjela od mene. Činilo se da silno voli moju malu Antoniju, kojoj je bilo desetak godina, a mene je razdragalo, što dijete ima koga će nazivati majkom i tko mu je blizak po godinama, da mu bude prijatelj.

Mesalina i ja pozvani smo da živimo opet u carskoj palači. Došli smo u zao čas. Neki trgovac Baso bio je ispitivao kapetana dvorske garde o Kaligulinim dnevnim navadama. Je li istina da se po noći šeta trijemom, kad ne može da zaspi? U koje se vrijeme šeta? Kakva je straža uz njega? Kapetan javi to Kasiju, a Kasije Kaliguli. Baso bude uhićen i prizna da je kanio ubiti Kaligulu, ali i na mukama zanijeće da je imao ikakvih drugova. Kaligula naloži onda starcu ocu Basovu da bude prisutan. Starac nije bio ni za što znao, te se zgrozi, kad je ugledao sina gdje izmučen jeca. Ali se svlada i zahvali Kaliguli, što ga je milostivo pozvao da zaklopi sinu oči. Kaligula se nasmije. „Pa zaklopi mu ih! Iskopat ću mu ih odmah. A i tebi".

Basov otac reče: „Poštedi nam život! Mi smo puko oruđe u rukama moćnih ljudi. Kazat ću ti sva imena".

To se dojmi Kaligule, a kad je starac spomenuo zapovjednika carske garde, zapovjednika njemačkih četa, blagajnika Kalista, Cezoniju, Mnestera i još troje četvoro, problijedi on od uzbuđenja. „A koga bi oni postavili mjesto mene za cara?" zapita.

„Tvojega strica Klaudija."

„Je li i on u zavjeri?“

„Nije, služili su se njime samo kao firmom.“

Kaligula odjuri i pozove oba zapovjednika, blagajnika i mene. Pokaže na mene i zapita ih: „Je li ovaj stvor podesan da bude car?“

Oni odgovore iznenađeni: „Nije, nego jedino ako ti rekneš, Jupitere!“

On se nasmiješi patetski i uzvikne: „Ja sam evo sâm, a vas ste trojica. Dvojica su od vas naoružana, a ja sam goloruk. Ako me mrzite i hoćete da me ubijete, ubijte me odmah i postavite ovog jadnog idiota mjesto mene za cara!“

Svi mi padosmo ničice, a ona dva vojnika predadoše mu s poda mačeve i rekoše: „Gospodaru, mi nismo ništa skrivili i nismo ni zamislili takvu izdajničku misao. Ako nam ne vjeruješ, ubij nas!“

I zamalo što nas nije poubijao. No dok se je skanjivao, rekoh ja: „Svemoćni bože! Da su se oni zaista služili Basom, zar bi trebalo da on ispituje kapetana o tvojim šetnjama? Ne, nego je Basov otac uznastojao da nezgrapnom laži spasi život sebi i Basu“.

Kaligulu kao da je uvjerio moj dokaz. Pruži mi ruku da je poljubim, zapovjedi nam da ustanemo i vrati im mačeve. Basa i njegova oca sasjekoše Nijemci. No Kaligula se nije mogao otresti straha da ne bude ubijen, pogotovo jer je bilo zlokobnih znamenja. Prvo, u vratarovu kućicu u palači udario grom. Zatim, Incitat, koji je jedne večeri bio uveden da večera, propeo se i odbacio potkovu te razbio čašu od alabastra, koja je nekad bila svojina Julija Cezara. Najgore je bilo znamenje, kad su na Olimpu rastavljali Jupiterov kip, da ga otprave u Rim. Svezali mu uže oko vrata i baš htjeli da potegnu, kad se po cijeloj zgradi razlegao gromovit smijeh. Radnici pobjegoše prestravljeni i nitko se nije usuđivao da ih zamijeni.

Cezonija posavjetuje sad Kaligulu, neka vlada na blag način, da stekne narodnu ljubav mjesto straha. Bila je razabrala, na kakvom je opasnom mjestu, pa ako se njemu dogodi što, da će poginuti i ona. No on je sad postupao nadasve nerazborito. Obišao gardijskog zapovjednika, blagajnika i njemačkog zapovjednika, i svakomu rekao tobože povjerljivo: „Ja vjerujem tebi, no drugi kuju zavjeru protiv mene i ja želim da ih držiš za moje smrtne neprijatelje“. Oni uporedili obavijesti, pa se zato i učinili nevješti, kad se je zaista skovala zavjera. Kaligula se složi s Cezonijinim savjetom, zahvali joj i obeća da će ga poslušati, dok se izmiri s neprijateljima. Okupi senat i probesjedi nam ovako: „Naskoro ću vam svima udijeliti pomilovanje, neprijatelji moji, te ću s ljubavlju i mirom vladati tisuću godina. To je proročanstvo. No prije nego što nastane to zlatno doba, moraju se u ovom domu povaljati glave po podu i krv mora poprskati tavanice. To će biti divljih pet minuta“. Mi bismo bili voljeli da je nastala najprije tisuća mirnih godina, a zatim pet divljih minuta.

Zavjeru je skovao Kasije Hereja. Bio je on starinski vojnik, navikao da slijepo sluša starijima zapovijesti. Moralo je zagrdjeti, da čovjek njegova kova zamisli zavjeru protiv svoga poglavice, kojemu se je zakleo na vjernost. Kaligula je neobično loše postupao s Kasijem. Obećao mu zapovjedništvo tjelesne garde i dao ga drugomu, za nagradu njegovu junaštvu u piću. A Kasija je upotrebljavao za najnemilije naloge i poslove, za sabiranje daća, koje se i ne duguju, za pljenidbu svojine radi prestupaka, koji i nisu počinjeni, za smicanje nekrivih ljudi. Nedavno mu naložio da udari na muke krasnu djevojku odlična roda, Kvintiliju, što je odbila jednog od Kaligulinih izvidnika. No Kaligula doznao da je Kasije plakao za njena mučenja i nazvao ga plačljivim djetencetom. Kasije je dolazio svaki dan u podne Kaliguli po lozinku. Prije je lozinka bila svagda „Rim“, „August“, „Jupiter“, ili „Pobjeda“, ili nalik; no sada, da srdi Kasija, davao mu je besmislene lozinke, „vrvca stezaljka“, ili „silna ljubav“, ili „kovrčaljka“, ili „poljubi me, naredniče“, a Ka-

sije je morao to javljati drugovima oficirima i trpjeti njihovo zadirkivanje. On odluči da ubije Kaligulu.

Kaligula je ludovao sve gore. Jednoga sam dana mislio već da sam zaglavio. Uletio k meni gardist s mačem u ruci, no ja se snašao i oštro mu doviknuo: „Šta to radiš, idiote? Bog nije rekao: glavu, nego: kosu. Donesi odmah nôžice!“ Kaligula se zapanji i možda zaista pomisli da je rekao „kosu“. Tako su meni ošišali tjeme. Zamolio sam za dopuštenje da ostriške posvetim njegovu božanstvu i on mi milostivo dopustio. Tako je sad ošišao sve u palači, osim Nijemaca. Kad je došao red Kasiju, reći će Kaligula: „Ah, šteta tih ljupkih kovrčica!“

Te večeri sreo Kasije Lezbijina muža. On je bio najbolji prijatelj Ganimedov, a po nečem, što je toga jutra rekao Kaligula, činilo se da ne će dugo poživjeti. Reći će on: „Dobro veče, Kasije Hereja, prijatelju moj. Kakva je danas lozinka?“

Nikad dosad nije Lezbijin muž nazivao Kasija prijateljem, i on pogleda pozorno.

Lezbijin muž — zvao se Marko Vinicije — reče opet: „Kasije, nama je mnogo zajedničko, i kad ja tebe nazivam prijateljem, ja to i mislim. Kakva je lozinka?“

Kasije odgovori: „Lozinka je noćas „kovrčice“, no ako ja tebe, prijatelju Marko Vinicije, mogu zaista nazvati prijateljem, daj mi lozinku „sloboda“ i moj je mač tebi na službu“.

Vinicije ga zagrli. „Nismo nas dvojica jedini pripravni da se borimo za slobodu. Uz mene je i Tigar“. „Tigar“ — pravim imenom Kornelije Sabin — bio je također gardijski pukovnik, koji je zamjenjivao Kasija u službi.

Sutradan je bila velika palatinska svečanost. Tu svetkovinu u čast Augustovu ustanovila je Livija u početku Tiberijeva vladanja, a obdržavali su je svake godine u južnom dvorištu stare palače. Počinjala se sa žrtvama Augustu i simboličnom procesijom, a nastavljala se tri dana s kazališnim

predstavama, igranjem, pjevanjem, opsjenarskim prikazivanjem i nalik. Te je godine Kaligula tri dana produljio na osam dana, umetnuo još trke bojnih kola u cirkusu i tobožnje morske bojeve. Kad se je započela svetkovina, žrtvovao Kaligula Augustu žrtvu, ponešto nemarno i prezirno, a zatim objavio, ako bi koji građanin htio što zamoliti, on će mu milostivo udijeliti. Tako se uzvikali: „Više kruha, manje poreza. Cezare! Više kruha, manje poreza!“ Kaligula se jako rasrdi i pošlje njemačku četu, koja je poodbijala stotinu glava. Ta je zgoda zbunila zavjerenike; sjećala ih na njemačko barbarstvo i na čudesnu odanost njihovu Kaliguli. A teško da je sad bilo i jednoga građanina u Rimu, koji ne bi želio smrt Kaliguli. No i kad se je on preodijevao u žensku; ili bježao od vojske; ili pokazivao ženu svoju Cezoniju golu; ili palio svoj ljetnikovac u Herkulanu, — Nijemci su ga sve više štovali kao božansko biće i govorili: „Jest, takvi i jesu bogovi. Baš takvi su i naši Tuisko i Mann“.

Kasije nije mario šta će mu se dogoditi, ako bude ubijen Kaligula, no drugi su se zavjerenici bojali njemačke osvete za divnog junaka njihova. Nastao posljednji dan svečanosti i Kasije ih s teškom mukom nagovori na istup, kad Kaligula produlji svečanosti još za tri dana. Htio je da i sam prikazuje i pjeva.

Ta promjena u programu stvorila je najplašljivijim zavjerenicima novu priliku da izmaknu. No Kasije im reče: „Mi smo se zakleli da ćemo izvršiti svoj naum danas, pa ako vi ne ćete, ja ću uraditi sam. Ne ću moći mnogo protiv Nijemaca, a ako budu preljuti, zaviknut ću: „Vinicije, Asprena, Bubone, Akvilo, Tigre, zašto niste ovdje, kako ste obećali?“

Tako se oni privolješe da izvrše svoj naum. Vinicije i Asprena će nagovoriti Kaligulu da upodne ode na čas iz teatra na brz doručak. Kasije će, Tigar i drugi zavjerenici izići neopazice k prolazu, što iz teatra vodi k novoj palači.

Bilo je objavljeno da će se prikazivati „Odisej i Kirka“.

a Kaligula obećao da će na koncu razbacivati voća i slatkiša i novaca. Svjetina nagrnula zato da zasjedne na najbliža sjedišta. Obično su za sebe sjedjele ženske, pa vitezovi, senatori, odlični stranci, no danas se svi smiješali. „S tim i bolje", reći će Kasije Tigru. „Što je veća zbrka, to nam je bolja prilika".

Osim Nijemaca i Kaligule bio je siromak Klaudije gotovo jedini, koji dotle nije znao za zavjeru, jer i siromak je Klaudije trebao da bude ubijen, a i sva porodica Kaligulina. Zavjerenici su se, mislim, bojali da se ja ne bih zacario i osvetio njegovu smrt. Da su se idioti samo povjerili meni, sasvim bi se drugačije završila ta zgoda. Jer ja sam bio bolji republikanac nego itko od njih. No oni se nisu uzdali u mene i osudili me na smrt. I sam Kaligula je u neku ruku više znao o zavjeri nego ja, jer mu je bilo stiglo proročanstvo i opomena iz Fortunina hrama u Anciju: „Čuvaj se Kasija!" No on je krivo razumio te opozvao iz Male Azije namjesnika Kasija Longina, prvog muža Druzilina. Mislio je da je Longin kivan na njega radi ubijstva Druzilina, a i sjetio se da je on potomak onoga Kasija, koji je učestvovao u umorstvu Julija Cezara.

Došao sam u teatar ujutro u osam sati i smjestio se između zapovjednikâ, gardijskog i njemačkoga. Gardijski se zapovjednik nagne preko mene i zapita: „Jesi li čuo novost?"

„Kakvu novost?" zapita njemački zapovjednik.

„Prikazuju danas novu dramu."

„Kakvu?"

„Tiranovu smrt."

Ja ću reći: „Jest, promijenio se program. Mnester će nam igrati „Tiranovu smrt". Nije se to igralo već godinama. Prikazuje se kralj Cinira, koji nije htio u rat na Troju te je ubijen radi kukavštine".

Mnester je igrao da ne može bolje. Kad je poginuo, briznula mu po odjeći krv iz malog mjehurića, sakrivenog u ustima. Kaligula poslao po njega i poljubio ga u obraze.

Kasije i Tigar ga ispratili, tobože da ga obrane od obožavatelja, i izišli. Asprena će reći Kaliguli: „To je divota. Ne bi li sad valjao mali doručak?"

„Ne", odgovori Kaligula. „Hoću da vidim te akrobatkinje. Kažu da su vrlo dobre."

Vinicije ustade, da ode i rekne Kasiju, Tigru i drugima, neka ne čekaju, no Kaligula ga potegne. „Ne idi, dragi! Moraš da vidiš te djevojke". No Vinicije se potuži da je ozlotrbio, te iziđe i reče Kasiju i Tigru: „Najbolje je da se vratite. On će sjedjeti do kraja".

Kasije odgovori: „Onda ću ga ubiti tamo gdje sjedi".

Međutim sam ja bio ogladnio. Kad smo izlazili, stade Kaligula na vratima, da izda odredbe za popodnevnu predstavu. Ja sam išao sprijeda s Vitelijem, senatorom Sencijem i s onom dvojicom zapovjednika. Opazio sam na ulazu Kasija i Tigra. Nisu me pozdravili i to mi se učinilo čudnim, jer druge su pozdravljali. Uđosmo u palaču. „To je čudno", pomislim, „nema tu oficirâ, nego samo narednikâ". Okrenem se da zapitam pratioce, ali — i opet čudna stvar — nestalo njih. Uto začujem u daljini viku i vrisku, zatim još jaču viku. Nisam znao šta se to događa. Netko protrči ispred prozora vičući: „Svemu je konac. Mrtav je!" Za dva se časka razlegla iz teatra strahovita rika, kao da kolju sve gledaoce, a zatim tišina i onda gromovito kliktanje. Ja oteturam gore u malu svoju čitaonicu i drščući srušim se na stolicu.

Sa stubova su me gledala poprsja, Herodotovo, Polibijevo, Tukididovo i Azinija Poliona. Kao da mi govore nepomični likovi njihovi: „Pravi će se historik uzvisiti svagda nad političke smutnje svoga vremena". Ja odlučih da se vladam kao pravi historik.

DVADESET I OSMA GLAVA

Dogodilo se evo ovo.

Kaligula izišao iz teatra. Čekala ga nosiljka, da ga između dvaju redova gardista odnese u novu palaču. No Vinicije reče: „Hajdemo prijekim putem!" Kaligula odgovori: „Hajde!" Svijet pođe za njima, no Asprena ga odbije.

Kaligula pođe u pokriveni hodnik. Kasije istupi i pozdravi: „Lozinku, Cezare?"

Kaligula odgovori: „A? Da, lozinku, Kasije. Dat ću ti danas lijepu lozinku: starčeva suknja".

Tigar zavikne iza cara: „Hoću li?" To je bio ugovoreni znak.

„Učini!" zaviče Kasije, pa trgne mač i svom silom udari Kaligulu.

Kanio je da mu raskoli lubanju sve do brade, no u bjesnilu promašio te ga udario između vrata i ramena. Prsna kost dočekala snažni udarac. Kaligula zatetura od bola i prepasti. Ogleda se bijesno oko sebe, okrene se i potrči. Kad se je okrenuo, udari ga Kasije opet i rasiječe mu vilicu. Onda ga Tigar obori ljutim udarcem po glavi. Kaligula se polagano digne na koljena. Kasije zaviče: „Udri još!"

Kaligula u agoniji uzgleda k nebu moleći se: „Jupitere!"

„Udijelio ti je", zaviče Tigar i odsiječe mu jednu ruku.

Oficir Akvila zadade mu smrtni udarac u slabinu, no još mu deset mačeva zatjerali u prsa i u trbuh. Oficir Bubon umoči ruku u Kaligulinu ranu i obliže prste vičući: „Zakleo sam se da ću mu se napiti krvi".

Okupila se svjetina i nastala uzbuna: „Dolaze Nijemci". Ubijce se ne bi održali protiv cijelog njemačkog bataljona. te pojurili u najbližu zgradu i izmakli na stražnja vrata. Svi izmakoše, osim Tigra i Asprene. Tigar je morao govoriti da nije bio među ubijcama i pridružio se njemačkoj vici za osvetu. Asprenu uhvatili Nijemci i ubili, a i dva senatora, koje su slučajno susreli. Drugi dio bataljona ušao u teatar

i zatvorio za sobom vrata, da osvete svoga heroja i pokolju sve. Nije bilo izmaka. Odjednom zatrubi s pozornice truba, i u jedan mah zamre strahovita buka. Mnester se javi na pozornici. I Nijemci zastanu, a Mnester zavikne:

„Nije on mrtav, građani, nipošto. Napali su ga ubijce i oborili, ali se je opet digao. Ne mogu mačevi svladati našeg božanskog Cezara. Ako je i bio ranjen i krvav, digao se, uznio svoju uzvišenu glavu i božanskim korakom prošao kroz redove podmuklih i osramoćenih ubijca. Rane su mu zacijeljele, pravo čudo! Sad on na trgu rječito govori svojim podanicima."

Zaori silno klicanje, a Nijemci vrate mačeve u korice i odu. Mnesterova je laž u zgodan čas spasila život šezdeset tisuća ljudi, ili još i više.

No istiniti je glas bio dotle stigao u palaču i stvorio tamo najgoru zabunu. Nekoji stari vojnici pomislili da je sad za pljačku predobra prilika, koja se ne smije propustiti. Tražili su tobože ubijce. Na svakim je vratima u palači bila zlatna jabuka, vrijedna šest njihovih mjesečnih plata, a lako se odbijala oštrim mačem. Čuo sam im viku. „Ubijajte ih, ubijajte ih! Osvećujte Cezara!" Sakrio sam se za zastor. Dva vojnika ušla i opazila mi pod zastorom noge. „Izlazi odatle, ubijco. Ne koristi da nam se sakrivaš".

Iziđoh i padoh ničice. „N-n-n-n-nemojte me ubijati, gospodo", rekoh, „ja n-nisam ništa s-s-skrivio".

„Tko je taj stari gospodin?" zapita jedan vojnik. „Ne čini se on opasnim".

„Pa zar ga ne znaš? To je Germanikov brat nemoćnik. Čestit stari šmokljan. Bezazlen sasvim. Ustani, ne ćemo te dirati". Taj se vojnik zvao Grato.

Poveli me dolje u dvoranu, gdje su narednici i kaprali držali ratno vijeće. Mlad narednik stao na stol, razmahuje se rukama i viče: „Do bijesa republiku! Nov car jedina nam je nada. Svaki car valja, ako mognemo nagovoriti Nijemce da ga prihvate."

„Incitat", napomenut će netko uz grohot.

„I jest bogme! Bolje i staro kljuse nego nikakav car. Treba nam tkogod odmah, da zadrži Nijemce na miru."

Moja me dva pratioca proguraju kroz svjetinu. Grato uzvikne: „Hej, gledajte, koga mi vodimo. To je, mislim, prilična sreća. To je stari Klaudije. Zašto ne bi stari Klaudije valjao za cara? Najzgodniji je on u Rimu, sve ako i hramlje i muca malko".

Glasni pozdravi, smijeh i klikovi: „Živio car Klaudije!"

Narednik se uze opravdavati. „Ta mi smo svi mislili, gospodine, da si ti umro. No sada si ti naš. Dignite ga, momci, da ga svi vidimo!" Dva me snažna kaprala zgrabe za noge i dignu na ramena, „Živio car Klaudije!"

„Spustite me!" zaviknem ja bijesno. „Spustite me! Ja ne želim da budem car. Ne ću da budem car. Živjela republika!"

Ali oni se samo smiju. „Taj je zgodan. Ne će da bude car, veli. Skroman je, a?"

„Dajte mi mač!" zaviknem. „Volijem se ubiti."

Mesalina dotrči k nama. „Meni za volju, Klaudije, učini što ti ištu. Našemu djetetu za volju. Svi ćemo biti poubijani, ako odbiješ. Ubili su već Cezoniju. A kćerčicu su joj odvukli za noge i istresli joj mozak o zid".

„Bit će ti sasvim zgodno, gospodine, samo dok se naučiš", reći će Grato cereći se. „I nije baš loš carski život."

Nisam se više protivio. Šta i vrijedi boriti se s udesom? Iznijeli me u veliko dvorište, pjevajući luckastu himnu, sastavljenu pri Kaligulinu nastupu na prijestolje. Prisilili me da se okitim vijencem od zlatnog hrastovog lišća, koji su oteli jednomu pljačkašu. Vijenac mi spuznuo na jedno uho. Bilo mi je ludo pri duši. Kažu da sam bio nalik na zločinca, kojega vuku na stratište. Trubači u zboru zatrubili carski pozdrav.

Nijemci povrvjeli k nama. Bili su baš dočuli Kaligulinu smrt. Bjesnili su, što su bili prevareni i htjedoše natrag u teatar, no teatar je bio prazan. Nikomu nisu mogli da se

svete nego gardistima, a gardisti su naoružani. Carski pozdrav skloni njih na odluku. Dojuriše vičući: „Hoch! Hoch! Živio car Klaudije". Stali predavati u moju službu sulice svoje i provaljivati kroz gardiste, da mi ljube noge. Dovikivao sam im, neka se okane, a oni poslušali i bacili se ničice preda me. A mene obnijeli uokolo po dvorištu.

A bi li vi pogodili, kakve su mi misli ili uspomene vrvjele po glavi u ovoj neobičnoj zgodi? Jesam li mislio na Sibilino proročanstvo, na vučića, na Polionov savjet, ili na Brizejidin san? Na djeda moga i na slobodu? Na oca moga i na slobodu? Na tri carska prethodnika, Augusta, Tiberija, Kaligulu, na njihove živote i smrti? Na veliku opasnost od zavjerenika, u kojoj sam još, i od senata, i od gardijskih bataljona u logoru? Na Mesalinu i na naše nerođeno još dijete? Na baku moju Liviju i na obećanje da ću je proglasiti za božicu, ako ikad budem car? Na Postuma i Germanika? Na Agripinu i Nerona? Na Kamilu? Ne, nikad vi ne bi pogodili, šta je meni vrvjelo po pameti.

No ja ću biti iskren i reći ću vam, šta je bilo, premda je priznanje sramotno. Mislio sam: „Ja sam dakle car? Kakva je to besmislica! Sada ću barem primorati svijet da čita moje knjige. Javna predavanja za široko općinstvo. I valjane knjige, naradio sam se trideset i pet godina. Ne će to biti loše. Polion je priređivao raskošne gozbe i tako stjecao pažljivih slušatelja. Bio je on valjan historik i posljednji Rimljanin. Moja historija Kartage puna je zabavnih anegdota. Uvjeren sam da će ljudi uživati u njoj".

To sam mislio. I mislio sam još, kolike će mi kao caru biti prilike da se obavještavam u tajnim arhivima i da pronalazim, šta se je kojom zgodom zbilo. Kolike zamršene zgode treba još da se razmrse. Divne li sudbine historiku! A kako ćete vidjeti, potpuno sam se okoristio svojim povoljnim prilikama.

DVADESET I DEVETA GLAVA

Protekle su dvije godine, otkad sam ispripovijedao dugu historiju, kako sam ja, Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus, bogalj, mutavac, obiteljski luđak, koga nitko od njegovih ambicioznih i krvoločnih rođaka nije držao vrijednim truda da ga smakne, otruje, prisili na samoubijstvo, prognа na kakav pust otok ili umori gladom, — kao što su se oni oslobođavali jedan drugog, — preživio sve njih, pa i ludog sinovca moga Kaligulu, te me jednoga dana kaprali i narednici tjelesne straže proglasili iznenada za cara. Završio sam historiju na tom dramatskom mjestu, a trebalo je da je nastavim barem još jedan korak. Nisam nastavljao zato, jer sam je napisao najviše za obranu svoju, što sam i smio postati vladar rimskoga svijeta. Oba djeda i otac moj bili su uvjereni republikanci i ja sam se poveo za njima, i još me jače utvrdila u tom vladavina strica Tiberija i sinovca Kaligule. Bilo mi je pedeset godina, kad sam proglašen za cara, a u tim se godinama ne mijenja lako politička boja. Pisao sam, da dokažem kako nisam težio za vlašću, nego sam se morao pokoriti vojničkoj volji: da sam odbio, bila bi to smrt nesamo meni, nego i mojoj ženi Mesalini, koju sam silno ljubio, i našemu nerođenomu još djetetu. Ne ću da me potomstvo ožigoše kao vještog oportunista, koji je igrao luđaka, dok nije uvrebao spletku protiv cara i onda otvoreno istupio kao kandidat za nasljedstvo.

Nastavljam dakle gdje sam prekinuo. Ponajprije, bilo bi Rim stiglo još i gore zlo, da se nije tu slučajno nalazio Herod Agripa, kralj židovski. On je jedini prigodom Kaligulina ubijstva očuvao bistru pamet i spasio općinstvo u teatru od njemačkog pokolja. Njegova je historija podosta isprepletena s mojom i sada ću da je ispripovijedam podulje.

Herod Agripa nije bio ni u kakvom srodstvu niti svojti sa slavnim Markom Vipsanijem Agripom, Augustovim vojskovođom, koji je uzeo njegovu jedinicu Juliju te postao djed mojega sinovca Gaja Kaligule i sinovice Agripinile. Nije bio ni slobodnjak Agripin, kako je u Rimu običaj da oslobođeni robovi uzimaju gospodarovo ime. Nije, nego ga je po Agripi, koji je bio nedavno umro, prozvao djed, Herod Veliki, kralj židovski, jer taj je znameniti i strahoviti starac stekao svoje prijestolje isto toliko po svojem ugledu kod Agripe koliko i po pokroviteljstvu Augustovu, kao koristan saveznik njegov na bliskom Istoku.

Herodova je porodica potekla iz Edoma, bregovitog kraja između Arabije i južne Judeje: nije bila židovska. Heroda Velikoga, kojemu je mati bila Arapkinja, imenovao je Julije Cezar za upravitelja Galileje u isti mah kad i oca njegova za upravitelja Judeje. Bilo mu je tada tek petnaest godina. Zapao je gotovo odmah u smutnje, jer je židovske građane smicao bez istrage, zatirao razbojstva u svom području, pa ga potegli pred sanhedrin, židovski najviši sud. Ali on prije presude tajom umaknuo iz Jerusalima. Taj Herod Veliki zakraljio se uz pomoć moga djeda Antonija i moga praujaka Augusta (ili Oktavijana, kako se je tada zvao), i vladao je trideset godina, strogo i slavno, na području, koje mu je neprestano povećavala Augustova dobrota. Ženio se redom deset puta, a među ženama su mu bile i dvije rođene nećake, i umro naposljetku, nakon nekoliko bezuspješnih pokušaja samoubijstva, od bolesti, koja je možda najmučnija i najgadnija, što je znanost zna. Židovi su govorili da je to kazna njihova Boga Herodu za dva rodoskvrna braka. Druga mu je žena bila Marijamna, iz čuvene židovske makabejske porodice, i Herod ju je strasno ljubio, ali je od ljubomornosti dao smaknuti. Najstarijeg sina Marijamnina i brata njegova smaknuo je Herod po nagovoru polubrata njihova, kojega je također kasnije smaknuo. August se našalio: „Volio bih biti Herodova svinja nego njegov sin", — jer Herod kao Židov nije jeo svinjetine, pa je svinja mogla udobno ostarjeti. Taj nesretni kraljević, najstariji sin Marijamnin, bio je otac mo-

jemu prijatelju Herodu Agripi, kojega je Herod Veliki poslao u Rim, na Augustov dvor. Bile su mu četiri godine.

Herod Agripa i ja bili smo vršnjaci. Bio je on vrlo lijep dječak i jedan od ljubimaca Augustovih, no mali obješenjak. August je imao miljenika psa, a Herod ga jednom žednog namamio da se napije jaka vina, i pas se natreskao kao stara soldačina, kad ga puštaju. Onda mu objesio o vrat zvonce, obojio mu rep šafranovom bojom, a noge i njušku grimiznom, privezao mu uz noge svinjske mjehure i guščja krila uz ramena, pa ga pustio u dvorsko dvorište. Kad je August zovnuo: „Tifone, gdje si?“ i ta neobična životinja zateturala k njemu, bio je to jedan od najveselijih momenata u tako zvanoj zlatnoj dobi rimske historije. Zatim je Herod imao još pitomu zmiju, koja je hvatala miševe i on je nosio pod odjećom u školu, da zabavlja drugove, kad im učitelj okrene leđa.

A šta bih rekao o Herodovu karakteru? Kako sam iskusio, ljudi većinom nisu ni kreposni ni nitkovi, ni dobra ni loša srca. Malo su jedno, malo drugo. No ima i malo ljudi, koji ostaju vazda vjerni pojedinomu krajnjemu karakteru: to su ljudi, za kojima ostaje najdublji trag u historiji, i trebalo bi da ih razdijelim na četiri vrste. Prva su vrsta nitkovi tvrda srca, kao što je bio Makron. Zatim dolaze kreposni ljudi isto tako tvrda srca, kao što je bio Katon, moje strašilo. Treća su vrsta kreposni ljudi zlatna srca, kao što starac Atenodor i moj jadni ubijeni brat Germanik. A naposljetku i najrjeđe se nalaze nitkovi zlatna srca, i Herod Agripa je bio njihov najsavršeniji primjerak, što se može zamisliti. Ti nitkovi zlatna srca, ti Antikatoni, najdragocjeniji su prijatelji u nevolji. Ničemu se ne nadaš od njih. Oni su bez ikakvog načela, kako i sami priznaju, i paze jedino na svoj probitak. No otiđi k njima u očajnoj nevolji i reci: „za ime božje, učinite mi to i to“, i oni će ti gotovo sigurno učiniti, — ne radi prijateljstva, reći će, nego zato jer to pristaje u naopake planove njihove; a tebi ne dopuštaju da im zahvališ. Herod

je i sam tvrdio da je rođeni nitkov. Ja sam mu odvraćao: „Nisi, nego si u osnovu krepostan čovjek s krinkom nitkovštine“. To ga je srdilo. Mjesec dva prije Kaliguline smrti zapodjeli smo takav razgovor. Na koncu će on reći: „Bih li ti rekao nešto o tebi?“ „Ne treba“, odgovorim mu, „ja sam službeni dvorski luđak“.

Kad je Postum bio prognan, združi se Herod s Kastorom, sinom moga strica Tiberija, i njih su dvojica bili poznati kao najgori razbijači u gradu. Pili su bez prestanka, ulazili i izlazili na prozore, tukli se s redarima i ljubomornim muževima i ljutim očevima. Herod je bio od djeda baštinio prilično novaca, ali ih brzo spiskao, pa je sad morao da uzajmljuje, najprije od prijateljâ plemićâ, među njima i od mene, zatim i od slobodnjaka. Naposljetku je morao pobjeći od vjerovnika u Edom, djedovski zavičaj svoj. U to mu je vrijeme stric Antipa bio tetrah galilejski. Herod natjera svoju odanu ženu Kipru da se radi njega obrati k Antipi, koji Herodu nije bio samo stric, nego i zet, jer je bio uzeo sestru njegovu Herodiju, rastavljenu ženu drugog strica. Herod postade službenik u Tiberiji, ali se naskoro svadi s Antipom, te ode sa ženom i djecom u Antiohiju, glavni grad u Siriji. Tamošnji mu je namjesnik Flako bio vrlo prijazan, za volju mojoj majci Antoniji. Za čudo, moja mati, ta kreposna žena, jako je voljela toga nevaljalca Heroda. On ju je često pitao za savjet i s nekim joj iskrenim kajanjem pripovijedao svoje ludorije. Nije je molio nikad za zajam, no ona mu i sama posuđivala ponekad, a on joj obećavao da će se odsad dobro vladati. Nešto joj je i vratio. Zapravo su to bili moji novci, i Herod mi je nakon toga silno zahvaljivao. Napomenuo sam jednom materi da je možda predarežljiva prama Herodu, no ona se ražestila i odgovorila mi da je bolje, ako novce spiska na doličan način Herod, nego da ih ja prokockam sa svojim zloglasnim prijateljima.

Zapitao sam jednom Heroda, nisu li mu dosadili dugi razgovori moje majke o rimskoj kreposti. On mi odgovori:

„Ja se, Klaudije, jako divim tvojoj majci, i valja ti pamtiti da sam ja u duši neuljuđen Edomljanin, pa mi je velika milost, što me poučava rimska gospođa najvišega roda i neokaljana karaktera. Osim toga, ona govori čišću latinštinu nego itko u Rimu. Od tvoje majke učim više u jednoj lekciji nego u cijelom tečaju profesionalnog gramatičara".

Taj sirijski namjesnik Flako bio je poslije smrti moga oca zaprosio moju mater, ali ona ga odbila. Nije on bio uzor po moralu: u Rimu je bio čuven, što je za okladu prepio Tiberija. Tako se Flako i Herod jako združili. Na nesreću, u Siriji je bio i mlađi brat Herodov, Aristobul, a njih dvojica nisu bili prijatelji; Herod je bio dobio od njega novaca i obećao da će ih uložiti u trgovinski posao s Indijom, i zatim rekao da su potonuli brodovi. A nesamo da nisu potonuli, nego nisu bili ni otplovili. Aristobul se prituži Flaku, ali on nije htio da presudi stvar.

Godinu dvije kasnije nastao granični spor između Sidona i Damaska, a Damaštani, znajući koliko Flako sluša Herodove savjete, ponude njemu veliku svotu novaca. Aristobul dokuči to, pa ode k Herodu i zaište da mu plati za brodove. Herod se rasrdi toliko da je Aristobul jedva iznio živu glavu. Zato Aristobul ode Flaku i javi mu da će naskoro stići Herodu iz Damaska tovar zlata. Flako uhvati to zlato i onda pošlje po Heroda, te mu naloži da za dvadeset i četiri sata ima otići iz Sirije.

Herod zapita Kipru: „Kamo ćemo pod nebom sada?"

Kipra mu odgovori tužno: „Ako mi ne budeš iskao opet da moljakam, svejedno mi je kamo bilo. Je li Indija dovoljno daleka našim vjerovnicima?"

Herod će joj: „Kipro, kraljice moja, preživjet ćemo i tu nezgodu, kako smo preživjeli i mnogo drugih, i zajedno ćemo doživjeti sretnu i bogatu starost".

Aristobul zaište od Flaka da mu nagradi uslugu i pokloni mu one novce, zaplijenjene Damaštanima, jer tim bi se gotovo namirio Herodov dug za brodove. Flako mu od-

govori da mu on i nije iskazao nikakvu uslugu, a one će novce vratiti u Damask. Tako je i zaista učinio, a Damaštani pomislili da je poludio.

Herod se nije mogao vratiti u Galileju; bio je u razmirici i sa stricem Filipom, tetrarhom bašanskim, a u Judeji i Samariji (gdje je bio zbačen najstariji stric Herodov, kralj, i kraljevina proglašena rimskom provincijom) bio je namjesnik Poncije Pilat, jedan od njegovih vjerovnika. Herod nije želio da se zauvijek skloni u Edom, nije on bio ljubitelj pustinje, a u Aleksandriji teško da bi ga dobro dočekala velika židovska kolonija. Aleksandrijski su Židovi strogo obdržavali vjerske odredbe, gotovo strože nego srodnici njihovi u Jerusalimu, a Herod je dugo živio u Rimu i zapao u loše navike, naročito što se tiče jela. No dok je živio u Rimu, nije mogao biti i strog Židov i omiljen član visokog društva; volio je dakle da ga preziru Židovi nego Rimljani. Nije htio ni u Aleksandriju, ni u Partiju, gdje bi bio dobro došao kralju, nego odabere naposljetku Rim. Ali nije imao ni dosta novaca za put morem. Aristobul mu ponudi doduše novaca za put do Roda, ali on se ne htjede poniziti da primi. Odjednom se sjeti nekog bivšeg roba svoje matere u nekom gradu na obali k jugu od Tira. No tu bi morao prijeći sidonsko područje, a bio je primio dar i od Sidonjana i od Damaštana, i ne bi mu valjalo da dopadne u šake Sidonjanima. Zato pošlje pouzdana čovjeka k tomu čovjeku po zajam, a sam izmakne preobučen iz Antiohije na istok. Kad je stigao u sirijsku pustinju, zaobiđe daleko prama jugu, uklanjajući se Bašanu, tetrarhiji strica Filipa, i Petreji, ili Gileadu, koji je uz Galileju bio pod vlašću strica Antipe, i stigne sretno uz Mrtvo more u Edom, gdje su ga prijazno dočekali neuljuđeni srodnici. Tamo dočeka slobodnjaka, da mu donese zajam od dvadeset tisuća atičkih drahma, no vjerovnik mu odbio dvije i pol tisuće, za koje ga je Herod prevario prije nekoliko godina. Herod počasti plemenike i uputi se oprezno k luci Antedonu kod Gaze. Tamo ga Kipra i djeca dočekali

na malom brodu, koji je bio najmljen da ih odveze na Egipat i Siciliju u Italiju.

Kipri i djeci je pomogao, da umaknu iz Antiohije, Samarićanin Sila, sredovječan čovjek, najvjerniji prijatelj Herodov. On je nekad služio u domaćoj konjici kao zapovjednik i stekao dva ratna odličja. Sila je i Herodu pribavio u Antiohiji odjeću, da se preruši i umakne vjerovnicima.

U Aleksandriji ode Herod s Kiprom i s djecom i s dva vojnika k glavaru židovske kolonije, k alabarhu, kako su ga zvali. Alabarh je bio egipatskomu namjesniku odgovoran za dobro vladanje svojih suvjernika. Herod ga pozdravi prijazno i zaište odmah da mu uzajmi osam tisuća zlatnika, a za uzvrat mu ponudi da će se na carskom dvoru zauzeti za aleksandrijske Židove. Car Tiberije ga je, veli, pozvao da smjesta dođe u Rim, da bi ga obavijestio o prilikama na Istoku. Zato je na vrat na nos otputovao iz Edoma, gdje je pohodio srodnike, pa ima premalo novaca za putne troškove.

Alabarh Aleksandar bio je stari prijatelj mojoj porodici. Bio je upravitelj velikog posjeda u Aleksandriji, što je mojoj majci namro djed Marko Antonije. Znao je da je Herod bio nekad intiman prijatelj naše porodice, pa bi mu bio voljan uzajmiti novaca, samo da mu je bilo pouzdano znati, u kakvim je odnosima sada s nama. Zapita ga za moju mater, a Herod mu pokaže njeno pismo. No u pismu se iskazivala nada da će se Herod smiriti uz čestitog prijatelja Flaka, a alabarh je baš bio dočuo od prijateljâ u Antiohiji da su se svadili Flako i Herod. Nije se znao odlučiti, bi li mu posudio novce ili ne bi. No baš kad se nakanio da mu posudi, reći će jedan od vojnika, koji je malko razumijevao hebrejski: „Daj mi, alabarše, samo osam zlatnika, i ja ću ti spasiti osam tisuća".

„Šta ti to misliš, vojniče?" zapita ga alabarh.

„Mislim da je taj čovjek sljepar i izmaknuo je pravdi. Evo carskog naloga da on bude uhićen radi velikog duga u Rimu."

Ali ga izbavila Kipra. Bacila se alabarhu pred noge i zajecala: „Za ljubav staromu prijateljstvu s ocem mojim Fazaelom smiluj se meni i mojoj jadnoj djeci. Ne osuđuj nas na prosjaštvo i propast. Nije moj dragi muž počinio prevaru. Mi putujemo zaista u Rim; a ako nam posudiš, tisućustruko će te nagraditi Bog naših otaca. Čim Herod stigne u Rim, smoći će on da isplati dug. No da dopadnemo u šake sirijskim neprijateljima njegovim, bila bi to propast i mojoj djeci i meni".

Alabarh se okrene Kipri i zapita prijazno ali oprezno: „Obdržava li tvoj muž zakon?"

Herod opazi kako se ona malko koleba i progovori sam: „Sjeti se, gospodaru, da sam ja po krvi Edomljanin, a od Edomljanina ne smiješ očekivati isto što od Židova. Mi smo krvna braća po našem pretku, patrijarhu Izaku; no sjeti se kako je Ezava, pradjeda edomskoga, zakinuo za pravo prvorodstva i za očev blagoslov Jakov, pradjed židovski. Ne cjenkaj se sa mnom, alabarše. Mi smo izgubili prvorodstvo i božju milost, a za uzvrat molimo vas za velikodušnost".

„No obdržavaš li ti zakon?" zapita alabarh.

„Obrezani smo i ja i moja djeca, a ja sam u kući uvijek obdržavao zakon, koliko sam mogao kao rimski građanin i po svojoj nedovoljnoj edomskoj svijesti."

Naposljetku će reći alabarh: „Ako ti posudim te novce, kuneš li se imenom božjim da ćeš obdržavati božji zakon, kolikogod možeš, i ljubiti božji narod?"

„Kunem se presvetim imenom njegovim", odgovori Herod, „a svjedoci su mi žena moja Kipra i djeca moja, da ću odsad častiti Boga od sve duše i svim silama svojim, i da ću ljubiti i štititi njegov narod."

Tako je dobio zajam. Govorio mi je kasnije: „Bio bih se zakleo svime na svijetu, samo da novce zgrabim u šake, u tolikoj sam bio stisci".

No alabarh je postavio dvije pogodbe. Prvo, da će se Herodu isplatiti sada u srebru vrijednost četiriju tisuća zlat-

nika, a ostatak će on dobiti, kad stigne u Rim. Nije on još vjerovao sasvim Herodu, da ne bi s novcima umaknuo u Maroko ili u Arabiju. A druga je pogodba bila da Kipra odvede djecu u Jerusalim, da budu odgojeni kao dobri Židovi. Herod i Kipra pristadoše s tim radije, što ni jedan dječak ni djevojčica iz visokog rimskog društva nisu bili sigurni od neprirodne požude Tiberijeve.

TRIDESETA GLAVA

Mati i ja nismo se nadali Herodovu povratku u Italiju, dok nam nije javio na brzu ruku da nam dolazi, i još nejasno priklopio da se uzda u našu pomoć, da prebrodi nezgodu. „Ako bi on novaca", rekoh materi, „odgovor je da nemamo". I zaista nismo u ono vrijeme imali novaca da izbacujemo. No mati mi odgovori: „Jako je ružno govoriti ovako, Klaudije. Ti si uvijek bio prostak. Ako je Herod u neprilici i treba mu novaca, moramo mu smoći po što po to: ja to dugujem uspomeni njegove drage majke Berenice".

Mati mi nije bila vidjela Heroda kojih sedam godina, no on joj je vjerno pisao o svim svojim nezgodama, i tako zabavno, kao da su to najugodnije zgode. U listu, koji je napisao malo nakon odlaska iz Rima, pripovijeda kako ga je žena Kipra odvratila da ne skoči s tvrđave. „Imala je sasvim pravo", veli na koncu. „Bila je neobično visoka kula". U novijem pismu, također iz Edoma, piše kako je moralno pao, — ukrao nekomu Perzijancu trgovcu devu.

Herod nam je sad pripovijedao zgode, koje je ispuštao u listovima, i nije krio ništa, jer je znao da mu je to najbolji postupak s mojom majkom. Onda će nastaviti: „Kad sam ugledao pred sobom blistavi napuljski zaliv i golemi Vezuv, što se ispinje nad njim i milo se puši kao domaće ognjište, priznajem da sam zaplakao. Bilo mi je kao da se vraćam u svoj prvi i najdraži zavičaj. Mislio sam na sve rimske prijatelje, s kojima sam se odavno rastao, i naročito na tebe, premudra i prekrasna i preplemenita Antonijo, a dabogme i na tebe, Klaudije. No najprije sam se morao pristojno udesiti, da vam se ne javim kao prosjak ili siromak štićenik. Čim sam u Napulju naplatio alabarhovu mjenicu, zamolio sam cara na Kapriju za audijenciju. Milostivo mi je dozvolio. Moram žalibože reći da je bio zlovoljan te sam ga morao rastresti nekim azijskim pričama, koje ne bih htio ponavljati ovdje, jer bih zacijelo povrijedio vašu pristojnost. No znate

već kako je s carem. Kad sam mu pripovjedio naročito karakterističnu zgodu, reći će mi: „Herode, ti si čovjek po mojoj volji. Želim da budeš skrbnik mojemu unuku Tiberiju Gemelu, koji mi je tu. Kao prisni prijatelj pokojnog oca njegova ne ćeš zacijelo odbiti, a uzdam se da će te dječak zavoljeti". Prenoćio sam u Kapriju, a ujutro smo car i ja bili najbolji prijatelji, — nije on mario za savjete svojih liječnika, nego pio sa mnom cijelu noć. No uto stigao list onog idiota, namjesnika u Antedonu, da je protiv mene izdao uhidbeni nalog radi neplaćenog duga, ali sam umaknuo. Car mi reče: „Herode, ako taj dug ne bude isplaćen u nedjelji dana, ne ćeš biti skrbnik momu unuku". Vi znate kako je on strog u tim dugovima."

„Klaudije", brzo se odluči moja mati, „kako bismo brže najamili dvanaest tisuća?"

Ja sam baš toga jutra bio dobio list od Aristobula. Zamolio me da mu uložim neke novce u zemljišni posjed, koji je u to vrijeme bio na niskoj cijeni, i priložio mi bankirsku mjenicu na deset tisuća.

„Aristobul!" uzvikne Herod. „Otkud je on zgrnuo deset tisuća! Zacijelo od urođeničkog mita."

„Onda će", reče moja mati, „biti valjda i pravo da se tih deset tisuća posudi tebi, ali na neko vrijeme, pamti, Herode, na neko vrijeme samo, da se pomogneš. Preostale dvije tisuće smoći će se lako, je li, Klaudije?"

„Ti zaboravljaš, majko, da Herod ima još i onih osam tisuća alabarhovih, ako ih nije potrošio već. Bolje će biti njemu nego nama, ako mu povjerimo Aristobulove novce."

Herod je bio opomenut da mora pouzdano vratiti dug u roku od tri mjeseca. Meni se nije ni najmanje milio taj posao, no sve se okrenulo na dobro, preko očekivanja. Čim je Herod isplatio dvanaest tisuća, bio je potvrđen za Gemelova skrbnika, pa i meni isplatio dva dana prije roka sav Aristobulov zajam, a osim toga i prijašnji dug od pet tisuća, kojemu se nismo nikako nadali. Bilo je zato, jer je Herod kao Gemelov

skrbnik dospio u Kaligulino društvo, stekao njegovo povjerenje i onda uzajmao novaca i u svoje i u Kaligulino ime.

Tako je iz dana u dan sve sjajnije sjala Herodova zvijezda. Neki su mu vjerovnici bili pomrli, a za druge se dugove nije nitko usuđivao da potežе pred sud čovjeka, koji je u tolikoj milosti na dvoru. Osim toga je na potpuno zadovoljstvo proveo i nekoliko poslova na Istoku. Tako se, na primjer, obratio k prijateljima u Edomu i Judeji, (a svakomu je silno laskalo, komu je god pisao kao prijatelju), i pokupio od njih tužbe na lošu upravu namjesnika u Antedonu, koji je htio da ga uhiti, i namjesnik izgubio službu. Vratio je dug svoj u atičkim drahmama, ali dvostruko odbio ono, što su bili odbili njemu. Što se tiče Flaka, njemu nije nastojao da se osveti, mojoj majci za volju, a Flako i umro nabrzo. Aristobulu je velikodušno oprostio, no osvetio se Ponciju Pilatu, i njega pozvali u Rim na odgovornost.

Jednog lijepog proljetnog dana odvezli se Kaligula i Herod kočijom u rimsku okolicu, i Herod primijeti veselo: „Krajnje je već vrijeme da onaj starac bude otpravljen". Kaligula je uživao, ali na nesreću Herodov je kočijaš čuo primjedbu, pa kad su ga okrivili za krađu, zaiskao da bi nešto rekao caru, i njega otpravili na Kapri. Tiberije zadrži kočijaša nepreslušanog u zatvoru, a mladoga Gemela, kojemu je sad bilo deset godina, uputi da pozorno pazi na svoga skrbnika i javlja sve što govori ili radi. Herod zamoli moju mater i ona napiše Tiberiju list. Tiberije joj otpiše: „Ako taj kočijaš lažno bijedi Heroda Agripu, on se je za tu ludoriju i natrpio u zatvoru. No ako me prisiliš da istražim stvar, možda će požaliti Herod".

Tiberije ispita i Kaligulu, a on, velik plašljivac, prenagli se i odgovori: ako je Herod i izrekao onakvu primjedbu, on je nije čuo. No Tiberije se bio već odlučio. Reći će ukratko Makronu: „Nadjeni ovomu lisice!" Herod, Antonija, Makron, Kaligula i svi drugi zgledali se u čudu. Makron nije

znao, komu treba da nadjene lisice, i zapita cara. Tiberije pokaže na Heroda i odvrati: „Ovoga čovjeka mislim“. Herod pritrči i gotovo se baci ničice pred Tiberija. Nije se usudio sasvim, jer je znao kako Tiberije ne voli da mu prilaze kao k istočnjačkomu vladaru. Ali ispruži ruke i uze Tiberija uvjeravati da mu je vjeran sluga i izdaja mu nije ni na pameti, kamoli u ustima. S tolikom mu je rječitošću govorio, da mu se Tiberije podsmjehnuo: „Taj govor, plemeniti moj Sokrate, možeš izgovoriti, dok ti odredim raspravu“. Onda će Makronu: „Odvedi ga onamo u zatvor. Neka mu navuku okove, što su skinuti čestitomu kočijašu“.

Herod nije izustio ni riječ, samo zahvalio mojoj majci za velikodušno ali uzaludno zauzimanje. Otišao u zatvor ruku okovanih za leđima. Bio je tijesan i nezdrav nastan, uz jadnu hranu i bez ležaja, kamo su zatvarali nastradale rimske građane, koji su se protiv presuda nižih sudova prizivali k Tiberiju.

TRIDESET I PRVA GLAVA

Kad su Heroda vodili u zatvor, dočeka ga tamo Kaligulin rob Grk. Bio je bez daha od trčanja, a u ruci mu vrč. Herod pomisli da mu Kaligula samo javlja kako mu je ostao prijatelj, ali ne može otvoreno očitovati svoje prijateljstvo, radi straha od Tiberija. On zovne dječaka: „Taumaste, za ime božje, daj mi da gutnem vode!“ Bilo je toplo vrijeme u septembru. Dječak mu pristupi, a Herod prihvati vrč i iskapi ga. Nije bila voda, nego vino.

Kad je Herod doveden, bilo je baš vrijeme šetnji, no bila je stroga naredba da se zatvorenici ne smiju razgovarati. Uz svaku petoricu bio je stražar, koji im je pazio na svaku kretnju. Herodov je dolazak jako uzbudio te izmučene, ravnodušne ljude, jer nikada se još nije vidio istočnjački knez u pravom tirskom grimiznom ruhu. No on ih nije pozdravio, nego stajao i piljio oči u daleki krov Tiberijeva ljetnikovca, kao da će s njega pročitati kakav glas o svojoj sudbini.

Među zatvorenicima je bio i vremešan njemački glavar, nekadašnji oficir njemačkih pomoćnih četa pod Varom, koji je stekao rimsko građanstvo. Međutim je bio zaboravio svu svoju vojnu latinštinu. On zapita svoga stražara, koji je ponešto razumijevao njemački, tko je taj turobni, lijepi mladi čovjek, što stoji pod drvetom. Kad mu je stražar odgovorio da je to Židov i jako ugledan čovjek u svom kraju, zamoli da bi smio govoriti s Herodom, jer se još nikad nije sastao sa Židovom.

Dok je Herod stajao pod drvetom, zbila se čudna zgoda. Na granu nad njegovom glavom sjela sova i opoganila ga. Rijetko se javlja sova na danjoj svjetlosti, a Nijemac je jedini opazio što je učinila ptica. Po stražaru kao tumaču zapita on Heroda, je li primijetio kako ga je opoganila sova. Herod se nasmiješi. Znao je da zatvorenici podvaljuju jedan drugomu, te i ne razmotri šta je, nego odgovori u šali: „Zbivale su se meni, prijatelju, još i čudnije zgode. Onomad mi u

spavaću sobu uletio plamenac, sneo mi u cipelu jaje i odletio opet. Žena mi se sva uzrujala. Da je bio vrabac, ili drozd, ni pol jada. No plamenac . . .“

Nijemac nije znao šta je plamenac i nije pazio na dosjetku, nego nastavi: „Znaš li šta to znači, kad ti ptica opogani glavu ili rame? To je u mojem zavičaju sretno znamenje. I još nešto da ti reknem. Dok opet ugledaš tu pticu, sve ako i bude za najsretnijih tvojih dana, onda znaj da su minuli tvoji sretni dani i da ćeš poživjeti samo onoliko dana još, koliko puta hukne sova. No daleko bio tebi taj dan!“

Herod se dotle snašao te će reći Nijemcu: „Ti, starče, govoriš najmiliju besmislicu, što sam ikad čuo, otkad sam se vratio u Italiju. Iskrena ti hvala, što si uznastojao da me razveseliš. Ako si zgodan i bez okova, kao što si s okovima, mi ćemo još provesti veselih večeri, pijući i smijući se i pripovijedajući ludorije“.

Nijemac se rasrdi i ode.

Do godine odluči Tiberije da ode s Kaprija u Rim, ali se vratio ispred grada na dogledu i stigao samo do Mizena. Kad je glasnik donio glas o njegovoj smrti, dotrči k Herodu slobodnjak njegov i dovikne mu: „Mrtav je lav“. Upravnik skine odmah svojim rukama Herodu okove i reče: „Hajde, Herode Agripo, prijatelju moj, da to proslavimo najboljim vinom“. Još se oni gostili i Herod se raspripovijedao, kako će oni biti sretni, sada gdje je Kaligula car, kad stiže glas da Tiberije i nije umro. Upravnik se strašno uzruja i baci Heroda opet u okove, u kojima je ostao cijelu noć.

Kaligula htjede odmah pustiti Heroda, no od tog ga je, za čudo, odvratila moja mati, jer ne bi bilo pristojno da prije Tiberijeve sahrane pušta čovjeka, koji je zatvoren za izdajstvo, nego će biti bolje da on još neko vrijeme ostane pod paskom. Tako se Herod vrati kući, ali ostade u uzničkoj odjeći i uz njega stražar. Tek kad su prošle službene žalobne svečanosti, poruči mu Kaligula, neka se obrije i obuče čistu odjeću te dođe sutradan na večeru.

Tri godine prije toga bio je umro Herodov stric, bašanski tetrarh, Filip, i ostavio udovicu Salomu, kćer Herodijinu, koju su držali za najkrasniju ženu na bliskom Istoku. Za večerom, na koju je pozvao Heroda, Kaligula mu od zahvalnosti i za nagradu patnjama pokloni cijelu tetrarhiju s prihodima i još s kraljevskim naslovom. Pokloni mu i onakve okove, kakve je nosio u zatvoru, ali od čistog zlata.

Sretni par, Herod i Kipra, združeni opet, a s njima i Sila, otplove u Egipat, na svom putu u Bašan. U Aleksandriji se iskrcaju, da se poklone alabarhu. Židovi, koji su se nadasve veselili posjetu židovskoga kralja, koji je u tolikoj milosti carskoj, dočekali ga, tisuće njih, u svečanim odjećama, pjevajući i klikćući: „hosana, hosana!“ i otpratili ga do stana. No aleksandrijskim je Grcima bilo to krivo, te oni opremili nekog tobožnjeg idiota, po imenu Babu, koji je prosjačio, i on s pratnjom smiješne čete, naoružane kobasicama mjesto mačeva, štitovima od svinjetine i šljemovima od svinjskih glava obišao onaj kraj, gdje je odsjeo Herod. On se potuži grčkim poglavicama i reče im da će oni to još požaliti.

Iz Aleksandrije nastave Herod i Kipra put u luku Jafu, a odande u Jerusalim, da posjete svoju djecu i vrhovnoga svećenika, jer Herodu je bilo važno da bude u sporazumu s njim. Zatim se na Samariju otputi u svoje novo boravište, Cezareju, Caesarea Philippi, u lijepi grad, što je Filip sagradio sebi za prijestolnicu na južnim obroncima gore Hermona.

Filipova udovica Saloma htjede svojim zamamnim vještinama da osvoji Heroda, ali joj nije koristilo. Kad je Herodija čula za Herodovu sreću, gotovo pobjesni od zavisti. Kipra je sad kraljica, a ona tek žena pukoga tetrarha. Htjede da pobuni i Antipu, no Antipa, nehajan star čovjek, bio je sasvim zadovoljan sa svojim položajem. Ali ona ga natjera da se otputi u Rim i prisili Kaligulu da mu dade barem onakve časti kao Herodu. Herod, koji je bio to dočuo, otpravi brzim brodom Kaliguli list, koji je stigao u Rim još prije An-

tipe, pa kad se Antipa javio pred Kaligulom, imao je on već Herodov list, u kojem je okrivio Antipu da u svojoj oružani ima potpunu opremu za sedamdeset tisuća momaka. Znao je dobro da Antipa nema nikakvih ratnih nakana i da skuplja oklope kao što bogataši u Rimu skupljaju kipove i slike. No takvo razjašnjenje ne će vrijediti Kaliguli, kojemu je često govorio o Antipinoj škrtosti. Kad je dakle Antipa pozdravio Kaligulu, čestitajući mu dolazak na prijestolje, odzdravi mu Kaligula hladno i zapita ga odmah: „Je li istina, tetrarše, da ti u oružani imaš sedamdeset tisuća oklopa?" Antipa se zaprepastio i nije mogao poricati: jer Herod je pazio da ne pretjera. Progunđao nešto da su mu oklopi za ličnu zabavu.

Sutradan javi Kaligula Antipi da je zbačen s tetrarške časti, a u Ostiji ga čeka brod, koji će ga odvesti u progonstvo u Lyon. Antipa je to pretrpio filozofski, — progonstvo je bolje nego smrt. A Herodu zahvali Kaligula. Sutradan ujutro otplovili Herodija i Antipa. Nikad se više nisu vratili u Palestinu.

Herod odgovori da mora doći u Rim i usmeno zahvaliti Kaliguli: pero i papir nisu dovoljni da iskažu što on osjeća. Postavit će brata Aristobula za privremenog regenta u Galileji i Gileadu, sa Silom, koji će pozorno paziti na njega, a najmlađega brata, Heroda Poliona, za privremenog regenta u Bašanu.

Došao je u Rim s Kiprom i poisplaćivao sve dugove: ne će, reče, nikad više uzajimati. U prvoj godini Kaliguline vladavine nije imao neprilika. No kad se Kaliguli počela mutiti pamet, te on sebe proglasio za božanstvo i uzeo bogovskim kipovima skidati glave, da ih nadomjesti svojom glavom, poplašio se Herod. Kao vladar mnogih tisuća Židova vidio je da će biti smutnje. Prvi se znaci smutnje javili u Aleksandriji, gdje su njegovi neprijatelji Grci navalili na egipatskog namjesnika, da se carevi kipovi dignu u židovskim sinagogama isto onako kao i u grčkim hramovima, i da se u prisegama spominje božansko ime Kaligulino isto onako kod Židova kao i kod Grka. Namjesnik egipatski smisli da će najbolje dokazati svoju vjernost Kaliguli, ako proširi carsku naredbu, koja je bila zapravo namijenjena samo Grcima u gradu. Kad su se Židovi protivili da se zaklinju Kaligulinim božanstvom i da puštaju njegove kipove u sinagoge, objavi namjesnik naredbu, koja ih proglašuje za strance i uljeze. Aleksandrijci se oduševili i udarili u pogrom na Židove. Opljačkali preko sto trgovina, a trgovce pobili ili izbogaljili. Da se opravdaju, poslali Grci poslanstvo Kaliguli u Rim, a poslali odaslanstvo i Židovi, pod vodstvom alabarhova brata Filona, uglednog Židova i najboljeg filozofa u Egiptu. Filon je u Rimu dabogme pohodio Heroda, s kojim je bio sad i u svojti, jer kad je Herod vratio alabarhu dug, udao je od zahvalnosti najstariju kćer svoju Bereniku za najstarijega sina alabarhova. Filon zamoli Heroda da se zauzme kod Kaligule, ali on mu odgovori da se ne voli plesti u to.

Kaligula je ljubezno saslušao odaslanstvo, ali im ljuto zaprijetio, kako se je i nadao Herod. Rekao im da ne želi više slušati pripovijesti o vjerskoj toleranciji, što je obećao August. „Ja sam vaš bog i nema vam drugih bogova do mene".

Filon se okrene k drugim odaslanicima i reče im hebrejski: „Volim što smo došli; jer te su riječi svijesna hula na živoga Boga, i sad znamo pouzdano da će taj luđak jadno propasti". Na svu sreću ni jedan dvoranin nije razumijevao hebrejski.

Kaligula javi egipatskomu namjesniku, ako se Židovi i dalje ne budu pokoravali, da će on doći s vojskom i potamaniti ih. A alabarha i sve druge poglavice židovske kolonije pozatvara. Da nije, veli, alabarh svojta prijatelju njegovu Herodu Agripi, izgubio bi glavu i on i brat njegov Filon. Jedino je isposlovao Herod Židovima u Aleksandriji, da je egipatski namjesnik bio maknut i prognan na neki grčki otok.

Onda će reći Herod Kaliguli, kojemu je bila prazna blagajna: „Moram da vidim, mogu li ti u Palestini nabaviti štogod novaca. Nadam se da ćeš biti zadovoljan s mojim radom". Zapravo je bio uzrok taj, što su mu baš bili stigli iz Palestine glasovi, koji su ga jako uznemirili.

Kaligula je bio naložio da se njegov kip postavi u jerusalimskom hramu u svetište, gdje misle Židovi da prebiva Bog, pa i vrhovni svećenik ulazi onamo samo jedan put u godini. Dalje je naložio da se kip na svečane dane iznosi i da mu se napolju klanjaju i Židovi i koji nisu Židovi. Kad je to objavio novi namjesnik judejski, koji je naslijedio Poncija Pilata, nastadoše tolike bune da se je namjesnik morao skloniti u tabor izvan grada. Kaliguli stigoše te vijesti u Lyon. On se razbjesni i naloži novomu namjesniku sirijskomu, koji je naslijedio mojega prijatelja Vitelija, da s jakim silama sirijskim i rimskim uđe u Judeju i silom provede naredbu. Sirijski je namjesnik bio Publije Petronije, rimski ratnik staroga kova. Nije on gubio vremena, a kad je stigao do Akre, izvijesti listom o svojim nalozima vrhovnog svećenika i poglavice židovske. Međutim se upleo i Herod, premda je nastojao da se drži u pozadini, koliko je god mogao. Tajom obavijesti on vrhovnog svećenika, šta bi najbolje bilo da radi. Po njegovu savjetu budu judejski namjesnik i njegova posada poslani u Akru k Petroniju, a za njima izaslanstvo od desetak tisuća glavnih Židova, da se prituže, što im kane oskvrniti hram. Petronije im odvrati da ne zna govoriti o vjerskim stvarima. On je carev službenik i izvršit će njegove naloge, puklo kud puklo.

Oni mu odgovore: „Mi smo sluge našega Gospoda Boga i pokoravat ćemo se njegovim nalozima, puklo kud puklo".

Nikud nikamo. Petronije krene onda u Galileju. Po Herodovu savjetu nisu mu se usprotivili, no ako je i bilo vrijeme jesenskoj sjetvi, bile su njive nepoorane, a svi u žalobnoj odjeći i glave posuli pepelom. Trgovina i industrija zastali. K Petroniju ode u Samarsku Cezareju nova delega-

cija pod vodstvom Herodova brata Aristobula i ponovi opet da Židovi nemaju neprijateljskih namjera, ali ako on bude provodio carski nalog, nije bogobojažljivim Židovima stalo do života i zemlja će biti upropaštena. Petronije zapao u nepriliku. Htjede da zapita Herода za savjet, no on je bio razabrao da mu je nesiguran položaj i otputovao u Rim. Petronije je bio ratnik, koji nije zazirao da pogleda u lice i najljućemu neprijatelju, no šta bi uradio, kad ti časni starci dolaze, pružaju vratove i govore: „Poubijaj nas, ako te je volja, jer mi ne možemo gledati da bude huljen naš Bog i da živimo".

Izgovori im iskren govor da kao Rimljanin mora održati vjernost, na koju je prisegao caru, ali cijeni njihovu čvrstoću i suzdržavanje od svakog nasilja. Zna šta mu je dužnost kao namjesniku u Siriji, no kao čovječan i razborit čovjek vidi da zasad ne može izvršiti što mu je naloženo. Nije dostojno Rimljanina da ubija neoružane starce, jedino zato jer ne odustaju da slave svog djedovskog Boga. Pisat će ponovo Kaliguli i prikazati mu stvar što povoljnije. Sva je prilika da će ga Kaligula kazniti smrću, ali on je voljan žrtvovati i život, da spasi tolike tisuće marljivih, mirnih ljudi. No zato neka još danas uzmu obrađivati zemlju. Ako propuste to, nastat će glad, a zatim razbojstva i kuga. I kako je govorio, nagrnuli sa zapada olujni oblaci i udario pljusak. Nije bilo dosad obične jesenske kiše i gotovo joj je već i minulo vrijeme; zato se to držalo za izvanredno povoljno znamenje. Kiša je potrajala i cijela zemlja oživjela ponovo.

Petronije je održao riječ, obavijestio Kaligulu o židovskoj tvrdokornosti i zamolio ga da premisli svoju odluku. No još prije nego što je njegov list stigao u Rim, zauzeo se već za židovskog Boga Herod. Kaligula i on pozdravili se poslije dugog rastanka vrlo srdačno, a Herod mu donio velike sanduke pune zlata i dragulja i drugih dragocjenih stvari. Nešto je bilo iz njegove riznice, nešto iz Antipine, a jedan su mu dio, mislim, poklonili aleksandrijski Židovi. Herod pozove

Kaligulu na najsjajniju gozbu, što je ikad bila u Rimu. Služila se nečuvena slasna jela: velike pastete, nadjevene ševljim jezicima, divne kusne ribe, dovezene iz Indije, a za pečenje neka životinja, nalik na slona, ali dlakava i neke nepoznate vrste, koja se je našla u ledu zamrznutog jezera na Kavkazu te je u snijegu dovezena preko Armenije, Antiohije i Roda. Kaligula se zadivio veličanstvenoj gozbi i priznao da on ne bi znao nabaviti takav raskoš, sve kad bi i smogao. Piće je bilo isto tako slavno i Kaligula se tako razdragao da je rekao: „Zaišti mi, dragi Herode, što te volja, bit će tvoje". I ponovi: „Sve što zaišteš. Kunem se svojim božanstvom da ću ti dati".

Herod odgovori da je prezadovoljan i ne želi da tom gozbom stekne bilo kakvu milost Kaligulinu. No Kaligula je sve pijuckao iz kristalne čaše i navaljivao, ne želi li što naročito.

Herod odgovori: „Premilostivi i velikodušni i božanski Cezare, ne želim ništa i jedino se nadam da ti smijem služiti. No ti si već pročitao što mi je na pameti. Ništa ne izmiče tvojim bistrim očima. Želim zaista nešto, no kao dar, koji će biti na korist jedinomu tebi. Meni će biti nagrada, što sam ti bio savjetnik".

Kaliguli se uzbudila radoznalost. „Ne boj se zaiskati, Herode", reče. „Zar ti nisam prisegao da ću ti dati, i zar ja nisam bog svojoj riječi?"

„Meni je dakle jedina želja", odgovori Herod, „nemoj svoj kip postavljati u jerusalimski hram."

Nastade duga šutnja. Ja sam i sâm bio na toj historijskoj gozbi i ne pamtim da sam ikad u životu bio u takvoj nelagodi ili uzbuđenju kao sad, dok sam očekivao rezultat Herodove smionosti. Šta li će učiniti Kaligula? Zakleo se je svojim božanstvom da će iskazati milost, pred mnogo svjedoka: no kako bi mogao odustati od svoje odluke da ponizi tog židovskoga Boga, koji se jedini od svih bogova na svijetu još vazda protivi njemu?

Naposljetku progovori Kaligula, blago, gotovo molećivo, kao da želi Heroda izbaviti iz dileme: „Ne razumijem, premili Herode, zašto ti misliš da će mi biti na korist, ako iskažem tu milost".

Herod je bio još prije gozbe smislio sve do sitnica, te odgovori na oko ozbiljno: „Zato, Cezare, jer ne bi bilo nikako tebi na slavu, da svoj kip postaviš u jerusalimski hram. Baš naprotiv. Znaš li ti, kakav se kip sada nalazi u svetištu toga hrama, i kakvi se obredi izvršuju pred njim na blagdane? Ne znaš? Slušaj dakle i odmah ćeš razumjeti da je ono, što si držao za nevaljalsku tvrdoglavost mojih suvjernika, jedino poštena želja da ne uvrijede tvoje veličanstvo. Neobičan je, Cezare, židovski Bog. Opisan je kao neki protubog. U njemu je ukorijenjena protivnost kipovima, naročito veličanstvenim i dostojanstvenim kipovima grčkih bogova. Da bi se prikazala njegova mržnja na druga božanstva, odredio je da se u svetištu postavi velik, prost, smiješan kip magarčev. Dugih je ušiju, silnih zubi i s golemim spolnim udom, i svakog blagdana svećenici sramote taj kip ružnim čarolijama i kaljaju gadnim izmetinama, tako da smrdi sav hram. To je tajni obred. Koji nisu Židovi, ne pripuštaju se onamo, a Židovi ne smiju govoriti o tom, pod kaznom prokletstva. Osim toga se i stide. Sada razumiješ sve? Glavari se židovski boje da ne bi došlo do silnog nesporazuma, kad bi se tvoj kip postavio u hram, da ga ne bi ljuto pogrđivao prosti puk, misleći u svojoj revnosti da časti tebe. Sva je sreća, što sam ja tu i kazujem ti ono, što oni ne mogu da kažu. Ja sam Židov samo po materi i to me možda izbavlja od prokletstva. Bilo kako bilo, ja rizikujem tebi za volju".

Kaligula je sve to povjerovao, pa i mene je napolak uvjerila Herodova ozbiljnost. Kaligula reče samo: „Da su mi oni luđaci bili iskreni kao ti, premili Herode, minula bi bila sve nas velika smutnja. Misliš li da Petronije nije još izvršio moje naloge?"

„Tebi za volju mislim da nije", odgovori Herod.

Kaligula napiše dakle Petroniju kratko pismo: „Ako si već postavio moj kip u hram, kako sam naložio, neka ostane; ali nastoj da naoružani rimski vojnici pripaze na obrede. Ako nisi, raspusti vojsku i zaboravi na sve to. Po savjetu kralja Heroda Agripe stvorio sam zaključak da je taj hram nadasve nezgodno mjesto za moj posvećeni kip".

Taj se list mimoišao s Petronijevim listom. Kaligula se razbjesnio, što se on usuđuje da mu tako piše i odgovorio mu sa savjetom, neka se što prije ubije, dok ga nije kaznio tako da će se zgroziti svi budući vijeci.

No brod nastradao između Roda i Kipra i izgubio nekoliko dana, te još prije njega stigao u Cezareju glas o Kaligulinoj smrti. Petronije se gotovo požidovio, koliko mu je odlanulo.

S tim se svršava prvi dio historije Heroda Agripe, no čut ćete i drugo, kako budem dalje pisao svoju historiju.

TRIDESET I DRUGA GLAVA

Opet smo dakle tamo gdje me dva gardijska kaprala nose na ramenima po velikom dvorskom dvorištu, a njemački se bataljon zgrće oko mene i obriče mi svoju službu. Jedva jedvice spustili me kaprali, a četiri Nijemca donijela moju nosiljku i ja ušao. Rekoše mi da će me odnijeti u gardijsku kasarnu na drugom kraju grada, gdje ću biti sigurniji od atentata. Uzeo sam se opet opirati, a uto spazim kako se iza svjetine sija boja. Domahivala mi ruka u grimiznu rukavu. Rekoh vojnicima: „To je, mislim, kralj Herod Agripa. Ako bi da govori sa mnom, propustite ga odmah".

Kad su ubijali Kaligulu, nije Herod bio daleko. Pošao za nama iz teatra, no zadržao ga jedan zavjerenik, koji je tobože želio da bi se on za nešto zauzeo kod Kaligule. Tako Herod nije bio pri umorstvu. Koliko ga ja znam, a mislim da ga i znam, on bi zacijelo kakvom smicalicom i spasio Kaliguli život. A kad je sada došao k mrtvomu tijelu, iskazivao je Kaliguli zahvalnost, zagrlio ga, onako krvavog, odnio ga u palaču i položio na postelju. Poslao i po liječnike, kao da Kaligula nije zaista mrtav te bi još mogao ozdraviti. Zatim izišao na druga vrata i nagovorio glumca Mnestera da izgovori svoj čuveni govor. Onda doletio opet u palaču.

Prve su mu riječi bile: „Čestitam ti, Cezare, i da se dugo naužívao velikih časti, što su ti ih iskazali ovi junački vojnici, a ja stekao slavu da ti budem prvi saveznik!" Vojnici zakliktali na sav glas. Zatim on prišao k meni. stisnuo mi ruku i srdačno mi progovorio fenički. Nitko od vojnika nije razumijevao taj jezik, a ja sam ga znao od svojih istraživanja kartaške historije. Nije mi pustio da ga prekidam. „Slušaj, Klaudije. Ja znam šta ti je na duši. Znam da ti zapravo i ne želiš biti car, ali svima nama za volju, a i za volju tebi samomu, ne budi lud! Ne izmiči onomu, što ti bogovi daju po svojoj volji. Ja pogađam što ti misliš. Tebi je na pameti neka mahnita misao da prepustiš vlast senatu, čim te puste

vojnici. To bi bilo ludilo; to bi bio znak za građanski rat. Senat je stado ovaca, ali u njemu su tri četiri vuka, koji su pripravni da se pokolju za vlast onoga časa kad je ti odbaciš. Evo prvo Azijatika, da i ne spominjem Vinicija. Obojica su bila u zavjeri i po svoj će se prilici dati na kakav očajan posao, od straha da ne budu smaknuti. Vinicije misli već da je Cezar, jer je uzeo tvoju sinovicu Lezbiju. Ti si jedini razumljivi car za Rim, a za tobom će čvrsto stajati vojska. Ako ti zbog kakve nesklapne predrasude ne preuzmeš odgovornost, bit će to na potpunu propast. To je sve što ti velim. Razmisli i ohrabri se!" Onda se okrenuo i zaviknuo vojnicima: „Rimljani, čestitam i vama. Vi i niste mogli pametnije odabrati. U njega se možete sasvim uzdati kao što ste se uzdali u slavnog brata njegova Germanika. Ne dajte se zaluđivati od senata ili od kojega bilo vojskovođe. Stojte uz cara Klaudija i on će stajati uz vas. Najsigurnije mu je mjesto u vašoj kasarni. Ja sam ga upravo posavjetovao, neka dobro nagradi vašu vjernost". S tim riječima nestade njega.

Nosili su me u svoju kasarnu i nosači se izmjenjivali. Nijemci su ispred mene trčali i vikali. Sjedio sam omamljen; bio sam sabran, ali još nikad u životu ovako jadan prejadan. Kad je otišao Herod, činilo se opet da mi nema nikakve nade. Bili smo baš stigli na Svetu cestu podno palatinskog brežuljka, kad dojuriše izaslanici, da nas zaustave i prosvjeduju, što sam prisvojio vlast. Bila su to dva pučka tribuna. Ta je služba bila preostala iz republike, no August i dva njegova nasljednika i sami su uzeli taj naslov. Činilo se jasnim, htjedoše pokazati da iza njih stoji cio Rim.

Ti se tribuni nisu držali baš junački, kad smo se ustavili da pregovaramo s njima. Nazivali su me „Cezarom", a taj mi naslov nije pripadao, i rekli vrlo ponizno: „Oprosti nam, Cezare, no senat bi ti bio vrlo zahvalan, kad bi mu odmah došao: oni žele da doznaju tvoje namjere".

Bio sam voljan da odem, no gardisti nisu dopustili. Jedino su prezirali senat, a sad gdje su izabrali svoga cara,

odlučili su da ga ne puštaju s vida i da se protive svakomu pokušaju, ako bi senat htio uspostaviti republiku ili imenovati suparnika cara. Uzvikali se ljuto: „S puta! Kažite senatu, neka vodi svoju brigu, a mi ćemo svoju! Ne puštamo mi da nam bude ubijen i novi car". Ja se promolim iz nosiljke te ću reći: „Pozdravite senat i javite mu da se sad ne mogu odazvati prijaznomu pozivu njegovu. Vojnici su mi ponudili svoje gostoljublje u kasarni".

Tako krenusmo dalje. „Vojnici se uzvikali: „Naš je car čovjek od oka!" U kasarni su me pozdravili sa silnim oduševljenjem. Gardijska se je divizija sastojala od dvanaestak tisuća pješaka, a uz nju je bila još i konjica. Sada su me kao cara pozdravili nesamo vojnici, nego i časnici. Zahvaljujući obeshrabrio sam ih, rekao im da im ne mogu biti car, dok me ne proglasi za cara senat. Postupali su sa mnom sa štovanjem, na koje nisam bio naučen, ali sam im zapravo bio zarobljenik.

A ubijce, kad umakoše Nijemcima, dobjegli u Vinicijevu kuću. Tu su ih čekali zapovjednici triju gradskih bataljona, koji nisu učestvovali u zavjeri, ali su bili obećali da će svoje čete staviti na raspoloženje senatu, čim bude mrtav Kaligula i uspostavljena republika. Kasije navali da odmah ode tkogod te ubije Cezoniju i mene: prebliski smo srodnici Kaliguli, da bi ga smjeli preživjeti. Za taj se posao javi dragovoljno oficir Lupus, šurjak gardijskog zapovjednika. Ode on u palaču, s golim mačem u ruci prođe kroz puste odaje i dođe u carsku spavonicu, gdje je ležalo Kaligulino tijelo, krvavo i strahovito, kako ga je bio ostavio Herod. Uz krevet je sjedjela Cezonija, a na koljenima joj Druzila, jedinica Kaligulina. Kad je ušao Lupus, kukala je Cezonija: „Muže, muže moj, zašto me nisi poslušao!" A kad je smotrila njegov mač, uzgleda mu u lice i razabra da joj je kraj. Ispruži vrat i reče mu: „Ne šeprtlji kao što su šeprtljili drugi ubijce!" Nije bila plašljiva. Lupus udari i njoj odleti glava. Onda on uhvati djevojčicu, koja je poletjela k njemu, grizla

ga i grebla. Uhvati je za noge i tresne joj glavu o mramorni stup, da joj se istresao mozak. Nemilo je slušati kako je ubijeno dijete, no tko je znao Kaligulino čedo, i sam bi poželio da učini što i Lupus.

Lupus potraži onda mene, da dovrši svoj posao. No uto se već bilo započelo klicanje: „Živio car Klaudije", pa mu klonulo srce i on se polagano išuljao.

Na trgu nije svjetina znala, bi li derala grlo u čast ubijcama, ili urlala za njihovom krvlju. Raznio se glas da Kaligula i nije ubijen, nego je sam udesio tu podvalu i čeka samo da se oni naraduju, pa da onda otpočne opći pokolj. Prevladala opreznost i svijet se uzvikao lojalno: „Tražite ubijce! Da osvetimo smrt slavnoga Cezara!" No uto se popne na tribinu bivši konzul Azijatik, naočit čovjek, i zavikne: „Vi tražite ubijce. Tražim ih i ja, da im čestitam. Ne ludujte, ljudi Rimljani! Svi ste mrzili Kaligulu, pa kad je poginuo, slobodno ćete odahnuti opet. Idite svojim kućama i proslavite njegovu smrt vinom i pjesmama!"

A gradskim će četama reći: „Uzdamo se u vas, vojnici, da ćete održati mir. Senat je opet vrhovna vlast. Mi smo i opet republika. Slušajte senatske naloge!" Tako je svjetina u jedan mah preumila i uzela kliktati ubijcama i senatu i Azijatiku.

Zavjerenici, koji su bili senatori, krenuše iz Vinicijeve kuće u senat, kamo su konzuli bili brže sazvali sjednicu. Uto dotrči s Palatinskog brežuljka Lupus i javi da je garda proglasila mene za cara. Tako su mi oni po pučkim tribunima poslali onu pretljivu poruku. Drugi zavjerenici, gardijski oficiri, na čelu im Kasije, zauzeli onda citadelu na Kapitolu.

Volio bih da sam bio očevidac te historijske sjednice senatske, na koju su se zgrnuli nesamo senatori nego i mnogi vitezovi i drugi ljudi, kojima tu nije bilo posla. Čim je stigao glas da je zauzeta citadela, prijeđu svi iz senata u Jupiterov hram u blizini, gdje su mislili da su sigurniji. Kad su se udobno smjestili, počnu svi u jedan mah govoriti. Neki

se senatori uzvikali da treba sasvim zatrti spomen o Cezarima, razbiti im kipove i razrušiti hramove. Konzuli se digli i zaiskali da bude red. „Jedno po jedno, gospodo, jedno po jedno!" Pozovu nekoga senatora Sencija da govori, jer on je imao uvijek u glavi pripravljen govor, a bio je grlat i uvjerljiv govornik.

Sencije progovori: „Gospodo, to se gotovo i ne može vjerovati! Shvaćate li vi da smo napokon slobodni i nismo više robovi tiranskog ludila? Ah, uvjeren sam da vam srca kucaju snažno i ponosito kao i meni, no tko bi se usudio proricati, koliko će potrajati to blaženo stanje? No radujmo se dok možemo i budimo zadovoljni! Ima gotovo sto godina kako se je u ovom starinskom i slavnom gradu smjelo izjavljivati: „Mi smo slobodni!" Kako su sretni nemoćni starci, koji na koncu svog dugog života, provedenog u robovanju, mogu danas izdahnuti posljednji dah sa slatkim riječima: „Mi smo slobodni!" Kolika je pouka i mladim ljudima, koji slobodi znaju samo ime, da saznaju i šta ona znači, kad čuju sveopći klik: „Mi smo slobodni!" No valja nam pamtiti, gospodo, da jedino vrlina može očuvati slobodu. Prvi nam je tiran bio Julije Cezar. Od vremena njegove vladavine nema nevolje, koju mi nismo pretrpjeli. Jer iza njega su bivali sve gori carevi, koji su odabirani da nam vladaju. Svaki je za nasljednika postavljao čovjeka, koji je još gori od njega. Ti su carevi s pakosnom mržnjom mrzili vrlinu. Najgori je od njih bio taj Gaius Caligula — duša mu se namučila mukâ! — neprijatelj i ljudima i bogovima. No sada smo mi slobodni. Opet je ovo dom slobodne riječi i slobodnog raspravljanja. Priznajmo, bili smo strašljivci, živjeli smo kao robovi. Gospodo, iskažimo najveće časti što možemo ubijcama tirana, naročito Kasiju Hereji, koji je bio prvi pokretač junačkoga djela. Neka mu ime bude slavnije nego i Brutu, koji je ubio Julija Cezara, ili Kasijevu imenjaku, jer Bruto i Kasije su svojim djelom otpočeli građanski rat, koji je državu strovalio u najveće poniženje i nevolju. A djelo Ka-

sija Hereje ne može dovesti do tolike nesreće. On se je kao čestit Rimljanin stavio senatu na raspoloženje i obdario nas darom dragocjene slobode, koja nam je bila žalibože uskraćivana toliko dugo".

Tomu djetinjastomu govoru odobravali su na sav glas. Nitko nije pazio na to da je Sencije bio jedan od najzloglasnijih ulizica Kaligulinih i stekao zato nadimak „psetance nakrilče". No senator, koji je sjedio uz njega, spazi odjednom da mu je na prstu zlatan prsten s velikom kamejom, Kaligulinom glavom. I taj je senator bio Kaligulino psetance nakrilče, ali poželio da se iskaže republikanskom krepošću te strgnuo Senciju prsten s prsta i udario ga o pod. Svi se zgrnuli i razgazili prsten u komadiće. Tu odlučnu scenu prekide ulazak Kasija Hereje. Uz njega su bili Akvila, „Tigar", još dva oficira, koji su bili među ubijcama, i Lupus. Kasije nije ni pogledao senatore i vitezove, koji su kliktali, nego se uputio ravno k dvojici konzula i pozdravio. „Kakva je lozinka danas?" zapita. Razdraganim senatorima bio je to najblaženiji čas u životu. Za republike su konzuli bili glavni zapovjednici vojnih sila, kad ne bi baš bilo diktatora, koji je bio nad njima; no preko osamdeset godina već nisu konzuli izdavali dnevnu lozinku. Stariji konzul, također bivše psetance nakrilče, naduhne se i odgovori: „Lozinka je *sloboda*".

Tek za deset se minuta smirilo kliktanje i opet se začuo konzulov glas. Ponešto uzbuđen javi on da su se vratili izaslanici, kojima sam rekao da se ne mogu odazvati njihovu pozivu, i objasnio im da sam silom odveden u kasarnu. U klupama nastade opet zaprepašćenje i zabuna, zatim burna rasprava, te se po savjetu moga prijatelja Vitelija stvori zaključak da pozovu kralja Heroda Agripu. Stranac je, ali u bliskom dodiru s političkim strujama u Rimu, a vrlo ugledan i na Zapadu i na Istoku, pa bi ih mogao zgodno posavjetovati. Netko naglasi još da Herod ima velikog utjecaja na mene, carska ga garda štuje, a bio je i uvijek sklon se-

natu, u kojem ima mnogo ličnih prijatelja. Poslali dakle glasnika k Herodu, da što prije dođe. Ja mislim da je Herod sâm i udesio to pozivanje. Došao je, sav namirisan istočnjačkim mirisom, pačulijem, o kojem su zbijali vazda šale da taj miris neodoljivo djeluje na Kipru. Kaligula mu je zato i govorio: „Herode, stari ženske robe, kako ti izdaješ svoje bračne tajne!" Kad je došao u hram, začudio se tobože, kad je čuo da sam ja proglašen za cara, pa uzeo nadugo uvjeravati da je on sasvim nepristran u rimskoj politici. On je samo saveznik kralj i vjeran prijatelj rimski, i to će ostati, ma kakva bila vladavina. „Uza sve to", reći će, „kad se čini da vama treba moj savjet, govorit ću iskreno. Republikanska mi se vladavina čini u nekom pogledu vrlo vrijednom. To bih isto rekao i o blagoj monarhiji. Po mojem mišljenju ne može nitko naprečac presuditi da je jedan vladavinski oblik bolji od drugoga. Kakva vladavina pristaje narodu, stoji do njegove ćudi, do sposobnosti onoga koji vlada, ili onih koji vladaju, do geografskog prostranstva te države, i tako dalje. Ustanoviti se može samo jedno opće pravilo, a to je: bila vladavina demokratska, plutokratska, aristokratska ili autokratska, ne vrijedi ona pametnu čovjeku ni pišljiva boba, ako se ne upire na vjernu potporu vojnih sila. Zato, gospodo, prije nego bih vam ponudio praktičan savjet, moram da vas zapitam: *je li uz vas vojska?*"

Vinicije skoči da mu odgovori. „Kralju Herode", zaviče, „gradski su bataljoni vjerni do jednog čovjeka. Evo njihovih zapovjednika među nama. Mi imamo oružja i novaca, i možemo plaćati i druge čete, koje budemo dizali. Ima nas mnogo, koji ćemo s drage volje osloboditi svoje robove, ako se budu borili za republiku".

Herod pokrije ostentativno usta, neka vide kako nastoji da se ne nasmije. „Prijatelju Vinicije", reći će on, „ja mislim: *nemojte to pokušati!* Kako će se protiv garde, protiv najboljih četa u državi i držati vaši vratari, pekari i sluge iz kupaka? Spominjem gardu, jer da je ona uz vas, vi biste

to jamačno i kazali. Vi mi, gospodo, velite da je garda proglasila za cara moga prijatelja Tiberija Klaudija Druza Nerona Germanika, bivšega konzula, ali nije vas zapitala najprije za pristanak. A ja sudim, garda se je ponešto skanjivala, bi li mu dopustila da se odazove vašemu pozivu. No taj je poziv i potekao samo od dvojice trojice senatora. Da mu se sad pošlje drugo odaslanstvo, s doličnim ugledom, možda bi ga oficiri posavjetovali da mu iskaže štovanje, što ono zaslužuje. Neka mu se pošlju opet ona dva ista pučka tribuna, a ako želite, otići ću i ja s njima i pomoći ih, na sasvim nesebičan način, razumije se. Mislim da imam prilično utjecaja na moga prijatelja Tiberija Klaudija, kojega znam od djetinjstva, a i na oficire, kojima sam česti gost za stolom. Stalo mi je do vašeg dobrog mišljenja, i da ću znati da zadovoljim sve kojih se tiče".

Dok sam ja dakle oko četiri sata popodne sjedio u oficirskoj blagovaonici za dugo odgađanim objedom, pod šutljivom, pomnom ali smjernom paskom mojih drugova, uđe jedan kapetan i javi da je došlo senatsko odaslanstvo, a kralj Herod Agripa, koji je također tu, želi da se najprije nasamo razgovori sa mnom.

Herod uđe, pozdravi sve pukovnike po imenu, potapša jednog dvojicu po leđima, a onda pristupi k meni i smjerno mi se pokloni. „Bih li, Cezare, mogao s tobom govoriti nasamo?" zapita cereći se.

Smelo me, što me naziva Cezarom, te mu rekoh, neka me zove pravim imenom.

„Pa ako *ti nisi* Cezar, ne znam, tko bi drugi i bio", odgovori Herod i sva se soba nasmije s njim. On se okrene. „Junaci prijatelji, hvala vam. No da ste bili sad popodne na senatskoj sjednici, nasmijali bi se uistinu. Otkad živim, nisam vidio takvu rulju zaslijepljenih zanesenjaka. Znate li šta oni misle? Da će s vama zapodjeti građanski rat, uz puku pomoć gradskih bataljona, možda jednog ili dvojice noćnih stražara i njihovih kućanskih robova, premaskiranih u vojnike, pod

zapovjedništvom kojega gladijatora iz amfiteatra! To je divota, je li? Mogu pred svima vama reći, što sam došao da kažem caru. Poslali su mu sad odaslanstvo pučkih tribuna, jer od njih se nitko ne usuđuje: mole cara da se pokori senatskomu autoritetu, a ako se ne pokori, prisilit će ga. Šta sudite *o tom?* Došao sam s njima, jer sam obećao senatu da ću cara nesebično posavjetovati s nekoliko riječi. Sada ću da održim riječ". Opet se oštro okrene i obrati se k meni: „Cezare, moj ti je savjet, budi krut s njima! Zgazi crve, da se previjaju!"

Ja ću mu uporno: „Prijatelju, kralju Herode, ti si, čini mi se, zaboravio da sam ja Rimljanin, pa da i carska vlast zavisi po ustavu od senata. Ako mi senat šalje poruku, na koju mogu odgovoriti uljudno i pokorno, svakako ću to i učiniti".

„Radi kako te volja", odgovori Herod i sleže ramenima, „no zato ne će oni bolje postupati s tobom. Po ustavu, je li? Klanjam se dabogme tvojemu historičarskomu autoritetu, no ima li riječ „ustav" danas još ikakvog praktičnog značenja?"

Zatim budu u sobu puštena dva pučka tribuna. Oni ponoviše u mehaničnom i neuvjerljivom duetu, što im je odredio senat. Senat želi da ne činim nikakvo nasilje, nego da se bez daljeg skanjivanja pokorim njegovoj vlasti. Sjećali su me, kakvim smo opasnostima izmakli i oni i ja za pokojnoga cara, i molili me da ne činim ništa, što bi prouzrokovalo novih nevolja. Ako se odreknem vlasti, što mi je protiv ustava data, obećava mi senat najviše časti, što ih može dati slobodan narod. No ako se ludo usprotivim, poslat će na mene gradske čete, pa kad me uhvate, nema mi smilovanja.

Oficiri, koji su se bili okupili oko pučkih tribuna, gledali su ih takvim pretljivim očima i tako su gunđali, da su oni brže izjavili da samo ponavljaju ono, što im je odredio senat, a oni me lično žele uvjeriti da sam ja po njihovu sudu jedini čovjek, koji bi bio sposoban da vlada carevi-

nom. Zatim rekoše: „A konzuli šalju po nama još jednu poruku, ako ti se ne bi milila ona prva".

Bio sam radoznao, kakva bi bila ta poruka.

„Cezare", odgovore oni, „naložili su nam da ti kažemo, ako ti *želiš* monarhiju, da je moraš prihvatiti za dar od senata, a ne od garde".

Nasmijao sam se grohotom, pa ću zapitati: „Je li to sve, ili ima još i treća poruka, ako mi se ne bude milila druga?"

„Nema ništa više, Cezare", odgovoriše ponizno.

„Dobro", rekoh, vazda još razdragan, „recite senatu, ja mu ne zamjeram, što ne želi opet cara. Posljednji car nije nekako imao dara da omili narodu. No u drugu ruku, garda hoće silom da me postavi za cara, a oficiri su mi već prisegli vjernost i prisilili me da prihvatim — šta dakle mogu? Javite senatu moj smjerni pozdrav i recite im da ne ću učiniti ništa protiv ustava", — tu sam prkosno pogledao Heroda, — „i neka se uzdaju u mene da ih ne ću prevariti. Priznajem njihov autoritet, ali se ne mogu protiviti željama mojih vojničkih savjetnika".

Tako budu otpravljeni pučki tribuni, blaženi što su iznijeli žive glave. Herod će reći: „Sve je to pravo, no bolje bi bio učinio, da si govorio odlučno, kako sam ti posavjetovao. Ti samo zatežeš".

Kad je otišao Herod, rekoše mi pukovnici kako se nadaju da ću svakomu gardistu isplatiti, za nagradu pri mojem nastupu na prijestolje, po sto i pedeset zlatnika, a po pet stotina svakomu kapetanu. A pukovnicima da platim po volji. „Hoćete li biti zadovoljni po deset tisuća svakomu?" našalim se. Složili smo se na dvije tisuće svakomu. Onda me zamole da koga od njih imenujem za zapovjednika. „Birajte koga vas volja", rekoh ravnodušno, i oni odaberu Rufrija Polija, najstarijega pukovnika. Iza toga mi vojnici prisegoše vjernost, a to je potrajalo nekoliko sati.

Kad je senat dobio moju poruku, odgodi se do ponoći, a predložio je to Sencije i uz njega pristao onaj senator,

što mu je skinuo prsten. Čim se to zaključilo, požurili se senatori svojim kućama, spakovali malo stvari i umakli na svoja imanja. Nastala ponoć, okupio se senat, ali se bio jako prorijedio. Jedva i stotina senatora, a i oni u stravi. No bili su prisutni oficiri gradskih bataljona i odmah otresito zaiskali da im senat da cara. To je Rimu jedina nada, rekoše.

Herod je imao pravo: prvi se za cara ponudio Vinicije. Malo je imao pristaša, a konzuli ga nisu ni predložili. Kako je prorekao Herod, iskočio onda kao kandidat Azijatik. No Vinicije ustade i zapita, drži li itko da je taj prijedlog ozbiljan. Zapodjela se tučnjava i Vinicijanu razbili nos. Konzuli s teškom mukom uspostavili red. Onda stiže glas da su se noćni stražari i mornari pridružili gardi, pa i gladijatori; tako i Vinicije i Azijatik povukoše svoje kandidature. Skupština se razbila u male gomilice, koje su plašljivo šaputale. O svanuću uđoše Kasije Hereja, Akvila, Lupus i Tigar. Kasije poče razglabati o sjajnoj obnovi republike, ali mu odgovoriše ljuti uzvici oficirski:

„Smetni, Kasije, republiku s pameti! Mi hoćemo cara, pa ako nam konzuli ne pribave zgodna i dobra cara, pridružit ćemo se Klaudiju."

Jedan će konzul reći uzbuđen, pogledom tražeći od Kasija pomoći: „Ne, nismo mi još ništa odlučili da imenujemo cara. Jednoglasan nam je zaključak da se obnovi republika. Nije Kasije ubio Kaligulu samo da se promijeni car, — je li, Kasije? — nego da nam vrati stare sloboštine".

Kasije skoči na noge, sav blijed od bjesnila, i zaviče: „Rimljani, ne ću ja da trpim novog cara. Ako bude imenovan nov car, ne ću se skanjivati da mu učinim isto što i Gaju Kaliguli".

„Ne govori besmislicu!" rekoše mu oficiri. „Ne zamjeravamo mi caru, ako je dobar čovjek. Svima nam je bilo dobro pod Augustom."

Kasije odvrati: „*Ja* ću vam dakle dati dobra cara —

Eutiha". Eutih je bio jedan od Kaligulinih „izvidnika", najbolji vozač na bojnim kolima u Rimu.

Jedan se pukovnik naceri: „Ti se razmećeš, Kasije, ali se ipak bojiš Klaudija. Priznaj!"

„*Ja* se bojim Klaudija?" zaviče Kasije. „Ako mi senat rekne, da odem u kasarnu i donesem njegovu glavu, učinit ću s drage volje. Na čudo mi je kako vi, pošto vam je četiri godine vladao luđak, hoćete da predate vlast idiotu."

No Kasije nije mogao uvjeriti oficire. Bez ijedne su riječi izišli iz senata, okupili na forumu čete svoje pod zastavama i odmarširali u kasarnu, da mi prisegnu vjernost. Senat, ili što je preostalo od senata, bio je sad ostavljen sâm i bez zaštite. Svatko počeo prigovarati svojim susjedima i nestalo sve tobožnje odanosti republikanstvu. Da se je samo jedan jedini čovjek pokazao srčanim, ne bih se toliko stidio za svoju zemlju. Odavno sam ja već bio sumnjao o herojskim legendama starog Rima, kako ih pripovijeda povjesničar Livije. Bio je on dabogme izvrstan pisac. Pisao je zato da ljude navede na vrlinu. Ali nije imao osobita uspjeha.

Sada se posvađali i Kasije, Lupus i Tigar. Tigar se zakleo da se volije ubiti nego da mene pozdravi kao cara i da gleda kako se vraća ropstvo.

Kasije će reći: „Vi ne znate što govorite; nije još vrijeme da se govori ovako".

Tigar zaviče srdit: „Zar i ti, Kasije Herejo? Zar bi da nas iznevjeriš sada? Mislim da ti je stalo do žive glave".

„Nije stalo jedino luđaku", odgovori Kasije. „No možda će se Klaudije ipak odreći carevanja. Dovoljan je on idiot za sve."

Međutim se razišao senat. Kad se je Kasije ogledao i vidio da su sami, prasne u smijeh: „Ludo je da se mi jedini svađamo. Hajdemo na doručak!"

I ja sam bio za doručkom, pošto sam bio odspavao samo jedan sat, kad mi bude javljeno da su konzuli i kruti republikanci, koji su bili na ponoćnoj sjednici, došli da mi se

poklone i čestitaju. Pukovnici su uživali i podrugivali se: „Došli su prerano, neka pričekaju!" Onako neispavan lako sam se uzrujavao, te rekoh da ih nisam voljan primiti, jer volim ljude, koji se drže svoga mišljenja. Nastojao sam da senatore smetnem s pameti te sam nastavio doručak. Ali im spasio živote Herod, koji se je tih kobnih dana, čini se, nalazio u isti mah svuda. Pijani Nijemci gotovo ih pobili, a oni popadali na koljena, vapeći za milost. Garda se nije miješala, i Herod se morao poslužiti mojim imenom, da opameti Nijemce. Kad je sklonio senatore na sigurno mjesto, uđe on u blagovaonicu te će podrugljivim glasom: „Oprosti, Cezare, nisam se nadao da ćeš tako ozbiljno prihvatiti moj savjet da zgaziš senat. Treba da budeš prijazniji s jadnicima. Ako ih stigne nevolja, gdje ćeš pokupiti tako divno pokornu rulju?"

Sve mi je teže bivalo da održavam svoje republikansko uvjerenje. I jest smiješan položaj, — ja, jedini antimonarhist, moram da postupam kao monarh! Po Herodovu sam savjetu pozvao senat u palaču. Oficiri me nisu priječili da odem iz kasarne. Otpratila me cijela gardijska divizija, devet bataljona kao prethodnica, tri kao zalaznica, za njima druge čete, a sprijeda dvorska garda. Onda se zgodila neprilična zgoda. Kasije i Tigar pridružili se povorci i stupili na čelo dvorskoj gardi, a Lupus između njih. Ja to nisam znao, jer prednje su čete bile odmakle iz vidika s moje nosiljke. Dvorska garda, naučena da se pokorava Kasiju i Tigru, mislila je da oni rade po nalogu novog gardijskog zapovjednika, Rufrija, premda je Rufrije bio poručio njima dvojici da su skinuti sa zapovjedništva. Gledaoci su bili zavarani, a kad su shvatili da oni rade samovoljno i nepokorno, zbunili se. Jedan pučki tribun dotrči i javi mi to. Nisam znao, šta bih rekao ili uradio. Ali nisam mogao trpjeti taj prkos.

Kad sam došao u palaču, zapitam Heroda i Vitelija i Rufrija i Mesalinu, šta bih učinio. Rekoh da ne mogu Kasiju pokuditi ubijstvo, jer Kaligula je nebrojeno puta izazi-

vao na umorstvo. Kad bih znao da je Kasije ubio Kaligulu radi onakvih uzvišenih razloga kao što su bili zanijeli drugoga Bruta, bio bih voljan da mu oprostim. No kakvi su mu uistinu bili razlozi?

Govorili su Rufrije, Vitelije i Mesalina, a Herod će zapitati: „A zar ti zaboravljaš kako je Kasije poslao Lupusa da ubije i tebe i Mesalinu? Ako ga oslobodiš, mislit će Rim da ga se bojiš".

Poslao sam po Kasija i rekao mu: „Kasije Herejo, ti si čovjek navikao da slušaš naloge. Bilo tebi ili ne bilo milo, ja sam sada tvoj glavar. Moja je odluka ovakva: Da si ti, kao Bruto, ubio tirana radi općeg dobra, odobrio bih ti. No ti si smislio ubijstvo radi lične osvetljivosti. Ti si poslao Lupusa da umori Cezoniju i moju ženu Mesalinu a i mene. Zato ti ne dopuštam povlasticu da se ubiješ sam. Trebalo bi da te smaknem kao prostog zločinca. Žao mi je da učinim to, vjeruj. Ti si me pred senatom nazvao idiotom. Bio ja glup ili ne bio, hoću da ti iskažem čast za veliku tvoju službu Rimu. Ti si poslije Varova poraza obranio mostove na Rajni, tebe je moj dragi brat poslao s pismom k meni. Ni riječi ne govorim više. Zbogom".

Kasije pozdravi bez ijedne riječi i ode u smrt. Naložio sam da bude smaknut i Lupus. Tigru, Akvili, Viniciju i drugim ubijcama nisam se svetio. Oni su se okoristili amnestijom, koju sam odmah proglasio. No Tigar je bio čovjek od riječi. Bio se je zakleo Kasiju i Lupusu da volije umrijeti nego mene pozdraviti kao cara, te se junački ubio prije nego što je zapaljena bila njihova lomača, i tako mu spalili tijelo zajedno s njima.

TRIDESET I TREĆA GLAVA

Trebalo je još toliko posla, da se raščisti zbrka, koju je Kaligula ostavio za sobom, iza loše vladavine gotovo četiriju godina, da mi se još i danas vrti glava, kad mislim na to. Tom sam potpunom zbrkom najviše i pravdao pred samim sobom, zašto nisam uradio ono, što sam kanio, to jest, nisam se odrekao vlasti, kad se je sleglo uzbuđenje radi Kaligulina umorstva. Nisam znao nikoga u Rimu, osim mene, tko bi imao strpljivosti, sve kad bi i imao autoriteta, da se prihvati teškog i nezahvalnog posla čišćenja. Po čistoj savjesti svojoj nisam mogao konzulima predati odgovornost. Konzuli, pa i najbolji među njima, ne znaju provoditi postepenu obnovu, koja traje dulje od pet ili deset godina. Oni ne znaju misliti na dulje vrijeme od dvanaest mjeseci, koliko su u službi. Ili idu za brzim sjajnim uspjesima i rade prenaglo, ili i ne rade ništa. To je bio posao za diktatora, koji je imenovan na niz godina. No kad bi se i našao sposoban diktator, bi li mu mogli vjerovati da ne će uzeti Cezarovo ime i pretvoriti se u despota?

Sjećao sam se s nemilom zavišću kako je krasan čist početak bio dosuđen Kaliguli: puna državna i privatna blagajna, sposobni i pouzdani savjetnici, sklonost cijeloga naroda. Između mnogih zala bilo je dakle najbolje da ostanem na vlasti, barem na neko vrijeme, nadajući se da ću što prije biti zamijenjen. U sebe sam se mogao pouzdati jače nego u druge. Uredit ću nekako prilike, a zatim ću dokazati da su moja republikanska načela uistinu načela, a nisu brbljarija kao u Sencija i sličnih ljudi. Dotle ću biti car necar, koliko budem mogao. No odmah iskrslo pitanje, kakve ću naslove dopustiti da mi za to vrijeme daju. Odlučio sam da prihvatim što je potrebno. A pomoćnikâ ću naći, po svoj prilici, među Grcima i rimskim poslovnim ljudima, prije nego među senatorima. Ima zgodna latinska poslovica: „Olera olla legit", to jest: lonac skuplja zelje.

Senat je želio da mi da sve časne naslove mojih prethodnika, samo da pokaže kako žali svoju republikansku revnost. Prihvatio sam jedino ime Cezar, na koje sam imao neko pravo, jer sam od njihove krvi po mojoj baki Oktaviji, Augustovoj sestri, a pravih Cezara nije bilo više. Prihvatio sam i naslov pučkoga tribuna, jer tako je moja osoba postala nepovrediva i stekao sam veto u senatu. Nepovredivost mi je bila važna, jer sam kanio da poništim sve zakone i odredbe, koje kažnjavaju veleizdaju, počinjenu protiv cara. Odbio sam naslov oca otadžbine i naslov Augusta, izvrgao sam smijehu pokušaje da mi se odrede božanske časti, a javio sam senatu i to da ne želim biti nazivan „carem", dok još nisam poveo vojsku, da steknem taj naslov.

Taj im je list toliko ugodio, da su mi odredili tri zlatna kipa. Ja sam uložio veto. No dopustio sam da mi se postavi jedan srebrn kip, i to šupalj, a druga dva od bronce ili mramora. Prihvatio sam ta tri kipa zato, jer Rim je bio toliko pun kipova, da je svejedno, bila ili ne bila ta tri kipa još. A i zanimalo me je da sjedim zaista dobromu kiparu, sada gdje su najbolji kipari na svijetu bili u mojoj službi.

Senat odluči i to da Kaliguli poništi svaku čast. Zaključiše da dan njegova umorstva bude proglašen za svečani narodni zahvalni dan. Ja sam uložio veto, no poništio Kaliguline odredbe o božanskim častima, što su se imale iskazivati njemu i božici Panteji, kako je prozvao moju siroticu sinovicu Druzilu, koju je umorio, a dalje nisam ništa činio protiv njegove uspomene. Šutnja o njemu bila je najbolja politika. Herod me podsjetio da Kaligula nije nikakvo beščašće bacio na spomen Tiberijev, premda je imao temeljita razloga da ga mrzi; jedino mu nije iskazivao božanske časti i ostavio nedovršen slavoluk, koji mu je bio određen.

„No šta bih uradio s Kaligulinim kipovima?" zapitat ću.

„To ti je prosta stvar", odgovori Herod. „Neka ih gradski noćni stražari u dva sata u noći, kad svi spavaju, pokupe i donesu ovamo u palaču. Kad se Rim probudi, vidjet će

da su dupke i podnožja prazna, ili su tamo opet kipovi, koji su bili uklonjeni, da bude mjesta ovima".

Po Herodovu savjetu uspostavio sam kipove stranih bogova, kojima je Kaligula poskidao glave i nadomjestio svojom glavom, a one kipove, koje je on digao sebi od dragocjenih metala, dao sam razbiti, rastopiti i prekovati u novac. Godilo mi je taštini, kad sam svoj lik ugledao na novcu. Ne može mi radi toga biti pokude, jer takva se je čast i u republici iskazivala odličnim ljudima. No likovi na novcu razočaravaju uvijek, jer su izrađeni u profilu, a nitko ne zna svoj profil, nego samo cijelo lice iz ogledala. Kad sam dakle vidio svoj lik na novcu, rasrdio sam se i zapitao, kane li da mi prave karikaturu. Uvrijedila me mala glava s izmučenim licem, nasađena na dug vrat, i s jabučicom, koja iskakuje kao druga brada. No Mesalina reče: „Takav ti i jesi, dragi moj, zapravo su ti i polaskali".

„Zar ti možeš ljubiti ovakvog čovjeka?" zapitam.

Ona se zaklela da joj nema dražeg lica na svijetu.

Osim Kaligulinih zlatnih kipova bilo je još zlatnih i srebrnih stvari u palači i na drugim mjestima. Sve se to uklonilo i rastopilo. U Kaligulinoj sam spavaonici našao Livijinu škatulju s otrovima. Ponio sam je u Ostiju i milju od obale bacio u more. Za minutu dvije javile se na moru tisuće mrtvih riba.

Pod Kaligulinim sam uzglavljem našao njegove dvije zloglasne knjige: na jednoj je bio naslikan krvav mač, a na drugoj krvav bodež. Za Kaligulom je te dvije knjige nosio uvijek jedan slobodnjak, pa bi mu Kaligula govorio: „ovo ime zapiši pod bodež", ili: „zapiši mu ime pod mač". Mač je bio za one, koje će smaknuti, a bodež za one, koje će pozvati da se ubiju sami. Posljednja imena u knjizi s bodežem bili su Vinicije, Azijatik, Kasije Hereja i Tiberije Klaudije — ja. Knjige sam spalio, a slobodnjaka smaknuo. Kako se dokazalo, prijetio je on senatorima i vitezovima da će ih zapisati, ako se ne otkupe silnim novcem.

To je potaklo i pitanje, čija je naredba dovoljna da čovjek bude smaknut. Obnovio sam zato navadu, koja je bila otpočeta za Augusta i Livije, da se odmah zapisuju sve odluke i odredbe. Tko se nije mogao iskazati spisom, potpisanim od mene, nije bio ovlašten da išta učini. Takvu su praksu uveli prama svojim nižima i ministri moji. Svi, koji su dolazili u palaču s molbama, morali su imati napisane molbenice.

Da pripovijedam i o mojim ministrima. Za Tiberijeve i Kaliguline vladavine bila je uprava dopala u ruke slobodnjacima. Konzuli i gradski činovnici, ako su i bili nezavisni upravnici i odgovorni jedino senatu, morali su se pokoravati uputama, koje su im u carevo ime dolazile od tih državnih sekretara, pa je konzulski i činovnički potpis bio većinom puka formalnost, i oni nisu o upravnim poslovima znali ni izdaleka ono, što su znali sekretari. Osim toga su sekretari smislili još i novo pismo, puno kratica i hieroglifa, koje nije znao čitati nitko do njih. Znao sam da se ne može naglo provesti promjena, te sam potvrdio one slobodnjake, koje je imenovao Kaligula, a bili su sposobni. Zadržao sam Kalista za ličnu i državnu blagajnu, s kojom je Kaligula postupao kao i s ličnom. Proširio sam mu vlast na istragu u svim državnim finansijskim pitanjima. Zadržao sam Mirona, državnog sekretara, i Posida, vojnog blagajnika u Harpokru imenovao za sve poslove, koji se tiču igara i zabava; a Amfeja za građanski popis. Miron me je pratio, kad sam kuda odlazio, te primao poruke i molbe, što su mi se predavale. Ministri su mi bili još Palas za ličnu blagajnu, brat njegov Feliks za vanjske poslove, Kalon za skladišta, a njegov sin Narcis za kućanske poslove i privatno dopisivanje. Polibije mi je bio vjerski sekretar, jer ja sam bio vrhovni svećenik, a trebalo je i da me pomaže u historijskom radu, ako ugrabim vremena. Sve sam ih nastanio u novoj palači, a uklonio rulju gladijatora, glumaca, opsjenara i drugih čankoliza, koje je tamo bio smjestio Kaligula.

Mesalini, koja mi je pomagala u tim ministarskim ime-

novanjima, priznadoh da je ponešto otupjela moja oštra republikanska gorljivost: svaki sam dan osjećao sve veću simpatiju i štovanje za Augusta. A i štovanje za baku Liviju, ako je lično i nisam volio. Ona je zaista bila divan metodičan um, i ja bih nadasve bio zadovoljan sa samim sobom, kad bih prije uspostave republike mogao vladavinski sistem urediti makar i napolak onako kako je radio za nje i za Augusta. Mesalina mi se smješkajući ponudi da će ona odigrati Livijinu ulogu, ako se ja prihvatim Augustove. „Absit omen!“ kliknuh. Ona mi odgovori da zaista ima nešto Livijina dara, poznaje ljudske karaktere. Ako joj pustim slobodu, ona će mi pomoći u društvenim pitanjima i skinuti mi s vrata brigu za javni moral. Silno sam ljubio Mesalinu, ali sam se skanjivao, bih li joj dopustio da preuzme toliku odgovornost. Molila me je, neka joj dopustim da mi predoči jači dokaz svoje sposobnosti. Posavjetovala mi da zajedno pregledamo senatorski popis: ona će mi reći, koji po njenu mišljenju treba da ostanu u popisu. Zaiskao sam popis te ga uzesmo prolaziti. Moram priznati da sam se začudio, kako ona potanko zna sposobnosti i karaktere i privatne i javne zgode prvih dvadesetak senatora. Pošto smo se po Kalistu obavijestili o nekim senatorima, kakve su im imućtvene prilike, te duševna i moralna svojstva, uklonili smo jednu trećinu imena i nadomjestili ih najvaljanijim vitezovima i prijašnjim senatorima, koje je Kaligula bio izbrisao radi tričavih razloga. Jedan od onih, koje sam ja maknuo, bio je Sencije. Morao sam ga ukloniti nesamo zbog ludoga govora njegova u senatu, nego i zbog kasnije kukavštine. Drugi je bio Vitelije, no on me je uvjeravao da je odletio samo zato da Mesalinu skloni na sigurno mjesto, pa sam mu oprostio. Zbacio sam još jednog od odličnih senatora, Kaligulina konja Incitata, koji je trebao postati i konzul. Javio sam senatu da nemam prigovora ličnoj moralnosti toga senatora a ni njegovoj sposobnosti za posao, koji mu je dosad bio namijenjen, ali on nema više potrebne imućtvene kvalifika-

cije, jer sam mu dokinuo plaću, koju mu je bio odredio Kaligula uz dnevne obroke kavalerijskoga konja, otpustio njegove konjušare i smjestio ga u običnu staju, gdje mu jasle nisu od slonove kosti, nego drvene, a zidovi su okrečeni, nisu islikani freskama. Ali nisam ga odvojio od žene njegove, kobile Penelope.

Herod me je neprestano opominjao, neka se čuvam umorstva, jer mi je revizija senatorskih i kasnije viteških popisa nastvarala mnogo neprijatelja. Amnestija je doduše dobra, no velikodušnost ne smije biti odviše jednostrana. Vinicije i Azijatik, veli, govore već cinički da nove metle metu dobro, da su i Kaligula i Tiberije otpočeli svoju vladavinu s tobožnjom blagošću i pravičnošću, i da ću po svoj prilici postati isto onako mahnit despot kao i oni. Herod mi posavjetovao da neko vrijeme ne odlazim u senat, a i onda neka se svakako čuvam umorstva. To me je uzbunilo. Bilo je teško odlučiti kako bih se čuvao, te nisam mjesec dana odlazio u senat. Dotle sam zaiskao i dopustili mi da dolazim s oružanom pratnjom, s četvoricom gardijskih pukovnika, i s Rufrijem, zapovjednikom. Rufrija sam i uvrstio u senatore. Osim toga bi svakoga, tko bi došao u palaču, pa i žene i djecu, pretraživali, nije li skrio oružje. Mesalina je iziskivala još da me i na gozbama paze naoružani vojnici. Za Augustovih bi se vremena držalo to za jako despotski postupak i ja sam se stidio, gledajući ih kako su se poredali uz zidove, ali se nisam smio izvrgavati opasnosti.

Silno sam se trudio da senatu pribavim opet samopoštovanje. Odabirajući nove senatore pazili smo Mesalina i ja i na porodice i na lične sposobnosti. Zarekao sam se da ne ću odabrati nikoga, tko u muškoj lozi ne potječe u četiri koljena od rimskoga građanina. I održao sam što sam obećao.

Bilo je među vitezovima mnogo bogatih besposličara, kao i za Augustovih vremena. No ja se nisam poveo za Augustom i nisam im pustio da besposliče. Objavio sam da će svatko

biti izbačen iz viteškog staleža, tko se bude klonio javne službe. U tri četiri slučaja sam i održao riječ.

Među Kaligulinim sam papirima našao spise o istrazi i smrti mojih sinovaca Druza i Nerona i njihove matere Agripine. Kaligula nije spalio te spise, da bi bili neprestana prijetnja senatorima, koji su glasovali za njihovu smrt. Sazvao sam ih, koji su još živjeli, pa se svakomu preda mnom pročitali spisi i onda im se dali, neka ih spale.

Najvažniji su mi poslovi bili sada da postepeno preuredim državne finansije i da poništim najgore odredbe Kaliguline. Ni jedno se ni drugo nije moglo raditi naprečac. Dugo sam se savjetovao s Kalistom i Palasom. Bio je prisutan i Herod; jer nema valjda čovjeka, koji bi se bolje razumijevao u sklapanje zajmova i postupak s dugovima. Prvo je pitanje bilo, kako bi se najamila gotovina za neposredne troškove. Odlučili smo da rastopimo zlatne kipove i zlatne ploče i ukrase u palači i u Kaligulinu hramu. Herod mi posavjetovao da u ime kapitolskog Jupitera uzajmim novaca od drugih bogova, kojima su za posljednjih sto godina natrpali hramove beskorisnim i razmetljivim zavjetnim darovima od dragocjenih metala. Nije to bilo od prave pobožnosti, nego darovi, kojima su ljudi željeli da privuku pažnju. Tako je neki trgovac, poslije sretnog trgovačkog posla s Istokom, poklonio bogu Merkuriju zlatan rog obilja, ili sretan vojnik Marsu zlatan štit, ili sretan advokat Apolonu zlatan tronožac. Jasno je da Apolonu ne treba dvjesta trista zlatnih i srebrnih tronožaca; a ako mu je otac Jupiter u stisci, zacijelo će mu on s drage volje posuditi štogod. Tako sam rastopio i pretopio u novce mnoge od tih zavjetnih darova, koliko sam mogao, a da ne uvrijedim obitelji darovateljske, ili ne uništim djela, koja imaju historijsku ili umjetničku vrijednost. A zajam Jupiteru bio je isto što i zajam državnoj blagajni. Odlučili smo još da se moraju uzeti zajmovi i od bankirâ. Ponudit ćemo im zamamne kamate. Ali najvažnije je, reče Herod, steći opet javno povjerenje i tako

primorati da se vrati u kolanje novac, što su zgrnuli nervozni poslovni ljudi. Potrebna je doduše velika štednja, ali se ne smije pretjerivati. Ne treba da se ona tumači kao škrtost. „Kad sam god bio ja u novčanoj oskudici", reče, „nastojao sam da sve novce, što su mi preostali, potrošim sebi za nakit, za prstenje i kabanice i krasnu novu obuću. To mi je dizalo kredit i omogućavalo mi da opet uzajimam. Savjetujem i tebi isto tako. Zlatan listić stvara mnogo. Ako pošlješ, recimo, dva zlatara, da pozlate vrata na cirkusu, svatko će pomisliti da si u blagostanju, a ne bi te više stajalo nego pedeset do sto zlatnika. I još mi je jutros pala na pamet jedna ideja, kad sam ugledao kako vuku uz brdo sicilski mramor za nutarnjost Kaligulina hrama. Ti i ne ćeš dalje graditi taj hram, je li? Dobro dakle, zašto ne bi tim mramornim pločama opločio na cirkusu pročelje od pješčenjaka? Krasan je mramor i uzbudio bi silno divljenje".

Herod je uvijek bio pun ideja. Želio sam da ga zadržim uza se, ali mi je odgovorio da ne može ostati, jer ima i sam kraljevinu. Rekoh mu, ako ostane u Rimu samo još nekoliko mjeseci, da ću mu proširiti kraljevinu, kolika je bila kraljevina djeda njegova Heroda.

Odlučili smo dakle da sklopimo te zajmove i da dokinemo najprije najneobičnije daće, koje je bio uveo Kaligula: za bordele, za piljarenje i za zahode. U naredbi sam obećao da ću dokinuti još i druge daće, čim se smogne dosta novaca.

TRIDESET I ČETVRTA GLAVA

Brzo sam postao popularan. Među Kaligulinim odredbama, koje sam dokinuo, bio je njegov kult i „izdaja". Odredio sam da riječ izdaja ne znači odsad ništa više, pa nije zločinstvo ni pismeno izdajstvo. U tom sam bio liberalniji i od Augusta. Moja je odredba otvorila tamnička vrata stotinama građana. Svaki dan sam dolazio na forum i tamo pred Herkulovim hramom s prisjednicima senatorima vodio rasprave. Godinama već nije ni jedan car pripuštao u svoje sudište prisjednike, još otkad se je Tiberije preselio u Kapri. Dolazio sam iznenada i u druge sudove i sjedao uz suca. Vrlo sam slabo poznavao zakonsku praksu. Nisam prošao one službe, kroz koje prolazi svaki rimski plemić, a osim posljednjih triju godina većinom sam živio izvan Rima i vrlo sam rijetko pohađao sudnice. Morao sam se dakle uzdati u prirođeni razbor i vazda se ljuto boriti s advokatima, koji su računali s mojim neznanjem i nastojali da me opletu svojom zakonskom mrežom.

Idući svaki dan iz palače na forum, prolazio sam ispred zgrade, na kojoj su bila ispisana velikarna slova:

SUDSKI I PRAVNI INSTITUT
OSNIVAČ I UPRAVNIK VELE UČENI I
RJEČITI GOVORNIK I PRAVNIK TELE-
GONIJE MAKARIJE IZ OVOGA GRADA
I GRADA ATENE.

Ispod toga je na velikoj četvorouglatoj ploči bila ova objava:

Telegonije daje upute i obavijesti svakomu, tko je zapao u finansijske ili lične teškoće, koje iziskuju da se javi pred građanskim ili krivičnim sudom; u njega je uistinu enciklopedično poznavanje svih rimskih edikata, statuta, odredaba, proglasa, sudskih odluka, i tako dalje, nekadašnjih i današnjih, koje su na snazi, ne upotrebljavaju se, ili nisu na

snazi. Za pol sata pribavlja vele učeni i rječiti Telegonije svojim klijentima tačna i pravnički neprijeporna mišljenja o svakoj sudskoj stvari pod suncem. Njemu su u malom prstu nesamo rimski zakoni, nego i grčki, egipatski, židovski, armenski, maročki i partijski. Ali neuporedivi se Telegonije ne zadovoljava s tim da razdaje samo sirov pravnički materijal, nego daje i izrađen proizvod, to jest, krasno smišljene i potpune podneske s podesnim tonovima i gestama. Osobni prizivi poroti specijalitet. Priručnik sjajnih retorskih figura i tropa, zgodan za svaku priliku, dobiva se na zahtjev. Ne zna se ni jedan Telegonijev klijenat, kojega bi bila stigla u kojem bilo sudu nepovoljna presuda — osim kad se je slučajno i njegov protivnik napio također iz istoga vrela govorničkog znanja i rječitosti. Umjerene cijene i uljudna posluga. Nekoliko praznih mjesta za učenike.

„Jezik je jači nego mač."

Euripid.

Gledajući toliko često tu ploču naučio sam to napamet, pa kad bi se sad branitelj ili tužitelj obraćali k meni: „ti, Cezare, znaš zacijelo petnaesti podrazdio četvrtog članka zakona o raskošu Marka Porcija Katona, koji je objavljen te i te godine i za tih i tih konzula?" ili: „složit ćeš se sa mnom, Cezare, da se na otoku Androsu, odakle je moj klijenat rodom, iskazuje velika sloboda krivotvoriteljima", ili sa sličnim budalaštinama, smješkao bih se njima i odvraćao: „varaš se, gospodine, ne znam ja to. Nisam ja vele učeni i rječiti Telegonije, nego samo sudac u ovom sudištu. Nastavi i ne trati moje vrijeme".

No Telegoniju je napredovao posao i ja sam se silno ljutio na njegov rad. Mrska mi je sudska govorljivost.

Kako sam se svaki dan odavao svojim sudskim dužnostima, pa i na blagdane, tako da se sudovanje nije prekidalo i ni jedan optuženik nije morao dulje od nekoliko dana ostajati u zatvoru, iziskivao sam bolje vladanje od advokata, sud-

skih službenika i svjedoka. Jasno sam iskazivao da me nedolazak ili kasni dolazak pred sud raspolaže u korist protivnikovu. Nastojao sam da što brže svršavam poslove te sam stekao, sasvim nepravo, glas da presuđujem zatvorenike a ne dajem im prilike da se brane.

Nisam zamjeravao duhovitim odgovorima. Jednom će prilikom neki branitelj reći da se je njegov klijenat, čovjek od šezdeset i pet godina, oženio nedavno. Svjedočila je njegova žena, a bila je savim mlada. Ja ću primijetiti da je taj brak nezakonit, jer po popejsko-papijskom zakonu ne smije čovjek, koji je prešao šezdesetu godinu, uzeti ženu ispod pedesete godine: zakon je uzimao da čovjek stariji od šezdeset godina nije sposoban za očinstvo. Spomenuo sam grčki epigram:

Starac se ženi, prirodi prkosi,
Slab porod rađa, il rogove nosi.

Advokat razmisli malo, a onda ishitri:

Neprirodnu će i prirodi ćud
Prišivat samo starac sasvim lud.
Od krepka starca i sin krepak bit će,
A slab će mladić rađati slabiće.

Tako je dobro pogodio, da mu nisam zamjerio, što me je nazvao ludim, pa sam na prvoj senatskoj sjednici ispravio popejsko-papijski zakon. Najljuće me je rasrdio u sudu jedan sudski službenik, kojemu je bio posao da poziva svjedoke i pazi, jesu li došli tačno. U jednoj parnici radi prevare bio je glavni svjedok pobjegao u Afriku. Kad se je obnovila rasprava, nije bilo svjedoka. Ja zapitam službenika, je li on pozvan pod prijetnjom kazne.

„O, jeste, Cezare."

„Zašto ga dakle nema?"

„Na nesreću, spriječen je da dođe."

„*Nema* isprike za nedolazak, osim kakve ozbiljne bolesti, da ne može biti doveden u sudnicu bez opasnosti za život."

„Tako je, Cezare. Ne, nije svjedok bolestan. Bolovao je jako, ali to je prošlo."

„Šta mu je dakle?"

„Ozlijedio ga lav, a zatim nastala gangrena."

„Čudo je, što je i ozdravio", rekoh.

„Nije ozdravio", naceri se taj čovo. „Umro je. Mislim, smrt može biti isprika za nedolazak".

Svi se nasmijali, a ja se razbjesnio toliko da sam na njega bacio svoju tablicu, oduzeo mu građansko pravo i prognao ga u Afriku. „Idi i lovi lavove", doviknuo sam mu, „i nadam se da će te oni svojski ozlijediti, pa će nastati gangrena". No za šest sam mu mjeseci oprostio i opet ga uspostavio u službu. Nije više zbijao šale sa mnom.

Zgodno je spomenuti ovdje najljuće bjesnilo, što je protiv mene buknulo u sudnici. Neki mladi plemić bio je optužen za neprirodna djela sa ženama. Prava je tužiteljica bila bludnička družba, neslužbena ali dobro vođena organizacija, koja je svoje članice čuvala od varalica i surovih ljudi. Bludnice nisu zapravo same mogle tužiti plemića, nego se obratile k čovjeku, kojemu se je plemić bio zamjerio, pa se on želio osvetiti, — bludnice znaju sve, — i ponudile mu se za svjedočanstvo: bludnice su mogle svjedočiti pred sudom. Prije rasprave pošljem ja poruku prijateljici mojoj Kalpurniji, mladoj prostitutkinji, s kojom sam živio prije nego što sam uzeo Mesalinu, a bila mi je onako nježna i vjerna u nevoljama mojim, i zamolim je, neka ispita one žene, što treba da svjedoče, i neka dozna od njih, je li ih plemić zaista zloupotrebljavao onako kako se tvrdi, ili su podmićene od onog čovjeka, što diže tužbu. Kalpurnija mi javi za dan dva da se je plemić uistinu ponio surovo i gadno, a one ženske, što su se pritužile družbi, čestite su djevojke, jedna je od njih i prijateljica njena.

Ja sam vodio raspravu, zakleo svjedoke i odbio prigovor

braniteljev da bludničke prisege ne vrijede ništa. Kad je jedna djevojka ponovila gadne i surove riječi, koje joj je bio izrekao optuženik, zapita perovođa: „Bih li to zapisao, Cezare?" Ja mu odgovorim: „Zašto ne bi?" Mladi se plemić razbjesni toliko da je učinio ono isto što i ja sudskomu službeniku, koji mi se podrugivao, — bacio mi tablicu o glavu. No ako sam ja promašio, on je pogodio. Tablica mi oštrim rubom okrvavila obraz. No ja sam rekao samo: „Veselim se, gospodine, što ti je ostalo još nešto stida". Proglasio sam ga krivim i označio mu u popisu ime crnim znakom, da je diskvalificiran za javnu službu. No on se bio srodio s Azijatikom i Azijatik me iza nekoliko mjeseci zamoli da mu izbrišem crno znamenje. „Hoću", rekoh, „da ugodim tebi. No ipak će mu ono ostati". Azijatik je tu primjedbu spominjao prijateljima za dokaz o mojoj tuposti.

Učitelj se učenicima čini uvijek da je nastran, kad se služi nekim rečenicama kao poštapalicama. Na meni to nije nitko opazio, dok se nisam zacario, no onda se dabogme razglasile te rečenice. Trebalo je samo da primijetim u sudu: „ni za zlo ni za dobro", ili perovođi: „valja li?" ili: „kad se ja odlučim, onda je kao prikovano", ili da se zakunem: „tako mi deset tisuća furija i zmija!" — i nasmijali bi mi se grohotom.

Za prve godine moga sudovanja počinio sam valjda stotine smiješnih griješaka, no stvari su se presudile. Dogodilo se jednom, sjećam se, da je jedna svjedokinja zanijekala svako srodstvo s optuženikom, premda se je bilo dokazalo da joj je sin. Kad sam joj rekao da ću je držati za riječ i odmah je vjenčati s njim, toliko se uplašila od rodoskvrnja, da je priznala krivokletvu. Zatajila je, veli, srodstvo, da bi se činila nepristranom svjedokinjom.

To mi je steklo silnu slavu, ali sam je i opet izgubio. Neki Kaligulin slobodnjak bio je krivotvorio oporuku svoga gospodara, — da li mu je skrivio i smrt, nije se moglo dokazati, — te sasvim ogolio njegovu ženu i djecu. Obrana mu

je bila vrlo slaba, nije se pobijala optužba, nego potekla bujica Telegonijevih tričarija. Bilo mi je već prošlo vrijeme objedu, presjedio sam u sudu šest sati, a u nos mi udarao miris iz susjedne blagovaonice Marsovih svećenika. Reći ću zato najstarijemu sucu, koji je sjedio do mene: „Preuzmi raspravu i odredi mu najvišu kaznu, ako obrana ne iznese boljih dokaza nego dosad".

„Misliš li zaista najvišu kaznu?" zapita on.

„I mislim, bila kakva mu drago. Taj čovjek ne zaslužuje smilovanja."

„Tvoja će se zapovijest poslušati, Cezare", odgovori on.

Otišao sam k svećenicima na objed, a kad sam se poslije podne vratio, razabrao sam da su optuženiku odsječene ruke i obješene oko vrata. Takvu je kaznu za krivotvorenje bio odredio Kaligula i ona nije još bila izbačena iz kaznenog zakonika. Svi su sudili da sam postupio jako okrutno, jer sudac je izjavio da je to moja presuda, nije njegova. No uza sve to teško da je bila moja krivica.

Vratio sam kući sve prognanike, no tek po senatskom dopuštenju, među njima i moje sinovice Agripinilu i Lezbiju, koje su bile prognane na otok uz afričku obalu. Ja im ne bih bio pustio doduše da ostanu tamo, ali ih i ne bih pozvao da se vrate u Rim. Obje su se vrlo bezobrazno ponašale prama meni i počinile rodoskvrnje s bratom svojim Kaligulom, ne znam da li s voljom ili preko volje, a drugi njihovi preljubi bili su javna sablazan. No Mesalina se kod mene zauzela za njih. To joj je godilo, jer su uvijek bile uznošljive, a sad se morale poniziti, kad im je velikodušna. Vratile se licâ opaljenih od afričkog sunca, ali neukroćena duha.

Potvrdio sam Herodovu kraljevsku vlast nad Gašanom, Galilejom i Gileadom, te priklopio još Judeju, Samariju i Edom, tako da mu je država bila kolika i djeda njegova. Sklopili smo svečano savez, na koji smo prisegli pred silnom svjetinom na forumu, a počastio sam ga i dostojanstvom rimskoga konzula, koje nije još nikad bilo dato čovjeku njegova plemena. S drage sam volje oslobodio također alabarha Aleksandra i brata njegova Filona, koji su još bili u zatvoru u Aleksandriji.

Kad sam po Herodovu savjetu obložio cirkus mramornim pločama, koje je Kaligula bio namijenio svomu hramu, valjalo mi se odlučiti, šta ću s hramom. Držao sam najpravijim da ga pripojim hramu Kastora i Poluksa. Za tu sam svečanost odabrao dan 15. jula, kad rimski plemići, ovjenčani maslinovim vijencima, obilaze u veličanstvenoj konjaničkoj povorci od Marsova hrama po glavnim ulicama natrag u hram blizanaca bogova i tamo prinose žrtve. Svečanost je spomen na bitku kod Regilskog jezera, kad su Kastor i Poluks pritekli Rimljanima u pomoć.

Prva tri dana priređivale su se predstave u Pompejevu kazalištu, koje sam ja obnovio. To je jedina javna zgrada, na kojoj sam dopustio da bude moje ime.

Nisam nikad volio onu nerimsku navadu, koja je nastala pod kraj Augustove vladavine, da se muškarci i žene odličnih rodova javljaju na pozornici. August je bio snošljiv prama grčkim novotarijama. Tiberije nije volio kazalište, nego ga nazivao dangubom i pobudom za opačinu i ludost. A Kaligula je opet pozvao glumce, koje je Tiberije bio protjerao iz grada, i još poticao ljubitelje, pa se i sâm javljao na pozornici. No Rimljani nisu rođeni glumci. Rim je rodio samo jednog velikog glumca, Roscija, ali i on je tek izvanrednom mukom stekao svoju izvanrednu savršenost. Nije mu bilo ni jedne kretnje, ni jednog koraka, koji nije mnogo puta proučio. Ni jedan drugi Rimljanin nije imao te strpljivosti da se prekiva u Grka. Za tu sam priliku javio dakle plemićima i plemkinjama, koji su se za Kaliguline vladavine javljali na pozornici, da pod prijetnjom moje nemilosti imaju odigrati dvije glume i jednu međuigru, što sam im ja odabrao. U isti sam mah naložio Harpokri, sekretaru za zabave, neka pokupi najbolje profesionalne glumce, pa da oni

drugoga dana za svečanosti pokažu kako se ustinu igra. Bio im je onaj isti program, no ja sam to krio. Prvoga je dana predstava bila jadna. Drvene kretnje, nespretni dolasci i odlasci, toliko mumljanje i kvarenje uloga, toliko malo dostojanstvenosti u tragediji i humora u komediji, da je slušaoce brzo spopala nestrpljivost, pa su kašljali i razgovarali. A sutradan profesionalni glumci odigrali tako sjajno, da se otad ni jedan odličan muškarac ni odlična žena nisu usuđivali izlaziti više na pozornicu.

Trećega je dana bila Pirhova igra mačevima, kako se igra po grčkim gradovima u Maloj Aziji. Četvrtog i petog dana bile su igre u cirkusu, dvanaest utrka bojnim kolima i jedna utrka među devama. Poubijali smo u amfiteatru tri stotine medvjeda i tri stotine lavova, što ih je baš pred smrt iz Afrike naručio Kaligula. Iskreno rekoh svijetu, da je to posljednja velika predstava divljih zvijeri, pa ćemo pričekati, dok im opet ne spadnu cijene. To je bio konac svečanostima, i još sam u palači priredio plemićima i njihovim ženama, i nekim narodnim predstavnicima, veliku gozbu s dobrim vinom i izvrsnim pečenkama, i nisam čuo da su se tužili, što nema pasteta od ševljih jezika, ni antilopske lanetine u aspiku, ni omleta od nojevih jaja.

TRIDESET I PETA GLAVA

Brzo sam stvorio odluku o gladijatorima i o borbi s divljim zvijerima. Čuo sam da je u Tesaliji uobičajen sport, koji je jevtin. Uveo sam ga dakle naizmjence uz borbu s leopardima i lavovima. Igra se s mladim bičićima, koji se draže. Borac je nenaoružan, pa maše ispred bika šarenim krpama. Zna i skočiti na bika i vitlati ga po areni, dok ga ne zamori, a onda ga zgrabiti za rogove i oboriti na zemlju. Bik zna često i ubiti borca, jedan je ubio desetoricu. Svijet je zavolio tu bikovsku borbu jače od svih igara, osim gladijatorskih borbi.

Za gladijatore sam uzimao sad najviše one robove, koji su za Kaliguline i Tiberijeve vladavine izdali svoje gospodare i tako ih doveli do smrti. Ocoubijstvo i izdaja najmrža su mi zlodjela.

Mislim da su puku bile milije zabave, što sam mu ja pribavljao, nego one Kaliguline, jer ih je viđao mnogo rjeđe. Bio je ono silan gubitak vremena. Izbrisao sam iz kalendara i sto pedeset novih blagdana Kaligulinih. Uveo sam tri nove svečanosti, svaku po tri dana. Dvije su bile u čast mojim roditeljima. Pobjede moga oca u Njemačkoj bile su već proslavljene slavolukom na Apijevoj cesti i nasljednim imenom „Germanicus“, kojim sam se najviše ponosio; no mislio sam da mu treba spomen obnoviti i ovako. Materi sam dao naslov „Augusta“, koji joj je bio dao Kaligula, ali opet i oduzeo. Treću sam svečanost odredio u čast djedu mojemu Marku Antoniju, koji je bio jedan od najsjajnijih rimskih vojskovođa. Ne znam, zašto bi se pobjede moga praujaka slavile na štetu mojemu djedu.

Nisam zaboravio ni brata Germanika. Nisam njemu u čast ustanovio nikakvu svečanost, jer on je bio najskromniji čovjek, što sam ga ikad znao, nego sam učinio nešto, što bi mu jamačno godilo jače. U Napulju, grčkoj naseobini, priređivao se svake pete godine natječaj za najbolju grčku ko-

mediju, i ja sam tamo predložio Germanikovu komediju „Poslanici", koju sam našao među njegovim spisima, a bila je napisana vrlo ljupko i duhovito, nekako u Aristofanovu stilu. Komedija je dobila nagradu, po jednoglasnom zaključku sudaca. Moglo bi se pomisliti da se je tu pokazao i neki obzir prama Germaniku, koji je bio za života izvanredno popularan, i prama meni, caru. Ali nema sumnje da je to bilo kudikamo najbolje djelo, što se je natjecalo.

Preostalo mi još da održim časnu riječ, što sam je zadao baki Liviji, da će biti proglašena za božicu. Nisam promijenio svoje mišljenje o njenoj nemilosrdnosti i o bezobzirnosti njenih metoda, da bi nekih šezdeset i pet godina zadržala u rukama vlast, no iz dana mi je u dan raslo divljenje njenim sposobnostima u organizaciji. Mojoj se želji nije nitko protivio u senatu, osim Vinicijana, Vinicijeva stričevića, koji se je ponio isto onako kao Gal prije dvadeset i sedam godina, kad je Tiberije predložio da se August proglasi za boga. Ja sam mu već bio pripravio odgovor, kako je baka prije smrti pozvala najprije sinovca moga Kaligulu, zatim mene i tajom obavijestila nas da ćemo se zacariti. Zaklela nas je da ćemo mi, dok dođemo na vlast, uraditi sve što možemo, da ona bude proglašena za božicu. Kaligula je prekršio riječ, a ja velim jedino da sam joj se zakleo glavom, kako ću učiniti sve, da bi ona stala jednom uz svog vjernog muža, koji je danas uz kapitolskog Jupitera najpoštovaniji od naših bogova. Ako mi bude odbijena želja, ponavljat ću je svake godine, dok ne bude ispunjena.

Proglasili smo bez odgađanja Liviju za božicu i postavili joj kip uz Augustov kip u njegovu hramu. Pri svečanosti su mladi plemići odigrali trojansku borbu na konjima, a Vestalkama je izdat nalog da joj u hramu prinose žrtve. Tako sam ja održao riječ.

Sve je sad u Rimu bilo na miru. Novac je ulazio u obilju, te sam mogao dokinuti još više daća. Državni su sekretari upravljali svojim odjelima na zadovoljstvo moje, a Mesa-

lina je marljivo pregledavala građanske popise. Razabrala je da se mnogi slobodnjaci izdaju za rimske građane, te smo odlučili da ih najstrože kaznimo. Toliko sam se uzdao u Mesalinu, da sam joj dopustio, neka se služi duplikatom moga pečata. Da još više umirim Rim, rastjerao sam klubove. Stražari nisu izlazili na kraj sa silnim ruljama mladih razbijača. Do Kaliguline su vladavine bili u klubovima mladići iz dobrih porodica, a onda se uzeli primati u njih glumci, gladijatori, vozači, muzikanti i nalik. Sve je rasla divljaština i bezobraština i oštećivanje svojine. Ti su ljudi znali i potpaljivati kuće, i mnogo se na žao činilo mirnomu svijetu, koji bi se po noći zatekao na ulici.

Moja je zabrana ugodila svijetu, pa su me svuda zanosno pozdravljali, kako nisu nikad pozdravljali Tiberija, a i Kaligulu samo za nekoliko prvih mjeseci. No ja nisam ni sanjao, koliko su me voljeli i drhtali za moj život, dok se nije jednom raznio glas da su me na putu u Ostiju napali i ubili neki senatori i njihovi robovi. Sav je grad jadikovao, lamao rukama i brisao suze. Prijetili se osvetom i čak govorili da će zapaliti senatsku zgradu. A bio sam jedino otišao onamo, da pregledam istovarivanje žita. Glas su raznijeli, mislim, bankiri, (premda to ne mogu dokazati), da bi nastali neredi i zatim navala na blagajne: za gotove novce bi se nudila zemlja i kuće daleko ispod prave vrijednosti. Tako se i dogodilo. No i opet je spasio situaciju Herod. Došao k Mesalini i prionuo, neka u moje ime izda naredbu da se odmah, do dalje odredbe, zatvore banke. Tako se i učinilo. No panika nije minula, dok nije meni u Ostiju stigla vijest o tom, što se je dogodilo u gradu, te sam poslao na forum poruku da je sve to laž, koju je raznio neki državni neprijatelj radi svojih nevaljalskih ciljeva.

U Ostiji je zaista bila velika teškoća s dovozom žita. Kaligula je ostavio javne žitnice isto onako prazne kao i državnu blagajnu. Odlučio sam zato da od Ostije stvorim sigurnu luku, te sam odredio da se izrade nacrti.

Prva mi je vanjska neprilika iskrsla u Egiptu. Kaligula je bio aleksandrijskim Grcima šuteći dopustio da se po volji svete Židovima, što nisu htjeli da se klanjaju njegovoj božanskoj osobi. Grcima nije bilo dopušteno da na ulici nose oružje — to je bila povlastica Rimljanima — no uza sve to su izvršili mnogo nasilja. Židovi su bili svaki dan izvrgavani poniženjima i opasnostima. Kako ih je bilo manje nego Grka, nisu se mogli jednakim silama braniti, a vođe su im bili pozatvarani. No oni obavijestili o svojoj nevolji sunarodnjake u Palestini, Siriji pa i u Partiji, i zamolili pomoć u ljudima, novcu i ratnim potrepštinama. Pomoć je stigla u obilju i ustanak je bio određen na dan Kaligulina dolaska u Egipat. Na glas o Kaligulinoj smrti odgodila se buna. No egipatski je namjesnik bio na oprezu i zamolio za pojačanje, jer u Aleksandriji je bilo premalo vojske. Uto mu sutradan stigao list, kojim mu javljam da sam se zacario i nalažem da se oslobode alabarh i druge židovske starješine, i da se obustave Kaliguline vjerske naredbe, dok ih ne dokinem sasvim. Židovi su kliktali, pa i oni, koji dosad nisu učestvovali, osjetili da su u carskoj milosti i smislili da bi mogli Grcima vratiti milo za drago, i poubijali mnoge mučitelje židovske. Međutim sam ja bio odgovorio namjesniku, neka uguši nemire, makar i vojnom silom; no mislim da mu ne trebam slati pojačanja. Tako se završili nemiri, a za nekoliko sam dana dokinuo Kaliguline naredbe i vratio Židovima povlastice, što su uživali pod Augustom. Bunili su se još mlađi Židovi i obilazili po aleksandrijskim ulicama, sa zastavama, na kojima je pisala besmislica: „Naši progonitelji moraju sad izgubiti građanska prava", i s natpisima: „Jednaka prava za sve Židove u carevini", što nije tako besmisleno. Izdao sam zato naredbu i javio da po molbama kralja Agripe i njegova brata, kralja Heroda, dajem Židovima po svoj rimskoj carevini ista prava i povlastice, što sam ih dao, ili zapravo uspostavio, Židovima u Aleksandriji. Ne iskazujem drugim Židovima tu milost jedino po molbi spome-

nutih kraljeva, nego jer držim da su zavrijedili ta prava i povlastice: pokazivali su uvijek da su vjerni prijatelji rimskomu narodu. Dopustio sam Židovima po cijeloj državi da se drže svojih starinskih običaja, bez ikakve smetnje. Ali neka radi milosti, koju im iskazujem, ne misle da bi smjeli prezirati vjeru i obrede drugih naroda: neka se zadovolje da obdržavaju svoje zakone.

Razgovarajući se jedne večeri s Herodom rekoh mu: „Grčki i židovski um umuju zaista sasvim različito i moraju se sukobljavati. Židovi su preozbiljni i preponositi, Grci odviše tašti i smješljivi; Židovi se prejako drže staroga, Grci bez prestanka traže nešto novo; Židovi su prezadovoljni sa sobom, Grci su odviše prilagodljivi. Ja mislim doduše da mi Rimljani shvaćamo Grke, znamo dakle i šta oni mogu, pa od njih stvaramo vrlo korisne sluge — ali ne razumijevamo Židove. Osvojili smo ih svojom vojničkom premoći, ali nikad im se nismo osjećali gospodarima".

Herod zapita: „Znaš li ti židovsku verziju o Deukalionovu potopu? Židovski se je Deukalion zvao Nojem i imao je tri oženjena sina, koji su ponovo napučili zemlju, kad je opala poplava. Najstariji je bio Sem, srednji Ham, a najmlađi Jafet. Ham je kažnjen, što se je narugao ocu, kad se je opio i zbacio sa sebe odjeću; njemu je dosuđeno da služi onoj drugoj dvojici. Ham je predak svim afričkim narodima, Jafet Grcima i Italcima, a Sem Židovima, Sirijcima, Feničanima, Arapima, Edomcima, Kaldejima, Asircima i drugima. Staro je proročanstvo da će se Sem i Jafet, ako budu živjeli pod istim krovom, dovijeka svađati na ognjištu, za stolom i u spavaonici. Dokazalo se da je to vazda istina. Aleksandrija je valjan primjer. A da se Palestina raščisti od Grka, koji ne spadaju onamo, bilo bi lakše vladati. Isto tako i u Siriji".

„Ne bi bilo lakše rimskomu namjesniku", nasmiješim se ja. „Rimljani nisu od Semova roda te se uzdaju u grčku potporu. Trebalo bi da se oslobodite i nas Rimljana. No slažem se s tobom u želji: da Rim nije nikad ni osvojio Istok! Bilo

bi pametnije da je zavladao samo Jafetovim potomcima. Za to su jako odgovorni Aleksandar i Pompej."

„Sve će se udesiti jednog dana, Cezare", odgovori Herod zamišljen, „ako budemo strpljivi."

Uzmem onda pripovijedati Herodu da kanim kćer svoju Antoniju, koja je bila gotovo već udavača, udati za mladoga Pompeja, potomka Pompeja Velikoga. No njega je sasvim bio zaokupio problem o budućim političkim odnosima između Sema i Jafeta.

TRIDESET I ŠESTA GLAVA

Kad me je Herod uveo u monarhiju i ustanovio mi pravac, — tako je zacijelo mislio on, — a za uzvrat stekao od mene dosta probitaka, reče da se mora rastati sa mnom, ako nema kakvog zaista važnog posla, što želim da on uradi, a ne može ga uraditi nitko drugi. Dopustio sam mu da ode. Te smo večeri, priznajem, prepili obojica i ja sam ronio suze, misleći na njegov odlazak. Sjećali smo se đačkih vremena, a kad se činilo da ne sluša nitko, nagnuo se ja i nazvao ga starim nadimkom njegovim:

„Razbojniče", reći ću tiho, „uvijek sam se nadao da ćeš ti biti kralj, no kad bi mi itko bio rekao da ću ja biti car, nazvao bih ga luđakom."

„Majmunčiću", odgovori on isto tako tihim glasom. „Ti si lud, kako sam ti i govorio uvijek. No i luđačke si sreće. A luda se sreća drži. Ti ćeš biti olimpski bog, a ja tek mrtav junak; nemoj se crveniti, jer tako će i biti, premda nema sumnje, koji je od nas vredniji."

Godilo mi je, kad sam čuo da Herod govori opet na svoj stari način, jer ova tri posljednja mjeseca nije nikad propuštao da se obraća k meni kao Cezaru Augustu. „Majmunčić" (cercopithecion) bio je nadimak, koji mi je nadjenuo Atenodor. Zamolio sam ga da mi iz Palestine, uz službeni list, potpisan svim novim naslovima njegovim, priklopi svaki put i neslužbeni list, potpisan „Razbojnik", s privatnim vijestima. On pristade uz tu pogodbu, ako i ja njemu budem odgovarao isto tako i potpisivao se „cercopithecion". Kad smo se porukovali za tu pogodbu, pogleda me on čvrsto u oči i reče: „Majmunčiću, želiš li još nešto izvrsnog lupeškog savjeta moga? Posavjetovat ću te sad sasvim iskreno".

„Molim, dragi Razbojniče, da čujem!"

„Moj ti je savjet, stari druže: *ne vjeruj nikad nikomu!* Ne vjeruj najzahvalnijemu slobodnjaku, najprisnijemu prijatelju, najdražemu djetetu, ne vjeruj ljubljenoj ženi, ni sa-

vezniku, koji ti se zakleo najsvetijom zakletvom. Vjeruj jedino sebi. Ili vjeruj barem svojoj ludoj sreći, ako pravo ne vjeruješ sebi."

Ozbiljni ton njegov prodro u vinsku maglu, što mi je bila obuzela glavu, i uzbudio mi pažnju. „Zašto ti to veliš, Herode?" zapitam oštro. „Zar ti ne vjeruješ svojoj ženi Kipri? Zar ne vjeruješ prijatelju Sili? Ne vjeruješ mladomu Agripi, sinu svomu? Ne vjeruješ Taumastu i slobodnjaku Marsiji, koji ti je najamio novac u Akri i donio ti hrane u zatvor? Zar ne vjeruješ *meni*, svomu savezniku? Zašto si to govorio? Na koga upozoravaš mene?"

Herod se nasmije tupo. „Nemoj, Majmunčiću, paziti na mene. Pijan sam kao zemlja. Ja govorim grozomorne stvari, kad sam pijan. Onaj tko je skovao poslovicu: „u vinu je istina", bio je zacijelo ljudski natrušen. A šta sam ja rekao? Zaboravio sam časkom da smo saveznici".

Sjetio sam se tih riječi, kad sam sutradan gledao s prozora Herodov odlazak. Domišljao sam se šta je mislio i bilo mi nelagodno.

Herod je uzeo za prijestolnicu Jerusalim. Tomu sam se jako začudio, jer je imao nekoliko lijepih gradova, raskošno sagrađenih u grčko-rimskom stilu. Pohađao je ponekad te gradove, no Jerusalim je, rekao je, bio jedini grad, u kojem židovski kralj treba da živi i vlada. Jerusalimskim je žiteljima omilio jako, nesamo po darovima hramu i što je poljepšavao grad, nego i što je dokinuo kućarinu, a to mu je smanjilo godišnji prihod za sto tisuća zlatnika. No godišnji mu se dohodak i bez te svote penjao do jednog milijuna zlatnika. Još mi je na veće čudo bilo, što je sada polazio svaki dan hram i strogo se držao zakonskih propisa: sjećao sam se kako je prezirno govorio o „onom svetom psalmopjevcu", pobožnom bratu svojem Aristobulu, a u privatnim listovima njegovim nije bilo ni traga ikakvoj promjeni.

„Ti se sjećaš", pisao mi je, „šta sam ti govorio na onoj rastajnoj gozbi, kad smo obojica bili onako pijani i onako

samaritanski iskreni: ti ćeš postati bog, moj Majmunčiću, ma koliko ti to priječio. Ne možeš spriječiti. A što sam govorio o odojčetu s jelengljivama i kestenjem, mislim da si i sam razumio. Ja sam tako dobar Židov da nikad i ni u kojoj prilici ne uzimam u usta ni zalogaj nečiste hrane — ili barem ako je uzmem, ne zna to nitko osim mene i moga kuhara Arapa i mjeseca. Suzdržavam se i kad posjećujem susjede Feničane ili objedujem sa svojim podanicima Grcima."

Aleksandrijski su se Grci upeli dabogme da steknu moju sklonost. Poslali izaslanstvo da mi čestita i predložili da će sagraditi i posvetiti meni sjajan hram, a ako to odbijem, da će sagraditi i posvetiti meni knjižnicu, kao najodličnijemu živomu povjesničaru. Zamolili i za dopuštenje da svake godine na moj rođendan priređuju javno čitanje moje „Historije Kartage" i „Historije Etrurije". Znali su da će mi to polaskati. Bilo mi je kao roditeljima, kad su im se rodili dvojci, koji leže hladni, a odjednom se zagrijali i zakričali. Proveo sam s tim knjigama više od dvadeset najboljih godina svoga života, a koliko ja znam, nitko se dosad nije potrudio da ih pročita. Samo su dva izuzetka. Herod je pročitao „Historiju Kartage" i rekao mi da je iz nje mnogo naučio o feničkom karakteru, ali je sudio da ne će mnogi ljudi imati toliko interesa. „Ima odviše mesa u toj kobasici", reče, „a nema dosta mirodija i češnjaka", to jest: ima odviše vijesti, a nema dosta elegancije u pisanju. Rekao mi je to, dok sam još bio običan građanin, nije dakle moglo biti laskanja.

Osim mojih sekretara i pomoćnika u istraživanju pročitala je obje knjige jedina Kalpurnija. Kad sam se zacario, kupio sam joj lijep ljetnikovac kod Ostije i dao joj zgodan godišnji prihod. Ali ona mi nije dolazila u palaču, a ni ja nisam pohađao nju, da ne bude Mesalina ljubomorna.

Kako rekoh, jako sam se ponosio aleksandrijskim prijedlogom, jer Aleksandrija je ipak kulturno središte na svijetu,

a prvaci građani obraćaju se k meni kao najodličnijemu živomu povjesničaru. Žalio sam, što nisam dospio da odem u Aleksandriju i poslušam čitanje. No pozvao sam profesionalnog lektora i on mi pročitao nekoliko mjesta iz mojih historija. Čitao je s tolikim izražajem i s takvom krasnom artikulacijom, te sam na jedan čas zaboravio da sam ja autor i uzeo glasno pljeskati.

Morao sam se odmah zabaviti frontom na Rajni. Pod kraj Tiberijeve vladavine upadali su sjeverni Nijemci u tako zvanu donju provinciju. Znali su preplivati rijeku, poubijati ljude i opljačkati naselja, pa pred zoru otplivati natrag. Teško je bilo sprečavati to, jer Rajna je beskrajno duga rijeka. Kaligula je za zapovjednika, poslije Getulika, imenovao Galbu.* To je bio jedan od Livijinih ljudi. Bio je hrabar vojnik i uzorna karaktera. Šest godina prije toga bio je konzul. Livija mu je na smrti ostavila zapis od pet sto tisuća zlatnika, ali Tiberije izjavio da je to zacijelo pogrješka, nego mu je valjda namrla pedeset tisuća. No to je bilo svejedno, jer Tiberije nije isplatio ni jedan Livijin legat, a kad se je zacario Kaligula, koji je isplaćivao Livijine legate, nije on, na nesreću Galbinu, opazio Tiberijevu prevaru. Galba nije iziskivao punih pet sto tisuća, a valjda je i dobro učinio, jer da je učinio, sjetio bi se toga Kaligula, kad je zapao u škripac.

Kad se je Agripinila sastala s Galbom u Lyonu, silno se zagledala i poželjela da pođe za njega, premda je on već bio oženjen i zadovoljno živio sa svojom ženom. Agripinila nije odustajala od svoje pažnje i jednoga se dana izlegao silan skandal na prijamu Galbine punice, na koji je Agripinila došla nepozvana. Galbina ju je punica pred svim plemićima i plemkinjama nazvala bezobraznom i raskalašnom droljom i udarila je pesnicom po licu. Zlo bi se pisalo

* Kasniji car, 69. a. d. — R. G.

Galbi, da nije Kaligula sutradan okrivio Agripinilu da je upletena u zavjeru protiv njegova života te je prognao.

Kad je stigao glas o Kaligulinu umorstvu, nagovarali su Galbu prijatelji da na čelu svoje vojske krene na Rim, ali on je odgovorio: „Da udarim na Rim, a Rajnu da ostavim nezaštićenu? Za kakvog Rimljanina držite vi mene? Povrh toga, taj je Klaudije radin i skroman čovjek. Neki od vas misle doduše, kako se čini, da je on lud, no ja ne bih da držim za ludog ni jednoga člana carske porodice, koji je sretno preživio vladavinu Augustovu, Tiberijevu i Kaligulinu. Ja mislim da je u ovim prilikama izbor dobar i s drage ću volje priseći Klaudiju vjernost. On nije vojnik, velite. I bolje je. Za to je učen povjesničar, a kako kažu, toliko shvaća opće strateške principe, da bi mu mogli zavidjeti mnogi glavni zapovjednici".

Te su mi Galbine primjedbe javljene i ja sam mu ličnim listom zahvalio za dobar sud o meni. Rekao sam mu da ću vojskovođama prepuštati slobodu u vojevanju, koje budem odredio. Ja ću jedino odlučivati, ide li vojna za osvajanjem ili samo za kaznom. U prvom se slučaju mora krutost ublažiti čovječnošću. No u kaznenoj ekspediciji nema smilovanja: mora se počiniti što veća šteta selima, gradovima i hramovima, a koji žitelji nisu vrijedni da budu odvedeni u roblje, moraju biti poklani.

TRIDESET I SEDMA GLAVA

Početkom augusta, dvadeset dana pošto mi je bio dat carski naslov, rodila mi Mesalina dijete. Bio je dječak, i prvi sam put osjetio sav ponos očinstva. Za sina moga Druzila, kojega sam izgubio prije dvadesetak godina u dobi od jedanaest godina, nisam osjećao nikakvu toplu očinsku ljubav, a vrlo malu i za kćerku Antoniju, premda je bila dobrodušno dijete. Bilo je zato, jer sam bio prisiljen na brak s Urgulanilom, Druzilovom materom, i s Elijom, Antonijinom materom. Nisam volio ni jednu od tih žena. A u Mesalinu sam bio strasno zaljubljen. Bilo je krasno zdravo dijete, a kako mi je to bio jedinac sin, dobio je po običaju sva moja imena. No ja sam objavio da se zove Drusus Germanicus. Čim je uhvatio nekoliko mjeseci, pa sam ga mogao uzimati na ruku, a da mu ne učinim na žao, znao sam ga nosati i pokazivati vojnicima; svi su ga oni voljeli gotovo isto kao i ja. Podsjećao sam ih da je on iza velikoga Julija prvi, koji se je rodio kao Cezar, a nije tek posinovljen u porodici.

Mesalina nije sama dojila našeg malog Germanika, kako sam ja želio. Govorila je da je prezaposlena. No dojenje je gotovo sigurna obrana od nove trudnoće, pa je na nezgodu Mesalina tako brzo zatrudnjela opet da je jedanaest mjeseci iza Germanika rodila kćerku našu Oktaviju.

Bila je toga ljeta jadna žetva i toliko slaba zaliha žita u javnim žitnicama, da sam se uznemirio i jako smanjio dnevni obrok, što su siromasi građani uzeli već držati za svoje pravo. A i taj sam obrok održavao jedino kupovanjem žita odsvakuda. Svijetu je srce u trbuhu. Zimi, dok nije žito stalo stizati iz Egipta i Afrike, bilo je često nemira u siromašnim gradskim krajevima i mnogo pustih revolucionarnih brbljarija.

Uto su moji inženjeri dovršili izvještaj, što sam im naložio da izrade, kako bi se Ostija izgradila u sigurnu zimsku luku. Taj mi je izvještaj ubijao volju. Treba deset godina i

deset milijuna zlatnika. No bilo mi je na umu da će to djelo, dok se dovrši, potrajati zauvijek i nikad više ne će iskrsavati opasnost od nestašice žita, barem dok mi držimo Egipat i Afriku. Činilo mi se da je to posao, koji priliči dostojanstvu i veličini Rima. Prije svega, trebalo je otkopati velik komad zemlje i izgraditi jake nasipe, da se more pusti u tu nutarnju luku. Ta se je luka morala zaštititi sa dva mola, s otokom između njih, da se odbijaju morski valovi, kad sa zapada zaduhne vjetar. Na tom bi se otoku izgradio svjetionik kao onaj kod Aleksandrije. Otok i molovi stvorili bi vanjsku luku.

Kad su mi inženjeri donijeli planove, rekoše: „Uradili smo kako si nam naložio, Cezare, no troškovi će dabogme spriječiti sve".

Odgovorio sam im prilično oštro: „Zaiskao sam plan i proračun, a vi ste mi izvoljeli pribaviti i jedno i drugo, i hvala vam; no ne uzimam vas za finansijske savjetnike".

„No Kalist, tvoj blagajnik..." reći će jedan.

Prekidoh ga: „Kalist je dabogme govorio s vama. On vodi brigu o državnom novcu, ali ne valja pretjerivati u štedljivosti. Nisu li vas naveli žitari da javljate ovako plašljiv izvještaj? Što je manje žita, to su oni bogatiji".

„Oh, Cezare", svi će oni, „zar ti vjeruješ da su nas podmitili žitari?"

Vidio sam da sam pogodio. „Naveli", rekoh, „ne: podmitili. Ne krivite nepotrebno sami sebe. Poslušajte me sada. Odlučio sam da provedem taj naum, stajao što mu drago: držite to na pameti. I velim vam još: ne će za to trebati toliko vremena i ni izdaleka toliko novaca koliko se čini da vi mislite. Za tri dana ćemo temeljito pretresti stvar".

Po napomeni moga sekretara Polibija potražio sam u dvorskom arhivu i našao zaista tačan plan toga posla, što su prije devedesetak godina izradili inženjeri Julija Cezara. Plan je bio gotovo istovjetan s ovim, što je sad izrađen, no na veliku slast meni bilo je sračunato vrijeme samo na četiri

godine, a trošak na četiri milijuna zlatnika. Ako se i dopusti neka poskupica u materijalu i u radu, moći će se posao provesti za polovicu one cijene i za četiri godine mjesto deset. Proučio sam oba plana, a zatim pohodio Ostiju s Vitelijem. Nisu me više mogli varati inženjeri. Znao sam o poslu gotovo isto koliko i oni. Nisam im kazivao, otkud znam, nego im pustio, neka misle da sam to naučio za svojih historijskih studija. Rekoh im, ako budu zatezali posao, da ću ih sve otpraviti u donji svijet, neka Haronu grade nov nasip na rijeci Stiksu. Neka uzimaju koliko im treba radnika, sve do trideset tisuća, i tisuću vojničkih poslovođa.

Onda ću pozvati Kalista. On zalama rukama i očajno zakoluta očima. „Ta otkud će se, Cezare, smoći novci?" zableji kao ovca.

„Od žitarâ, luđače", odgovorim. „Daj mi imena glavnih žitara pa ću uznastojati da dobijemo koliko nam treba."

Nije protekao ni jedan sat, a šest najbogatijih žitara stajalo preda mnom. Zaplašio sam ih.

„Moji inženjeri javljaju, kako ste ih mitili da pošlju nepovoljan izvještaj o ostijskoj gradnji. Stvar je vrlo ozbiljna. To je isto što i zavjera protiv života vaših sugrađana. Vi zaslužujete da budete bačeni pred divlje zvijeri."

Oni su u suzama poricali optužbu, preklinjali se i molili me da kažem, šta bi mogli učiniti, da dokažu svoju odanost. To je bilo lako: želio sam da odmah posude milijun zlatnika za ostijsku gradnju, a ja ću im vratiti, čim to dopuste finansijske prilike.

Tvrdili su da svima njima zajedno imetak ne doseže do polovice one svote. Ja sam znao bolje. Ostavio sam im mjesec dana, da smognu novce, i upozorio ih da će inače svi biti protjerani na Crno more.

Za pet dana bili su isplaćeni novci i posao se u Ostiji otpočeo. U ovakvim je prilikama, priznajem, ugodno biti car, kad možeš jednom odlučnom riječju satrti tupoglavu protivštinu.

Jednog dana, kad smo razgovarali o luci, reći će mi Vitelije: „Republika ne može nikad provoditi ovako velike radove kao monarhija. Sve najveće građevine na svijetu izgradili su kraljevi ili kraljice. Zidine i viseći vrtovi babilonski. Mauzolej u Halikarnasu. Piramide. Ti nisi nikad bio u Egiptu? To je strahovit spomenik ljudske težnje..."

„I tuposti i tiranije i okrutnosti", utekoh mu u riječ. „Kralj Keops, koji je sagradio veliku piramidu, upropastio je svoju bogatu zemlju, iscijedio je i utukao, i sve zato da udovolji svojoj nesklapnoj taštini i možda uvjeri bogove o svojoj nadljudskoj moći. A za kakvu je praktičnu svrhu poslužila piramida? Da za sve vijeke bude grobnica Keopsovu tijelu? No ja sam čitao da je ta nezgrapna grobnica odavno već prazna. Kad su provalili pastirski kraljevi, našli su tajni ulaz, opljačkali nutarnju odaju i spalili mumiju uznošljivoga Keopsa."

Vitelije se nasmiješi. „Da si vidio veliku piramidu, ne bi govorio tako. Praznina je stvara još veličanstvenijom".

„Keops je bio lud kao i Kaligula", rekoh.

„Bio je majmun", potvrdi Vitelije.

„No meni se čini da se sjećam, kao da si se ti njemu klanjao kao bogu."

„A ja se sjećam da je savjet i primjer bio tvoj."

„Nebesa oprostila nama obojici!" rekoh. Stajali smo i razgovarali pred Jupiterovim hramom, koji se je baš čistio, jer se nedavno javila na krovu ptica zlokobnica, sova. Ja pokažem prstom preko doline. „Vidiš li ono? To je dio najvećeg spomenika, što je ikad sagrađen, a sagradio ga je slobodan narod. I ja ne sumnjam da će potrajati koliko i piramide, a od njega je beskrajno veći probitak čovječanstvu."

„Ne razumijem šta ti misliš. Kao da pokazuješ na dvor."

„Pokazujem na Apijevu cestu", odgovorim svečano. „Započeta je za cenzorstva velikog pradjeda moga Apija Klaudija Slijepoga. Rimska je cesta najveći spomenik, što je ljudskoj slobodi digao plemeniti i velikodušan narod. Ona prelazi

brda, močvare i rijeke. Vezuje grad s gradom i narod s narodom. Otegla se na desetke tisuća milja, a po njoj neprestano vrve zahvalni putnici. A velika je piramida samo opljačkan grob jadnog tijela i spomenik tlačenja i nevolje."

Vitelije je bio od mojih prijatelja, koji su bili srdačni sa mnom. Ne znam, je li mu to bilo istinito ili udešeno; no ako je udešeno, bila je tako dobra imitacija da sam je prihvaćao za pravu vrijednost. Ne bih nikad bio posumnjao o tom, da nije onako dobro igrao svoje poklonstvo pred Kaligulom, i da nije bilo one zgode s Mesalininom papučom. Da je pripovjedim.

Jednog ljetnog dana penjao se Vitelije s Mesalinom i sa mnom uz stube u palači, kad će reći Mesalina: „Molim, stanite malo: izgubila sam papuču". Vitelije se brže okrene i s dubokim joj poklonom dade papuču. Mesalina se razdragala i reče smješkajući se: „Je li, Klaudije, da ti ne ćeš biti ljubomoran, ako ja ovomu junačkomu vojniku, našemu dragomu prijatelju Viteliju, dam red papuče, iskićene draguljima? On je zaista vrlo uljudan i uslužan".

„No zar tebi, draga moja, ne treba papuča?"

„Ne treba, hladi me, kad idem bosa po ovakvom danu. Imam još mnogo lijepe obuće."

Vitelije uzeo dakle papuču, poljubio i turio u džep, i tamo je držao vazda, a vadio je i opet ljubio samo onda, kad bi se sa mnom čuvstveno raspripovijedao o Mesalininoj krasoti, umu, dobroti i neizmjernoj sreći mojoj, što sam joj muž. Silno mi je godilo srcu a i navodilo mi suze na oči, kad sam slušao Mesalininu hvalu. Uvijek sam se čudio, što ona toliko voli i kune se da voli ovako hromog, čangrizavog i mutavog čovu, kakav sam ja; nitko ne može, sudio sam, misliti da je pošla za mene radi sebičnih razloga. Bio sam u ono vrijeme propao čovjek, a da bih ikad mogao postati car, nije joj zacijelo bilo ni nakraj pameti.

Ostijska luka nije bila nipošto jedini moj veliki javni rad. Deset godina prije nego što sam se zacario, prorekla mi

Sibila kumska da ću „dati Rimu vode i zimskoga kruha". Zimski kruh se tiče Ostije, a voda onih dvaju vodovoda, što sam sagradio. Sibilinih sam se riječi sjetio tek kad sam dovršio i vodovode i luku. No mislim da su mi bili na dnu duše za sve to vrijeme.

Moji su vodovodi bili prijeko potrebni. Mi Rimljani volimo svježu vodu. Rim je grad kupki, ribnjaka i fontana. Imao je doduše čak sedam vodovoda, ali bogataši su znali da najviše vode prisvoje za svoju upotrebu, tako da su mnogi siromašni građani morali ljeti piti tibersku vodu i kuhati s njom. Kokcej Nerva, onaj čestiti starac, kojega je Tiberije držao uz sebe kao dobroga genija, svjetovao ga je, neka se pokaže velikodušnim i dobavi Rimu vode. Tiberije se privolio, ali je po svom običaju vazda odgađao, dok nije Nerva i umro. Onda ga uzela gristi savjest te poslao inženjere, neka potraže valjanih izvora. Inženjeri su morali zalaziti daleko, dok nisu našli vodu u brežuljcima na jugoistoku, dva izdašna i izvrsna izvora. Tiberije je dao izraditi planove za dva vodovoda i zaiskao proračun, no odmah izjavio da to ne može smoći i nabrzo zatim umro.

Kaligula, da bi se pokazao velikodušnijim, počeo raditi po Tiberijevim planovima, no kad mu se ispraznila blagajna, okanio se da gradi svodove nad svodovima i tako premosti doline i nizine, nego poveo vodotočinu po pristrancima i ravno ravnicom. Mogao se je zato pohvaliti da posao napreduje, a trošak je neznatan. Kad se je Kaligula zakavžio s Rimljanima, uzeo je to za povod i obustavio sav posao.

Tako je meni dopalo da nastavim posao. Trajao je devet godina, a kad se je završio, bilo je to jedno od najvećih čudesa u Rimu. Ulaze u grad dvije vodotočine, a na kraju im je velika kula, odakle se voda dijeli u devedeset i dvije manje kule. Bilo je u Rimu već sto i šezdeset takvih malih kula, no moji su vodovodi podvostručili dotok vode. Nadzornik vodovoda je sračunao da je taj dotok jednak rijeci, širokoj trideset stopa, a dubokoj šest stopa, koja teče dva-

deset milja u satu. Priznavali su i vještaci i narod da je to najbolja voda, uz vodu iz Marcijeva vodovoda.

Strog sam bio s onima, koji su krali vodu. Nadzornici su redovito obilazili kule i pazili da se ništa ne kvari.

Spomenut ću još da sam isušio Fucinsko jezero, šezdesetak milja od Rima k istoku, pod Albanskim brežuljcima. Dugo je dvadesetak milja, široko deset, a nije jako duboko. O isušenju se je raspravljalo već dugo. Tamošnji žitelji, Maržani, molili su za to još Augusta. Sada došla k meni grupa bogatih posjednika i ponudila da će platiti dvije trećine troškova, a njima da se da isušena zemlja. Odbio sam ponudu, jer kad oni hoće da plate toliko, zacijelo je zemlja vrednija kudikamo više. Stvar se je činila jednostavnom. Treba samo prokopati prokop, dug tri milje, da voda oteče iz jezera u rijeku Liris. Ja odlučim da odmah otpočnem.

Posao se otpočeo u prvoj godini moje vladavine, no brzo se razabralo da je pravo imao August, što ga se nije prihvaćao. Rad i trošak bio je beskrajno veći nego što su računali moji inženjeri. Da se svrši, moralo se zaposliti trideset tisuća radnika. No ja se nisam dao potući: mrsko mi je odustajati od posla. Prokop je dovršen tek nedavno, nakon trinaest godina rada.

TRIDESET I OSMA GLAVA

Jednoga dana, baš pred odlazak iz Rima, posavjetovao mi Herod da se radi zdravlja obratim kojemu zaista dobromu Grku liječniku; istaknuo, koliko je važno za Rim da se ja postaram za svoje zdravlje. U posljednje se vrijeme, veli, pokazalo da sam vrlo umoran, jer silno radim. Ako ne skratim taj rad, ili ne ojačam, neka se ne nadam dugu životu. Uznemirio sam se i odgovorio da me nikakav grčki liječnik nije znao izliječiti, dok sam bio mladić, a pozivao sam mnoge; i ustvrdio sam da nesamo što mi se je prekasno liječiti, nego sam se i sasvim sprijateljio sa svojim bolestima kao s neodvojnim dijelom moga bića, pa mi ne treba nikakav grčki liječnik.

Herod se naceri. „To sam te prvi put u životu čuo da se slažeš sa starim Katonom. On je zabranio svomu sinu da ne smije nikad pozivati Grka liječnika. Mjesto toga je preporučivao molitve, zdrav razum i kupusno lišće".

Vrpoljio sam se razdražen po postelji. „Kakvog dakle preporučuješ doktora? Larga? On je sada dvorski liječnik. Mesalina veli da je jako vješt".

„Savjetujem ti Ksenofona s Kosa."

„Šta, starog vidara moga oca?"

„Nije, njegova sina. On je bio s tvojim bratom Germanikom u posljednjem ratu njegovu, zatim je prakticirao u Antiohiji. Tamo je imao velikih uspjeha, a nedavno je došao u Rim. On se drži Asklepijadovih riječi: Liječi brzo, sigurno, ugodno. Bez purgiranja i bez ljekova za bljuvanje. Dijeta, vježbe, masaža i nekoliko jednostavnih biljnih ljekova. On zna tačno, gdje se u tijelu nalazi svaki živac, kost, mišić i tetiva. Rekao mi je da je tu anatomiju naučio od tvoga brata."

„Germanik nije bio anatom."

„Nije, nego germanoubijca. Ksenofon je svoje znanje pokupio na bojištu: Germanik mu je pribavio predmete. Ni-

kakav vidar ne može učiti anatomiju u Italiji ili u Grčkoj."

„Doći će valjda, ako ga pozovem?"

„Koji liječnik i ne bi došao? Ti zaboravljaš, tko si ti. No ako te izliječi, platit ćeš mu dabogme valjano. On voli novac. Koji ga Grk i ne voli?"

„*Ako* me izliječi."

Pozvao sam Ksenofona. Zavolio sam ga odmah, jer se je zainteresovao stručnjački za mene, a zaboravio da sam ja car i imam vlast nad njegovim životom i smrću. Bio je čovjek od pedesetak godina. Govorio je kratko i suho i držao se stvari.

„Tvoje bilo. Hvala. Jezik. Oprosti." (Izvrnuo mi vjeđe). „Oči ponešto upaljene. Mogu izliječiti. Dat ću ti da ispireš. Ustani, molim. Jest, djetinja paraliza. Ne mogu dabogme izliječiti. Prekasno. Bio bih izliječio prije nego što si prestao rasti."

„Bio si tada tek dijete, Ksenofone", nasmiješim se.

Kao da je prečuo. „Nisi li se prerano rodio? Jesi? Slutio sam. I malarija?"

„Malarija, dobrac, kolitis, skrofule, vrbanac. Cio bataljon odgovara: „evo me", Ksenofone, sve osim padavice, veneričnih bolesti i megalomanije."

Izvolio se malko osmjehnuti. „Svuci se!" reče. Svukao sam se. „Jedeš odviše i piješ odviše. Moraš prestati. Lijeva ti se noga zgrčila. Treba je trljati. Obuci se." Zapitao me nekoliko intimnih pitanja. „Spopada te nagla srdžba? Preko volje ti se trzaju mišići na licu? Mucaš, kad si u neprilici? Snalazi te afazija? Koče ti se mišići?" Govorio mi je i o onom, što sanjam. „Poživjet ćeš još mnogo godina, ako uznastojiš da poživiš. Premnogo radiš. Neka ti čitaju sekretari. Piši što manje. Masiraj se svaki dan dva puta po dvadeset minuta. Prepisat ću ti lijek".

„A molitve?"

„Kakve molitve?"

„Zar ne propisuješ i molitve, kao i svi drugi liječnici, da ih molim, kad uzimam lijek?"

On odgovori prilično oporo: „Ja mislim, Cezare, da ti kao vrhovni svećenik bolje znaš čudotvornu stranu liječenja".

Poslušao sam Ksenofona i prvi sam put u životu razabrao šta je zdravlje. Ostao sam dabogme hrom, a prigodice mucam i po starom običaju trzam glavom, kad se uzbudim. No i sada, sa šezdeset i četiri godine, mogu da radim po četrnaest sati na dan i ne umaram se.

Dobro sam dabogme platio Ksenofonu. Nagovarao sam ga da se nastani u dvoru, ali nije isprva htio. Imao je u Rimu veliku praksu, koja mu je vrijedila tri tisuće zlatnika na godinu. Ponudio sam mu šest tisuća, a kad se je još skanjivao, rekoh mu: „Ksenofone, moraš, ja iziskujem. A ako me održiš petnaest godina na životu, bit će otok Kos, na kojem si ti izučio liječništvo, slobodan od novačenja i od poreza". Tako je pristao.

Mesalina mi reče da je vrlo pametno, što toliko pazim na sebe, jer da iznenada umrem ili se ozbiljno razbolim, šta bi bilo od grada i carevine, da i ne spominje sebe i našeg sinčića?

Jednog će mi dana reći Mesalina: „Ja se počinjem kajati, što sam dobra srca".

„Misliš li da mi je sinovica Lezbija trebala ostati u progonstvu?"

Ona potvrdi glavom. „Otkud si pogodio da sam to mislila? Reci mi, dragi moj, zašto Lezbija dolazi toliko često u tvoje sobe, kad nema mene? O čemu govori? I zašto ne javljaš meni, kad ona dođe? Eto vidiš da ne valja kriti meni".

Nasmiješio sam se, no bilo mi je prilično nemilo. „Nema tu nikakve tajne. Sjećaš se da sam joj pred mjesec dana vratio preostatak njenih imanja u Kalabriji, što joj je bio oduzeo Kaligula? Bili smo odlučili ti i ja da joj ih ne vra-

ćamo, dok ne vidimo kako će se vladati ona i Vinicije. Kad sam joj vratio, briznula u plač i rekla mi da je bila nezahvalna, pa se zaklela da će promijeniti svoj način života i svladati svoju ludu uznošljivost".

„Zaista vrlo dirljivo. No to mi je prva riječ, što je čujem o takvom dramatskom prizoru."

„Ta ja se jasno sjećam da sam ti pripovjedio cijelu tu zgodu jednog jutra za doručkom."

„Valjda si to sanjao. Kakva je dakle *bila* cijela ta zgoda?"

„Ne razumijem to. Zakleo bih se da sam ti rekao. Vratio sam joj imanja, jer je rekla da je upravo bila kod tebe i od sve ti se duše ispričala, a ti si joj kazala: Opraštam ti s drage volje, Lezbija. Otiđi i reci Klaudiju da ti opraštam."

„Oh, bezobrazne li laži! Nije ona ni dolazila k meni. Jesi li ti siguran da je to rekla? Ili te opet izdalo pamćenje?"

„Nije. Znam to zacijelo. Inače joj i ne bih bio ni za što vratio imanja."

„No ti mi nisi govorio da ti dolazi. Šta je htjela od tebe?"

„Ništa. Dolazi prigodice, da mi ponovi kako je zahvalna, i da zapita, bi li mi u čemu mogla koristiti. Ne ostaje nikada toliko da bi bila na dosadu, a svaki put pita, kako si ti. Kad joj kažem da radiš, ne će da te buni i ispričava se što buni mene. Juče je rekla, kako misli da si ti još ponešto sumnjičava prama njoj. Ja rekoh, da mislim da nisi. Ona obično preklapa po nekoliko časova, pa me poljubi kao dobra sinovica i odlazi. Jako se veselim njenim posjetima. No bio sam uvjeren da sam ti ih spominjao."

„Nisi nikad. Ta je žena zmija. Mislim da znam njen plan. Hoće da se uvuče u tvoje povjerenje, kao dobra sinovica dakako, i da onda počne opadati mene. Najprije istiha, nagoviještanjem, a zatim direktnije, dok se ojunači. Ona će ti se napripovijedati tko zna kakvih čudesa o dvostrukom životu, što ga ja provodim. Kazivat će ti da za tvojim leđima živim

pravim razuzdanim životom — gladijatori i glumci i mladi udvarači i tako dalje. A ti ćeš joj dabogme vjerovati, kao dobar stric. Oh Bože, kakve su zlobnice žene! Ja mislim da je već i započela. Je li?"

„Nije nipošto. Ne bih joj ni dopustio. Ne bih vjerovao nikomu, tko bi mi kazao da si mi ti nevjerna djelom ili riječju. Ne bih vjerovao ni da mi to rekneš ti sama svojim jezikom. Jesi li sad zadovoljna?"

„Oprosti mi, dragi, što sam tako ljubomorna. Takva mi je priroda. Mrsko mi je, kad za mojim leđima prijateljuješ s drugim ženama. Ne vjerujem ni jednoj ženi, koja je sama s tobom. Ti si bezazlenjak. A ja ću uznastojati da dokučim otrovni naum Lezbijin. Ali neka ništa ne zna da ja sumnjam na nju. Obećaj mi da joj ne ćeš ništa kazivati, dok ne budem imala ozbiljnije optužbe."

Obećao sam joj i rekao da ću joj javljati svaku važniju riječ Lezbijinu, i pošteno sam joj kazivao. Činilo se da nisu važne riječi, no Mesalina se naročito uhvatila za jednu — po mojem sudu — sasvim bezazlenu primjedbu Lezbijinu o senatoru Seneci. Seneka je bio jednom uzbudio Kaligulinu zavist svojom rječitošću u senatu. Bio bi zacijelo izgubio glavu, da nije bilo mene. Ja rekoh Kaliguli: „Rječit? Seneka nije rječit. Samo je obrazovan i silno mu je pamćenje." Tako je Seneka iznio živu glavu.

Mesalina me zapita: „Ti nisi prvi spomenuo Lezbiji Senekino ime?"

„Nisam."

„Onda vjeruj, Seneka joj je ljubavnik. Znam od nekog vremena da ona ima tajnog ljubavnika, ali krije tragove, te nisam mogla dokučiti, je li to Seneka, ili Vinicijan, ili Azinije Gal. Svi oni žive u istoj ulici."

Za deset mi dana reče da sad ima potpun dokaz o Lezbijinu preljubu sa Senekom. Pribavila je svjedoke, koji su prisegli da su vidjeli Seneku, kako po noći ulazi u Lezbijinu kuću, a tri četiri sata kasnije izlazi.

Bilo je jasno da Lezbija ne smije dulje ostati u Rimu. Sinovica mi je i po tom je važna javna ličnost. Iziskivao sam od svih članova moje porodice da pristojnim životom budu na ugled gradu. Trebalo je da bude protjeran i Seneka. Bio je oženjen čovjek i senator, pa ako je Lezbija i bila krasna žena, hvatala me je sumnja da je Senekinu preljubu jači uzrok u ambiciji nego u požudi. Lezbija je bila direktna potomkinja Augustova, Livijina i Marka Antonija, kći Germanikova, sestra pokojnomu caru i sinovica današnjemu, a Seneka samo sin provincijskoga gramatičara i rodom iz Španije.

Nisam nekako volio da sâm ispitujem Lezbiju, nego sam za to zamolio Mesalinu. Želio sam pokazati kako mi je žao, što sam joj prouzročio i najmanju ljubomornost. Ona se s drage volje prihvati prilike da Lezbiju prekori za nezahvalnost i da joj javi presudu, progonstvo u grad Reggio, gdje joj je baka Julija umrla u progonstvu radi tog istog postupka. Mesalina mi je kasnije pripovijedala da je Lezbija govorila vrlo drsko, ali naposljetku priznala preljub sa Senekom i rekla da je tijelo njeno i s njim može činiti što je volja. Kad je čula da će biti prognana, razbjesnila se i zaprijetila nama obojima: „Jednoga će jutra sluge ući u carsku spavaonicu i naći vas oboje zaklane“, i: „Kako misliš da će moj muž i njegova obitelj dočekati tu uvredu?“

„Puke riječi, draga moja“, rekoh. „No bilo bi možda bolje, da smo pomnije pazili na Vinicija i njegovu stranku.“

One iste noći, kad se je Lezbija otputila u Reggio, pred zoru, probudi Mesalinu i mene vika i gužva u hodniku pred vratima: „Uhvatite ga! Umorstvo! Ubijce! Uhvatite ga!“ Ja skočim s postelje, srce mi zakuca od naglog uzbuđenja, zgrabim stolicu za obranu i doviknem Mesalini, neka se skloni iza mene. No srčanost mi je bila izlišna. Bio je samo jedan čovjek i već ga razoružali. Nisam više mogao neko vrijeme da zaspim. Mesalina se naizmjence smijala i plakala, i jecala: „To je uradila Lezbija, znam zacijelo“.

Ujutro doveli pred mene namjernog ubijcu. Priznao je da je Lezbijin slobodnjak. Zapitao sam, tko ga je uputio na to, ali nije odgovorio ni na mukama. Morao je biti smaknut. Nakon dugog premišljanja složio sam se s Mesalinom da se radi opće sigurnosti mora smaknuti Lezbija. Poslao sam za njom odred gardijske kavalerije, i sutradan mi donesoše njenu glavu, za dokaz o smrti. Bilo mi je nemilo, što sam morao smaknuti kćer dragog brata Germanika, a o njegovoj sam smrti bio prisegao da ću ljubiti i štititi svu njegovu djecu, kao da su moja vlastita. Ali me umirila misao da bi on na mojem mjestu uradio isto tako.

Za Seneku sam rekao senatu, ako ne znaju kakav valjan razlog da se učini protivno, da želim neka bude protjeran na Korziku. Na Korzici mu je bilo mnogo prilike da živi po stojičkoj filozofiji.

TRIDESET I DEVETA GLAVA

Dobio sam pismo od Heroda. Čestitao mi što mi se rodio sin i što sam pobjedama u Njemačkoj stekao carski naslov. Njemu, veli, nije do vojnih triumfa. On želi jedino mir i sigurnost. Zato i učvršćuje svoju zemlju za obranu od partske provale. Kipra i on su zadovoljni i zdravi, a isto tako i djeca. Priučavaju se da budu dobri Židovi, brže nego on, jer su i mlađi. Uz to javlja da ne mari Vibija Marza, novog namjesnika u Siriji. Na koncu veli: „Tebe će usprkos tvojoj volji proglasiti za boga; ali ti pazi na zdravlje i dobru volju, dobro jedi, čvrsto spavaj i ne vjeruj nikomu".

Iza nekoliko dana stigao od Marza list, označen da je „hitan i povjerljiv". Marzo je bio sposoban namjesnik, ispravan čovjek, ali opor, suzdržan, hladna vladanja, vazda sarkastičan, a bez ikakvih ludosti ili nevaljalština. Piše mi: „...Moj susjed, tvoj prijatelj, kralj Herod, utvrđuje, kako doznajem, Jerusalim. Ti to valjda znaš, a ja pišem zato, jer kad se dovrše te utvrde, bit će grad neosvojiv. Ne krivim tvoga prijatelja kralja Heroda za nevjeru, no kao namjesnik sam sirijski na oprezu. Jerusalim gospoduje putu u Egipat, a da padne u neodgovorne ruke, bila bi to ljuta opasnost Rimu. Kažu da se Herod boji partske provale: no on se je od takve vrlo nevjerojatne zgode osigurao već tajnim savezom sa svojim susjedima kraljevima na partskoj granici. Ti svakako odobravaš njegovu prijateljsku predusretljivost prama Feničanima: silno je obdario grad Bejrut, pa gradi tamo amfiteatar, a i portike i javne kupke. Teško mi je shvatiti, zašto se on umiljava Feničanima. No kao da mu slabo vjeruju glavni ljudi u Tiru i Sidonu. Možda i imaju pravo. Makar se tebi i zamjerio, javljat ću ti, što se zbiva k jugu i istoku od moje oblasti".

Bilo mi je nemilo čitati to, i u prvi sam se mah rasrdio na Marza, što muti moje uzdanje u Heroda; no kad sam razmislio, čuvstvo mi se preobratilo u zahvalnost. Nisam

znao šta bih mislio o Herodu. U jednu ruku, bio sam uvjeren da će održati prijateljsku zakletvu, no u drugu ruku, jasno je da je nešto naumio, što bi se u svakog drugoga držalo da je izdaja. Volio sam, što Marzo oštro pazi. Nisam to spominjao nikomu, pa ni Mesalini, i samo sam javio Marzu: „Dobio sam tvoj list. Budi diskretan. Javljaj što se dalje događa". Herodu sam napisao lukav list:

„Trebat će mi tvog prijateljskog savjeta o Britaniji, dragi moj Razbojniče, a ako ja provalim na taj nesretni otok, jahat ću svakako na slonu. To će biti prvi slon, što se je ikada vidio u Britaniji, i nema sumnje da će mu se diviti nadaleko. Milo mi je što čujem dobre vijesti o tvojoj obitelji; ne vodi brige o onom partskom napadu. Ako mi stigne glas o nemiru u tom kraju, poslat ću odmah u Lyon po tvoga strica Antipu, neka ode i uguši ga sa svojih sedamdeset tisuća oklopa; Kipra može dakle mirno spavati, a ti prestati da gradiš jerusalimske utvrde. Ne želimo mi da Jerusalim bude prejak, je li? Zamisli, ako iznenada navale tvoji razbojnički srodnici iz Edoma te im pođe za rukom da osvoje Jerusalim baš prije nego što ti izgradiš posljednji bedem, — ne ćemo ih nikad više izbaciti, a šta će onda biti s trgovinskim putem u Egipat? Žao mi je što ne voliš Vibija Marza. Kako napreduje tvoj amfiteatar u Bejrutu? Poslušat ću tvoj savjet da ne vjerujem apsolutno *nikomu*, jedino možda mojoj dragoj Mesalini, Viteliju, Rufriju i staromu školskomu drugu Razbojniku, kojemu nisam nikad vjerovao i ne ću vjerovati, kad sâm sebe krivi za lupeštine, i kojemu ću se uvijek prijateljski potpisivati kao njegov Majmunčić."

Herod je kao i obično odgovorio svojim šaljivim stilom, kao da mu i nije stalo do utvrda, ali je zacijelo razabrao da moj bezazleni list nije baš onako bezazlen, a i da mi je Marzo pisao o njemu. Marzo mi je nabrzo odgovorio da se utvrđivanje sada ne nastavlja.

Postao sam po drugi put konzul u martu, o novoj godini, no za dva sam se mjeseca zahvalio u korist senatoru, koji

je bio na redu. Bio sam prezaposlen. Te se je godine rodila kći moja Oktavija, i nastala Vinicijanova i Skribonijanova buna, i pripojio sam Maroko carevini. Mesalini su se jako dodvoravali i senat i narod, jer su dobro znali da sam joj povjerio mnoge poslove, što sam ih imao kao čuvar javnog morala. Senat je želio da joj da naslov „Augusta", te je Oktavijino rođenje uzeo za izliku. No koliko sam god ljubio Mesalinu, mislio sam da još nije zaslužila tu čast. Bilo joj je tek sedamnaest godina, a baka Livija je stekla taj naslov tek poslije smrti i majka moja u krajnoj starosti. Odbio sam dakle. No Aleksandrijci me i nisu pitali, nego iskovali novac s mojim likom na licu, a na naličju s Mesalininim likom u odjeći božice Demetre. To je bila laska Mesalininu imenu, jer „messis" znači u latinskom jeziku žetvu. Mesalina je uživala.

Jedne večeri dođe ona plašljivo k meni, zirne mi šuteći u lice i zapita najzad, sva u neprilici, započinjući nekoliko puta: „Ljubiš li ti mene, premili muže?"

Uvjeravao sam je da je ljubim nadasve na svijetu.

„A šta si mi govorio onomad da su tri glavna stupa ljubavi?"

„Rekao sam da hram ljubavi stoji na stupovima ljubeznosti, iskrenosti i razumijevanja. Spomenuo sam zapravo filozofa Mnazalka da je to rekao."

„Hoćeš li mi onda iskazati najveću ljubeznost i razumijevanje, što može pokazati tvoja ljubav? *Moja* će ljubav posvjedočiti jedino iskrenost. Ja ne okolišim. Ako nije preteško tebi, bi li ti htio, bi li mi mogao dopustiti da neko vrijeme spavam u odvojenoj od tebe ložnici? To ne znači da ja tebe ne ljubim isto kao i ti mene, no sad gdje za manje od dvije godine dana u braku imamo dvoje djece, ne bi li trebalo da malo pričekamo, dok se ne odvažimo i za treće? Nemila je trudnoća: ujutro me hvata muka, zgaravica i loša mi je probava, i ne bih to mogla pretrpjeti još jednom. A da pravo kažem, nije me samo strah, nego mi je

sad nekako i manja strast za tobom. Kunem ti se da te ljubim isto kao i prije, no sada više kao najdražega prijatelja i oca moje djece nego kao ljubavnika. Kad žena ima djece, troši joj se čuvstvo. Ne krijem ti ništa. Ti mi vjeruješ, je li?"

„Vjerujem ti, i ljubim te."

Potapšala me po licu. „A ja i nisam, je li, nalik na običnu ženu, kojoj je sav posao da rađa djecu i djecu i djecu, sve dok se ne istroši? Ja sam tvoja žena — careva žena — i pomažem ti u carskim poslovima, i to treba da bude vrednije nego sve drugo, je li? Trudnoća silno smeta radu".

Rekoh joj prilično turobno: „Dabogme, mila moja, ako zaista tako čuvstvuješ, ja nisam takav muž da bih te na išta silio. No je li uistinu potrebno da spavaš odvojena od mene? Zar ne bismo mogli barem spavati u jednom krevetu, družbi za volju?"

„O Klaudije", odgovori ona gotovo plačući, „s teškom sam se mukom nakanila da te to zamolim, jer te toliko ljubim da ti ne želim ni najmanje učiniti na žao. Nemoj to stvarati još težim. Zar ne bi tebi bilo strašno nemilo, kad bismo spavali zajedno, a ja ti ne bih mogla uzvraćati tvojih strasnih osjećaja? Da te odbijem, bila bi to propast našoj ljubavi, a isto tako, kad bih ti se prepustila preko volje svoje; a ti bi se svakako kasnije kajao, kad bi išta upropastilo moju ljubav za tebe. Zar ne vidiš kako nam je sada mnogo bolje da spavamo odvojeni, dok ne budem ponovo osjećala za tebe ono što i prije. Da se uklonim napasti, ne bih li se preselila u novu palaču? Zgodnija je za moj rad. Mogu ujutro ustajati i odmah se prihvaćati svojih spisa. Uz te sam porođaje jako zaostala u popisu građana."

Branio sam se: „Dokle misliš da ne budeš ovdje?"

„Vidjet ćemo kako će biti", odgovori Mesalina, ljubeći me u zatiljak. „Ah, kako mi je odlanulo, što se ne ljutiš. Dokle? Ah, ne znam. Zar je mnogo stalo do toga? Pa spolnost i nije bitna stvar u ljubavi, kad među ljubavnicima ima kakva druga jaka veza, kao što je zajednička idealna težnja

za krasotom ili savršenstvom. U tom se slažem s Platonom. On je mislio da je spolnost zapreka ljubavi."

„On je govorio o homoseksualnoj ljubavi", napomenut ću joj, nastojeći da se ne činim potištenim.

Govorio sam joj da je sve više štujem i ljubim za iskrenost njenu, i neka dakako bude po njenoj volji. No ja ću dabogme s nestrpljenjem očekivati vrijeme, kada će joj se vratiti stari osjećaji za mene.

„Ah, molim te, ne budi nestrpljiv", uzvikne ona. „Ako budeš nestrpljiv, osjećat ću da nisam bila ljubezna s tobom. Možda sam ja izuzetak, no spolnost meni ne znači mnogo. Slutim da ona dodijava mnogim ženama — ali ipak ne prestaju da ljube muževe, i žele da ih muževi ljube. No ja ću vazda sumnjati na druge žene. Ako se budeš pleo s drugim ženama, mislim da ću poludjeti od ljubomornosti. Nije zato, što bih mislila da ti spavaš s kojom drugom ženom, nego od straha da je ne bi zavolio jače nego mene, nesamo kao puku razonodu, i onda poželio da se rastaviš sa mnom. Velim, ako bi prigodice spavao s kojom zgodnom sluškinjom ili s kojom lijepom čistom ženskom, koja je preniska po staležu da bih bila ljubomorna na nju, bilo bi mi veoma milo, uživala bih zaista, što se lijepo provodiš s njom; pa ako kada budemo kasnije spavali zajedno, ne ćemo držati da se je što zbilo između nas. Mislili bismo jedino da si to učinio zdravlju za volju — kao da je kakva ljekarija za čišćenje ili za bljuvanje. Ne bih željela ni da mi rekneš ime te žene, pa i voljela bih da ga ne rekneš, ako mi samo obećaš da se ne ćeš miješati ni s jednom, na koju bih s pravom bila ljubomorna. Zar nije, kako kažu, i Livija bila takva prama Augustu?"

„Jest, u neku ruku. No ona ga i nije nikad istinski ljubila. Zato joj je i bilo lakše da bude pažljivija prama njemu. Običavala je uzimati mlade ženske s ropskog tržišta i tajom ih po noći podvoditi Augustu. Najviše, mislim, Sirijke."

„Od mene valjda ne želiš to? Ja sam napokon čovječna."

Tako se Mesalina vrlo vješto i vrlo okrutno titrala mojom slijepom ljubavlju. Još te se večeri preselila u novu palaču. I dugo nisam govorio ništa više, nadajući se da će mi se vratiti. No ona nije govorila ništa, i kao za veliku milost ponekad spavala sa mnom. Tek za sedam godina sam dočuo za šaputanje o onom, što se je zbivalo u novoj palači, dok je stari rogonja muž bio za svojim poslom ili mirno hrkao u svom krevetu u staroj palači.

To me dovodi do zgode Apija Silana, bivšega konzula, koji je za Kaliguline vladavine bio namjesnik u Španiji. Silan je sa šesnaest godina bio najljepši mladić u Rimu, a i s pedeset i šest godina još vrlo naočit, tek malo prosjed.

Jednog dana, kratko vrijeme prije Oktavijina rođenja, reći će mi Mesalina: „Trebao bi nam zaista čovjek kao što je Apije Silan. Voljela bih da ga držiš u palači kao savjetnika".

„To nije loša misao", odgovorim. „Ja cijenim Silana, a on ima velikog utjecaja u senatu. No kako bi ga nagovorili da dođe i živi s nama? Treba neka dostojna izlika."

„Mislila sam na to i smislila sjajnu ideju. Zašto ga ne bi oženili mojom majkom i tako vezali uz porodicu? A ona bi se voljela udati: tek su joj trideset i tri godine. Silanu bi to bila velika čast."

„Dobro, ako to možeš udesiti s materom..."

„Zapitala sam je već. Ona veli da je očarana."

Tako je Silan došao u Rim i oženio se Domicijom Lepidom, Mesalininom materom, te se oni nastanili uz Mesalinu u novoj palači. Opazio sam odmah da mi je Silan nazuban. Pripravno je izvršivao moje naloge, ali nije mogao da me gleda u lice. To me je prilično vrijeđalo. No nisu se nadali da ću ja dokučiti istinu: kako mi je Mesalina samo zato zaiskala da pozovem Silana iz Španije, jer ga je voljela još djevojkom, i mater je udala za njega jedino zato da joj bude lako dolaziti k njemu, a otkad je došao, navaljivala je na njega da spava s njom. Kad se to zamisli! S vlastitim očU-

hom, s čovjekom, koji je pet godina stariji od mene, a ima unuku, koja nije mnogo mlađa od Mesaline! No Silan nije htio da spava sa svojom snahom, uza svu njenu krasotu.

„Dajem ti rok od deset dana, da se odlučiš“, prijetila mu Mesalina. „Ako me iza toga roka budeš odbijao, kazat ću Klaudiju. Ti znaš kako je on tašt, otkad su ga digli na carstvo. Bilo bi mu nemilo čuti da si omalovažio njegovu ženu. Ubit će te zacijelo, je li, majko?“

Domicija je Lepida bila sasvim pod Mesalininom vlašću, pa joj priskočila. Silan im povjerovao. Doživljaji za Tiberijevih i Kaligulinih vremena stvorili su od njega tajnog antimonarhista, premda nije bio čovjek, koji se mnogo plete u politiku. Potpuno je vjerovao da nitko sad ne može stajati na čelu državi, tko se ne bi vrlo brzo odao tiraniji, okrutnosti i razbludi. Devetoga dana nije još bio popustio Mesalini, no zapao u takav uzbuđen očaj, da se je, čini se, sasvim odlučio da me ubije.

Moj sekretar Narcis vidio je te večeri Silanovu zabunu; zatekao Silana u hodniku, gdje mrmlja nerazumljive riječi: „Kasije Hereja — stari Kasije. Uradi, ali nemoj sâm!“ Narcis je u taj mah nešto smišljao, a kad je čuo te riječi, nije ih pravo razumio. No kad je legao da spava, javile mu se u snu i proširile se u strahovitu sliku, kako Kasije Hereja predaje Silanu svoj krvavi mač i uzvikuje: „Uradi! Udri! Udri opet! Stari je Kasije s tobom! Smrt tiraninu!“ A onda Silan navaljuje na mene i sasijeca me. San je bio tako živ i žestok da je Narcis skočio iz kreveta i dotrčao u moju ložnicu, da mi ga pripovjedi.

Od strave me je oblio studen znoj, kad sam se iznenada trgnuo baš pred zoru iza sna i on mi prestravljenim glasom pripovjedio, kakva mu se mòra prisnila. Zaiskao sam svijetlo — stotine svjetala — i odmah pozvao Mesalinu. Ona se prepala od tog žurnog poziva; pobojala se valjda, nisam li je progledao. Zacijelo joj je jako odlanulo, kad sam joj spomenuo samo Narcisov san. Protrnula. „Ta zar mu se zaista

prisnilo to? O nebesa! To je ona ista mòra, koje se mutno sjećam svakog jutra za ovih sedam dana! Vazda se budim sa vriskom, ali ne mogu da se sjetim zašto vrištim. Zacijelo je istina. Dakako da jest. To je božanska opomena. Pošlji odmah po Silana i prisili ga da prizna“.

Otrči iz sobe, da po jednom slobodnjaku svojem pošlje poruku. Znam sada šta mu je naložila da kaže: „Prošlo je deset dana. Car te poziva da odmah dođeš pred njega i ište razjašnjenje“. Slobodnjak nije shvatio šta znači deset dana, nego probudio Silana i javio mu poruku. Silan zaviče: „Da dođem? I hoću!“ Obuče se brže, turi nešto u nabore na odjeći i odjuri ispred glasnika. No glasnik je bio oprezan i zaustavio jednog dječaka roba. „Odleti kao munja i reci gardi, neka pretraži Apija Silana, dok dođe“. Gardisti nađoše sakriven bodež. Kad sam ga zapitao, zašto je htio da me ubije, odgovorio je samo: „Vrati mi bodež, tiranine, da se sam probodem!“ Smaknut je jadnik, jer nije bio razborit da govori.

ČETRDESETA GLAVA

Smaknuće Silanovo ohrabrilo je Vinicijana na bunu. Kad sam tog istog dana javio u senatu da me je Silan kanio ubiti i ja sam ga već dao smaknuti, nastade zaprepaštenje i plaho šaputanje, koje se je za čas stišalo. To je bio smaknut prvi senator, otkad sam ja zavladao, i nitko nije vjerovao da me je Silan htio ubiti. Bio je osjećaj da sam se najzad pokazao u pravom liku i da se otpočinje nova vladavina u teroru. Bio sam pozvao iz Španije Silana, pod izlikom da ću ga dići na veliku čast, no zapravo sam vazda kanio da ga ubijem. Baš kao Kaligula!

Vinicijan će iza toga reći svojim prijateljima: „Plemeniti Apije Silan poginuo je dakle zato, jer se carevu slobodnjaku Grku prisnio loš san! Zar ćemo mi dopustiti da nam vlada takvo slaboumno stvorenje kao što je taj praznoglavi Klau-Klau-Klaudije? Šta velite vi?“

Složili su se da treba jak, iskusan car, a ne ovakav tek za nevolju, koji ne zna ništa, nije učio ništa i postupa ovako suludo. Svak uzeo spominjati moje najznatnije griješke i pretjeranosti.

Među ljudima, koji su se od svoje volje javili za porotnike, bio je jedan, za kojega sam znao da ima sedmoro djece. Bio je dakle slobodan od porotničke službe. Ja rekoh činovniku: „On hoće da bude porotnik; izbriši ga!“ Rekao sam zato, jer su porotnici znali primati mito. No činovnik je bio luđak te spominjao te riječi samo kao primjer moje gluposti.

Vinicijan i drugi nezadovoljnici govorili su i o mojoj neobičnoj odredbi da svatko, tko mi se javi pred sud, mora najprije dati iskaz o svojim roditeljima, srodnicima, braku, životu, imućtvenim prilikama, današnjem zanimanju i tako dalje, i to sâm, bez advokata. Vinicijan i njegovi drugovi držali su to za nepravdu.

Za čudo, najgore ih je uvrijedio moj postupak sa sre-

brnim kolima. Jednog dana, kad sam prolazio zlatarskom ulicom, spazim da se pred nekim dućanom skupilo oko pet stotina građana. Bila su izložena kola, sva obložena srebrom, osim zlatnih naplataka. Osovina je bila također srebrna, a na krajevima joj zlatne pasje glave s ametistovim očima. Paoci su bili izdjeljani od ebanovine, u liku crnaca sa srebrnim pasovima, a i čivije su bile zlatne. Ta su se divna kola prodavala za sto tisuća zlatnika. Netko mi prišapnuo da ih je naručio neki bogataš senator i već platio, ali zaiskao da ih zlatari izlože na nekoliko dana na prodaju, i uz višu cijenu nego što je on platio, jer je želio da im ustanovi vrijednost. Ja sam naložio zlatarima da poskidaju zlato i srebro i na vagu ga prodadu državnoj blagajni. Javili se glasni protesti, no ja sam ih ušutkao riječima: „Ovako teška kola oštetila bi cestu: moramo ih malo olakšati“. Vlasnik tih kola bio je Azijatik, koji sad nije morao tajiti svoje silno bogatstvo kao za Kaligule. Sadašnje razmetanje njegovo upravo je izazivalo pučki nered. Mislio sam da za ove nestašice u hrani ne bi nitko volio gledati veselog senatora, kako se vozi u kolima od srebra i zlata. Sudim i sada da sam učinio pravo. No što sam razorio umjetničko djelo, to su držali za obijesno barbarstvo, pa su mi ljuće zamjerili Vinicijanovi prijatelji, nego da sam pobio tuce građana i prodao ih kao meso mesarima.

Vinicije nije bio među nezadovoljnicima. Znao je da im ne vrijedi još trud da me se oslobode. Bio sam još nadasve omiljen u gardi, a jako sam se čuvao od ubijstva. Dva su uzaludna atentata na mene izveli plemići, kojima sam bio priprijetio da ću ih degradirati zbog seksualnih prekršaja, prvi put u Pompejevu kazalištu, drugi put u Marsovu hramu.

Otresti su me se zaista mogli jedino oružanom silom, no otkud bi se najamile čete? Vinicijan smisli da on zna odgovor na to pitanje. Steći će pomoć od Skribonijana. Taj je Skribonijan bio bratić Kamili, koju je baka moja Livija otrovala onog dana, kad je trebalo da se zaruči sa mnom. Za Kaligule je on bio među mojim mučiteljima u palači,

smišljao gotovo sve podvale i šale. Kaligula ga je poslao u Dalmaciju za zapovjednika rimske vojske, pa kad je on dočuo moj izbor za cara, nije bio samo zavidljiv i ozlojeđen, nego se i zabrinuo za svoju sigurnost. Vinicijan je bio lični prijatelj Skribonijanov, pa kad je bio smaknut Silan, javio mu da sam ja svojom tupoglavošću, neznanjem i lakrdijaštvom ponizio Rimu dostojanstvo. Pozvao sam jadnika Apija Silana iz Španije i smaknuo. Podrugujem se senatu. Svi se pošteni ljudi slažu da Silan mora biti osvećen, pa ako se javi valjan vođa, dočekat će ga raskriljenih ruku cio narod. Ja sam sve izvrnuo naglavce i svijet gotovo želi da bi se vratio Kaligula. Na nesreću, ja se mogu osloniti na gardu, a bez vojske se ne može ništa. Uzalud se pokušalo ubijstvo. Izgledaju njega, da ih izbavi. Ako on domaršira u Rim, minut će sve brige. Neka obeća gardi nagradu, koliku sam joj dao ja, i odmah će se ona odmetnuti od mene. Čim se on iskrca u Italiji, pridružit će mu se oni i dobaviti novaca koliko treba. Neka se ne skanjuje, dok ne budu prilike još i gore.

Skribonijan odluči da se odvaži. Odgovori Vinicijanu da mu treba sto i pedeset brodova, osim onih, što će ih sam smoći u dalmatinskim lukama. Trebat će mu i milijun zlatnika, da pridobije te dvije legije po pet tisuća momaka i dvadeset tisuća dalmatinskih novaka. Vinicijan i zavjerenici otpute se dakle iz Rima, tobože na svoja imanja. Prvi glas o buni bio mi je list, u kojem me Skribonijan naziva varalicom i glupanom i nalaže mi da se odmah odreknem svih časti te se povučem u privatan život. On dolazi u Italiju s vojskom od trideset tisuća momaka, da uspostavi red i doličnu vladavinu u Rimu. Ako se ja odreknem vlasti, čim dobijem taj list, poštedjet će mi život.

Kad sam pročitao taj list, prasnuo sam u smijeh. Kolika bi to i bila slast, kad bih se povukao te pod urednom vladavinom živio spokojno s Mesalinom i djecom i knjigama! Zacijelo bih se i odrekao, ako Skribonijan misli da bi vladao bolje od mene, pa bih se naslonio u svoj naslanjač i gledao

kako se drugi muči s nemogućim poslom, koji ja nisam želio, a pokazalo se da je teži nego što se može iskazati riječima. No bih li se mogao uzdati u Skribonijana da će očuvati život meni i mojoj obitelji? A bi li njegova vladavina bila uredna i pristojna, kako se on nada? I šta bi rekla garda? I je li Skribonijan tako omiljen u Rimu kako se čini da on misli?

Sazvao sam hitno senat i rekao da bih s drage volje pristao na zahtjeve u tom listu. Odbio bih jedino zato, jer mislim da bi on prije gore nego bolje od mene upravljao državom. Priznajem da sam bio nevješt vladanju, pa ako i učim svaki dan, odgoj mi je još vazda u zaostatku. Slobodan sam ustvrditi da se je moja porodica varala: nisam ja nikad bio glupan. To mi je posvjedočio bog August, pošto je posjetio Postuma Agripu na otoku, i plemeniti Azinije Polion u Apolonovoj knjižnici tri dana prije svoje smrti, no posavjetovao me da uzmem krinku tuposti, kao i prvi Bruto, za zaštitu od nekih osoba, koje bi mogle poželjeti da me uklone, ako pokažem prevelik razbor. I moja žena Urgulanila bila je uvjerena da nisam glup. Posljednje riječi božice Livije pred smrt, ili pravije: pred apoteozu, bile su: „Kad smislim da sam te uvijek nazivala glupanom!“ Priznajem da moja sestra Livila, moja mati Antonija, moj sinovac, pokojni car Gajo, i moj stric Tiberije, nisu nikad odustali od lošeg mišljenja o meni. No mišljenja dvaju božanstava, Augusta i Livije, pretežu jamačno mišljenje kolikih mu drago pukih smrtnika. Držao bih za bogohulstvo, kad bi se itko protivio njima. Kad bi se reklo da sam loše vodio poslove, ili da sam glupan, to bi, mislim, bila pravije uvreda vama nego meni, jer vi ste mi nametnuli vlast i nagradili me mnogim velikim častima, pa i čašću oca domovine. Ako je otac glupan, zacijelo su tu ljagu baštinila i djeca njegova?

Pročitao sam zatim Skribonijanov list i ispitljivo se ogledao uokolo. Svi su bili za moga govora u neprilici, ali nitko nije uzeo ni odobravati ni protestovati, a i nije se iznenadio

nitko. Zacijelo su svi mislili: Kako je to čudan govor uoči bune! Zašto mu se činilo potrebnim podsjećati nas da ga je porodica držala za slaboumnika? — No ja sam znao šta radim. Podsjetio sam senat, kakav sam ja čovjek i kako želim svojim govorom pokazati da im je od volje, ako me žele otpraviti.

Poslije nekoliko govornika, koji su pazili na svoje riječi, radi straha od Skribonijanove osvete, ako me prisili da se odreknem, progovori Vinicije, jedini odlučno. Priznaje da se stidi, što je prije moga dolaska na vlast krivo sudio o meni i držao da nisam sposoban za službu, koju otad plemenito vršim. Za Kaligule je Valerije Azijatik krio svoje bogatstvo, a Tiberije Klaudije svoj razum, dok mu nije nastalo vrijeme za rad. Stričević njegov Vinicijan govorio je nedavno žestoko protiv Klaudija i predlagao da ga zbace. On ga je prekorio, ali nije to iznosio pred senat, jer zakon o veleizdaji nije sad na snazi, a naposljetku i stričević mu je. Vinicijana nema u gradu, a nisu tu ni njegovi prijatelji. No šta je sedam nezadovoljnika protiv pet stotina? Neznatna manjina.

Iza njega je govorio Rufrije i kao zapovjednik carske garde odbio misao da bi ijedan vojnik mogao zaboraviti na svoju dužnost prama caru.

Senat mi je iskazao jednoglasno povjerenje i ovlastio me da javim Skribonijanu, da je skinut sa zapovjedništva te se mora vratiti u Rim. No Skribonijan nije ni dobio moj list. Bio je već mrtav. Bio je stekao, po svojem sudu, popularnost u vojsci time što je popustio stegu, a povećao vinski obrok. Okupio sedmu i jedanaestu legiju u amfiteatru i rekao im da mu je život u opasnosti. Pročitao im Vinicijanov list, ili veći dio njegov, i zapitao ih, hoće li stajati uz njega, da oslobodi Rim od tiranije, koja se čini da postaje isto onako svojevoljna i okrutna kao i Kaligulina tiranija. „Republika se mora obnoviti", uzviknuo. „Jedino u republici je bilo prave slobode". Vojnici namirisali u njegovim riječima novac te

im se činilo da nije nikako pravo žrtvovati ovako darežljiva zapovjednika. Pozdravili ga na sav glas, a isto tako i Vinicijana, koji je nekad zapovijedao jedanaestom legijom, pa se zakleli da će za njima, ako ustreba, i nakraj svijeta. Skribonijan im onda obeća svakomu po deset zlatnika odmah, a po četrdeset još, kad stignu u Italiju, i još po sto svakomu onoga dana, kad kao pobjednici uđu u Rim. Isplatio im po deset zlatnika i odredio da budu spremni. No Skribonijan je krivo sudio o vjernosti i razboru svojih momaka. Hoće oni za njim nakraj svijeta, ali ne će u Rim, u središte toga svijeta. Provaliti u Italiju, to znači bunu, a za neuspješnu bunu kazna je smrt.

Okupili se oficiri, da odluče, bi li ili ne bi li pošli za Skribonijanom. Iskazala se neka simpatija za njega, ali nije bilo velike želje za bunom. Nitko nije nikako želio da se obnovi republika. Skribonijanu jave po odaslanstvu da se još nisu složili, nego će mu svoju odluku javiti na dan polaska. Važniji je od oficirskog sastanka bio sastanak zastavnički i potčasnički, sve samih ljudi, koji su služili dulje od dvanaest godina, a mnogi se oženili Dalmatinkama. Oni su Dalmaciju držali za svoj zavičaj, pa im je bilo na pameti samo da se što ugodnije smjeste tu i brane svoje posjede. Svi se složili da bi bila luda pustolovina krenuti za zapovjednikom u Italiju. Bunili su se jedino mladi vojnici i stari vojnici lošeg karaktera, koji su se nadali novcima i plijenu. Nekomu pade na pamet razumna misao. U tim je istim legijama ugušena prije trideset godina buna kobnim znamenjem nebeskim — pomrčanjem i iza toga silnim pljuskom. Ne bi li se moglo opet smoći kobno znamenje, da se ljudi zaplaše od bune?

Pet dana poslije toga naloži Skribonijan da u punoj opremi odmarširaju dolje u luku, pa da budu ukrcani za Italiju. Orlonoše sedme i jedanaeste legije jave u isti mah zapovjednicima, da jutros nisu nikako mogli, kao obično, oplesti orlove lovorovim vijencima. Vijenci spadaju i odmah

venu. I još jedno čudo: kopljače se nisu mogle istrgnuti iz zemlje, u koju su bile pobodene. Oficiri su uživali u tim strašnim znamenjima i javili ih Skribonijanu. On se razbjesni i doleti. „Šta lažete da se kopljače ne mogu istrgnuti? Tko to kaže?" Pristupi k prvoj zastavi i potegne je. No koliko se god upinjao, nije je mogao ni maknuti. Bili su kopljače usadili u lijep, koji je otvrdnuo kao kamen.

Skribonijan je vidio da je sve propalo. Otrči na obalu i skoči u svoj brod, da otplovi u Italiju i valjda obavijesti Vinicijana. No momčad ga iskrca na otoku Visu, gdje je ostao sam s jednim slobodnjakom te se ubio. Ubio se i Vinicijan, kad mu je o tom stigao glas. Tako je prošla buna.

Ne poričem da sam proveo deset dana u strahu. Za nagradu sedmoj i jedanaestoj legiji zaiskao sam od senata da budu nazvane „vjerne klaudijske legije", a po Mesalininoj sam volji dao pogubiti glavne buntovnike, pošto su najprije bili osuđeni.

Smaknuta su petnaestorica buntovnika plemića ili bivših plemića, no od njih samo jedan senator, Junko. Drugi su se senatori sami ubili prije nego što su bili uhićeni. Protiv običaja nije smaknutim buntovnicima zaplijenjen imetak, nego ostavljen baštinicima, kao da su se dolično ubili sami.

No Junko se osvetio Rufriju, prijavio ga meni kako je obećao da će prevesti gardu k pobunjenicima, uz taj uslov da on, Skribonijan i Vinicijan podijele carstvo. Dao sam odmah uhititi Rufrija. Isprva se je smijao optužbi, ali na koncu priznao i zamolio za milost. Iskazao sam mu je i dopustio da se sam ubije.

Bilo je smaknuto i nekoliko žena. Dovedene su na stratište u okovima, isto kao i muževi njihovi. Najodličnija je među njima bila Julija (Helena proždrljivka), koja je svoga muža, jadnika sinovca moga Nerona izdala Sejanu, pa je prognan na otok, gdje je i umro. Da je Vinicijan postao car, Helena bi proždrljivka postala carica. Prijavio ju je Mesalini Vinicijan, da dokaže svoju vjernost.

ČETRDESET I PRVA GLAVA

Tako ja ostadoh car, izjalovile mi se nade da ću se brzo vratiti u privatni život. Uzeo sam razabirati kako je August bio iskren, kad je govorio ponekad da će nabrzo obnoviti republiku, pa i da stric Tiberije, kad je govorio o odreknuću, nije bio onakav lažljivac, kao što sam ja sumnjao. Lako je običnomu građaninu da bude čvrst republikanac i da gunđa: „Treba odabrati čas, kada je potpun mir, pa se zahvaliti i predati vlast senatu". Ali toga časa nije bilo.

U teoriji sam se stidio, što sam u smrt otjerao vođe antimonarhističke pobune, no u praksi šta sam drugo i mogao učiniti? Razmišljao sam o tom problemu. Zar nije rekao Platon da je onomu, koji vlada, jedina isprika to, što sprečava da ne vladaju ljudi, koji su po sposobnostima gori od njega? Ima tu neka istina. No ja sam se naprotiv bojao, ako se odreknem, ne će li moje mjesto zauzeti tkogod sposobniji od mene, ali nevještiji, na primjer, Galba ili Gabinije, tako da će monarhija još ojačati i nikada se više ne će obnoviti republika.

O novoj godini postao sam s Vitelijem po treći put konzul, no za dva sam se mjeseca odrekao Azijatiku u korist. To je bila jedna od najvažnijih godina u mojem životu, godina moga ratnog pohoda u Britaniju. Ali najprije bih da pišem o svojim domaćim prilikama. Udao sam kćer Antoniju za mladoga Pompeja. Baka moja Oktavija trebala se je gotovo prije sto godina, po želji Julija Cezara, udati za Pompeja Velikoga, no on je odbio. Kasnije se udala za Marka Antonija, a njena se praunuka udala sad za prapraunuka Pompejeva.

Državne su finansije bile u priličnim teškoćama, uza sve kresanje. Svjetska je žetva bila slaba, pa sam morao trošiti silne novce, da uz visoke cijene nakupujem žita po dalekim tržištima.

Mesalina i ja pregledali smo temeljito građanski popis,

u koji su se bili uvukli mnogi nevrijedni ljudi. Izbrisane su tisuće imena, a dodane desetine tisuća. Držao sam se jedino toga da novi građani budu imućni ljudi, čestita roda i dobra glasa, da govore latinski, da znaju dovoljno rimske zakone, religiju i etiku, i da se časno vladaju. One, koje bi preporučila Mesalina, unosio sam u popis bez daljeg pitanja. Nisam onda još znao da je ona uzimala od molitelja silne novce, i da su silnih novaca zgrnuli pri tom poslu slobodnjaci Amfej i Polibije. Ljudi su mislili da se koristim i ja, a Mesalina mi je agenat. Primali su novčanih darova i mnogi moji sekretari. Dopuštao sam im da primaju darove, ali da ih ne smiju iskati.

Nisam u to vrijeme znao da Mesalina prodaje građansko pravo i potiče da ga prodaju, i da ona, na veću još sramotu, prima silne novce za svoj utjecaj kod mene u imenovanju činovnika, namjesnika i vojnih zapovjednika. U nekim slučajevima nesamo što je zahtijevala novaca, nego i iziskivala da spavaju s njom, da se zapečati pogodba. Najsramotnije je to što je bez moga znanja uplela u to i mene, govorila im da sam uza svu joj krasotu odbacio nju, ali sam joj dopustio da po volji bira suložnike, uz tu pogodbu da skupo plaćaju imenovanja, što sam joj povjerio da prodaje! A ja onda nisam ništa znao, nego se ponosio da radim valjano te ću steći ljubav i zahvalnost cijeloga naroda.

U mojem samosvijesnom neznanju učinio sam još jednu naročitu ludost: poslušao Mesalinin savjet o monopolima. Jednoga će mi dana reći ona: „Klaudije, ja sam smislila nešto; bilo bi za narod probitačnije, kad bi se zakonom spriječila utakmica bogatih trgovaca".

„Kako ti to misliš, draga moja?" zapitam.

„Da ti razjasnim. Nevolja je, što se trgovci ne drže jedne stvari i ne puštaju da im se takmaci drže jedne stvari. Nikomu od njih nije do toga da služi općenitosti, nego jedino da pronađe najlakši način kako će steći novaca. Trgovac će započeti da trguje vinom, onda će odjednom preskočiti na ulje, zatim će trgovati smokvama, ili robovima, pa će upropastiti ili konkurente ili sebe. Trgovina je neprestana borba, a svijet je u mukama, kao neborci u ratu."

„Misliš li? Često i pojevtinjuju stvari, kad trgovac obara drugomu trgovcu cijenu, ili kad propadne. Zar su trgovci tako rđavi? Ja sam ih uvijek držao za korisne službenike u državi."

„Jesu oni i treba da budu korisni. Ali su na veliku nevolju radi nesklada u radu i radi zavidljive utakmice. Trgovina treba da bude pod paskom, kao i vojska i sud i religija i sve drugo."

Zapitam je kako bi ona pazila na trgovinu, ako je ovlastim. „Pa to je jasno", odgovori ona. „Davala bih monopole".

„Monopole je davao Kaligula", rekoh, „i od jednoga su maha skočile cijene."

„On je *prodavao* monopole najboljemu nudiocu, pa su dakako skakale cijene. Ja to ne bih činila. I moji monopoli ne bi bili tako silni kao njegovi. On je jednomu čovjeku prodao trgovanje smokvama na cijelom svijetu! Ja bih samo proračunala, kolika je tražnja bila u godini za svaku robu i onda bih za dvije buduće godine davala tu trgovinu jednomu trgovcu ili nekolikima."

Priznao sam joj da je to vrlo razuman plan i ovlastio je odmah da izda velik broj monopola. Nisam ni sanjao da je njoj stalo jedino do onog silnog mita, što će dobivati od trgovaca. Nestalo konkurencije, a za šest mjeseci dotjerale su cijene do tolike visine da se je grad uzbunio jače nego za gladne zime. Na ulicama se svjetina derala za mnom, pa sam morao na Marsovu polju dići tribinu, s koje sam ja, uz pomoć grlatog gardijskog kapetana, ustanovljivao robi cijene za dva buduća mjeseca. Onda su mi dabogme dolazili trgovci i moljakali da promijenim svoju odluku, jer oni su siromasi i porodice će im pomrijeti. Govorio sam im, ako se ne mogu držati ustanovljenih cijena, da mogu prepustiti

trgovinu drugima, a oni se nisu dalje protivili, nego povukli robu s tržišta. No čim bi mi stigla tužba da koje robe nema dosta u gradu, davao sam monopol još kojemu trgovcu.

Uvijek sam jako pazio na dovoz živeža u grad. Naložio sam da se na mojim imanjima kod Rima sadi što više povrća. Govorio mi je liječnik moj Ksenofon da u siromašnijim četvrtima rimskim izbijaju zimi često bolesti radi nestašice zelenog povrća. Svako sam jutro pred zoru dao dovoziti povrće, pa se prodavalo uz najniže cijene. Poticao sam i da se hrane svinje, živad i stoka, a za godinu dvije pribavio sam od senata posebnih povlastica gradskim mesarima i vinarima. U senatu se nešto protivili da se to daje. Senatori su se opskrbljivali sa svojih imanja i nisu vodili brige o pučkoj hrani. Azijatik je govorio: „Hladna voda, kruh, grah, juha od variva i kupus, to je dosta za čovjeka radnika. Čemu bi ga tovili vinom i mesom?“ Prosvjedovao sam protiv Azijatikove nečovječnosti i zapitao ga, volije li on hladnu vodu nego hioško vino, ili kupus mjesto pečene divljači.

Smijali su mi se. No kad sam se zaista rasrdio, zahvatio ih strah te su jednoglasno odobrili moj prijedlog.

Uspjeh mi je godio, no kasnije sam se silno zastidio i sve još pogoršao svojim ispričavanjem radi zlovolje. Oni pomisliše da tim pokazujem slabost i plašljivost. A ja se nisam služio svojom carskom vlašću da zastrašim senat. Nisam prijetio, nego se samo tužio.

Razabrao sam svoju pogrješku, koja me je jako žalostila. Zapadao sam naglo u srdžbu, pogotovo otkad sam na vlasti. Ali nije nikad trajala dugo i bila je sasvim bezazlena.

Druga mi je pogrješka, što sam zlopamtilo. Tako mi, kad sam prvi put došao u sudnicu, iskočio pred oči sudski službenik, koji je nekad optuživao mene, da se umili Kaliguli, te pokazao na mene i uzviknuo: „S lica mu se čita krivica. Osudi ga odmah, Cezare!“ Zar nije prirodno da sam se sjetio toga i doviknuo tomu čovjeku, neka se nosi i nikada se više ne javlja ni u kojem sudištu?

Britanija je na sjeveru, no ako i jest maglovita, nije ni izdaleka onako hladna kako bi se moglo misliti; da se valjano drenira zemlja, mogla bi biti vrlo plodna. Prve starosjedioce, tamnokos narod malena rasta, istisli su Kelti, koji su provalili s jugoistoka po prilici u ono vrijeme kad je sagrađen Rim. Drugi su Kelti provalili u Francusku i Italiju, u Macedoniju i Malu Aziju.

Prvi je prodro u Britaniju prije sto i osam godina Julije Cezar. Nije mogao održavati mir u Francuskoj, dok Britanija ostaje utočište najljućim neprijateljima njegovim i polazna tačka za oslobodilačko nastojanje. Osim toga je radi političkih razloga želio da stekne slavu, koja će ga izjednačiti s Pompejem. Naposljetku, trebalo mu je novaca. Trgovci su lijepo zarađivali s Britanijom, a on je želio da preotme tržište.

Provaljivao je u Britaniju dva puta, s jugoistoka. Prvi su se put Britanci žestoko oprli njegovu iskrcavanju, tako da je samo porobio nešto talaca i prodro deset milja. No drugi se put okoristio svojim iskustvom i iskrcao se s jakom silom, s dvadeset tisuća momaka; prije je imao samo deset tisuća. Krenuo od Sandwicha k Londonu. Bilo je to veliko naselje od koliba pletara i mazanica i nekoliko koliba od neoklesana kamena. Kralj Kasivelauno usprotivio se Juliju. Konjaništvo i bojna kola nadmašali su francusko konjaništvo, koje je bio doveo Julije, no pješadija mu nije bila dorasla rimskoj. Kasivelauno je znao da mu je slaba nada u pobjedu. Kad je Cezar suzbio napadaj iz Kenta, zaiskaše svi Britanci mir, pa i Kasivelauno. Cezar pristade na povoljne uslove, jer je ljeto bilo već pri kraju, a on se bojao ustanka u Francuskoj. Kasivelauno je jedino morao predati neke glavare i žene za taoce i obvezati se da će Rimljanima plaćati godišnji danak u zlatu. Tako se Julije vrati u Francusku.

Ustanak je u Francuskoj buknuo tek za dvije godine, a

čim je to dočuo Kasivelauno, prestao plaćati danak i poslao pobunjenicima pomoć. Iza toga se nekoliko puta načinjalo pitanje o pohodu na Britaniju, no August se protivio proširivanju carevine preko Kanala. Mjesto toga je nastojao da uljudi Francusku, pokrajine na Rajni i one dijelove Njemačke preko Rajne, što je bio osvojio moj otac. Kad je bila izgubljena Njemačka, još manje je August bio voljan da zauzima i Britaniju. Doklegod Francuska ne bude zrela za rimsko građanstvo, te bude pouzdanja da se ne će buniti, kad u njoj i nema rimske vojske, ne može se s političkoga gledišta odobriti pohod na Britaniju. Ali je uvjeren bio August da će Britanija postati granična provincija, jer i ne može se dopustiti da ostane nezavisan otok tako blizu Francuske. No međutim treba nastaviti politiku trgovinskog prodiranja, jer kralj Cimbelin, koji je gospodar većemu dijelu otoka, prijazno dočekuje rimsko-francuske trgovce.

Taj je Cimbelin bio unuk Kasivelaunov i vladao četrdeset godina. Najstariji sin njegov htio da se domogne prijestola te bio istjeran iz kraljevine, no pobjegao k Kaliguli u Francusku i zaiskao pomoć, da provali u Britaniju, pa ako bude dignut na očevo prijestolje, priznat će rimsko vrhovno gospodstvo. Kaligula javi odmah senatu da se je predao otok, a zatim ode s velikom vojskom u Boulogne. ali se okani provale u Britaniju, nego samo zavojšti na Neptuna i za plijen odnese morske školjke. Kraljevića je odveo u okovima u Rim, a kad je proslavio trostruki triumf, nad Neptunom, Britanijom i Njemačkom, smaknuo ga za kaznu radi neplaćenog danka.

Cimbelin je umro istog mjeseca kad je poginuo Kaligula, a iza njegove smrti nastao građanski rat. Najstariji sin, Berik, bude proglašen za kralja, no protiv njega se digla dva mlađa brata, Karaktak i Togodumno. Dobjegao je k meni u Rim i zamolio za pomoć. Nisam mu ništa obećavao, ali sam mu dopustio da živi u Rimu s porodicom i nekoliko plemića, koji su došli s njim.

Togodumnu, koji je sad vladao s Karaktakom, pripovijedali trgovci da ja nisam čovjek od boja, nego kukavac starčić, koji piše knjige, pa mi on drskim listom zaiskao da se odmah vrate Berik i drugi bjegunci, zajedno sa svetim regalijama, krunom, kupom, mačem i tako dalje, što je Berik ponio u Rim. Da je Togodumno pisao uljudno, odgovorio bih mu uljudno i ja i vratio mu barem regalije, no ovako sam mu odbrusio da mu ne moram iskazivati nikakvu uslugu. On mi odgovori još drzovitije da je zadržao u svojim lukama sve rimske trgovinske brodove, za zalog, dok mu ne predam što je zaiskao. Nije mi preostalo ništa osim rata. Da sam oklijevao, izgubili bi Franci sav respekt. A bilo mi je još i drugih razloga za rat. Kanio sam da mnogim najcivilizovanijim Francima dam građansko pravo, no valjanomu napretku civilizacije bila je u sjevernoj Francuskoj zapreka u druidskom kultu, nekoj čarobnjačkoj religiji. Mladi su Franci odlazili u Britaniju da se obrazuju u toj religiji. Radi ljudskih žrtava i nekromancije ne može se ona izmiriti s grčkom ili rimskom religijom, a druidi, ako i nisu sami bili ratnici, poticali su vazda bune protiv nas. Drugi je razlog, što je bilo prošlo zlatno doba Cimbelinove vladavine, a Togodumno i Karaktak se spremali za borbu s drugim plemenima.

Druidska religija kao da je neka mješavina keltskih i starosjedilačkih vjerovanja. Druid znači „hrastov čovjek", jer hrast je njihovo sveto drvo. Sveta im se godina započinje, kad propupa hrast, a svršava se s opadanjem lišća. Imaju oni boga Tanara, kojemu je znamenje hrast. Imaju i sunčanoga boga Mabona, kojemu je znamenje bijeli bik, i Luga, boga liječništva, pjesništva i umjetnosti, kojemu je znamenje zmija. No svi su oni i jedna ista osoba, bog života u smrti, kojega štuju u različitim oblicima, kao Osirisa u Egiptu. Kao što se Osiris utapa svake godine, tako i ovoga troboga ubija svake godine bog mraka i vode, stric njegov Nodons, a oživljuje ga sestra njegova Sulis, božica liječništva, koja se podudara s Isidom. Druidsku religiju sastavlja trinaest

tajnih družbi. Oni imaju trinaest mjeseci, i u kojem se mjesecu tko rodi, u onu družbu spada, a te se družbe zovu dabrovi, miševi, vuci, kunići, divlje mačke, sove, i tako dalje. Svaka družba ima druida, a svima je na čelu vrhovni druid.

Druidska se religija osniva na vjeri u besmrtnost ljudske duše, koju dokazuju prirodnim dokazima. Jedan je dokaz svakidašnja smrt i novo rođenje sunca, drugi svakogodišnja smrt i novo rođenje lišća na hrastu, a treći godišnja žetva i godišnje klijanje sjemenja. Oni kazuju da svatko, kad umre, odlazi na zapad, kao i sunce kad zapada, i živi na nekom svetom otoku u Atlantskom oceanu, dok mu ne bude vrijeme da se ponovo rodi. Po cijelom su im otoku razasuti sveti žrtvenici, stećci, „dolmen", na kojima se slavi u isti mah smrt i rođenje.

Druidi su zakonodavci i suci, a najveća kazna, koju oni mogu odrediti, isključenje je iz svetih obreda. Takvo izopćenje znači da je uništen čovjek, jer mu nema nade da će se iza smrti ponovo roditi. Svakih pet godina veliko je vjersko čišćenje, pa se za ispaštanje narodnih grijeha pale žive ljudske žrtve. Te su žrtve zlikovci i ljudi, koje su druidi optužili za nezakonito čarobnjaštvo.

Druidi imaju dva naročita sveta mjesta. Prvo je otok Anglesey uz zapadnu obalu, gdje im je zimsko boravište među velikim gajevima svetih hrastova i gdje navijek gori sveti oganj hrastovih panjeva. Drugo je sveto mjesto veliki kameni hram u sredini Britanije, posvećen bogu života i smrti. Tu se od nove godine, koju oni računaju od proljetnog ekvinokcija, sve do sredine ljeta održavaju njihove vjerske igre.

U Francuskoj je središte druidstva bio Dreux, grad k zapadu od Pariza, osamdesetak milja od kanalske morske obale. Ljudske su se žrtve prinosile tu, kao da i nema rimske civilizacije! Druidi su nam bili na nepriliku u Francuskoj, premda su se mnoga plemena odrekla druidske vjere i prihvatila našu rimsku vjeru. Zato sam odlučio, čim osvojim

Britaniju, da se pogodim s vrhovnim druidom: dopustit će se obdržavanje njegove religije u Britaniji, ali on ne smije primati Francuze za vjersku obuku i ne smije britanske druide puštati preko Kanala. Bez svećenika će ta religija brzo izumrijeti u Francuskoj, gdje ću ja zabraniti svaki obred ili svečanost s ljudskim žrtvama. Naposljetku će se druidstvo iskorijeniti dabogme i u Britaniji; no o tom ne treba još razmišljati.

ČETRDESET I TREĆA GLAVA

Proučavajući komentare Julija Cezara o dvjema njegovim britanskim vojnama, razabrao sam, ako se od njegovih vremena nisu jako promijenile prilike, da Britance možemo pobijediti u svakoj borbi, uz neku promjenu naše taktike. No moraju se upotrebiti jake sile. Velika je pogrješka zavojštiti tek s nekoliko legija, a zatim dovlačiti pojačanja. Najbolje je udariti odmah sa zamašnom silom.

Britanska je pješadija naoružana sabljama i kožnim štitovima. Čovjek prama čovjeku, jednaki su pa i bolji od Rimljana, no što ih je više, lošija im je borba, kao što je nama bolja. Rimska sulica, kratki mač i dugi štit idealna su oprema za zbijene redove. Britansko je oružje za pojedinačnu borbu, ali mu treba mjesta za razmah.

Britanski se plemići bore s bojnih kola kao trojanski junaci i latinski poglavice. Bojna su kola danas iščezla dabogme iz civilizovanog ratovanja, a odmijenila ih konjica. No u Britaniji ima premalo konja.

Odlučio sam da za taj pohod mogu dati najviše četiri regularne pješačke legije i četiri pomoćne i tisuću konjanika. Pošto sam se posavjetovao sa zapovjednicima, potegao sam tri legije s Rajne i jednu s Dunava. Zapovjedništvo sam povjerio Galbi, s Getom, vođom njegove konjice, i naumio da krenu sredinom aprila. Ali su se prilično zadržali, a onda se razbolio Galba, pa sam predao zapovjedništvo jednomu od najhrabrijih ljudi u vojsci, Aulu Plauciju, dalekomu rođaku moje prve žene Urgulanile. Prvoga augusta, na moj rođendan, odjedrila vojska. Aulo je ugovorio sa mnom da će najbolje biti poslati vojsku prijeko u tri dijela, u razmacima od dva tri sata, jer kad se britanska vojska okupi tamo gdje je prvi dio, moći će se druga dva dijela iskrcati bez zapreke na kakvom nebranjenom mjestu. Ali ni onaj prvi dio nije naišao na otpor, jer u Britaniju je bio stigao glas da se čete s Rajne odupiru pohodu, a osim toga su mislili da je sad

prekasno godišnje doba za bilo kakvu navalu. Aulu je bila zadaća da zauzme sav južni dio otoka. Ali je mogao davati uobičajene povlastice plemenima, koja se budu dobrovoljno pokorila Rimu. Ne smije se ništa razarati, ni otimati žene, ni ubijati djeca i starci. Glavni mu je cilj bio Colchester, glavni grad, a kad taj bude zauzet, žitelji će mu s istočne obale svakako ponuditi savez. Ako izgubi više nego dvije tisuće mrtvih ili onesposobljenih i još ne bude skršen neprijateljski otpor, ili ako se ne bude činilo da će se rat dokončati još prije zime, neka mi odmah javi, pa ću mu priteći u pomoć. Poruka će se prenijeti svjetlosnim znacima preko Francuske i Italije, pa će mi glas stići u Rim za nekoliko sati.

Rezerve su mi se sastojale od osam gardijskih bataljona, cijele gardijske konjice, četiriju kompanija nubijskih kopljanika i triju kompanija balearskih praćara. Kanio sam s tim rezervama ostati u Lyonu, ali sam se morao vratiti u Rim. Vitelije, koji me je zamjenjivao, javio mi da je posao nevjerojatno težak, da je u sudovanju zaostao već za dva mjeseca, a sekretar moj Miron nije onako pošten kako smo obojica mislili. U to mi je isto vrijeme stigao još i nemio list Marzov, pa sam razabrao da ne smijem iz Rima. Vibije Marzo mi je čestitao rođendan i javio da je provincija u dobrim prilikama, zadovoljna, u redu i vjerna. No ujedno mi priznao da ga ponešto uznemiruje nedavna zgoda u gradu Tiberiji, na Galilejskom jezeru. Kralj Herod Agripa sazvao je tajan sastanak susjednih vladara, Antioha, kralja komagenskoga, Sampsigerama, kralja ozroenskoga, Kotisa, kralja Male Armenije, Polema, kralja pontskog i ciličkog, Sohema, kralja iturejskoga, Heroda Poliona, kralja halcidskoga. Kad se je pročuo taj sastanak, javili su da se slavi dvadeseta godišnjica vjenčanja kralja Heroda Agripe s kraljicom Kiprom. Vibija Marza, careva predstavnika, nisu pozvali k svečanosti, kako bi se pristojalo. Sohem, kralj iturejski, bio je bolestan, no svi su se drugi kraljevi odazvali pozivu

kralja Heroda. Ali nisu udarili na Antiohiju, nego zaobilaznim putem, i najviše po noći. Marzo se odmah uputio brže u Tiberiju, s dvjema kćerima i sa svojim štabnim oficirima, da ih zatekne u sastanku. No kralj Herod Agripa bio je valjda obaviješten, pa mu u kraljevskoj kočiji izišao u susret, a s njim i pet kraljeva, gostiju njegovih. Izjavio da mu se veseli, premda nije odgovorio na dva poziva. A namjesto ovoga miljokaza, gdje su se sastala sedmorica istočnih vladara, dići će on mramorni spomenstup s njihovim imenima, uklesanima zlatnim slovima. Morao mu je uljudno odgovoriti i Marzo, i čak se zakleti da će ljuto kazniti onoga, koji je ugrabio listove. Sjahali i drugi kraljevi i svi se dali u uljudne riječi. Kad su ušli u Tiberiju te se započela raskošna gozba, poslao Marzo svakomu kralju po jednog svog oficira i poručio mu, ako želi održati prijateljstvo s Rimom, neka se vrati u svoju zemlju, koliko mu god brže dopušta uljudnost prama domaćinu, a međutim neka ne učestvuje ni u kakvom vijećanju sa svojim kraljevskim susjedima. Gozba se završila u kasnu noć, pa se gosti oprostili i sutradan otputovali: nije se održao nikakav dogovor. Marzo je otišao posljednji, pa se kralj i on rastali s običnim komplimentima. No kad se je vratio u Antiohiju, dočekao ga nepotpisan list: „Uvrijedio si me i morat ćeš da pretrpiš posljedice: ja sam sada tvoj neprijatelj". To je bila poruka kralja Heroda Agripe.

Što sam više proučavao taj izvještaj, to mi je bivao nemiliji. Kao da se Herod okoristio time što sam zaokupljen Britanijom, pa snuje o općem ustanku na Istoku, kojemu je predigra njegovo utvrđivanje Jerusalima. Dao sam se u silnu brigu, no mogao sam se jedino moliti za brzu pobjedu u Britaniji, a Herodu javiti da me Marzo obavješćuje o događajima na Istoku. Napisao sam mu odmah list i javljao mu pretjerano povoljne vijesti o britanskom pohodu i kako očekujem da će se legije vratiti za dva tri mjeseca, — a dosad nije Aulo bio došao još ni u kakav ozbiljan dodir s

ikakvom jačom neprijateljskom vojskom, jer oni su se služili istom taktikom, kojom i njihovi djedovi protiv Julija Cezara.

To mi je bila prva laž Herodu. Pisao sam mu:

„...A znaš li mi, Razbojniče, javiti što o onom istočnjačkom Vladaru, o kojem su prorekli da će poslije smrti svoje postati najveći Bog, što se je ikad javio na zemlji? Neprestano nailazim na vijesti o njem. Onomad je bio optužen neki Židov radi nemira u gradu. Krive ga da je zaprijetio šakom Marsovu svećeniku i uzviknuo: „Dok se javi Vladar, bit će kraj ljudima kao što ste vi. Vaši će hramovi biti sravnani sa zemljom i ti ćeš biti pokopan u ruševinama, ti psu! A nije daleko to vrijeme". U istrazi je porekao da je to kazao, pa sam ga samo prognao — ako bi da nazoveš progonstvom, što sam Židova vratio u Judeju. No Kaligula je mislio da je on sam taj Vladar, kojega proriču, a u neku se ruku i činilo da proročanstvo cilja na njega. I moju je baku Liviju zavelo u bludnju ono, što je astrolog Trazil rekao o godini njene smrti, koja se podudara sa smrću te prorečene osobe, pa je vjerovala da se to tiče nje. Nije uočila da je prorečen Bog, a nije Božica, i da će se on javiti u Jerusalimu, premda će kasnije vladati u Rimu. Piše li što o njem u židovskim svetim knjigama? Ako piše, šta zapravo? Ja sudim da je tvoj učeni rođak Filon stručnjak u takvim stvarima. Onomad sam razgovarao o tom s Mesalinom i ona me zapitala, je li tko baštinio od bake Livije Auguste i moga ludoga sinovca Kaligule ono ludovanje da budu božanstva. Rekoh joj: „Ja, kunem se, nisam, koliko me god Herod Agripa muči vazda tom božanstvenošću". No šta je s tobom, dragi moj Razbojniče? Možda si zapravo ti onaj, koga se to tiče? Kad se promisli, nisi zacijelo ti, uza sve tvoje srodstvo s Jerusalimom. Prorečeni je Vladar označen kao čovjek krajnje svetosti. Osim toga, Trazil kazuje tačno godinu njegove smrti, petnaestu godinu Tiberijeve vladavine, to jest, onu godinu kada je trebalo da umre Livija — i zaista je

umrla. Tebi je dakle izmakla sreća. No u drugu ruku, ako je Trazil govorio pravo, zašto nismo još čuli za toga mrtvoga kralja? Kaligula je znao jedan dio proročanstva, da će toga kralja iznevjeriti prijatelji njegovi i da će oni kasnije piti njegovu krv. Za čudo, to se je i ispunilo u Kaligulinu udesu: Bubon, jedan od ubojica, sjećaš se, zakleo se da će ga ubiti i za osvetu se napiti njegove krvi, pa zamočio prste u ranu, koju mu je zadao, i oblizao ih mahnitac. No Kaligula je umro pet godina prekasno, i to se ne podudara s proročanstvom. Bio bih ti zahvalan, kad bi mi kazao šta ti znaš o svemu tom. Možda ima dva tri proročanstva, pa se pomiješala? Ili je Kaligula bio krivo obaviješten o pojedinostima? Njemu je to proročanstvo kazala trovačica Martina, koja je bila upletena u umorstvo moga siromaka brata Germanika u Antiohiji. No čujem da je to odavno kolalo po Egiptu, kao proročanstvo Jupitera Amona."

Pisao sam tako, jer sam bio doznao da Herod sebe zaista drži za prorečenoga Vladara. Sve su mi to ispripovijedali Herodijada i Antipa, koje sam za svoga boravka u Francuskoj posjetio u mjestu kuda su prognani. Nisam im mogao dopustiti da se vrate u Judeju, premda sam znao da nisu bili u zavjeri protiv Kaligule. Pokazali su mi indiskretni list Herodijadine kćeri Salome, koja je sad udata za svoga bratića, sina Heroda Poliona:

„Herod Agripa je svaki dan sve religiozniji. On govori svojim starim prijateljima da samo radi političkih razloga igra strogog Židova, a tajom štuje svejednako rimske bogove. Izvanredno je savjestan u obdržavanju vjerskih propisa. Alabarhov sin Tiberije Aleksandar, koji se je odrekao židovske vjere, na veliku sramotu i jad odlične porodice, pripovijeda mi da je onomad u Jerusalimu šapnuo Herodu: „Čujem da ti imaš kuhara Arapa, koji izvrsno nadijeva i peče odojče. Bi li me pozvao koje veče?" Herod se sav zacrvenio i izmucao da mu je taj kuhar bolestan! A uistinu ga je već odavno otpustio. Tiberije Aleksandar imao je još jednu čudnu

zgodu, koja se je ticala Heroda. Sjećate li se kako je on uzajmio novaca od alabarha? Čini se da je alabarh došao kasnije k Filonu, učenomu bratu svomu, koji nastoji da izmiri grčku filozofiju sa židovskom biblijom, i rekao mu: „Ja sam, brate Filone, bio valjda lud, no posudio sam Herodu Agripi veliku svotu novaca uz prilično sumnjivu sigurnost. On mi je za uzvrat obećao da će braniti naše interese u Rimu, i zakleo se svemogućim Bogom da će ljubiti i braniti Njegov narod, koliko god može, i pokoravati se Njegovim zakonima". Filon zapita: „Otkuda se je iznenada javio taj Herod Agripa? Ja sam mislio da je on u Antiohiji". Alabarh odgovori: „Iz Edoma: u grimiznoj haljini — u bozranskom grimizu — a hoda kao kralj. Uza sve njegove prijašnje ludorije i opačine vjerujem ipak da je njemu dosuđena velika uloga u našoj historiji. On je izvanredno darovit čovjek. A sada gdje se je konačno zavjetovao..." Filon se naglo uozbilji i poče citirati proroka Isaiju: „Tko je onaj što dolazi iz Edoma, u grimiznoj haljini iz Bozre? Tko je taj slavni u odjeći svojoj, koji ide u veličini svoje sile?... Ja sam gazio grožđe i nitko mi nije pomagao. No u srcu je mojem dan osvete, i došla je godina moga otkupljenja". Filon je odavno bio uvjeren da je Mesija na domaku. Napisao je o tom nekoliko knjiga. Konačno se uvjerio, kad je otkrio da Herodova porodica, ako i jest edomska, potječe od jednog sina Zedekijina. (Zedekija, posljednji kralj judejski prije ropstva, kradom je otpravio svog novorođenog sina iz grada k prijateljima u Edom, dok još nije Nabukodonozor zauzeo grad.) Heroda je, čini se, uvjerio Filon da je on zaista Mesija te je određen nesamo da izbavi Židove iz tuđinskoga ropstva, nego i da sve sinove Semove okupi u veliku duhovnu carevinu pod vlašću Boga vojski".

Od Marza nije više bilo vijesti, a nije mi ni od Heroda stigao odgovor prije mog odlaska u Britaniju — jer četrnaest dana pošto se je iskrcao morao me je Aulo zaista pozvati u pomoć. No računao sam da će Herod pročitati u mo-

jem listu između redaka da sumnjam na njega, ako i ne spominjem Marza, pa će dobro pripaziti šta dalje radi. Pojačao sam dakle garnizon u Aleksandriji, a Marzu naložio neka okupi grčke čete u Siriji i raspusti glas da se očekuje partska provala. To treba da učini tobože sâm po svojoj inicijativi.

ČETRDESET I ČETVRTA GLAVA

Kako sam već rekao, nije Aulo naišao ni na kakav otpor, kad se je iskrcao u Britaniji. On udari oprezno Kentom, kuda je bio i Julije Cezar krenuo na svojem drugom pohodu. Kralj istočnoga Kenta, vazal Karaktakov i Togodumnov, dođe k njemu s ponudom za mir i sklopi savez s Rimom. Za nekoliko dana dođe s istim poslom i kralj istočnog Sussexa. Daljim mu je putem bilo malo otpora, no kad je došao do rijeke Meadwaya, dočekali ga Karaktak i Togodumno sa svim svojim područnim knezovima i s vojskom od šezdesetak tisuća momaka. Aulo nije imao više od trideset i pet tisuća. Bitka je bila ljuta. Tek u kasnu noć prešla rijeku cijela vojska. Geta je bio junak te bitke. A kad je s bojišta odnesen smrtno ranjeni Togodumno, klonula Britancima hrabrost. Izginule su ih do četiri tisuće, a naših do devet stotina. Aulu je sad bila zapreka rijeka Temza, koju je branio Karaktak isto kao i prije rijeku Meadway. Bitka je protekla kao i ona prijašnja. Britanski su gubici bili vrlo teški. Osvojili smo London i u njemu bogat plijen. Aulo je sad bio prešao Temzu, ali neprijateljski otpor ojačao odjednom, jer je bila stigla pomoć s juga, zapada i isred otoka. Togodumnova je smrt bila i na korist Britancima, jer zapovjedništvo nije više bilo podijeljeno, a Karaktak je bio vješt vojskovođa i u veliku prijateljstvu s druidima.

Kad su rimski gubici dosegli određeni najviši broj, a nije se moglo reći da je skršen neprijateljski otpor, poslao Aulo meni ugovorenu poruku. Stigla je brodom u Boulogne, a tamo se upalio prvi ognjeni znak, i poruka prešla za vrlo kratko vrijeme Alpe i dojurila u Rim.

Toga sam se dana bio baš konačno uvjerio o Mironovim prevarama i krivotvorinama. Upravo sam ga bio dao pred svim sekretarima išibati i smaknuti. Izmorio me taj teški i nemili dan, i ja htjedoh baš da se prijateljski pokockam s Vitelijem, kad utrči uzrujan eunuh Posid, moj vojni sekretar, i

javi vijest: „Cezare, svjetlosni znak! Trebaju te u Britaniji".

„U Britaniji?" uzviknem ja. Bila mi je u ruci kupa s kockama, pa mehanički istresem kocke i onda poletim k prozoru, koji je gledao na sjever. „Pokaži mi!" rekoh. Bilo je vedro veče, a ja sam i svojim slabim očima razabrao na onoj strani, kuda mi je pokazao Posid, sitnu crvenu svjetlost na vrhu Sorakte, u daljini od trideset milja. Kad sam se vratio k stolu, Vitelije me razdragan gledao. „Šta misliš o ovom znamenju?" zapita me. „Za ovo pol sata bacio si najmanji broj kocaka, a sad odjednom bacio tri puta po šest očiju, „Veneru".

Nema ničega boljega za početak rata nego zaista dobro znamenje, a Venera nije samo zaštitnica kockama nego i mati Enejina, dakle i moja pretkinja po baki mojoj Oktaviji, sestri Augustovoj, i pokroviteljica julijske porodice, kojoj sam ja sada priznata glava.

Kad mislim sad na to, u dvoumici sam, nije li meni, dok sam bio okrenuo leđa, tako lijepo udesio te kocke Vitelije, a nipošto božica. Mene je najlakše prevariti, takav je barem opći sud o meni. Ako me je prevario, učinio je pravo, jer Venera me je zanesenog poslala na pobjednički pohod. Uznio sam te večeri molitve njoj (a i Augustu i Marsu) i zavjetovao joj se na svaku službu, koju mi zaište, ako mi pomogne da pobijedim.

Sutradan sam odjedrio iz Ostije u Marseilles sa svojim štabom i pet sto ratnih dobrovoljaca. Vjetar je povoljan duvao s juga, a ja volijem plovidbu po moru nego truskanje na kolima. Moći ću malo i spavnuti. Sav se grad slegao u luku da nas isprati i da iskaže svoju odanost i srdačne želje. Mesalina me zagrlila i zaplakala. Mali je Germanik htio da pođe sa mnom. Vitelije se zavjetovao bogu Augustu da će zlatom obložiti vrata na njegovu hramu, ako se ja vratim pobjednikom.

Bila je to flota od pet ratnih brodova, brzih jedrenjaka, s dva jarbola, s križnim jedrima, na svakom po tri veslačke

klupe, s jakim užetima, ako udari bura. Digli smo sidra sat nakon svanuća i isplovili na more. Kasno popodne ugledali smo otok Planaziju kod Elbe, kuda je bio prognan moj jadnik prijatelj Postum. Te smo noći oplovili Korziku, no o ponoći se stišao vjetrić, tako da smo se morali sasvim dati na veslanje. Ali sutradan zapadosmo u nepogodu. Molio sam se svima bogovima, naročito Veneri, neka nagovori strica svoga Neptuna da nas bolje pazi, jer od opstanka ovoga broda zavisi Rimu sudbina. Valjda je i napomenula Neptunu da se ja nisam slagao s bezbožnom razmiricom moga prethodnika s Neptunom, nego sam uvijek jako štovao boga. Na sreću, izvukao sam glavu. Prvi sam put sada doživio buru na moru, a slušao sam da znaju klonuti i najsrčaniji ljudi, kad im zaprijeti opasnost da će se udaviti. Šaputalo se čak i da je i bog August bio strašan plašljivac u buri, pa ga je jedino osjećaj dostojanstva zadržavao da ne jauče i ne čupa kosu.

Naš je brod stigao prvi u Marseilles, a na sreću nije propao ni jedan od pet brodova. Bilo mi je divno čuvstvo, kad sam osjetio pod nogama zemlju: odlučio sam da nikad više ne putujem morem, kad mogu kopnom, i nisam odonda ni jedan jedini put odustao od te odluke.

Čim sam čuo da se je vojska sretno iskrcala u Britaniji, krenuo sam moje rezerve u Boulogne. Iz Marseillesa sam se odvezao na dvokolicama, s neprestanom izmjenom zaprega, u Lyon i tamo zanoćio drugu noć. Odande sam za osam dana stigao u Boulogne. Za sve to vrijeme nisam besposličio. Premišljao sam o velikim bitkama iz prošlosti, o bitkama Julija Cezara, Hanibala, Aleksandra Velikoga, a naročito moga oca i brata u Njemačkoj — i bio sam radoznao, hoće li mi sve to potanko i opširno znanje biti na kakvu praktičnu korist.

Dok sam u Amiensu ležao u nesanici, stadoh pred očima slikati bojište. I tu me snađe nemila misao: šta je sa slonovima, koji će Britancima biti potpuna novost, jer takvih životinja nisu nikad vidjeli na otoku.

„Poside", zaviknuh prestravljenim glasom, „jesu li slonovi u Boulognu?"

Posid skoči bunovan još s ležaja i odgovori:

„Jesu, Cezare."

„Kada si odredio da krenu iz Lyona onamo?"

„Kad smo čuli vijest da se je vojska iskrcala, Cezare; to će biti sedmog augusta."

„A danas je dvadeset i sedmi."

„Jest, Cezare."

„A kako ćemo prebaciti te slonove? Trebali smo sagraditi zasebne prevozne brodove za slonove."

„U Boulognu je onaj brod, što je iz Aleksandrije prevezao obelisk."

„Ta ja sam mislio da je još u Ostiji."

„Nije, Cezare, u Boulognu je."

„Pa ako si ga otpravio sedmoga, nije već mogao stići ovamo. Ne može biti dalje nego u Biskajskom zalivu. Trebale su mu, sjećaš se, tri nedjelje iz Rima u Egipat, i još po povoljnu vremenu."

Posid je zaista bio sposoban ministar. Čim sam ja bio odlučio da odašaljem iz Lyona slonove, dao je za prijevoz slonova udesiti brod, kojim se je prevezao obelisk, i poslao ga u Boulogne, kamo je stigao za šest nedjelja. Da je čekao moj nalog, bili bi slonovi zaostali. Brod je bio dug dvjesta stopa, a sagradio ga Kaligula u početku svoje vladavine.

Kad sam stigao u Boulogne, obradovao sam se, jer sam razabrao da je vojska dobre volje, prijevoz spreman, a more tiho. Ukrcali smo se odmah, preplovili preko Kanala i iskrcali se u Richboroughu tako povoljno, da sam od zahvalnosti prikazao žrtvu Veneri i Neptunu. Sa slonovima nije bilo neprilike. Bili su to indijski slonovi, koji su koja tri puta veći od afričkih, a bio ih je kupio Kaligula za svečane obrede svoje religije: kasnije su u ostijskim dokovima vukli građu i kamenje. Začudio sam se, kad sam vidio da je uz slonove bilo još i dvanaest deva. To je smislio Posid.

U Richboroughu smo se nadali Aulovim vijestima, i baš je bio stigao od njega glas da su Britanci dva puta navalili, po danu i po noći, ali ih je odbio. No kao da im svaki dan stižu pojačanja. Moli me zato da mu što prije priteknem u pomoć. Razgovarao sam s nekoliko ranjenika i svi mi rekoše da nema straha od britanske pješadije, no bojna im kola vrve odasvud bez broja.

Moja se kolona spremala za polazak. Na slonove su bile u svežnjima natovarene sulice i druge ratne potrepštine; ali su mi bile na čudo neke neobične sprave na devama.

„To je izum tvoga carskoga prethodnika, Cezare", razjasni mi Posid. „Kad smo u julu bili u Lyonu, usudio sam se da dam načiniti šest takvih sprava i da ih na devama pošljem u Boulogne. To je neka opsadna sprava, koja se upotrebljava protiv necivilizovanih plemena."

„Nisam znao da je pokojni car skrivio ikakav vojni pronalazak."

„Mislim, Cezare, da će se i tebi ta sprava činiti zgodnom, naročito s lakim konopom. Usudio sam se da ponesem nekoliko stotina lakata uklupčanog lakog konopa."

Posid se raskesio, i vidio sam da mu je na pameti neki tajni naum, koji on krije meni. Reći ću mu dakle: „Kserkses Veliki je imao ratnog ministra Hermotima, eunuha kao što si i ti, i kad bi god Hermotimu bilo dopušteno da riješi koji taktički problem, uvijek ga je rješavao. No kad bi se upleo Kserkes i uzeo savjetovati, govorio je Hermotim da je pitanje prezamršeno za njega i molio ga neka oprosti. Ti si drugi Hermotim i ja ti puštam na volju. Nadam se velikim djelima od tvojih deva i njihova tovara. Ako me razočaraš, zamjerit ću ti jako, pa dok se vratimo, bacit ću te po svoj prilici pred pantere u amfiteatru."

On odgovori, svejednako se cereći: „A ako ti pomognem da pobijediš, šta onda?"

„Onda ću te obdariti najvećom čašću, što mi je u vlasti."

Pođosmo od Richborougha i nismo nailazili ni na kakav otpor. Nisam vidio ni jednog neprijatelja između Richborougha i Londona, gdje smo Aulo i ja združili svoje vojske. On mi reče da mu je vojska dobre volje. Obećao joj da ću ja dovesti samo polovicu ovolike vojske, a i nije spominjao slonove, tako da ih je iznenadila prava naša snaga. Označio mi je na mapi mjesto, daleko dvadesetak milja od ceste iz Londona u Colchester, koje Karaktak marljivo utvrđuje i gdje će valjda doći do bitke. Bio je to šumovit izbrežak, Brentwood, koji se kao velika potkova ovija oko ceste, a sa svakoga mu je kraja velika utvrda od kolja i još jedna u sredini. S lijeve je strane neprijatelju bila močvara, a dubok potok Weald bio je jak branik s čela. S desne je strane zavijao izbrežak k sjeveru i nastavljao se tri četiri milje, ali obrastao takvom guštarom, trnjem i kupinom, da tuda ne bismo mogli prodrijeti, kako je tvrdio Aulo. Da udarimo na utvrdu s čela, dok nismo svladali krajnje utvrde, izvrgli bi se ljutim napadajima s obiju strana. Ali nam ne bi koristilo ni da najprije udarimo na dvije krajnje utvrde, jer da ih uz velike gubitke i zauzmemo, morali bismo redom osvajati utvrde od vrljika po šumi.

U ratnom vijeću, na koje sam sazvao Aula, sve štabne oficire i pukovnijske zapovjednike, složiše se svi da moramo udariti na srednju utvrdu i moramo biti pripravni na teške gubitke. Na nesreću, prednji su pristranci bili neobično zgodni za bojna kola. Aulo predloži da udarimo s velikom snagom i u kosoj četvorini. Na čelu neka pođe jedna legija u dva roja, svaki dubok po osam momaka. Zatim dvije legije usporedo, u istoj formaciji kao i prva, a onda tri legije usporedo. Na tom najširem kraju bit će smješteni slonovi za zaštitu krilima. Zatim opet dvije legije i onda jedna. Konjica i ostala pješadija bit će rezerva.

Ja sam primijetio da je to doduše lijepa formacija i s uspjehom se je upotrebila u tim i tim bitkama, no Britanci

su nam toliko nadmoćniji po broju, da nas mogu, čim mi udarimo u sredinu, napasti sa svih strana, pa će zacijelo prethodnicu odvojiti od glavne vojske. Nato će Vespazijan istresti staru poslovicu da se ne jede jaje, dok se ne razbije. Raspravljali su sa mnom onako visokoparno kao stari vojnici, kao da sam ja puka neznalica, tako da sam planuo: „Proučavao sam četrdeset godina taktiku i ne ću da tri četiri tisuće života bacam u ovakav napadaj. Ni mojemu ocu Druzu ni bratu Germaniku ne bi ni na pamet palo da s čela udaraju na ovako jaku poziciju".

Geta zapita, možda i ironički: „Šta misliš da bi, Cezare, učinili tvoji srodnici u ovakvoj zgodi?"

„Zaobišli bi."

„No ovdje nema zaobilaženja. To se je uglavilo."

Kraso Frugi će reći: „Lijevo krilo brani neprijatelju bajna čaplja, a desno glog".

Aulo primijeti: „Jest, Cezare, morat ćemo se žalibože odlučiti da udarimo s čela."

„Poside", zaviknem ja naglo, „jesi li ti ikada bio vojnik?"

„Nisam nikada, Cezare."

„Dvojica smo dakle, hvala bogu. Ako se ja prihvatim da s konjicom prodrem kroz neprolazni trnjak na desnom krilu neprijateljskom, možeš li ti poduzeti da s gardom obiđeš lijevo krilo kroz tu neprohodnu baruštinu?"

Posid odgovori: „Meni si, Cezare, dao lakše krilo. Tamo ima u močvari staza. A izjutra je gotovo uvijek magla nad močvarom".

Objasnio je svoju lukavštinu i ja je odobrio, premda su mnogi zapovjednici razrogačili oči, a zatim sam objasnio svoj plan kako ću provaliti desno krilo. Nije se dosad držalo na pameti da slonovi prodiru i kroz najgušći šiprag i ne smeta im nikakvo trnje. I tako je došlo do bitke kod Brentwooda sedmoga septembra, na dan kad je moj brat Germanik pobijedio na Weseri Hermanna. Da je živ, bilo bi mu tek pedeset i osam godina.

Nije bilo ozbiljnog otpora sve do Romforda, sedam milja od Brentwooda, gdje nas je neprijatelj zadržao cijelo jutro. Popodne smo se pred Brentwoodom utaborili na potoku.

Zapitao sam znamenja, kao što se uvijek pitaju prije bitke. Svetim se pilićima daju komadići kolača i onda paziš, kako će jesti. Ako im nije u tek, bitka je izgubljena. Najbolje je znamenje, ako pilići, čim svećenik njihov otvori vratašca na krletki, izjure bez ijednog glasa i ne lepršе krilima, nego jedu tako pomamno da im krupne mrve ispadaju iz kljuna. Ako se čuje jasno kako te mrve udaraju o zemlju, onda je to proročanstvo da će neprijatelj biti do nogu potučen. I zaista nam se javilo to najpovoljnije znamenje.

Pripravio sam što zgodniji govor, koji je ponešto podsjećao na Livija. Kanio sam da govorim o starim vremenima, o Troji i Homeru. Junačio sam vojnike, neka uznesu glave i neka se isprse, neka se sjećaju svojih djedova. Sutra, dok se budu brojali mrtvaci, a zarobljenici budu prolazili ispod jarma, bit će im prilike za smijeh, ako su i na časak gubili vjeru. Rimu je zadaća da uljudi svijet. A Britanija će se prosvijetliti isto kao i južna Francuska, i britanski će plemići sjedjeti u rimskom senatu. Poginuo je već kralj Togodumno, a snaga je naša jača nego ikada i junaštvo veće. A mi branimo svoja ognjišta i svete hramove svojih bogova.

Sastavio sam i još više u tom uzvišenom stilu, no za čudo, nisam izrekao ni jednu riječ iz toga govora. Kad sam se popeo na tribinu i oficiri se uzvikali: „Zdravo, Cezare Auguste, oče otadžbine, care naš!“ a vojnici s urnebesom prihvatili klikove, klonuo sam naprečac. Krasni mi govor ishlapio iz glave, pa sam samo ispružio k njima ruke, oči mi se prelile suzama, te sam izvalio: „Dobro je, momci: pilići kažu da će sve biti dobro, a mi smo im udesili veliko iznenađenje, i izmlatit ćemo ih svojski, da ne će zaboraviti dok žive — ne mislim ja piliće, nego Britance“. Prasnuo grozomoran smijeh, a ja sam mislio da je i najbolje pristati uz smijeh, kao da sam to i bio namjerio.

„Stanite, momci“, zaviknem. „Ima li među vama tko bi se sjećao slavnoga brata mojega Germanika? Svi ste vi čuli da je on bio najveći vojskovođa rimski. Sutra je godišnjica velike njegove pobjede nad Hermannom, njemačkim poglavicom, a ja bih da je proslavite dostojno. Lozinka je noćas „Germanik“, a sutra će biti bojni krik „Germanik!“

Pozdravljali su me sve dok nisu promukli, i ja sam razabrao da je pravo imao Polion, a nije Livije. Dobar vojskovođa ne može uoči bitke govoriti naučen govor, nego će mu usta govoriti onako kako mu kazuje srce.

Po taboru pala laka magla, no brzo poslije ponoći sinuo mjesec, a to nam je bilo na veliku korist, jer po pomrčini ne bismo pogodili put. Spavao sam do ponoći, a onda me probudio Posid te mi dao svijeću i upaljenu luč. Pripalio sam svijeću i pomolio se nimfi Egeriji, božici proročanstava, koju je dobri kralj Numa za starih vremena pitao svakom prilikom za savjet. Prvi sam put izvršio taj obiteljski obred, no brat moj Germanik, i stric Tiberije, i otac, i djed, i pradjed, i djedovi njihovi obdržavali su ga uvijek o ponoći pred bitku. Kad im je bilo suđeno da budu pobjednici, nimfa im je stalno javljala povoljno znamenje: bila kako mu drago tiha noć, čim su se izgovorile posljednje riječi u molitvi, gasilo se svijetlo, kao da je utrnuto prstima.

Nisam nikad znao, bih li vjerovao u tu misteriju: možda su i kakvi prirodni uzroci — promaja, ili loš stijenj, ili i nehotičan dah. Metnuo sam zato svijeću na najdalje mjesto u šatoru, zaklonio je od promaje, a onda se udaljio deset koraka i uputio Egeriji svečanu molitvu. Bila je to molitva u sabinskom narječju, koje su nekad govorili patriciji, ali se odavno već izobičajilo; no ja sam za svojih historijskih studija naučio sabinski. I zaista, tek što sam izgovorio posljednju riječ, svijeća se ugasila. Zapalio sam je odmah, da vidim, je li možda grieška u stijenju, ili nije li Posid patvorio vosak: ali nije, svijeća se opet zapalila i gorjela sve dok nije stijenj pao u posljednji preostatak voska.

ČETRDESET I ŠESTA GLAVA

Aulo mi dotrčao uzbuđen. „Javljaju, Cezare, naše izvidnice da neprijatelj uzmiče s potoka Wealda. Šta bismo poduzeli? Ja bih da prebacimo odmah jednu legiju. Ne znam šta neprijatelj kani, no mi moramo sutra svakako prijeći potok, pa ako su oni odlučili da odu s njega bez borbe, to će nam uštedjeti i vremena i ljudi".

„Pošlji, Aulo, devetu legiju prijeko. Daj im materijala za mostove. Sutra se oni ne će boriti koliko drugi, pa i ne moraju toliko spavati. To je sjajna vijest. Neka se pošlju unaprijed izvidnici, neka stupe u dodir s neprijateljem i odmah jave, čim se on gdje smjesti."

Deveta legija bude odmah probuđena i prebačena preko potoka Wealda. Od nje nam stiže glas da se je neprijatelj povukao na pol izbreška, i da su premostili most s dvadeset brvina.

„Vrijeme je da se otpravi garda", reče Posid.

„Dobro. Naloži im neka krenu za pet minuta."

Posid mi poljubi ruku, ja ga potapšam po leđima i on iziđe. Za nekoliko minuta izišla prva gardijska kompanija tiho na istočna vrata iz tabora. Bilo im je zapovjeđeno neka ne stupaju u korak, da ih ne bi čule neprijateljske prednje straže, a oružje im je bilo omotano krpama, da ne lupka. Štitove bacili za leđa, a na njima nacrtali kredom velik krug, da budu i u mraku u dodiru, i bez dovikivanja. Bijeli su se krugovi dobro vidjeli: Aulo je bio opazio kako jeleni idu po pomrčini jedan za drugim, jer se svakomu sja straga ogledalo.

Britanska prednja straža bila je postavljena na kraju kod borova, a kad je uzašao mjesec, smotri straža i začuje nešto, od čega joj je protrnulo srce. Iz magle iskrsla velika ptica duga sjajna kljuna, silna siva tijela i s kracima od petnaest stopa, pa svaki čas zastaje i buče muklim glasom, mlati krilima, čupka strahovitim kljunom perje i buče opet. Bajna

čaplja! Stražari se šćućurili prestravljeni, nadajući se da će nestati ta prikaza, ali ona im se polako približava, pa raširenih krila pojurila k njima i sve glasnije buče. A oni poskakali i utekli, da iznesu živu glavu.

Ta čaplja bio je jedan franački vojnik iz onih močvara k zapadu od Marseillesa, gdje su ovčari vikli da hodaju na visokim hoduljama. Znao je čapaljske navade i pogodio da im sa svojim hoduljama oponaša hod. Garda je išla sto lakata za njim, a kad su vidjeli da je lukavština uspjela, poletjeli i zauzeli šikaru. Potrajalo je dugo, dulje od pet sati, dok nije prošlo osam tisuća momaka, jedan po jedan, pa dotle i svanulo, no magla se nije bila razišla i nisu ih opazili s brežuljka.

Sat prije svanuća žrtvovao sam Marsu žrtvu i zatim doručkovao sa svojim štabom, pa smo se dogovarali šta ćemo dalje raditi, ako ne proteče sve kako smo smislili. No uto nam stiže vijest da je garda već na svojim pozicijama — i mi se pouzdali u pobjedu. Bio je ugodan doručak, potegli smo vina koliko treba i dali se u šalu. Ja sam spomenuo kako je Herod Agripa pisao mojoj materi: „Deva je jedno od sedam čudesa prirodinih. Ona dijeli tu čast s dúgôm, jekom, kukavicom, crncem, vulkanom i jugovinom. No ona je prva i najveća među njima sedmorima".

Kad sam izdao vojsci nalog da krene na pozicije preko potoka Wealda, pa trubači zatrubili zov, koji se je čuo na milje, a odazvali im se bojni rozi i klikovi s brežuljka, iznenada sam se stresao. Znao sam dabogme da se bitke ne biju bez neprijatelja, no o toj sam bitki razmišljao cijelu noć kao o nekom dijagramu na mapi, gdje se tiho miču crni rimski kvadrati i bijeli britanski. Nisam spavao od ponoći, pa mi se vidjelo uzbuđenje, a Ksenofon me je i svjetovao da otpočinem poslije doručka i pođem tek onda, kad sve legije budu na pozicijama. Ali méni je bilo važno da u carskoj opremi i u grimizu dočekujem svaku legiju. Da je Ksenofon samo šapnuo riječ „masaža", mislim da bih ga bio ubio.

Odjahao sam na potok na sigurnoj staroj kobili Penelopi, udovici bivšega građanina i nesuđenoga konzula Incitata, koji je nedavno slomio nogu i morao biti ubijen. Magla je tu bila prilično gusta. Vidio si preda se tek deset petnaest koraka, a strašno su bile zasmradile deve. Sunce i vjetar rastjeruju smrad, ali magla kao da ga usisava i zadržava. Konji mrze nadasve taj devski smrad, no naša je kavalerija bila daleko na krilu, a Penelopa se bila naučila na smrad u cirkusu.

Potok se prešao bez zbrke, i uza svu maglu legije se prijeko postavile u potpunu redu.

Da sad pogledamo bitku onako kako su je gledali Britanci, jer tako će se bolje ocijeniti moj plan za navalu. Najbolja britanska pješadija bila je momčad u trima utvrdama, koje su spojene jakim vrljikama u polukrugu, a šuma je bila puna Britanaca, tako da ne bi valjalo udariti na vrljike između dviju utvrda. Upravo pred svanuće otvorila se vrata na srednjoj utvrdi i iz nje se izvezao jedan odio bojnih kola, pod zapovjedništvom Katigerna, kralja trinovantskoga, šurjaka Karaktakova. Drugi se odio izvezao iz utvrde na desnom krilu britanskom, pod zapovjedništvom samoga Karaktaka. Karaktak se ljutio i prigovarao Katigernu, što je noćas uzmakla trinovantska pješadija, a Katigern se ljutio, što mu ovako govori pred cijelim njegovim plemenom. Uzmakli su, veli, radi religijskih razloga. Zapovjednik im se od magle silno zakašljao i odjednom uzeo kašljati krv. To su držali za vrlo nesretno znamenje, i nisu smjeli ostajati, da ne uvrijede nimfu toga potoka. Prikazali su joj zato pomirnu žrtvu, poglavičina dva konja malina, i uzmakli. Karaktak je morao primiti tu ispriku, ali nije krio zlovolju. Nije još znao za uzmak druge vanjske straže iz guštare uz močvaru, ali je čuo nemile glasove da se je javila bajna čaplja, koju nisu vidjeli od pamtivijeka. Onda se začule naše trublje, a Britanci odgovorili rozima i vikom. Dotrčali britanski izvidnici i javili da neprijateljska vojska prelazi potok.

Bilo je svanulo i jasno se vidio cio polukrug, no tri četiri stotine lakata dalje bio je vidik zamagljen. Karaktak nije još razbirao, u kojem će se pravcu razviti rimska navala, te izaslao opet izvidnike, da ga izvijeste. Za dvadeset minuta dotrčali oni i javili da neprijatelji nastupaju u masi na sredinu. Karaktak s bojnim kolima na desnom krilu očekuje sa zebnjom da se iz magle jave prve rimske čete. Jedan Britanac dolazi i javlja da se je, prije nego što su bojna kola iskrsla iz šume, čulo iz magle muklo lupanje, kao da rimski vojnici udaraju klinove na šatorima, a momci, koji su bili poslani da razaberu, kakva je to lupa, nisu se vratili.

Naposljetku se jasno začulo kako tapkaju i zvekeću naše legije, što se približuju, i kako ih na glas bodre oficiri. Na čelu im se nejasno javila iz magle dvadeseta legija. Britanci se prkosno uzvikali. Katigern baci svoj odio na lijevo krilo. Rimljani odjednom zastadoše. Osvanula neobična pojava. Iz magle kaska amo tamo četa silno dugovratih životinja, s grbama na leđima, k onoj strani, gdje Katigern treba da navali. Britanci se uzbunili od te pojave i mrmljaju čarobne riječi protiv te čarolije. Katigern bi sad morao navaliti, ali ne zna još sigurno, nije li rimsko napredovanje puka varka, jer dosad se vidi samo pet sto momaka. Glavna će navala udariti valjda na drugom mjestu. Čeka on. Karaktak mu šalje po konjaniku poruku, neka udari bez zatezanja. Katigern daje znak za napadaj. A onda se zbiva nešto neobično. Čim je kolona bojnih kola zašla u maglu, u kojoj su smotrili životinje, sasvim pomahnitali konji. Njište oni, jogune se, dašću, zaziru i ni makac dalje. Jasno je, to je čarolijska magla. U njoj je neki osobiti zadah, koji zadaje strah.

Katigernova se četa zbunila, konji se ritaju, vozači viču, psuju i nastoje da ih ukrote, trublje ore, a dvije kohorte dvanaeste legije i za njima dvije kohorte druge legije udaraju iznenada iz magle na njih. Kliču: „Germanik! Germanik!“ Kao pljusak im poletjele iz ruku sulice. Onda udari Ka-

raktak. Njegova vojska od tri tisuće momaka navaljuje sa strane u rimsku masu, koja se čini kao da nije zaštićena s krila. Ali njoj brani krilo jača čarolija nego što je smrdljiva magla. Kolona pojurila i baš izmakla sulicama ispod dohvata, kad šest puta strahovito tresnu grom i u isti mah šest puta sinu munja. Klupčad zapaljene smole zazujala zrakom. Uplašena kolona zakrene na desnu stranu, ali na njih zapljušti pljusak olovnih mlazova iz praćaka balearskih praćara, koji su stajali iza groma i munje. Vozači popadali desno i lijevo, a kako su im vođice bile ovijene oko pasa, nastradala mnogo bojna kola. Kolona se gotovo smela, no Karaktak je baca opet istim pravcem. Kani da udari na stražnje rimske čete, koje se sad vide jasno, jer lak povjetarac otpiruje maglu na drugo krilo. Ali nastaje katastrofa. Kolona se zbrkala, pa kad je krenula, uzela jedna kola gaziti druga. Zbili se tako da se je svatko sudarao sa susjedom, tko bi se htio izvući ili okrenuti. Razbijena se kola sve gomilaju. A iznad praske razmrskanih kola, iznad vriske i jecaja zaorilo strahovito bubnjanje i iskočila rulja visokih golih crnaca, koji se razmahuju kopljima. Skaču na podrtine i duga im koplja zgađaju oborene ljude. Smiju se i klikću i viču, i ni jedan se Britanac ne usuđuje braniti od njih, jer ih drže za zle duhove. Karaktak izmaknuo iz pokolja. Njegova se kola prevrnula među prvima, ali on se izvukao i utekao na desnu stranu, spotičući se o napet konopac, što je u visini koljena bio nakolčen u visokoj travi. Stražnji odio u koloni, belgijski vozači, bili su za vremena razabrali šta se zbiva sprijeda. Pet sto njihovih kola zakrenulo nadesno i umaklo nevolji. Tamo ih doviknuo Karaktak i spasao se. Preostali izginuše.

Karaktak odvede koliju opet na brežuljak i naredi belgijskomu zapovjedniku da pritekne Katigernu na drugom krilu u pomoć. A on se odveze k srednjoj utvrdi, jer je bio opazio da su vrata na njoj otvorena te je želio da sazna zašto. Uđe i spazi da je posada otišla. Međutim se Katigern

hrabro borio na čelu čete vozačâ, koji su bili pozbacivani, i uz njih pješakâ, koji su bili navrvjeli iz šume njemu u pomoć. Bio je ranjen. Nestalo njegove kolije. Uzmakla kroz srednju utvrdu u šumu, s njegovim bratom na čelu. Za njim uzmakla i posada iz utvrde. Dvadeseta i druga legija sve potiskuju Katigernove čete. Karaktak se vrati k vratima i začuje gromot belgijske kolije, što u bijegu juri k njemu. Nastoji da je zadrži, ali ga i ne slušaju. Razabrao da je bitka izgubljena, pa okrene i on bojna kola i dva puta duhne nadugo u svoj rog od slonove kosti, znak za opći uzmak. Nadao se da će stići bjegunce i okupiti ih tamo za nekoliko milja. Čuo je rimske trublje, a kad je ispao iz šume, smotri desno osam kohorta redovite rimske vojske. To su garde. A lijevo ugleda slonove i rimske konjanike, što ispadaju iz šume i udaraju na njega. Zaviče svomu vozaču, neka šiba konje, i pobježe.

Uzmaknuo Karaktak i svršila se bitka. Uhvatili smo osam tisuća zarobljenika, a na bojištu izbrojali četiri tisuće i sedam stotina mrtvih. Naši su gubici bili neznatni: tri sto osamdeset mrtvih, šest sto ranjenih, a od njih sto i pedeset nesposobnih za dalju borbu. Konjanike i slonove smo poslali prama Colchesteru, da bjeguncima spriječe okupljanje. Stigli su Karaktaka u Chelmsfordu, gdje je nastojao da organizuje obranu na rijeci Chelmeru. No čim su Britanci smotrili slonove, raspršili se na sve strane. Karaktak uzmaknuo opet, k svojim saveznicima u južni Wales.

Napljačkali smo silan plijen na bojištu, pokrhanih kola i oružja, i spalili to za žrtvu zahvalnicu Marsu. Zanoćili smo nakraj šume. Ljudi su tumarali u potrazi za plijenom. Ponalazili su mnogo zlatnih lanaca i emaljiranih prsnih oklopa i šljemova. Izdao sam strogu zabranu da se ne smiju silovati zarobljene žene, — jer stotine su se žena borile u šumi uz svoje muževe, — i tri su momka smaknuta, što me nisu poslušali.

Naveče mi nastala iza pobjede reakcija, spopali me za

večerom silni grčevi u želucu. Kao da mi se u tijelo pozabadalo sto mačeva, a tako sam strahovito vikao da su svi mislili, otrovan sam. Ksenofon mi doletio u pomoć i uzeo mi obadvjema rukama gnjesti želudac, a ja sam bez prestanka rikao i vikao. Naposljetku je svladao grč, pa me umotao u vrele ponjave i otpravio u krevet, gdje sam proveo jednu od najjadnijih noći u životu. No potpuna je pobjeda bila lijek, koji me je uistinu izliječio. Kad smo za tri dana stigli u Colchester, bio sam sasvim zdrav. Jahao sam na slonu kao indijski knez.

Kod Colchestera su me dočekali Icenijanci, koji su nam pošli u pomoć onoga dana kad su dočuli za moj dolazak u London. Zajedno smo opkolili i na juriš osvojili grad, koji su junački branili starci i žene. Sklopio sam savez s kraljem icenijanskim, s kraljem istočnoga Kenta i s kraljem istočnoga Sussexa, a preostalu sam Karaktakovu državu proglasio za rimsku pokrajinu i imenovao Aula za namjesnika, zatim se oprostio s Aulom i vojskom i vratio se u Richborough, a odande bez ikakve neprilike u Francusku. Bio sam u Britaniji samo šesnaest dana.

Žalim samo jedno. Bio sam s devetom legijom u bitki i naišao na britanskog poglavicu, koji je uzmicao. Trgnuo sam mač i poletio za njim. Bio sam ga gotovo stigao, no uto naišla kolija te sam morao otkasati natrag. Nisam ni sanjao da je to bio Karaktak. A zamalo se nisam pobio s njim u dvoboju. Kako sam ja imao i konja i mač, a on ni jedno ni drugo, lako bi mi posrećilo da ga ubijem. I koliku bih bio stekao slavu! U svoj historiji samo su dva rimska vojskovođe ubila u dvoboju neprijateljske poglavice te im oteli oružje.

ČETRDESET I SEDMA GLAVA

Rimski vojskovođa, koji bi da bude nagrađen triumfom za pobjedu nad neprijateljem, mora ispuniti neke uslove, što ih iziskuje starinski običaj. Prvo treba da je postigao konzulsku čast, i da je bio glavni zapovjednik, i da je sam prije bitke motrio znamenja. A treba da se je borio s vanjskim neprijateljima, ne s pobunjenim građanima, i borba ne smije biti za ponovno osvajanje zemlje, koja je nekad bila već rimska, nego za to da se rimska vlast raširi nad novom zemljom. Treba i da je neprijatelja potukao do nogu u pravoj bitki, koja je završila rat, i da su rimski gubici bili prilično laki. Naposljetku, pobjeda mora biti tako potpuna, da bez štete za ono, što je osvojio, može pobjedničku vojsku dovesti u Rim, da ona učestvuje u triumfu.

Dopuštenje da se proslavi triumf daje senat. no vazda tek nakon žestoke i duge rasprave. Senat se sastaje obično u Beloninu hramu izvan grada, pa ako bi senatori rasudili da su vojskovođini zahtjevi neosnovani ili pretjerani, pozvali bi ga, neka ih potkrijepi. No ako odluče da je on izvojštio zaista znamenitu pobjedu, određuju dan za javno odavanje zahvale i ištu od naroda rimskoga dopuštenje da pobjednička vojska bude na dan triumfa uvedena u gradske zidine. Senat ima pravo da popusti u nekim uslovima, koji su potrebni za triumf, kad se čini da pobjeda ima prilično opću vrijednost. Tako je i pravo, no žalibože od onih tri sto i pedeset triumfa, što su se slavili od Romulovih vremena, barem šezdeset ili sedamdeset ne zaslužuje po mojem sudu nikakvu proslavu, a u drugu ruku, mnogim je vojskovođama podmuklost suparnička u senatu uskratila triumf, koji su istinski zaslužili.

Kad sam javio vijest i zaiskao triumf, sudio sam unaprijed da će mi privoljeti, jer nitko se ne bi usudio protiviti mojim zahtjevima, sve da su i sasvim neosnovani — kao onda kad je Kaligula slavio svoj trostruki triumf nad

Njemačkom, Britanijom i Neptunom. Javio sam da se ne mogu vratiti u Rim prije marta, ali mogu vratiti vojsku, koja se je bila u konačnoj bitki.

Ta je vijest dobro dočekana i senat zaiskao od naroda dopuštenje da mi vojska smije ući u grad. Narod je s drage volje dozvolio i senat mi odobrio pol milijuna zlatnika za proslavu triumfa, a rok je određen za novu godinu, na prvi dan mjeseca marta.

Aulo mi se javljao u redovitim razmacima, te mi poslao na odobrenje plan za vojnu budućega proljeća. Dobio sam mnogo čestitaka od pokrajinskih namjesnika, savezničkih kraljeva i gradova i ličnih prijatelja. Marzo mi pisao iz Antiohije da je moja pobjeda bila baš u pravi čas. Jako se je dojmila na Istoku, gdje su tajni neprijatelji neprestano raznosili glasove o nutarnjem raspu Rima i skoroj propasti državnoj, pa jako bunili svijet u Siriji. Ali to nije bilo nipošto sve što mi je javljao Marzo. Javljao mi nedavnu smrt staroga kralja partskoga, kojega je naslijedio sin njegov Gotarzes, nemaran i razuzdan vladar, s mnogim neprijateljima u plemstvu. Ali brat njegov Bardanes krenuo sad u Partiju, da preotme bratu prijestolje. Put ga je naveo na Jerusalim, a kažu da je od kralja Heroda otišao mnogo bogatiji. Nada se da će uz pomoć židovskoga novca istisnuti brata. Uzda se još i u pomoć kralja adijabenskoga i kralja ozroenskoga. Kralj Herod je dakle sad u bliskoj vezi s halcidskim, iturejskim, adijabenskim, ozroenskim, armenskim, pontskim i ciličkim, komagenskim i budućim partskim kraljem. Pridobio je i Feničane, jedino se Tir i Sidon drže hladno. No s tim je gradovima zabranio svojim podanicima trgovanje, i oni će brzo morati da se nagode s njim.

„Teško bi bilo", piše Marzo, „pretjerivati, koliko su opasne prilike, i samo možemo da nadasve hvalimo, što je tvoja britanska pobjeda bila tako potpuna, premda bih ja volio, kad bi legije, koje se nalaze u Britaniji, bile spremne za odlazak na Istok, gdje će i ustrebati za kratko vrijeme.

„Ako si voljan da s običnom prijaznošću i pronicavošću saslušaš moj savjet u ovim teškim prilikama, evo ti ga. Savjetujem da odmah vratiš na prijestolje Mitridata, bivšega kralja armenskoga, koji sada živi u Rimu. Bila je, nemoj zamjeriti, nemila pogrješka, što je tvoj stric, car Tiberije, dopustio pokojnomu kralju partskomu da Armeniju sjedini sa svojom državom, a nije smjesta oružjem osvetio uvredljivi list kraljev. Ako mi dakle pošlješ odmah Mitridata u Antiohiju, ja ću ga vratiti na armensko prijestolje, dok se Bardanes i Gotarzes otimaju za partsko. Ako vratimo Mitridata, nema nam nikakvog straha od kralja pontskoga i kralja Male Armenije, ni od kralja komagenskoga. Ako mi podržimo Mitridata, ne će Bardanesovi južni i istočni saveznici biti jako voljni da mu priteknu u pomoć u takvom opasnom pohodu, i onda ne će Bardanes niti vrijediti u onim imperijalističkim planovima, što sam ti povjerio da su na pameti kralju Herodu Agripi. Ovo je prva stalna optužba protiv vjernosti tvoga tobožnjega prijatelja i saveznika, i ja znam kakvoj se opasnosti izvrgavam time. No meni je preča sigurnost Rima nego moja, pa bih držao sebe za izdajnika, kad bih zatajio ikakvu političku obavijest, što mi stiže, radi pukog razloga jer se nemilo čita u službenoj obavijesti. Kad sam to javio, usuđujem se još posavjetovati da bi kralja Heroda sin, Herod Agripa mlađi, bio pozvan u Rim k tvojemu triumfu. Može onda, ako ustreba, biti tamo zadržan pod kakvom izlikom, pa da bude zgodan talac za dobro vladanje očevo."

Bila su preda mnom dva puta. Prvi, da pozovem Heroda odmah u Lyon, neka odgovara na Marzove optužbe, u koje sam morao vjerovati, uza svu svoju sklonost za Heroda; ako je kriv, ne će htjeti da dođe, a to bi značilo odmah rat, za koji ja nisam bio pripravan. Drugi je put, da steknem vremena i ne odajem svoje nepovjerenje; no prevelika bi bila opasnost, kad bi se Herod okoristio tim odgađanjem. Ako se odlučim za ovaj drugi put, prihvatit ću svakako Marzov sa-

vjet o Armeniji; no je li Marzo pravo sračunao da će prijateljska Armenija biti dovoljna zaštita od neizmjerno silnog istočnog saveza, što se čini da je stvorio Herod?

Stigli mi listovi od Heroda. U prvom mi odgovara na pitanja o proročenom kralju. U drugom mi toplo čestita pobjedama, i za čudo, moli za dopuštenje da pošlje sina u Rim k triumfu. Evo lista o proročenom kralju:

„Jest, dragi moj Majmunčiću, naslušao sam se za djetinjstva tajanstvenih pripovijesti o tom Pomazaniku, ili Mesiji, kako ga zovu našim jezikom, i one se još pripovijedaju u teološkim krugovima u Jerusalimu; ali nisam nikad mnogo pazio na njih, sve dok me tvoj zahtjev o obavijesti nije naveo sada da ozbiljno istražim tu stvar. Po tvojem sam se savjetu razgovorio s prijateljem našim Filonom, koji je bio u Jerusalimu, da izvrši neki zavjet, na što se je bio zavjetovao našemu Bogu — on se neprestano daje u zavjete i izvršuje ih. Filon je smiono i sasvim besmisleno poistovjetio ono božanstvo, što je idealno zamislio Platon, s našim strasnim plemenskim Bogom u Jerusalimu. Mislim da mu se platonsko božanstvo učinilo prehladnim i preapstraktnim, pa je želio da mu ulije nešto života, a u isti mah i da proslavi svoga Boga, proširujući mu vlast na cio svemir. Bilo kako bilo, zapitao sam Filona, šta svete knjige kazuju o toj zagonetnoj osobi. Filon se odmah uozbiljio jako i ustvrdio da je sva nada naše rase u Mesiji, koji će doći. Rekao mi je ove pojedinosti:

„Taj je Mesija kralj, koji će doći da otkupi Izrael iz grijeha njegovih, kao čovječanski predstavnik našeg židovskog Boga. Ne mora on biti velik osvajač, premda će osloboditi Židove ispod tuđinskoga jarma. To je proročanstvo izrečeno malo nakon toga kad je Židove izveo iz Egipta zakonodavac njihov Mojsija, za vremena Ramzesa II. U svetim knjigama, po prilici iz onih vremena kad je osnovan Rim, spominje se Mesija kao čovjek, koji će okupiti izgubljene ovce izraelske, jer u to su se vrijeme Židovi već razilazili po naseobi-

nama. Neki poodilazili iz Palestine kao trgovci i naseljenici, neki bili odvučeni u zarobljenike. Filon veli da židovski teolozi nisu nikad znali riješiti, je li taj Mesija zbiljska ili simbolična figura. Za vrijeme junačkih Makabeja (svećeničkih predaka moje majke) držali su ga samo za simbol, a inače nesamo što su ga držali za zbiljsku osobu, nego i poistovjetili s oslobodiocima svojega roda, koji i nisu bili Židovi, s Perzijancem Kirom, pa i s Pompejem. No Filon veli da će Mesija tek doći i bit će Židov, poteći će u ravnoj lozi od kralja Davida, čiji je sin Salomon sagradio hram jerusalimski, pa će okupiti Izrael i očistiti ga od grijeha. Zna on čak i vrijeme Mesijina rođenja, to jest pet tisuća i pet stotina godina od rođenja najstarijega pretka židovskog naroda: ali se razilaze mišljenja, kada je on živio.

„Knjige se ne slažu o tom Mesiji. Sad ga prikazuju kao ljuta ratnika u kraljevskom grimizu, okrvavljena neprijateljskom krvlju, sad kao krotkog, tužnog izopćenika, kao siromaka proroka, koji propovijeda pokajanje i bratsku ljubav.

„Legenda o Mesiji raširila se je po Istoku u različitim fantastačnim oblicima. A u židovskoj je verziji on samo kralj židovski, a nije i sam Bog. Nije mogao biti božanstvo, jer Židovi su najtvrdokorniji jednobošci na svijetu.

„Ti me pitaš, poistovjetava li se tko s Mesijom? Nisam naišao ni na koga. Sjećam se jedino otprije čovjeka, koji se je zvao Jošua ben Josip, a bio je iz Galileje. Kad sam ja služio u Tiberiji (za strica mojega Antipe), imao je on podosta pristaša među neukim svijetom i propovijedao je kraj jezera svjetini. Bio je naočit čovjek i od koljena Davidova, iako mu je otac bio puki zanatnik. Bio je čudo od djeteta (obična pojava u Židova) i znao svete knjige bolje nego većina učenih teologa. Mozgao je o religiji i počeo joj prigovarati da nije zgodna za ljudske zahtjeve. Nastojao je da na naivan način uradi ono, što je kasnije ovako pomno izradio Filon — da židovsku objavu izmiri s grčkom filozofijom.

„Mrzak mi je poistočnjačen Grk ili Rimljanin, ali još mrži pogrčen i porimljen istočnjak, mrsko mi je svako nastojanje da se miješaju kulture. To sam napisao protiv samoga sebe, no tako mislim ja. Tvojoj majci nije nikad pošlo za rukom da od mene stvori dobra Rimljanina, nego je samo pokvarila dobra istočnjaka.

„Jošua ben Josip bio je sklon grčkoj filozofiji, ali je nije poznavao. No upoznao se s nekim čovjekom ribarom, koji se je zvao Jakov, a slušao je predavanja na epikurskoj univerzi u Gadari. Od Jakovljevih pabiraka iz Gadare i od svoga znanja židovskih svetih knjiga sastavio je Jošua svoju religiju. No religija bez autoriteta nije ništa, pa je on najprije tajom a zatim i javno poistovjetio sebe s Mesijom i uzeo govoriti (kao i nekada Mojsija) od imena božjega. Bio je oštrouman i govorio u pričama. Pripovijedaju se o njemu mnoge lijepe zgode. Jedan ga politički protivnik htio uvrebati i zapitao ga, treba li savjestan Židov da plaća carski porez. Ako odgovori: treba, zamjerit će se svojim sunarodnjacima. Ako odgovori: ne treba, zatvorit će ga vlasti. Pričinio se dakle sasvim nedužnim i zaiskao da mu pokažu novac. Pokazali mu srebrnjak, a on će reći: „Čija je to glava na novcu? Ja ne znam čitati latinski". Rekoše mu: „Tiberija cara". A on će: „Ako je carev novac, plaćajte ga caru. Ali nemojte propuštati da Bogu dajete što je božje". Nastojali su da ga uvrebaju i u nekim odredbama židovskoga zakona, ali on je znao svaki put obraniti svoju nauku. No naposljetku se kompromitovao kao heretik, pa ga uhitio radi stvaranja nereda naš stari prijatelj Poncije Pilat, tadašnji namjesnik u Judeji i Samariji, i predao ga vrhovnomu vjerskomu sudu u Jerusalimu, a tamo ga radi svetogrđa osudili na smrt. Umro je iste godine kad i božica Livija, a pristaše ga ostavili, tako da mu se je ispunilo proročanstvo. A ima još ljudi, koji govore da je on bio Bog, i vidjeli su kako mu je poslije smrti duša uzašla na nebo, — baš kao i Augustu i Druzili, — i tvrde da se je rodio u Betlehemu, pa su se ispunila sva me-

sijanska proročanstva; no ja kanim zauvijek zaustaviti tu besmislicu. Prije tri dana sam uhitio i smaknuo Jakova, koji se čini da je duhovni vođa tomu pokretu; nadam se da ću opet uhvatiti i smaknuti još jednog fanatičnog vođu, imenom Šimuna, koji je bio uhićen u isto vrijeme, ali nekako umaknuo iz zatvora".

U tom na oko bezazlenom listu bila je jedna sitnica, koja me je uvjerila da Herod zaista drži sebe za Mesiju, ili se barem želi okoristiti silnom snagom toga imena za svoje ambicije. Kad se on objavi Mesijom, Židovi će listom pristati uz njega, nagrnut će natrag u Palestinu sa svega svijeta i sva će se semitska rasa pridružiti njemu, da istisne iz svoje sredine „tuđince i nevjernike". Da se Herod kani proglasiti Mesijom, u to me je uvjerila ona sitnica, što spominjući Betlehem nije spomenuo da je to i njegovo rodno mjesto, a nije, kako se obično misli, Jerusalim. To je mojoj materi pripovijedala mati njegova Berenika. Bila je na putu iz Hebrona u Jerusalim i porodila se tamo. Kad je zapitala, kako se zove to selo, odgovorila joj primalja: „Betlehem, rodno mjesto patrijarha Benjamina, rodno mjesto kralja Davida, i mjesto, o kojem je rekao prorok: Betleheme, iz tebe će izići onaj, koji će vladati Izraelu".

A o onom Jošui, ili Isusu, kako ga zovu Grci, kazuju sada da se je i on rodio u Betlehemu, — ne znam po čemu, jer Betlehem nije u Galileji, — a njegov se kult proširio do Rima i kao da tu potajice cvate jako. Oni se sastaju na ljubavnim gozbama i simbolički jedu tijelo Pomazanikovo i piju njegovu krv. Kažu da se pri tom događaju često neredi i histerični prizori, a to i mora biti, kad su sljedbenici većinom robovi i ljudi i žene najniže klase. No prije nego što posjedaju, moraju skupštini ispovjediti svoje grijehe. To je neka zabava, neko natjecanje u ponizivanju samoga sebe. Glavar toga kulta (ako ga smijem počastiti tim naslovom) galilejski je ribar, onaj Šimun, o kojem je pisao Herod. Kako to nije priznata religija, (bolji je Židovi oštro odbijaju), spada taj

kult među pijačka društva i tajna bratstva, i što je stroža zabrana, to je opasniji. Glavna je vjerska zasada potpuna jednakost ljudska pred židovskim Bogom, s kojim se je taj Jošua zapravo i poistovjetio, i što taj Bog daje grješnicima vječno blaženstvo, ako se pokaju i priznaju njegovu moć nad svim drugim bogovima.

Među obraćenicima je i bivši namjesnik kiparski, neki Sergije Paulo; po tom kako njemu godi društvo uličnih čistača, robova i starežara, vidi se koliko taj kult oprostačuje svijet. Napisao mi je list da se odriče namjesništva, jer po savjesti se svojoj ne može više zaklinjati bogom Augustom, zato što mu to brani odanost tomu novomu Bogu. Primio sam njegovu ostavku, ali sam ga izbrisao iz popisa rimskih građana. Ispitivao sam ga kasnije o toj novoj vjeri, i on mi tvrdio da je sasvim nepolitička, da je Isus bio čovjek s dubokim znanjem i najuzorniji karakter i odan rimskoj vlasti.

Izvršio sam zavjet Veneri, čim sam se vratio u Italiju. Prikazala mi se u snu i smiješeći se rekla: „Klaudije, prokisava mi krov, molim te, opravi ga", i ja sam joj sjajno obnovio čuveni hram na gori Eriku u Siciliji. Sagradio sam i lijep žrtvenik nimfi Egeriji u njenu gaju u Ariciji, s natpisom u sabinskom narječju.

ČETRDESET I OSMA GLAVA

Proslavio sam o novoj godini triumf. Senat mi je odobrio pet novih časti. Prvo, građanski vijenac od zlatnog hrastovog lišća. Drugo, pomorski vijenac, iskićen brodskim kljunovima. Treće, nasljedni naslov „Britannicus". Četvrto, dva slavoluka za spomen o mojoj pobjedi, jedan u Boulognu, drugi u Rimu. Peto, dan moga triumfa proglašen je na sva vremena za godišnju svečanost. Osim toga su iskazane još dvije časti Mesalini, da u kazalištu sjedi s Vestalkama u prvom redu, i da se služi pokritom državnom kočijom. Tako je Mesalina stekla sve časti, koje su bile date baki Liviji za života njena, ali sam se protivio da joj se da naslov Augusta.

Sunce je nakon nekoliko mutnih dana sinulo jarko na dan moga triumfa. Rim je bio vedar i veseo. Pročelja su na hramovima i kućama bila čista, ulice pometene, svi prozori okićeni cvijećem, a pred svim vratima na stolovima nagomilana jela. Svi su hramovi bili otvoreni, žrtvenici i kipovi ovjenčani vijencima, tamjan gorio na svakom žrtveniku. I sav se svijet odjenuo u svečanu odjeću.

Nisam još bio ušao u grad, nego proveo noć u gardijskom taboru. Ujutro sam odredio vojsci opću smotru i razdijelio nagrade, po trideset zlatnika svakomu vojniku, a višim činovnicima u razmjeru više. Porazdavao sam i nakita: tisuću lanaca o vrat, četiri stotine čeonih trakova, zlatnih medaljona, četrdeset teških zlatnih narukvica, šest maslinovih vijenaca, tri bedemska vijenca i neokovano koplje, za različite zasluge.

Senat je po mojoj preporuci odredio odlikovanja svima, koji su senatorskog ranga a učestvovali su u vojni. Žao mi je, što nije mogao doći Aulo, ni Vespazijan, no svi su drugi došli. Odlikovani su bili Hozidije Geta i brat njegov Luzije Geta, novi zapovjednik moje garde, jer Justo je bio mrtav. Mesalina mi je poslala u Brentwood hitnu poruku da Justo ispituje gardijske oficire, bi li mu se pridružili u oružanoj

pobuni. Kako sam potpuno vjerovao Mesalini, naložio sam odmah da on bude smaknut. Tek za nekoliko sam godina doznao istinu: Justo je bio saznao što se za moje odsutnosti događa u palači u Mesalininim odajama, pa zapita jednog pukovnika, bi li pisao meni ili bi pričekao da se vratim, a pukovnik je bio Mesalinin pouzdanik. Po gradu se odmah razglasio zašto je poginuo Justo, i to je bila opomena svima, da mi ne otkrivaju tajnu, koju su naposljetku znali svi osim mene — pa i moji neprijatelji u Britaniji i Partiji! Mesalina je zapadala sve u goru nevaljanštinu. Ali ne ću da sada govorim o tom, jer u to vrijeme nisam još ništa znao. Dočekala me je u Genovi tako toplo da sam bio presretan. Za tih šest mjeseci bili su Britanik i sestrica njegova narasli toliko da ih ne bih prepoznao, i bili su krasna djeca.

Nema, mislim, na svem svijetu tolike slave kao što je rimski triumf. Znao sam da sam ga časno stekao i napokon pobio ono zlo mišljenje moje porodice o meni. Prisnilo mi se te noći da mi je došao brat Germanik, zagrlio me i rekao mi svojim ozbiljnim glasom: „Dragi brate, ti si obnovio čast rimskomu oružju". Kad sam se u rano jutro probudio, odlučim da dokinem zakon, kojim je August ograničio triumfe na samoga cara i njegove sinove i unuke. Ako Aulo u Britaniji, kako sam mu odredio, pokori cio južni kraj, nagovorit ću senat da mu dozvoli triumf.

U deset sati valjalo je krenuti. Povorka je ušla u grad sa sjeveroistoka na slavoluk i pošla Svetom cestom. Prvi je išao senat, pješice, u svečanoj odjeći, a njemu na čelu najviši poglavice. Zatim odabrana četa trubača, koji u jedan glas trube pobjedničku koračnicu. Trube treba da svrate pažnju na plijen, koji se vozi na povorci okićenih kola, što ih vuku mule a prate Nijemci u odjeći careve pratnje. Taj su plijen gomile zlatnog i srebrnog novca, oružje, oklopi, konjska oprema, dragulji i zlatni nakit, kositrene i olovne šipke, dragocjene kupe, iskićeno brončano suđe i druge stvari iz Cimbelinove palače, zatim nebrojeni komadi izvrsnih

emaljnih radova, izreskane i islikane totemske motke, đerdani od gagata i jantara i bisera, perjanice, izvezene druidske haljine, izdjeljana vesla i nebrojene druge stvari, vrijedne ili neobične. Iza tih kola se vozilo dvanaest britanskih otetih bojnih kola, najljepših što smo mogli odabrati, a vuku ih jednaki konjici. Na svakima piše po jedno ime od dvanaest osvojenih plemena.

Zatim došli frulaši. Vode oni pod paskom Jupiterovih svećenika bijele bikove, koji bijesno riču i stvaraju veliku zabunu. Rogovi su im pozlaćeni, a na njima crveni traci i vijenci, za znak da su određeni za žrtvu. Svećenici nose sjekire i noževe. Jupiterovi hramovski službenici idu sa zlatnim zdjelama i drugim svetim spravama. Zatim zanimljiv izložak, živ morž, pa britansko divlje govedo i jelen, kostur nasukanog kita i proziran sud pun dabrova. Zatim oružje i znamenja zarobljenih poglavica, onda i sami poglavice, sa svom svojom porodicom, koja nam je dopala šakâ, i svi niži zarobljenici u okovima. Žao mi je, što u povorci nije bilo Karaktaka, no Katigern je bio sa ženom, a i žena i djeca Togodumnova, i mali sin Karaktakov, i trideset važnih poglavica.

Zatim je došla četa državnih robova, dva a dva, a na jastucima nose zlatne krune, što su mi za znak zahvalnog štovanja poslali saveznici kraljevi i države. Zatim dvadeset i četiri seljaka slobodnjaka u grimiznoj odjeći, i svaki nosi sjekiru svezanu u pruće i okićenu lovorom. Onda kola za spregu od četiri konja, po senatskom nalogu načinjena od srebra i ebanovine, s reliefnim slikama, koje prikazuju dvije bitke i buru na moru, i prilično su nalik na ona bojna kola, što sam dao razbiti u zlatarskoj ulici, jer su bila preraskošna. Kola vuku četiri konja bijelca, a u njima se vozi pisac ove historije, — ali ne „Klau-Klau-Klaudije", ni „Klaudije idiot", ni „onaj Klaudije", ni „Klaudije mutavac", pa ni „siromak stric Klaudije", nego pobjednik i triumfator Tiberius Claudius Drusus Nero Caesar Augustus Germanicus

Britannicus, car, otac otadžbine, vrhovni svećenik, pučki tribun četiri godine redom, tri puta konzul. Taj uzvišeni i sretni čovjek bio je u odjeći, izvezenoj zlatom, u cvjetastoj tunici, u desnici mu, koja je malo podrhtavala, lovorova grančica, a u ljevici žezlo od slonove kosti i na njemu zlatna ptica. Čelo mu zasjenio delfski lovor, a po starinskom su mu običaju jarkom crvenom bojom obojeni lice, ruke, vrat i noge, koliko su se vidjeli. U pobjednikovim se bojnim kolima vozi sinčić njegov Britanik, pa ciči i plješče rukama, onda s maslinovim vijencem na glavi prijatelj njegov Vitelije, koji je za pobjednikove odsutnosti upravljao državom, kći njegova, mala Oktavija, koju na rukama nosi Silan, budući muž njen. On je s mladim Pompejem donio senatu lovorom ovjenčanu vijest, te je senat odobrio triumfalnu odjeću i njemu i mladomu Pompeju, koji se također vozi u tim kolima i drži Britanika na koljenu. Pokraj kola jaše otac mladoga Pompeja, Kraso Frugi. A ne smije se zaboraviti ni državni rob, koji stoji u kolima i drži pobjedniku nad glavom zlatnu etruščansku krunu, urešenu draguljima, dar rimskoga naroda. Njemu je dužnost da pobjedniku šapuće na mahove u uho starinsku rečenicu: „Ogledaj se, sjećaj se da si smrtnik!“ — opomena da će bozi zavidjeti pobjedniku, ako se bude uznosio kao bog i ne bude se ponizio.

Onda se u svečanoj kočiji vozi pobjednikova žena, Mesalina. Zatim idu zapovjednici i drugi oficiri. Iza njih slonovi, pa deve, bajna čaplja, pa rimska kavalerija i pješadija. Mladi vojnici kliču: „io, triumphe!“ i pjevaju pobjedne pjesme, no veterani se služe slobodom toga dana i pjevaju podrugljive pjesme o pobjedniku. Kazivali su mi da su na kraju povorke pjevali besramne pjesme o Mesalini, ali ja nisam čuo.

Za pješadijom su bili Nubijci i Balearci, a na koncu nasmijana vesela rulja oko aleksandrijskoga clowna Babe. On se vozi na smećarskim kolima, u koja su u jedan red upregnuti koza, ovca, svinja i lisica. Obučen je u neku fantastičnu

parodiju triumfalne odjeće. Toga mu je skrpana od pokrivača, a tunika od stare vreće s prljavim šarenim tracima. Žezlo mu je kupusni kočanj, na koji je privezan šišmiš, a mjesto lovora mu je na glavi vijenac od čkalja. Najčuveniji naš domaći clown, Augurin, složio se nedavno s njim da zajedno budu na čelu vucibatinskomu društvu. Baba je, kako su držali, jako bio nalik na mene, pa je vazda igrao cara u predstavama, što su njih dvojica neprestano priređivali po pokrajnim gradskim ulicama. Augurin je igrao Vitelija, ili konzula, ili gardijskog pukovnika, ili kojega od mojih ministara, prama prilikama. Sada je on bio rob, koji Babi drži nad glavom krunu, — izvrnutu vrčinu, u koju svaki čas nestaje Babina glava, i škaklja ga pijetlovskim perom. Babi je bila tunika od vreće razderana straga, pa mu se vidjela stražnjica, obojena plavom bojom s crvenim crtama, nalik na nacereno ljudsko lice. Babi se neprestano tresle ruke, a glava se trzala kao meni u nervoznosti, i oči se kolutale, pa kad bi mu Augurin dodijao, udarao ga čkaljem ili mrtvim šišmišem. U drugim smećarskim kolima izvalila se gorostasna crnica s kolutom u nosu i doji rumeno prase. Plijen toga takmačkog triumfa vozili su na tačkama dronjavi piljari: kuhinjski izmet, iskrhani kreveti, prljave strunjače, zarđalo gvožđe, raspucani lonci i svakakav pljesniv starež, — a zarobljenici su bili patuljci, debeli i mršavi ljudi, albini, bogalji, slijepci, vodene glave i ljudi sa strašnim bolestima ili odabrani radi neobične ružnoće.

Kad stigosmo na Kapitol, sišao sam i izvršio, što sam po običaju morao, ali mi je bilo na veliku muku: uspuzao sam na koljenima uz stube Jupiterova hrama. Podupirali su me mladi Pompej i Silan. Bio je običaj da se sada u zatvoru do hrama smaknu zarobljeni poglavice. To je bila zahvala za pobjedu, a zaostala od nekadašnjih ljudskih žrtava. Odustao sam od toga i odlučio da te poglavice zadržim žive u Rimu, neka drugi u Britaniji vide moju blagost.

Ako i nisam žrtvovao Jupiteru poglavice, nisam propu-

stio da mu žrtvujem bijele bikove i poklonim mu nešto iz plijena, i da mu u krilo položim lovorvijenac sa svoga čela. Iza toga su mene i sve učesnike u triumfu i Mesalinu svećenici Jupiterovi počastili gozbom, a čete se razišle i grad ih pogostio. Bio je nesretan dom, kojemu nije počastio stol barem jedan junak triumfator. Prošle sam noći bio dočuo da se dvanaesta legija sprema opet na onakve pijane orgije, kao i za Kaligulina triumfa, pa bi da provale u zlatarsku ulicu. Zato sam im, prije nego što je krenula povorka, dao boce napuniti vinom i zabranio da ne smiju piti, dok trublje ne objave da se je prikazala žrtva. Bilo je dobro vino, ali s makovim sjemenom, tako da su tvrdo pozaspali i probudili se tek kad je bio prošao triumf. Jedan se vojnik žalibože nije probudio. No barem nije toga dana bilo ozbiljnih nemira.

Naveče me odvela kući duga povorka sa zubljama i frulaši, a otpratilo me silno mnoštvo građana, koji su klicali i pjevali. Bio sam umoran, pa kad sam sprao sa sebe crvenu boju, legoh odmah, no svečanosti su potrajale cijelu noć i nisam mogao zaspati. O ponoći sam ustao i prerušen izišao s Narcisom i Palasom na ulicu. Želio sam da čujem šta narod zapravo misli o meni. Umiješali smo se u svjetinu, te sjeli uz ljude, koji su se odmarali i razgovarali na stepenicama k hramu Kastora i Poluksa. Svaki je sa svakim govorio bez okolišenja. Veselio sam se, što se je vratio napokon slobodan govor. Bilo je, čini se, opće mišljenje da je triumf doduše jako lijep, ali bi bio još divniji, da sam i građanima razdavao novaca kao vojnicima, i da sam povećao žitu obrok. Bio sam radoznao, šta će kazati kapetan četrnaeste legije, koji je sjedio do nas s bratom. Zaradio je, reče, prilično novaca za posljednjih deset godina, prodajući ljudima oprost od službe. Naposljetku će reći: „Mi oficiri ne držimo mnogo do bitke kod Brentwooda. Car nam je nju odviše olakšao. Vrlo je uman čovjek, strateg. Sve izučava iz knjiga. I potjerao deve, da njihovim smradom poplaši neprijateljske konje. Strateg prve vrste. No strategija nije vojnički posao.

Stari Aulo Plaucije udarao je ravno na srednju utvrdu. To je vojnik. On bi nam bio priredio krvaviju bitku, da je bilo po njegovoj volji. Mi oficiri volijemo svojski krvavu bitku nego mudru strategiju. Poginulo nekoliko kaprala, to je sve. No ja sam pobio dosta Britanaca, i dobio sam ovaj lanac, pa se ne mogu tužiti. Ali bitka nije bila onakva kao one dvije prije careva dolaska".

Neka stara baba zapišti: „Ti si, kapetane, junak, no ja imam dva sina u drugoj legiji, pa su živi. A da je tvoj Aulo radio po svojoj volji, bili bi oni poginuli".

Triumf je trajao tri dana. Drugoga su dana bile predstave u cirkusu i u amfiteatru. U cirkusu su bile utrke na kolima, svega deset njih, i atletsko hrvanje, i borbe britanskih zarobljenika s medvjedima, a dječaci iz Male Azije prikazivali su igru s mačevima. U amfiteatru se prikazao juriš i pljačka Colchestera i predaja neprijateljskih poglavica. Ujutro trećega dana bile su konjske trke i borba katuvelaunskih mačevača s numidskim kopljanicima, koje je bio lanjske godine zarobio Geta. Naposljetku su bile u teatru predstave i akrobatske igre. Mnester je bio toga dana sjajan. Odigrao je tri puta svoju igru u „Orestu i Piladu". Bio je Pilad. Kad su ga htjeli izazvati i po četvrti put, promolio glavu iza zastora i doviknuo vragolasto: „Ne mogu doći, gospodo. Orest i ja već smo u krevetu".

Mesalina će mi reći kasnije: „Želim, dragi muže, da vrlo ozbiljno govorim s tobom o Mnesteru. On je odviše svojevoljan za čovjeka njegova zanimanja i roda, sve ako i jest divan glumac. Za tvoje odsutnosti bio je u dvije tri prilike vrlo prost sa mnom. Kad sam ga zamolila da za neku svečanost ponovi balet, koji ja volim, strašno se tvrdoglavio. Ne može on, veli, postaviti „Ulisa i Kirku", jer nema nikoga tko bi igrao Kirku uz njegova Ulisa, a kad sam posavjetovala „Minotaura", odgovorio da mu je nemila Tezejeva partija, a bilo bi mu ispod časti da igra mnogo neznatniju partiju kralja Minosa. Tako se protivio za sve to vrijeme. Pro-

sto nije htio shvatiti da sam ja tvoja predstavnica i da on jedino *mora* činiti sve što mu velim, ali ga nisam kaznila, jer sam mislila da ti to možda ne želiš. Čekala sam sve dosad".

Zovnuo sam Mnestera. „Slušaj, Grčiću", rekoh. „Ovo je moja žena, gospođa Valerija Mesalina. Senat štuje nju isto kao i ja: iskazao joj je najviše časti. Za moje odsutnosti bila je ona preuzela neke moje poslove i izvršivala ih na potpuno zadovoljstvo moje. Sada se tuži da ti nisi surađivao s njom, nego da si bio bezobrazan. Da znaš: ako ti gospođa Mesalina rekne da učiniš što mu drago, moraš je poslušati, sve ako takvo pokoravanje i vrijeđa tvoju profesijsku taštinu. Zapamti, Grčiću, *što mu drago*, i ne raspravljaj. Što mu drago i sve".

„Pokoravam se, Cezare", odgovori Mnester i baci se s pretjeranom poslušnošću na pod, „i molim da mi se oprosti tupoglavost moja. Nisam razumijevao da moram gospođu Mesalinu slušati u *svemu*, nego sam mislio samo u nekim stvarima."

„Sada dakle razumiješ."

To je bio konac moga triumfa. Čete se vratile svojoj službi u Britaniji, a ja u civilnu odjeću i u svoju službu u Rimu.

ČETRDESET I DEVETA GLAVA

Nastavio sam svoje reforme u Rimu, a naročito sam nastojao da u svojim podređenima stvorim osjećaj javne odgovornosti. Započeo sam se u to vrijeme marljivije baviti pitanjem novih religija i kultova. Svake su godine pridolazili u Rim novi bogovi, da služe doseljeničkim potrebama, i ja uopće nisam prigovarao tomu. Na primjer, naseobina od četiri stotine arapskih trgovaca i njihovih porodica iz Jemena, koja se bila naselila u Ostiji, sagradila je tamo hram svojim plemenskim bogovima: bilo je to uredno bogoštovlje, bez ljudskih žrtava ili drugih sablazni. No prigovarao sam neurednoj utakmici među religijskim kultovima, njihovim svećenicima i misionarima, koji su išli od kuće do kuće u potrazi za obraćenicima, pa u nagovaranju govorili kao kakvi dražbovatelji, ili svodnici, ili skitalice grčki astrolozi. Da je religija zgodna sajamska roba, kao i ulje, smokve ili robovi, razabralo se u Rimu za posljednjih republikanskih vremena, pa je i bilo nastojanja da se spriječi takva trgovina, no bez velika uspjeha. Velika je propast nastala u religiji, kad smo osvojili Grčku i grčka se filozofija raširila do Rima. Filozofi nisu doduše poricali božansko biće, ali su od njega stvorili neku daleku apstrakciju. Trebalo je zato nekih srednjih bića, i u tu prazninu navrvješe nova božanstva ili polubožanstva, ponajviše tuđinski bogovi, koji su se mogli dočarati, pa su se javljali u čovječjem liku, a prigodice su znali ulaziti i u spolno općenje sa ženama. Za Tiberijeve se vladavine dogodio čuven skandal. Neki se bogataš vitez zaljubio u čestitu udatu ženu. Htio je namamiti novcem da spava s njim i ponudio joj dvije tisuće i pet sto zlatnika za jedan jedini sastanak. Ona ga sa zgražanjem odbila i nije mu više ni odzdravljala na ulici. On je znao da je ona poklonica božice Iside, koja je imala hram u Rimu, i podmitio s pet sto zlatnika božičine svećenike, neka joj kažu da je bog Anubis zaljubljen u nju i želi da bi ga pohodila. Njoj silno pola-

skala poruka, pa je došla u hram i vitez se, prerušen u boga, sladio s njom do jutra. Luda žena nije znala šta će od sreće, nego pripovjedila mužu i prijateljima, kakva joj se iskazala vanredna čast. Većinom su joj i vjerovali. Za tri dana srela na ulici onoga viteza i htjela kao i obično proći bez odzdrava, no on joj zakrčio put, uhvatio je za ruku i rekao: „Draga moja, ti si mi očuvala dvije tisuće zlatnika. Ja sam bio Anubis, no slast mi je bila isto onako velika kao da sam se poslužio i svojim imenom. Zbogom sad. Ja sam stekao što sam želio i zadovoljan sam". Sva zaprepaštena otrčala ona kući i pripovjedila mužu, a muž, senator, otišao k Tiberiju. Tiberije je mnogo držao do njega, pa naložio da se razori Isidin hram, razapnu na križ njeni svećenici, a njen kip baci u Tiber. No vitez će srčano reći Tiberiju: „Ti znaš moć ljubavi. Ništa joj ne može odoljeti. A što sam ja učinio, treba da bude opomena svim čestitim ženama, neka ne prihvaćaju fantastične religije, nego se drže dobrih starih rimskih bogova". Tako je samo bio prognan na nekoliko godina. A muž, kojemu je bila uništena bračna sreća, pokrenuo onda borbu sa svim religijskim šarlatanima. Optužio četvoricu židovskih misionara, koji su na svoju vjeru obratili plemkinju iz Fulvijeve porodice, da su je nagovorili neka pošlje u jerusalimski hram zavjetne darove od zlata i grimiza, a oni te darove prodali u svoju korist. Tiberije je krivce dao razapeti na križ. A za opomenu protjerao sve Židove iz Rima na Sardiniju: bile su ih četiri tisuće, a polovica ih je tamo pomrla za nekoliko mjeseci. Kaligula je dopustio Židovima da se vrate.

Tiberije je protjerao iz Italije i sve gatare i tobožnje astrologe. On je bio čudna mješavina ateizma i praznovjerice, lakovjernosti i skepticizma. Rekao jedanput za objedom da smatra izlišnim štovanje bogova, kad su zvijezde pouzdane: vjerovao je u predestinaciju. Astrologe je protjerao možda zato, jer je želio da uživa monopol proricanja, pa je Trazil ostao uz njega. Ja nisam ni skeptik ni osobito praznovjeran. Volim starinske forme i ceremonije i u meni

je baštinjena vjera u stare rimske bogove, koje ne ću da podvrgavam nikakvoj filozofskoj analizi. Mislim, svaki narod treba da štuje svoje bogove na svoj način.

Izdao sam naredbu da rimski građani ne smiju odlaziti u židovske sinagoge i istjerao sam iz grada najrevnije židovske misionare. Javio sam to Herodu. On mi odgovori da sam uradio vrlo pametno, a on će učiniti isto: zabranit će grčkim učiteljima filozofije da poučavaju u židovskim gradovima i isključit će iz hrama sve Židove, koji ih slušaju. Ali ni Herod ni ja nismo u listovima spominjali događaje u Armeniji i Partiji. Bio sam poslao kralja Mitridata u Antiohiju, a odande ga Marzo otpravio s vojskom u Armeniju. Pobijedili su partskog namjesnika, ali mu pritekao u pomoć Kotis, kralj Male Armenije, pa su Rimljani morali redom osvajati partske tvrđave. No Mitridatov brat, kralj georgijski, provalio sa sjevera i njih se dvojica združili te zauzeli Mufargin, Ardeš i Erzerum, tri glavna grada armenska.

Uradio sam sve što sam mogao u tim prilikama. Odredio sam namjesnicima na Istoku, da dignu svu vojsku, a i ja sam poslao jedan dio mornarice u Egipat, da uguši židovski ustanak, kojemu sam se nadao u Aleksandriji, a drugi sam dio poslao Marzu u Antiohiju.

Marzo mi je pisao: „Za tri mjeseca će se ovako ili onako odlučiti sudbina rimske carevine na Istoku".

Da pripovjedim najprije, na kakav je uzvišen način kralj Herod Agripa došao iz Jerusalima u Cezareju k svečanosti, što se je tu priredila u slavu mojemu rođendanu. Tolik mu je bio tajni ponos da ga je gotovo gušio. Udario je napokon temelje velikoj gradnji, o kojoj je odavno sanjao, istočnoj državi. Treba sad samo da izrekne riječ i (kako je govorila kraljica Kipra) zidovi će „iskrsnuti bijeli i sjajni u tamnu modrinu nebesku, pokrit će ih kristalni krov, a okružiti ih ljupki vrtovi i hladovite kolonade i bistra jezerca, doklegod može da dogleda zaneseno oko". U zgradi će biti sam beril i

opal i safir i sardonik i suho zlato, a u silnoj sudnici će se blistati alemovo prijestolje, prijestolje Mesije, kojega su dosad ljudi poznavali kao Heroda Agripu.

Bio se je već povjerio vrhovnomu svećeniku i sanhedrinu, a oni se složno poklonili do zemlje, slavili Boga i priznali njega za proročenoga Mesiju. Mogao se je sad javno otkriti židovskomu narodu i cijelomu svijetu. Židovi će se listom dići i zbrisati s Izraela tuđince i nevjernike. Ima danas pod samom Herodovom vlašću dvjesta tisuća Židova, uvježbanih u oružju, i još na tisuće u Egiptu, Siriji i na Istoku; a Židov, koji se bori u ime svoga Boga, mahnit je junak, kako to dokazuje historija Makabejaca. I nema nestašice u bojnoj opremi. Jerusalimske utvrde nisu doduše gotove, no za kraće vrijeme od šest mjeseci bit će grad neosvojiv. Jer i kad sam ja bio zabranio, Herod je tajom nastavio rad. Sklopio je i tajan savez protiv Rimljana sa susjednim kraljevima i gradovima. Odbili su mu bili ponude jedino fenički gradovi Tir i Sidon, no sada se pridružili i oni.

S kakvim će simboličkim aktom započeti Herod vladavinu svoje slave? Popet će se na prijestolje, oglasit će se rozi, i on će zapovjediti vojnicima da mu donesu kip boga Augusta, koji je bio dignut na gradskom trgu, i moj kip, koji je stajao do njega, pa će kliknuti svjetini: „Govori vam Pomazanik Gospodov, razbijte sve likove i smrvite u prah". Onda će Augustovu kipu i mojemu odbiti maljem glave i udove. Narod će kliktati od radosti, a on će uzviknuti opet: „Govori vam Pomazanik Gospodov, djeco moja, djeco Sema, prvorođenoga sina moga sluge Nojema, očistite zemlju od tuđinaca i nevjernika, i neka vam domovi Jafetovi budu za plijen, jer je kucnuo čas oslobođenju". Glas će se raširiti po zemlji kao vatra. Dočut će ga Židovi u Aleksandriji, dići će ih se trista tisuća, zahvatit će grad i poklati našu malu posadu. Bardanes će ga čuti u Ninivi i udariti na Antiohiju, i svi će se kraljevi združiti na armenskoj granici. Bardanes će vratiti sve Židove, koji se budu našli u partskoj državi. I bit će ih kao pijeska

na morskoj obali. I bit će oni ujedinjen sveti narod, kao za dana Mojsijinih, ali će im vladati veći Mojsije, slavniji od Salomona, Herod, Miljenik i Pomazanik Gospodov.

Svečanost tobože u čast mojemu rođendanu priredila se u amfiteatru u Cezareji: divlje zvijeri i gladijatori i utrke bojnih kola. Općinstvo su bili sirijski Grci i Židovi. Herodu je bilo prijestolje među njegovim podanicima. Nije bilo Rimljana: svi su oni slavili moj rođendan u Antiohiji pod vodstvom Marzovim. No bili su prisutni poslanici iz Arabije, kralj iturejski, izaslanstvo iz Tira i Sidona, mati i sinovi kralja adijabenskoga, i Herod Polion sa svojom porodicom.

Gledaoci ušli i posjedali, očekujući da uđe Herod. Zatrubile trublje i on se javi. Svi ustadoše. Bio je u kraljevskoj odjeći od srebrne tkanine, na glavi mu dijadem, koji se blistao od dijamanata, a u ruci sjajan srebren mač. Uznio glavu, smješkao se i prijazno pozdravljao svoje podanike. Kad je uzašao na prijestolje, priđu pred prijestolje kralj Herod Polion, poslanici iz Arabije i kralj iturejski, da ga pozdrave hebrejski: „Živio, kralju!"

Herod digne ruku, za znak, da zaduhnu u rogove, ali je odjednom spusti. Na vrata, na koja je on bio ušao, uletjela ptica i uzlepršala se po areni. Svijet opazio i uzvikao se u čudu: „Gledajte, sova! Sova, zaslijepljena od danje svjetlosti".

Sova se spusti na konop nad Herodovim lijevim ramenom. On se okrene i uzgleda k njoj. I sada se tek sjeti zakletve svoje u Aleksandriji, prije trinaest godina, pred alabarhom Aleksandrom i pred Kiprom i djecom svojom, da će štovati živoga Boga i obdržavati Njegov zakon. Prva je i najveća zapovijest božja, koju je izrekao Mojsija: „Nemaj drugoga Boga osim Mene", no kad su Tirani proglasili njega za boga, je li on razderao odjeću i pao ničice, da odvrati srdžbu nebesku?

Sova ga je odozgor gledala u lice. Herod problijedi. Sova zahuče pet puta, onda zalepeće krilima i odleti.

Herod reče Kipri: „Ovo je ona ista sova, što mi je došla u zatvorskom dvorištu u Mizenu", pa strahovito zastenje i slabim glasom zovne konjušnika Helciju: „Nosi me odavde. Zlo mi je. Neka moj brat, kralj halcidski, vodi igre".

Iznijeli ga. Nisu zaduhnuli rozi. Nisu donijeli kipove, da budu razbijeni. Židovski vojnici, koji su stajali pred kazalištem, da na Herodov znak uđu i pokolju Grke, ostadoše na svojim mjestima. Židovska svjetina zajaukala na sav glas, trgala odjeću i prašinom posipavala glavu. Raznio se glas da Herod umire. Bio je u strahovitim mukama, no zovnuo k postelji brata Heroda, Helciju i Taumasta i sina vrhovnoga svećenika i rekao im: „Prijatelji, svemu je kraj. Za pet ću dana umrijeti. Sretniji sam nego djed moj Herod: kad ga je spopala bolest, poživio je još osamnaest mjeseci. Ne tužim se ni na što. Bio mi je lijep život. Krivim jedinoga sebe za sve, što me je god stiglo. Šest dana su me slavili kao Pomazanika Gospodnjega, a sedmoga sam dana dopustio da se huli ime Njegovo. Htio sam da proširim Kraljevstvo Njegovo do kraja svijeta, no radi toga sam jednoga grijeha odbačen, kao što je moj pradjed David bio odbačen radi grijeha protiv Urije. Sada Židovstvo mora čekati još tisuću godina, dok se ne javi svetiji Otkupitelj, koji će izvršiti ono, što ja nisam bio vrijedan da izvršim. Kažite kraljevima da ja umirem, i neka bez mene ne vojuju protiv Rima, jer bez mene su oni čamac bez krmila, koplje bez šiljka, srušen svod. Brate moj Herode, pazi da se ne učini nikakva krivica mojoj dragoj ženi Kipri i mojim kćerima Druzili i Marijamni, a nadasve odvraćaj narod od svake ludosti. Pozdravi od mene aleksandrijske Židove, i neka mi oproste, što sam im uzbudio tolike nade i onda ih sasvim razočarao. Bog bio s vama! Ne mogu više da govorim".

Židovi obukli na sebe vreće i tisućama popadali ničice oko palače. Agripa ih je vidio iz sobe, gdje je ležao, i zaplakao za njih: „Jadnici Židovi, čekali ste tisuću godina, i morate čekati još tisuću, možda i dvije tisuće godina, dok ne svane dan vaše slave. Ovo je bila lažna zora. Ja sam prevario sebe i prevario vas".

Jedva je držao pero u ruci, ali mi je napisao list:

„Moj posljednji list: ja umirem. Tijelo mi se ucrvljalo. Staromu prijatelju, Razbojniku, koji te je srdačno volio, oprosti, što je tajom snovao da ti preotme Istok. Zašto sam to činio? Zato jer Jafet i Sem mogu živjeti kao braća, no svaki mora da gospoduje u svojem domu. Tebi bi preostao Zapad, od Roda do Britanije. Mogao bi osloboditi Rim svih istočnih bogova i običaja: onda bi se i jedino onda vratila vama stara sloboda, koju toliko slavite. Ja sam promašio. Igrao sam preopasnu igru. Majmunčiću, ti si lud, no ja ti zavidim tvoju ludost: to je razumna ludost. Sada te zaklinjem smrtnim dahom mojim da se ne svetiš mojoj porodici. Sin moj Agripa je nedužan: ne zna on ništa o mojim težnjama, a ni kćeri moje. Kipra se je upinjala da me odgovori. Tebi je sad najbolje činiti se da i ne znaš ništa. Postupaj sa svim svojim saveznicima na Istoku, kao da su svejednako vjerni saveznici. Šta i jesu oni, kad nema Heroda? Zmije, ali s iščupanim zubima. Uzdali su se u mene, ali se ne uzdaju u Parte. A moje zemlje nemoj opet prevraćati u rimske pokrajine, kao što su bile za Tiberija. Nemoj mi vrijeđati čast i ne vraćaj ih mojemu stricu Antipi. Bilo bi opasno da mi sina Agripu imenuješ za nasljednika, no meni za volju iskaži mu kakvu čast. Nemoj moje zemlje podvrgavati Siriji, pod mojim neprijateljem Marzom. Vladaj njima sam, Majmunčiću. Imenuj Feliksa za svoga namjesnika. Feliks nije nitko i ne će ništa učiniti ni pametno ni ludo. Ne mogu više da pišem. Izdaju me prsti. U mukama sam. Nemoj me oplakivati: proživio sam slavan život i žalim samo jednu jedinu ludost — potcijenio sam ponos i moć i zavist živoga Boga izraelskoga, pa sam se držao prama Njemu kao lud gadarski Grk, koji filozofira. A sada zbogom, Tiberije Klaudije, prijatelju

moj, kojega sam volio istinitije nego što si ti ikad mislio. Zbogom, Majmunčiću, školski druže moj, i ne vjeruj nikomu, jer nitko oko tebe nije zavrijedio tvoju vjeru.

„Tvoj na samrti prijatelj Herod Agripa, prozvani

„RAZBOJNIK."

Nakon pet dana, koje je proveo u neprestanim mukama, umro kralj Herod Agripa u Kiprinu zagrljaju, na neiskazanu žalost i prepast židovskoga naroda.

PEDESETA GLAVA

Godinu dana poslije Herodove smrti proslavio sam prvu godišnjicu moga britanskoga triumfa, pa sam porazdavao siromašnomu svijetu po tri zlatnika po glavi i još po pol zlatnika za svako dijete u kući. Priznat ćete, mislim, da sam vrlo mnogo dobra učinio za te četiri godine, kad napomenem da sam dokinuo sve Kaliguline izvanredne poreze i poisplaćivao ljude, koje je on bio opljačkao, i da su se nastavili lučki radovi u Ostiji, i na vodovodima, i s isušivanjem Fucinskog jezera.

Astronom Barbil sračunao neke tajanstvene račune i obavijestio me da će na moj rođendan biti pomrčanje sunca. To me je ponešto uzbudilo, jer pomrčanje je jedno od najkobnijih znamenja, a kad se događa na moj rođendan, koji je ujedno i narodni blagdan Marsu u čast, silno će uznemiriti svijet i uliti će vjeru u uspjeh svakomu, tko bi me god želio ubiti. Ali sam smislio da će svijet sasvim drugačije suditi, ako ga unaprijed obavijestim o pomrčanju.

Izdao sam proglas:

„Tiberius Claudius Drusus Nero Caesar Augustus Germanicus Britannicus, car, otac otadžbine, vrhovni svećenik, pučki tribun pete godine redom, tri puta konzul, senatu, narodu i saveznicima rimskim pozdrav.

„Moj dobri prijatelj Tiberius Claudius Barbillus iz Efeza sračunao je lanjske godine neke astronomske račune, koje su potvrdili i aleksandrijski astronomi, da će prvog augusta biti sunčano pomrčanje, potpuno u nekim krajevima, a djelomično u drugim krajevima u Italiji. Ne želim da radi toga bude uzbune, kako se je događalo za starih vremena. Danas mi znamo, šta su pomrčanja, i znamo ih proreći. Kad mjesec zađe između sunca i nas, zamračit će on nama sunčanu svjetlost. To je isto onako kao da tko od vas zasloni svijetlo na uljenici ili svijeći, i sva se soba na časak zamrači.

„U onim krajevima, kojih se najviše tiče pomrčanje, a označeni su na priloženoj mapi, želim da činovnici i drugi predstavnici vlasti poduzmu svaku opreznost protiv opće panike i protiv pljačke, prikrivene pomrčinom, i neka odvraćaju ljude da ne gledaju u sunce drugačije nego kroz štogod rožno ili kroz očađeno staklo, jer ljudima slabih očiju prijeti opasnost da oslijepe."

Mislim da sam ja od stvorenja svijeta bio prvi vladar, koji je izdao ovakav proglas. I koristio je. Pomrčanje je proteklo, kako je bilo prorečeno, i svečanost se obavila kao obično, samo su se prikazivale još posebne žrtve Dijani kao božici mjeseca i Apolonu kao bogu sunca.

Bio sam te godine dalje zdrav zdravcat i nitko nije pokušao da me ubije. Sramotno se završila jedina pobuna, što se je pokušala. Zapodjenuo je Azinije Gal, unuk Azinija Poliona i sin prve žene Tiberijeve, Vipsanije. Gallus je pijetao, asinus magarac, a Azinije Gal najveći razmetljivac i tupoglavac. Nije on za pobunu skupio niti četa niti novaca, nego mislio da će njegova silna ličnost i plemeniti rod steći odmah pristašâ.

Jednoga se dana javio na forumu i otpočeo svjetini, koja se brzo skupila, govor o zločama tiranije, i kako treba iskorijeniti carsku porodicu. Svijet se smijao i klicao mu. Bio je jadan govornik i najružniji čovjek u senatu, nije bio viši od četiri stope i šest palaca, duga lica, crvenkaste kose i crvena nosa, ali je mislio da je i Herkul i Adonis. Nitko ga valjda nije prihvaćao ozbiljno, nego mu klicali svakoj rečenici i čekali, kakva će se besmislica izleći dalje. I zaista, kad je završio govor, pokušao je da povede svu rulju k palači i da zbaci mene. Oni pođu u povorci za njim, dvadesetak koraka do dvorskih vrata, a onda ga puste da uđe. Straža ga propustila, jer je bio senator. Brzo je bio uhićen, pa ako je cijela stvar i bila smiješna, morao sam ga prognati, barem na Siciliju, gdje je imao imanje.

Luka u Ostiji nije još bila gotova, a stajala već šest milijuna zlatnika. Najveća je bila teškoća da se izgradi otok između dva mola, a vi ne bi vjerovali kako sam ja to riješio. Sjećate se Kaligulina broda za obelisk, na kojem su se slonovi i deve prevezli u Britaniju i živi se i zdravi vratili odande? Brod je jedrio još dva puta u Egipat po mramor za Venerin hram, a onda mi reče kapetan da nije više za plovidbu. Smislio sam jedne noći, dok sam ležao budan, da bi trebalo brod natrpati kamenjem i potopiti, da bude temelj otoku. Ali sam odustao od toga, jer kad brod istrune, rasut će se kamenje. Oko dva sata u noći sinula mi nova misao, da se brod napuni cementom i onda potopi, pa sam odmah poslao po glavnog inženjera i zapitao ga, može li se provesti moja ideja. Razočarao me njegov odgovor da cement ne tvrdne dovoljno u morskoj vodi. No dao sam mu rok od deset dana, da pronađe kakav način, kako će otvrdnuti, „jer inače..." On pomisli da je „inače" neka prijetnja, no da mu nije pošlo za rukom, bio bih mu objasnio svoju šalu, koja je značila: „inače ćemo morati da se okanimo te ideje". No strah mu je valjao i za osam dana pronašao on nekakav cement, koji tvrdne u morskoj vodi kao stijena. Tako se brod od obeliska ovjekovječio u najtvrđem kamenu na ulazu u ostijsku luku. Sagradili smo otok i na njemu visok svjetionik. Trebalo je za tu gradnju deset godina i dvanaest milijuna u zlatu. Velik je to poklon gradu Rimu, pa dok mi gospodujemo morima, ne će nas umoriti glad.

Sve se činilo da teče dobro i meni i Rimu. Država je bila zadovoljna i u blagostanju, a naše vojske pobjedonosne svuda. Aulo je sjajnim pobjedama učvrstio, što sam ja osvojio u Britaniji. Zdravlje mi je bilo dobro. Mesalina mi je bila ljupčija nego ikad. Djeca su mi jačala i bila zdrava, a mali je Britanik pokazivao izvanrednu ranu bistrinu, kakva je vazda u Klaudijevskoj porodici, samo je promašila mene. Jedino me jadilo, što je bio pukao nevidljiv jaz između mene i senata i nisam mogao da ga zatrpam. Iskazivao sam svaku čast senatorskomu staležu, ali su me vazda susretali s nekom

pokornošću i sumnjičavošću. Obnovio sam staru cenzorsku službu. Potaknuo sam, neka senat sam odlučuje, tko je ovlašten da bude senator, ali oni odbili. Izbrisao sam oko sto imena, a one, koji ostadoše, odlikovao patricijskim dostojanstvom. Ali ni to čišćenje nije urodilo nikakvim plodom. Rasprave su bile puka lakrdija.

Na odluku da pročistim senat navela me Azijatikova zgoda, koja je uzbunila svijet. Jednoga mi dana došla Mesalina i rekla mi: „Reći ću ti nešto, što sam ti trebala reći već odavno. Azijatik je silno zavolio ženu Kornelija Scipiona; šta misliš ti o tom?"

„O, Popeja, ona lijepa ženska, ravna nosa, što drsko gleda muškarce u oči? A šta misli o tom ona? Azijatik nije lijep mlad čovjek kao Scipion: ćelav je i podebeo, no dabogme najbogatiji čovjek u Rimu."

„Popeja se je, rekla bih žalibože, sasvim kompromitovala s Azijatikom. Došla k meni — a ti znaš, kakve smo dobre prijateljice, ili pravije bile — i veli mi: „Draga Mesalino, ja bih da te zamolim za veliku ljubav. Obećavaš li da ne ćeš nikomu kazivati?" Obećala sam dakako, a ona će reći: „Ja se volim s Valerijem Azijatikom i ne znam šta ću. Muž mi je strašno ljubomoran, pa da sazna, mislim da bi me ubio. Ti znaš kako se je teško razvesti. Bi li mi ti mogla kakogod pomoći? Bi li mogla zamoliti cara da se razgovori s mojim mužem i udesi rastavu, pa da se uzmemo Azijatik i ja?"

„Nisi joj valjda rekla da bi tu bilo ikakvog pristanka. Te žene..."

I nije joj rekla Mesalina, nego da će radi prijateljstva zaboraviti ovo, što se je govorilo, no ako se pročuje išta nevaljano između nje i Azijatika, otići će ona ravno k meni. I dokučila je neke stvari o Azijatiku. Poraspoklanjao je velikih novčanih darova gardijskim kapetanima i potčasnicima i zastavnicima. Od zahvalnosti, veli, što su vjerni meni. A onda, još vazda se redovito sastaje s Popejom i provodi s njom noć, kad god jadnika Scipiona nema u gradu. Sa-

staju se u kući braće Petra, bratića njenih. I još, Sozibije joj je rekao da nije pametno, što sam dopustio Azijatiku da na tako dugo vrijeme ode u Francusku na svoja imanja. Malo je vremena provodio na imanjima, nego po provinciji pohađao utjecajne ljude i bio jako darežljiv oficirima.

Dozvao sam odmah Sozibija. Bio je on aleksandrijski Grk, a ja sam ga odabrao za učitelja Britaniku. Odgovarao mi je sasvim iskreno. Jest, Azijatik je, misli on, ambiciozan i mogao bi snovati o pobuni.

Mesalina primijeti da je to potpuno jasno. Obećao je Popeji da će je uzeti, a za to mu je jedini put, ako se oslobodi mene i nje. On će dići bunu u Francuskoj s urođeničkim legijama, a zatim povući i legije sa Rajne.

Dokazalo se za osam dana da su Mesalinine sumnje bile istinite. Dao sam uhititi Azijatika. Da je bio pametan, bio bi priznao preljub s Popejom, a druge krivice poricao. Ali on je poricao sve. Bio je stari prijatelj i miljenik moje matere Antonije. Poručio sam mu da se rasprava odgađa za dvadeset i četiri sata, a dotle mu se skidaju okovi. Razumjet će zacijelo tu poruku. Umro je hrabro.

Preksutradan sam pozvao Scipiona k objedu i zapitao ga za ženino zdravlje. Želio sam mu taktično napomenuti da ću oprostiti Popeji, ako je on još ljubi. „Umrla je, Cezare", odgovori on, spusti glavu na ruke i zajeca.

Azijatikova porodica, da pokaže kako ona ne pristaje uz njega, pokloni Mesalini za pomirbeni dar Lukulove vrtove. Nisam u to vrijeme ni slutio da je to i bio pravi razlog Azijatikovoj smrti.

Po prilici u to vrijeme umro je od otrova Vinicije. Čuo sam poslije nekoliko godina da nije htio spavati s Mesalinom te ga ona otrovala; umro je zaista dan poslije večere u palači.

Senat i narod znao je Mesalinu bolje nego ja, i to je bio onaj nevidljivi jaz između njih i mene, i nitko se nije usuđivao da ga zatrpa.

PEDESET I PRVA GLAVA

Moja kći Antonija bila je već nekoliko godina udata za mladoga Pompeja, ali još nisu imali djece. Jedno veče sam je posjetio u njenoj kući, dok je Pompej bio odsutan, te mi palo u oči kako je nevesela i izmučena. I priznala je da je vrlo izmučena. Napomenuo sam joj dakle da bi bila mnogo zadovoljnija, kad bi imala dijete, i rekao da bi njoj kao zdravoj mladoj ženi, koja ima toliko služinčadi i novaca, i bila dužnost da ima nesamo jedno dijete nego i nekoliko. Ona plane i odgovori: „Jedino luđak bi se nadao da će roditi njiva, koja nije zasijana. Ne kudi zemlju, nego ratara. On sije sol, ne sije sjeme". I na čudo moje objasnila mi da brak nije zapravo ni izvršen, i nesamo to, nego ju je zet moj zlo upotrebio na najsramotniji način. Zapitam je, zašto mi to nije govorila i prije, a ona odgovori da je mislila, ne ću joj vjerovati, jer je nisam nikad uistinu volio, kao što sam volio polubrata i polusestru njenu; a mladi se Pompej hvalisao kako mu vjerujem sve što mi veli. Šta je dakle mogla? K tomu bi i bila sramota da se pred sudom dokazuju strahote, što joj je on počinio, i ona to nije mogla.

Rasrdio sam se, kao što bi se rasrdio i svaki otac, uvjerio je da je srdačno volim, i zakleo se čašću da ću se odmah osvetiti nitkovu, ako je samo i napolak istina, što mi je kazala. A da se ne povrijedi njena stidljivost, ne će se ta stvar potegnuti pred sud. Čemu i jesam car? A kada se nada Pompeju?

„Vratit će se kući o ponoći", odgovori Antonija. „Sva je prilika da će u krevet povesti onoga gada Licidu. Kupio ga je za dvadeset tisuća zlatnika i nikoga očima ne vidi osim njega. U neku ruku mi je to i neka velika olakšica. Ti znaš, kakve su to gadarije, kad velim da kudikamo volijem neka on spava s Licidom nego sa mnom. Jest, nekada sam voljela Pompeja. Ljubav je smiješna stvar, je li?"

„I jest, sirotice moja Antonijo. Dok se vrati Pompej,

zapali dvije uljenice i metni ih na prozor, za znak. Drugo prepusti meni."

Doveo sam Getu i nekoliko gardijskih potčasnika i poslao ih na kat, a ja počekao dolje u trijemu s Antonijom. Ona je bila otpravila sve robove osim vratara. Malko je plakala. Brzo se vrati Geta s potčasnicima i javi da je moj nalog izvršen. Pompej i rob Licida bili su ubijeni.

To mi je bilo prvi put što sam se kao car poslužio svojom vlašću, da osvetim ličnu krivicu; no i da nisam bio car, učinio bih sve što mogu, da uništim Pompeja. Za nekoliko sam mjeseci udao Antoniju za Fausta, potomka diktatora Sule, čestitog, sposobnog čovjeka. Rodilo im se dijete, ali je bilo vrlo slabo i umrlo.

Kratko vrijeme iza toga smaknuo sam Polibija, moga ministra umjetnosti, kad mi je Mesalina dokazala da je prodavao građansko pravo. Bio mi je silan udarac, kad sam razbrao da me Polibije vara. Bio mi je u službi od djetinjstva svoga i ja sam mu slijepo vjerovao. Baš mi je bio pomogao da dovršim svoju autobiografiju, što mi je zaiskao senat za državni arhiv. Puštao sam mu najveću slobodu, pa se jednom pokazao u kazalištu da je oštra jezika. Igrala se Menandrova komedija, i jedan glumac izgovorio stih:

„Podnositi je teško valjan bič."

Netko se u kulisama nasmijao. Zacijelo je bio Mnester. A Polibije, kojemu je kao ministru umjetnosti bila zadaća da među glumcima održava red, doviknuo na glas: „Jest, a Menander veli u svojoj „Tesaliji":

„Kozari nekad, stekli danas vlast."

To je bila zaušnica Mnesteru, koji je nekad bio kozar u Tesaliji, a sada se znalo da je glavni ljubavnik Mesalinin.

Ja to onda nisam znao, no Mesalina je bila u ljubavnoj vezi i s Polibijem, a on je toliko bio tupoglav da je bio ljubomoran na Mnestera. Zato se ona oslobodila njega. Polibijeva je smrt bila uvreda drugim mojim slobodnjacima, pa se okupili u družbu, koja je vjerno branila svakog od

njih, a nikad me nije molila za milost i nije bila zavidna između sebe. Polibije nije ništa govorio za svoju obranu, jer nije valjda želio kriviti svoje drugove, od kojih su mnogi bili zacijelo upleteni u tu sramotnu trgovinu građanskim pravom.

Događalo se sad u nekoliko prilika da Mnester nije istupao, premda je bilo oglašeno da će igrati. Onda bi nastajala galama u kazalištu. To se uvijek podudaralo s Mesalininom glavoboljom, pa nije mogla dolaziti ni ona, a meni nije padalo na pamet da otud stvorim jasan zaključak. Morao sam se nekoliko puta ispričavati općinstvu i nastojati da se ne bi desilo opet. Jednom ću prilikom reći u šali: „Ne možete me, gospodo, kriviti, da ga krijem u palači". Ta je primjedba izazvala grozomoran smijeh. Svi su osim mene znali gdje je Mnester.

Kad se vratim u palaču, poslala bi Mesalina po mene i ja bih je zatekao u krevetu, u zamračenoj sobi, s mokrom krpom na očima. Govorila bi iznemoglim glasom: „Šta veliš, dragi moj, Mnester i opet nije igrao? Nisam onda ništa ni promašila. Htjela sam već ustati i obući se, da ipak dođem, no bila sam u takvim strašnim bolima da sam se morala vratiti u krevet. Je li igra bila vrlo slaba bez njega?"

Ja ću reći: „Moramo zaista uznastojati da se on drži svojih obveza. Ne smije on tako postupati s gradom".

Mesalina će uzdišući: „Ja ne znam. On je jako osjetljiv, jadnik. Baš kao žena. Veliki su umjetnici uvijek takvi. Glavobolja ga hvata od najsitnijeg uzbuđenja, veli on. A da mu je samo desetina ovih mojih današnjih bolova, bila bi najveća okrutnost iziskivati od njega da igra. I nije to pretvaranje. On voli svoj rad i silno se jadi, kad mora da se iznevjeri općinstvu. Ostavi me sada, dragi moj; ja bih da zaspim, ako budem mogla".

Vratio se sad iz Britanije Aulo Plaucije, i ja sam vrlo rado predložio senatu da mu se odobri triumf. Ali nije to bio potpuni triumf, kako bih ja volio, nego samo manji

triumf. Bio je prigovor da ono, što je osvojio, nije još toliko sigurno, da bi mogao povući svoju vojsku. Nije se dakle uvezao u grad u bojnim kolima na četiri konja, nego dojahao, i nije bio ovjenčan lovorom, nego mirtom, i nije nosio žezlo. Senat nije bio na čelu povorci, i nije bilo trubljačke čete, a Aulo nije žrtvovao bika, nego ovna. No sve je drugo bilo isto kao i u potpunom triumfu, a da pokažem kako nisam zavidljiv, odjahao sam mu na Svetu cestu u susret, čestitao mu, dojahao s njim na desnoj strani i podupirao ga, kad se je na koljenima penjao na Kapitol. Bio sam mu i domaćin na gozbi, a poslije gozbe smo ga, vazda uz mene s desne strane, otpratili uz zublje kući.

Aulo mi je bio veoma zahvalan za to, no još zahvalniji, što sam zataškao sablazan i prepustio mu, neka on sudi svojoj ženi, što je učestvovala u kršćanskoj ljubavnoj gozbi. To su sljedbenici one židovske sekte, što se sad zovu kršćanima. Kad je žena daleko od muža, — a ona radi zdravlja nije mogla u Britaniju, — sklona je da se osjeća samotnom, pa će joj glavu zaokupiti čudne fantazije i lako će pasti plijenom religijskim šarlatanima, a naročito židovske i egipatske sorte. No ona je bila dobra žena i Aulo se uzdao da će se brzo izliječiti od te besmislice. Imao je pravo. Dvije godine iza toga uhitio sam sve prvake kršćanske u Rimu, i sve pravovjerne židovske misionare, i prognao ih, a Aulova mi je žena mnogo pomogla da ih pohvatam.

Najjače je zaokupljalo kršćanstvo time, što o tom Jošui, ili Isusu, kažu da je uskrsnuo iz mrtvih, kao još nitko prije njega, nego jedino u pričama: pošto je bio razapet, došao k prijateljima, jeo i pio, za dokaz da nije priviđenje, i onda uzašao u nebesa. A nije bilo dokaza da su sve to laži, jer kad je on bio razapet, zbio se potres i maknuo teški kamen s groba, u koji je bilo položeno njegovo tijelo. Straža pobjegla prestravljena, a kad se vratila, bilo je iščezlo tijelo; očevidno je bilo ukradeno. Kad ovakva priča zakola po Istoku, teško ju je zaustaviti. Ali ne ću da tratim vrijeme

s tim smiješnim kršćanstvom: moram nastaviti svoju vlastitu historiju.

Da sad najprije pripovjedim ukratko britanske zgode. Onamo sam mjesto Aula poslao nekog Ostorija, i njemu nastadoše teške prilike. Karaktak je bio uzeo kćer kralja južnog Walesa i poveo njegovu vojsku. A kad je Ostorije proglasio da će razoružati sve one, kojima sumnja o vjernosti, pobunili se i oni, koji su nam bili saveznici. Ostorije ih pobijedio, ali su mu trebale tri godine, da osvoji južni i srednji Wales. Karaktak je bio hrabar neprijatelj, no Ostorije ga svladao. Karaktak se utekao kraljici britanskoj Kartimandui, no ona ga bacila u okove i poslala k Ostoriju, za dokaz svoje vjernosti, a Ostorije za uzvrat poslao njoj plemiće taoce. Ali Ostorije, izmučen trogodišnjim ratom, razbolio se jadnik i umro, a dok još nije bio stigao njegov nasljednik Didije, bila je četrnaesta legija potučena. Tek kad je on stigao, dokončale se borbe.

Pokrajina Britanija stajala nas je mnogo ljudi i novaca, a urodila nam jedino slavom. Karaktak je doveden u Rim i ja odredio da se proslavi njegov dolazak. Sav je grad izišao da ga vidi. U povorci je išla njegova žena, kći, šurjak, sinovci, a naposljetku sâm Karaktak, visoko uzdignute glave, ne obazirući se ni desno ni lijevo. Kad je stigao k mojoj tribini, poklonio se dostojanstveno i progovorio mi otvoreno, neobično tečnom latinštinom:

„Cezare, ti me gledaš pred sobom u okovima, gdje molim za život, pošto sam ti se opirao sedam godina. Održao bih se još sedam godina, da se nisam uzdao u kraljicu Kartimanduu, da će štovati posvećeno pravo gostoljublja. No kad me je bacila u okove i otpravila me ovamo, iskazala je veću čast tebi nego sebi.

„Priznajem svoje griješke. Potcjenjivali smo jakost tvojih rimskih vojski. Imao sam momaka i oružja, kola, konja i blaga: čudiš li se, što se nisam htio rastajati s njima? Dugo smo ratovali, Cezare, i tvoje su me vojske gonile od plemena

do plemena, od tvrđave do tvrđave, no sada sam zarobljen i pobjeda je tvoja. Poštuj zato svoga neprijatelja, sada gdje je ponižen, pokloni mu život, i tvoju plemenitu blagost ne će nikada zaboraviti ni tvoja zemlja ni moja."

Zovnuo sam Aula. „Ja sam voljan da oslobodim tvoga hrabroga kralja. Ne mogu ga vratiti na prijestolje, jer to bi držali za slabost. Ali bih da mu dopustim, neka živi ovdje u Rimu kao gost. Šta veliš ti?"

Aulo odgovori: „Cezare, Karaktak se je pokazao da je plemenit neprijatelj. Nije mučio ni ubijao zarobljenike, nije trovao izvore, ratovao je časno i držao vjeru. Ako ga oslobodiš, ponosno ću mu prihvatiti ruku i ponuditi mu prijateljstvo".

Oslobodio sam Karaktaka. On mi zahvali dostojanstveno: „Želim svakomu rimskomu građaninu srce kao što je tvoje". Te su večeri on i njegova porodica večerali u palači. Bio je i Aulo. Ja rekoh Karaktaku, kako zamalo što se nismo pobili nas dvojica. On se nasmije i odgovori: „Da sam samo znao! No ako si još voljan, evo mene. Iziđi ujutro na Marsovo polje na svojoj bedeviji, a ja ću pješice. Tako će biti časno, jer smo nejednakih godina". Zgodno je on i primijetio još: „Ne razumijem, gospodo, kako vi kao gospodari ovako slavna grada, s kućama nalik na mramorne klisure, s dućanima nalik na kraljevske riznice, sa hramovima nalik na one sne, o kojima nam javljaju druidi, kad se vrate iz čarobnih pohoda u carstvu smrti, — možete još žudjeti da biste stekli naše siromaške otočke kolibe".

PEDESET I DRUGA GLAVA

Pomirne igre, tako zvane tarentske ili sekularne, slave se u Rimu u početku svakog novog cikla, ili ljudske dobe. Svečanost traje tri dana i noći u čast Plutonu i Proserpini, bogovima donjega svijeta. Osnovao ih je Publikola, iz porodice Valerija, dvjesta i pedeset godina poslije osnovanja Rima, kada su i Klaudiji došli iz Sabinske zemlje u Rim, no slavile su se kao obiteljska svečanost valerijska već i sto i deset godina prije toga. Nekad su se slavile po etrurskom običaju svakih sto i deset godina, nekad po rimskom svakih sto godina.

Bila mi je sad nakana da se okaju grijesi i zlodjela prijašnjega cikla, razdoblja, i da se svečanim žrtvama započne novo razdoblje, jer ove sam godine računao da ću dovršiti svoj rad, reforme. Onda bih vlast nad narodom, koji je u blagostanju i dobro organizovan, vratio senatu i narodu, kojima sam je toliko dugo kratio.

Razmislio sam cio plan u pojedinostima. Jasno je da je na veliku nezgodu senatska vlada pod konzulima, koji se biraju svake godine: rok od jedne godine nije dovoljno dug. A vojska ne želi da joj se neprestano mijenjaju zapovjednici. Kanio sam ukratko pokloniti narodu svoj privatni imetak, a sebi zadržati tek toliko da mogu živjeti kao običan građanin. i ustanoviti zakon, po kojem bi se vlada mijenjala svakih pet godina. Bivši konzuli prijašnjega petogodišta sačinjavali bi s nekim predstavnicima naroda i vitezova kabinet, koji bi stajao na vlasti uz jednog između njih, a taj bi se zvao glavnim konzulom. Nisam zasad nikomu govorio o svojim planovima, nego nastavljao svoj rad. Bio sam uvjeren, čim dragovoljnim odreknućem dokažem kako nisam imao tiranskih namjera, da će mi se oprostiti sve sitnije pogrješke.

Te se stoljetne igre nisu proslavile ljeti, kao prije, nego dvadeset i četvrtog aprila, jer to je i bio onaj dan, na koji su Romul i njegovi pastiri osnovali prije osam sto godina

Rim. Tarentum, vulkanska pukotina na Marsovu polju, koja se drži za ulaz u pakao, bila je udešena za teatar, kao središte svečanosti, a građanima se uputili pozivi „za predstavu, kakve nije vidio i ne će vidjeti nitko, tko je danas živ".

Ujutro prvoga dana porazdavao zbor petnaestorice svim slobodnim građanima zublje, sumpor i paklinu, zatim pšenice, ječma i graha, nešto za žrtvu Udesu, a nešto za platu glumcima. U ranu se zoru prikazale žrtve po svim glavnim hramovima. No glavna je bila žrtva bijelog bika Jupiteru i bijele krave Junoni na Kapitolu. Zatim smo u povorci otišli u tarentski teatar i otpjevali zborne pjesme Apolonu i Dijani. Poslije podne su bile utrke bojnim kolima, borbe divljih zvijeri i gladijatorske borbe. Naveče u devet sati poprskali posvećenom vodom cijelo Marsovo polje, i onda sam žrtvovao tri jaganjca Usudu, a građani zamahali zubljama, žrtvovali žita, ječma i graha, i otpjevali pjesmu pokajnicu za svoje grijehe. Himne se otpjevale i u teatru.

Sutradan se najodličnije gospođe rimske, na čelu im Mesalina, okupile na Kapitolu i izvršile molitve Junoni. Nastavile se igre. U amfiteatru su poginule tri stotine lavova i sto medvjeda, da se i ne spominju bikovi i mnogi gladijatori. Te sam večeri žrtvovao Majci Zemlji crnu svinju i crno prase.

Posljednjega je dana devet krasnih dječaka i djevojčica u zboru otpjevalo tri puta u Apolonovu svetištu grčke i latinske himne, te su mu žrtvovani bijeli volovi.

Za cijele mi je svečanosti bilo najdivnije popodne trećega dana, kad se je na Marsovu polju odigrala trojanska igra, a u njoj učestvovao i moj sinčić Britanik, kojemu je bilo tek šest godina. Svijet je najjače klicao njemu. Učestvovao je i unuk moga brata Germanika, sin moje sinovice Agripinile, Lucije Domicije,* kojega sam već spominjao uz put. Vrijeme je da se pobliže zabavim njime.

---

* Kasniji car Neron. — R. G.

Bio je sin onoga Domicija Ahenobarba, Crvenobradoga, koji je bio na glasu da je najkrvoločniji čovjek u Rimu. Krvoločnost i crvena brada bila je obiteljska baština. Tiberije se za posljednjih godina svojega vladanja sprijateljio s Domicijem i udao za njega sinovicu moju Agripinilu. Iz toga se braka rodio taj Lucije. Kad su Domiciju čestitali, što mu se rodio nasljednik, namrštio se: „Okanite se čestitaka, zukvani! Da imate patriotizma, zadavili biste odmah u kolijevci to dijete. Zar vi ne znate da su se u Agripinili i meni okupile sve zloće, ljudske i neljudske? On će biti najodurniji izrod, što je ikad morio našu zemlju. Zgrozili biste se, da ste mu vidjeli horoskop". Domicije je bio zatvoren radi dvaju zlodjela, izdaje i rodoskvrnja sa sestrom Domicijom, — no to nije dabogme bilo ništa za Tiberijevih vremena. Tiberije umro u zgodan čas i Kaligula ga oslobodio. Brzo zatim umro Domicije od vodene bolesti, a u oporuci imenovao Kaligulu za subaštinika s Lucijem, sinom svojim. Kad je Agripinila bila prognana, preoteo Kaligula i Lucijev dio, tako da je Lucije ostao gola sirotinja. No za njega se pobrinula tetka njegova Domicija. (Ne treba je miješati sa sestrom njenom, Domicijom Lepidom, Mesalininom materom.) Ona je bila žena, koja se je sasvim odala nasladama i mučila se s Lucijem jedino zato, jer mu je bilo prorečeno da će se zacariti. Značajno je za Domiciju da su ona tri učitelja, kojima je povjerila njegov odgoj, bili: Sirijac bivši igrač, i dvojica, s kojima je on dijelio Domicijinu ljubav: bivši gladijator Tirolac i Domicijin frizer Grk. Krasno su ga i odgojili.

Kad se je Agripinila vratila, jedva je i primila Lucija u kuću, pa onda uzela i njegove učitelje, jer nije htio bez njih, a Domicija je imala drugih ljubavnika. Agripinila je uzela i Domicijina muža, ali su se brzo svadili i rastavili. Malo iza toga htjedoše neki ljudi ubiti Lucija. Ušli mu u spavaću sobu, no za čas istrčali vrišteći: „Zmija, zmija!" A bila je to zmijinja koža, kojom je Lucije ovijao nogu, da

se izliječi od skrofula. Mislio sam kasnije da je ubijce poslala Mesalina, koja je mrzila Agripinilu.

Lucije je, isto kao i Britanik, bio sličan dragomu bratu mojemu Germaniku, koji mu je bio djed, ali mu na licu nije bilo one plemenitosti, velikodušnosti, čestitosti, nego podmuklost, podlost, prostota, taština. A bio je neke ženske ljepote.

No dosta je zasad o Luciju. Zanimljivija je stvar moje popravljanje latinskog alfabeta. Sve se na svijetu mijenja i popravlja. Julije Cezar je preobrazio kalendar. Od Homerovih se vremena i zvjezdama promijenio broj. Pa tako je i s latinskim alfabetom, koji se je već i mijenjao, od Egipćana preko Feničana i dorskih Grka do nas.

Da spomenem i neke svoje reforme, zakone, odredbe, a kad to raščistim, da napišem još i posljednja bolna poglavlja svoga života.

Završio sam gradnju vodovodâ. Izgradio sam mnogo stotina milja novih cesta i popravio nevaljale ceste. Zabranio sam da se ne smiju davati zajmovi mladim ljudima, u očekivanju očinske smrti. A oslobodio sam i ženske ispod tegotnog skrbništva očinske rodbine. Prihvatio sam zakon da slobodna žena, koja se uda za roba bez znanja njegova gospodara, postaje robinja, no ako se uda po njegovoj privoli, ostaje ona slobodna i samo će joj djeca postati robovi.

Ograničio sam odvjetničke troškove na sto zlatnika za parnicu. Poveo sam rat protiv odvjetnika i potpomagao da se jave novi odvjetnici, ljudi bez ikakve rječitosti i bez velikog pravnog znanja, ali sa zdravim razumom. Telegonijev sam institut zatvorio. Evo kako se to zbilo. Alabarh Aleksandar desio se u Rimu i za zabavu dotumarao u sudnicu, pa mi javio da je Telegonije bjegunac rob njegov. Na lijevom će mu se bedru naći žig: slovo A u krugu. Razabralo se da je on zaista alabarhov rob. Imetak bi njegov morao pripasti državi, no ja sam polovicu dao alabarhu. On mi za

uzvrat poklonio Telegonija, a ja ga dao Narcisu, neka vodi sudske zapisnike.

Jako sam proširio rimsko građanstvo, da ne bi za Rimom i Italijom bila zapostavljena nijedna pokrajina, čiji su žitelji vjerni, uredni i u dobrom stanju. Bilo je sada 5,984.072 rimskih građana. U godini Augustove smrti bilo ih je 4,937.000, a 4,233.000 u godini poslije smrti moga oca. A nekada su Romulovu pastirsku svečanost slavile tri tisuće i tri stotine duša!

Ja sam kao car radio sve za opće dobro u najširem značenju. Nisam bio nesmišljen revolucionarac, ni okrutan tiranin, ni tvrdoglav reakcionarac.

PEDESET I TREĆA GLAVA

Jednog ranog jutra u mjesecu augustu, one godine kad je bio popis građana, došla mi Mesalina u spavaću sobu i probudila me. Treba mi dugo da se saberem, kad se probudim, pogotovo kad nisam mogao zaspati između ponoći i svanuća, kako mi se često događa. Nadvila se nad mene, poljubila me, pogladila mi kosu i sva mi uzbuđena rekla da mi donosi strahovit glas.

„Ti znaš da astrolog Barbil ne griješi nikada. Zamolila sam ga juče da mi gata iz zvijezda, a znaš li šta mi je kazao?“

„Ne znam dabogme. Govori i pusti me da dalje spavam.“

„Ne bih te bunila, dragi moj, da nije strašno važno. Rekao mi da prijeti strašan udes nekomu, tko mi je jako blizak. To je i opet kobni utjecaj Saturnov. Nesreća će se zbiti najdulje za trideset dana, najkasnije za septembarskih ida. Zapitala sam ga, koga on misli, ali mi nije htio reći. Samo mi nagovještavao, dok mu nisam zaprijetila da će biti išiban, pa sam mu istisnula. Pogodi šta je rekao!“

„Mrsko mi je pogađanje, kad sam sanljiv.“

„A meni je mrsko da ti otvoreno kazujem, toliko je grozno. Rekao je: Gospođo Mesalino, tvoj će muž poginuti“.

„Zbilja je rekao to?“

Ona svečano potvrdi glavom. Sjedoh na krevetu, a srce mi zakucalo. Jest, Barbil proriče istinito. Reći ću joj: „Zar se ne može ništa učiniti? Ne bi li mogli kakogod zavarati proročanstvo?“

„Ne znam ništa da mislim. Ti si moj muž, je li? Nego... nego jedino... slušaj, pala mi na pamet misao! Zamisli da za taj mjesec dana nisi moj muž!“

„No jesam. Ne možeš tvrditi da nisam.“

„Zar se ne bi mogao razvesti, samo za mjesec dana? A onda me opet uzeti, dok Barbil javi da je Saturn odmaknuo u sigurnu daljinu?“

„To se ne može. Ako se razvedem s tobom, ne možemo se po zakonu uzeti opet, ako između toga ne bude drugi brak."

„Nisam mislila na to. No zar da nas spriječi puka formalnost? Recimo dakle da sam se ja udala za koga, za koga bilo, tek radi forme. Za kuhara, ili za vratara, ili kojega dvorskoga stražara. Dakako, samo po bračnom obredu. Ušli bismo u bračnu odaju na jedna vrata i odmah izišli na druga. To nije loša ideja, je li?"

Pomislih da je to prilično, ali je jasno da se mora udati za kog odličnog i uglednog, jer bi se inače stvorio loš dojam. Predložio sam najprije Vitelija, no ona se nasmiješi i reče da Vitelije i onako već uzdiše za njom, pa bi bila okrutnost udati se za njega i ne dopustiti mu da provede noć s njom. Osim toga, šta je s proročanstvom? Ja ne želim valjda osuditi Vitelija na ljutu smrt?

Tako smo raspravljali o različitim muževima za nju. Slagali smo se jedino u Siliju, izabranom konzulu, sinu onog Silija, vojskovođe moga brata Germanika, kojega je Tiberije okrivio za izdaju i prisilio da se sam ubije. Nisam ga volio, jer mi se protivio u senatu i bio vrlo drzak prama meni. Mesalina odgovori da bi se jako voljela udati za Silija, nesamo radi njegove surovosti prama meni, da mu se ljuto osveti, nego i zato što misli da je on zato surov, jer je strasno zaljubljen u nju. Bit će dolična kazna njegovoj preuzetnosti, ako se ona razvede i pođe za njega, i tek u posljednji mu čas otkrije da je to tek tobožnji brak.

Tako smo odabrali Silija, i još toga sam dana potpisao izjavu da otpuštam Mesalinu i dopuštam joj da se vrati u očinsku kuću. Odigrali smo u tom dosta šalâ. Mesalina me tobože molila da smije ostati, bacila se pred mene na koljena i molila da joj oprostim, što je zgriješila. Plakala i grlila djecu, koja nisu znala šta će: „Zar da ova siročad ispašta majčine grijehe, ti okrutniče?"

Ja joj odgovorih da se njeni grijesi ne mogu oprostiti:

ona je prerazborita, prelijepa i prezgodna, da bi mogla ostati uz mene. Ona je nedostiživ uzor drugim ženama, pa mi svi zavide.

Ona mi šapne u uho: „Ako iza nedjelje dođem koje noći u palaču i počinim s tobom preljub, hoćeš li me prognati? Možda će me snaći napast".

„I hoću te prognati, a i sebe. Kamo ćemo otići? Ja bih volio posjetiti Aleksandriju. Kažu da je to idealno mjesto za progonstvo."

„I povesti djecu? Oni bi to voljeli."

„Ne vjerujem da bi im prijala klima. Morali bi žalibože ostati ovdje s tvojom majkom."

„Moja mati ne zna valjano odgajati djecu: evo, kako je odgojila mene! Ako ne ćeš da povedeš djecu, ne ću ti ja doći niti počiniti s tobom preljub."

„Onda ću ja uzeti Loliju Paulinu, baš usprkos tebi."

„Onda ću ja ubiti Loliju Paulinu. Poslat ću joj otrovanih kolača, kao što ih je Kaligula običavao slati onima, koji bi ga imenovali za baštinika."

„Evo ti dakle izjave o rastavi, s potpisom i pečatom, ti nevaljalice. Sada su ti vraćena sva prava i povlastice neudate ženske."

„Da se poljubimo prije rastanka, Klaudije!"

„To me sjeća na čuveni rastanak Hektorov i Andromahin u šestoj knjizi Ilijade. Ali ne leti tako brzo s pozornice sa svojom rastavom! Trebalo bi da u glumljenju uzmeš nekoliko lekcija kod Mnestera."

„Sada sam ja svoja gospodarica. Ako ne budeš pazio, udat ću se za Mnestera."

Silija su držali za najpristalijeg plemića u Rimu i Mesalina je već odavno bila očarana od njega. Ali on nije bio lak plijen njenoj strasti. Bio je krepostan čovjek, ili se barem dičio svojom krepošću, bio je oženjen plemkinjom iz Silanove porodice, sestrom prve žene Kaliguline, i naposljetku, ako ga Mesalina i jest jako privlačila fizički, znao je kako

ona poklanja svoju ljubav plemićima, pučanima, gladijatorima, glumcima, gardistima, pa i jednomu partskomu poslaniku, i nije mu bila osobita čast, što ga poziva da se pridruži njima. Morala je dakle s velikom vještinom loviti ribu. Prva je teškoća bila i pozvati ga u posjet. Udesila napokon da ga je na večeru pozvao zapovjednik stražarski, prijašnji ljubavnik njen, a onda ga uputio u sobu, gdje ga je ona čekala sa spremljenom večerom za dvoje. Kad je već bio tu, nije mogao umaći, a ona je bila vrlo razborita: nije mu u prvi mah nikako ni govorila o ljubavi, nego o revolucionarnoj politici! Sjetila ga ubijenog oca njegova i zapitala ga, zar može gledati, kako ubijčin sinovac, još i krvaviji tiranin, sve teže ropstvo navaljuje na vrat slobodnomu nekada narodu. (To sam ja, ako me ne prepoznajete.) Zatim mu rekla da joj opasnost prijeti životu, jer mi je vazda prigovarala, što ne obnavljam republiku i što okrutno ubijam nedužne ljude i žene. I rekla mu još da sam prezreo njenu krasotu te volijem sluškinje i proste prostitutkinje, pa ako mi se je ikad iznevjerila, bila je to samo osveta za moju nepažnju. On, Silije, jedini je čovjek, koji je toliko krepostan i srčan te joj može pomoći u nastojanju, kojemu je sad posvetila svoj život — obnovi republike. Hoće li joj oprostiti nedužnu lukavštinu, kojom se je poslužila, da ga domami ovamo?

Ne mogu po duši zamjeriti Siliju, što ga je zavarala: varala je mene devet godina svaki dan. Bila je krasotica, a i začinila mu je vino. Dabogme da joj je želio ugoditi, i prije nego što je razabrao što se zbiva, ležali su već zagrljeni, a riječi „ljubav“ i „sloboda“ miješali im se s poljupcima i uzdasima. Ona će reći da je tek sada doznala, šta je prava ljubav, a on joj se zakleo da će uz njenu pomoć obnoviti prvom prilikom republiku. I ona mu se zaklela da će zauvijek biti vjerna njegovoj ljubavi, ako se razvede sa ženom, koja je, zna ona, nevjerna njemu, a i nerotkinja, i tako dalje. Ulovila ga i titrala se njime po miloj volji.

No Silije je bio i oprezan, te se nije osjećao dovoljno jakim da digne oružanu bunu. Razveo se sa ženom, no kad je razmislio, rekao Mesalini da bi im najbolje bilo pričekati, dok ja ne umrem. Onda će je uzeti i posiniti Britanika, pa će ga grad i vojska držati za svog prirodnog vođu. Mesalina je vidjela da se mora sama prihvatiti posla. Zato mi je i udesila onu Barbilovu majstoriju, kako sam je opisao, a Silije (ako je istina, što mi je kazao kasnije) nije znao za rastavu, dok mu nije Mesalina došla s mojom izjavom, ne razjašnjavajući mu kako ju je dobila, te mu radosno rekla da se sada mogu uzeti i sretno živjeti, ali on to ne smije nikomu kazivati, dok mu ne dopusti ona.

Svi se u Rimu zapanjili, kad se je pročula Mesalinina rastava, pogotovo gdje se činilo da sam ja ravnodušan: iskazivao sam joj čast kao i prije, ili još i više, a ona je i dalje radila u palači svoje političke poslove. No svaki je dan posjećivala Silija u njegovu domu, sasvim otvoreno, sa svom svojom pratnjom. Kad bih joj natuknuo da prevršuje, govorila mi da je poteško nagovoriti njega da je uzme. Za nekoliko mi dana reče da je pristao te će je uzeti desetoga septembra. Zamoli me da ja kao vrhovni svećenik obavim vjenčani obred i vidim tu šalu. „Zar ne će biti divota gledati mu zabezeknuto lice, kad razabere da je prevaren?“ Međutim sam se ja počeo kajati radi cijele te stvari, premda me je Silije uvrijedio u senatu. Riješio sam da to proročanstvo nisam trebao držati za ozbiljno, a činilo mi se ozbiljnim jedino zato, jer sam bio još bunovan, kad mi ga je rekla Mesalina. Ako je proročanstvo istinito, kako bi mu mogli i umaći tobožnjim vjenčanjem? Palo mi na pamet da zakon i ne priznaje brak, dok nije fizički izvršen. Nastojao sam nagovoriti Mesalinu, neka se okani svega toga, no ona mi reče da sam ljubomoran na Silija, ne znam više za šalu i postajem stara luda razbiigra i čangrižljivac. Nisam joj više govorio.

Petoga septembra ujutro sišao sam u Ostiju da posvetim veliku novu žitnicu. Rekao sam Mesalini da se ne ću vratiti

do sutrašnjega jutra. Trebalo je da dođe i Mesalina, no u posljednji je čas snašla njena čuvena glavobolja te je morala izostati. Bio sam zlovoljan, ali je bilo prekasno da mijenjam svoj plan. Kad sam poslije podne pošao u hram da žrtvujem, Euod, slobodnjak moj, dade mi neko pisamce i reče: „Oprosti, Cezare, no ja to ne znam pročitati. Dala mi je neka žena". Za čudo, bilo je to napisano etruščanskim jezikom, koji je izumro i zna ga samo četiri pet živih osoba. Pisalo je: „Velika opasnost Rimu i tebi. Dođi odmah mojoj kući. Ne gubi ni časa!" Prestrašio sam se i zbunio se. Zašto etruščanski? Čija kuća? Kakva opasnost? Zacijelo je od Kalpurnije, one djevojke, s kojom sam živio prije nego što sam uzeo Mesalinu: za zabavu sam je učio etruščanskomu jeziku, dok sam pisao historiju Etrurije. Kalpurnija mi je poslala pisamce na tom jeziku valjda zato, da ne bi razumio nitko osim mene, no i da bih znao da je zaista od nje. Zapitam Euoda: „Jesi li vidio ženu?" On mi odgovori da je nalik na Ciganku, a čelo joj je mrasavo, no inače je vrlo pristala ženska. Razabrao sam da je to Kleopatra, Kalpurnijina prijateljica, koja živi s njom.

Morao sam poslije žrtve odmah u dok i nisam to mogao odgoditi: mislili bi da mi je milije posjećivati dvije prostitutkinje nego vršiti carsku službu. No znao sam da mi Kalpurnija ne će uludo slati poruku, te dok sam žrtvovao, odlučim da moram svakako čuti, što mi ona želi kazati. Pričinit ću se možda bolesnim. Na svu sreću pritekao mi bog August: utroba toga ovna, što sam sad žrtvovao, bila je nepovoljnija nego što sam ikad vidio. Nisam zato mogao izvršiti toga dana nikakvu javnu službu, pogotovo ovako ozbiljnu kao što je posveta najveće žitnice na svijetu. Ispričao sam se dakle i svi mi priznali da mi je odluka valjana. Otišao sam u svoj ljetnikovac, a odande me na stražnja vrata iznijeli u nosiljci, na kojoj su bili spušteni zastori, do lijepe Kalpurnijine kuće na brežuljku izvan grada.

Kalpurnija me pozdravi s tolikom strepnjom i tugom na

licu, da sam odmah razabrao da se je dogodilo nešto jako ozbiljno. „Kazuj mi odmah!" rekoh. „Šta je?"

Ona zaplače. Nisam još nikad vidio Kalpurniju da plače, nego jedino u onoj nemiloj prilici, kad sam o ponoći bio pozvan Kaliguli, te je mislila da ću biti smaknut. „Hoćeš li da me saslušaš? Ali ne ćeš vjerovati, nego ćeš me udariti na muke i išibati. No kad se nitko ne usuđuje da ti govori, moram ja. Obećala sam Narcisu i Palasu. Oni su mi bili dobri prijatelji za starih dana, dok smo svi bili siromasi. Rekoše da ti ne ćeš vjerovati njima, a i nikomu, no ja sam pomislila da ćeš vjerovati meni, jer sam ti bila vjerna prijateljica. kad si bio u nevolji".

„Kalpurnija, ja sam za svega života znao samo tri zaista dobre žene. Jedna je bila Kipra, židovska princesa, druga stara Brizejida, sobarica moje majke, a treća si ti. Kazuj što bi da kažeš!"

„Ti si ispustio Mesalinu."

„I Mesalina dakako. Dakle četiri zaista dobre žene. I mislim da ne vrijeđam Mesalinu, što je združujem s istočnjačkom princesom, slobodnjakinjom Grkinjom i prostitutkinjom iz Padove..."

„Ako ubrajaš Mesalinu, ispusti mene!" zadahtala ona.

„Skromna si, Kalpurnija? Ne treba da budeš. Ja onako mislim kako velim."

„Ne, nisam skromna."

„Onda ne razumijem."

Kalpurnija odgovori sporo i bolno: „Mrsko mi je na žao činiti tebi, Klaudije. No ja mislim: ako je Kipra bila tipična princesa iz Herodove porodice, krvoločna i slavoljubiva i bezobzirna i bez ikakvog moralnog sustezanja; ako je Brizejida bila tipična sobarica, kradljiva, podla, lijena i vješta da krije svoje tragove; i ako je tvoja Kalpurnija bila tipična prostitutkinja, isprazna, bludna, svačija i lakoma, pa se služila svojom krasotom, da gospoduje ljudima i upropašćuje ih, i ti sada spominješ tri najgora ženska tipa, što si ih znao".

„Šta onda? Kamo smjeraš ti? Tako sporo govoriš."

„Onda, Klaudije, pravo veliš: I Mesalina dakako!"

„Jesam li ja lud, ili si ti?"

„Ja nisam."

„Šta onda misliš? Šta je uradila moja sirotica Mesalina, da je odjednom napadaš tako žestoko i neobično? Mislim da ti i ja ne ćemo dugo ostati prijatelji, Kalpurnija."

„Ti si jutros u sedam sati otišao iz grada."

„Jesam. I šta za to?"

„Ja sam otišla u deset. Bila sam tamo s Kleopatrom i kupovale smo nešto. Pogledala sam svadbu. Neobično doba dana za svadbu, je li? Sjajna gozba. Svi pijani. Divan prizor. Sva kuća iskićena vinovim lišćem i bršljanom i ogromnim grozdovima. Kao da je berba."

„Kakva svadba? Govori pametno!"

„Mesalinina i Silijeva svadba. Zar ti nisi pozvan? Igra ona i razmahuje se tirzom, na njoj je kratka bijela tunika, izmrljana vinom, jedna joj sisa ispala, a kosa joj leti. No ona je još i pristojna, kad se uporedi s drugim ženama. Na njima su samo leopardske kože, jer su bakhantice. Silije je Bakho. Ovjenčan je bršljanom i još pijaniji nego Mesalina. Klima glavom uz muziku i ceri se kao Baba."

„No ... no ... svadba će biti tek desetoga", ja ću budalasto. „Ja treba da izvršim obred."

„Pogodili su i bez tebe. Otišla sam dakle k Narcisu, a on mi rekao: „Hvala bogu, što si tu, Kalpurnija. Tebi će jedinoj vjerovati on". A Palas ..."

„Ja ne vjerujem. Ne ću da vjerujem."

Kalpurnija pljesne rukama. „Kleopatro! Narcise!" Oni uđoše i baciše mi se pred noge. „Je li istina to o svadbi?"

Oni potvrde da je istina.

„Ta ja znam sve to", rekoh slabim glasom. „To nije prava svadba, prijatelji moji. To je neka šala, što smo smislili Mesalina i ja. Ne će ona poslije ceremonije otići s njim u krevet. Sve je to sasvim nedužno."

Narcis će: „Silije zgrabio nju, digao joj tuniku i uzeo joj pred cijelim društvom ljubiti tijelo, a ona vrišti i smije se, a onda je odnio u svadbenu odaju, gdje su ostali gotovo jedan sat, pa se opet vratili da još piju i igraju. To, Cezare, zacijelo nije nedužno?"

Kalpurnija će reći: „A ako se ti ne prihvatiš odmah, Silije će zagospodovati Rimu. S kim sam se god sastala, veli mi, Mesalina i Silije su se zakleli svojim glavama da će obnoviti republiku, a uz njih je sav senat i veći dio garde".

„Da čujem još", rekoh. „Ne znam, bih li se smijao ili plakao. Ne znam, bih li vam krilo nasuo zlatom, ili bih vas išibao na mrtvo ime".

Pripovjedili su mi još i više, ali Narcis nije htio govoriti, dok mu nisam oprostio, što mi je toliko dugo krio Mesalinina zlodjela. Htio je da me očuva od bola razočaranja, dok Mesalina ne čini ništa, što bi bilo na opasnost mojemu životu ili državi. No kad joj je vladanje postajalo sve besramnije, bilo mu je sve teže da mi govori. A i nije vjerovao da ja ne znam ono, što zna cio Rim. Činilo se da i ne može biti da ja za devet godina nisam čuo za njene raskalašnosti, koje zaprepašćuju svojom bestidnošću.

Kleopatra mi pripovjedila nadasve groznu i nesklapnu zgodu. Dok sam ja bio u Britaniji, pozvala Mesalina prostitutsku družbu, neka joj pošlju prvakinju, da se takmi s njom u palači, pa da se vidi, koja će od njih dviju izmoriti u jednoj noći više ljubeznika. Družba joj poslala čuvenu Sicilku Scilu, nazvanu po vrtlogu u Mesinskom tjesnacu. O svanuću morade Scila priznati, iza dvadeset i petog ljubeznika, da je iznemogla, a Mesalina razmetljivo nastavi, sve dok nije odskočilo sunce. A što je najgore, većina rimskih plemića bila je pozvana k utakmici i mnogi su učestvovali, a tri četiri žene nagovorila Mesalina da se i one natječu.

Sjedio sam, podnimio rukama glavu i plakao, baš kao prije pedesetak godina August, kad su mu unuci Gaj i Lucije pripovijedali tako isto o materi svojoj Juliji.

PEDESET I ČETVRTA GLAVA

Došao Ksenofon i silom mi ulio u usta lijek, jer sam već iznemagao. Ne znam kakvu mi je dao ljekariju, no meni je bilo kao da mi se razbistrila glava, i vladam sobom, i ni za što ne marim. Koracao sam po oblacima kao kakav bog. A Narcisa, Kalpurniju i Palasa sam vidio, kao da stoje dvadeset koraka od mene, a ne do mene.

„Zovnite Turanija i Luzija Getu". Turanije je bio nadzornik živežnih zaliha, a Geta uz Krispina zapovjednik garde. Ispitao sam ih unakrst, pošto sam im zajamčio da ne će biti kažnjeni, ako budu govorili istinu. Oni su mi potvrdili sve, što su bili pripovjedili Narcis i Kalpurnija i Kleopatra, i kazali mi još i više. Kad sam zapitao Getu, zašto mi sve to nije javio i prije, odgovori on: „Šta se je dogodilo mojemu prethodniku Justu, kad te je htio obavijestiti o onom, što se događa u odajama tvoje žene?"

Dok sam ih ispitivao, vrckala se Kalpurnija nestrpljivo. Razumio sam da želi nasamo govoriti sa mnom. Kad sam ih otpravio iz sobe, reći će mi ljubezno i ozbiljno: „Ne koristi, dragi, ispitivati ljude sve isto. Jasno je, svi su se bojali da govore. Bio si lud, no sada treba da popraviš kakogod prilike. Ako ne istupiš odmah, osudit ćeš sve nas na smrt. Otiđi odmah gardama i zaišti zaštitu od svih vjernih četa. Ne vjerujem da će tebe iznevjeriti za volju Mesalini i Siliju. Pošlji brže glasnike u Rim i javi da dolaziš, da se osvetiš Siliju i ženi tvojoj. To će valjda biti dovoljno, da se uguši buna. Svi će oni biti i odviše pijani da bi bili opasni. No žuri se!"

„O, hoću, požurit ću se!" odgovorih. Dozvat ću opet Narcisa. „Vjeruješ li ti Geti?"

„Po duši, Cezare, ne vjerujem sasvim."

„A onoj dvojici kapetana, što su tu s njim?"

„Njima vjerujem, ali su tupi."

„Krispin je na dopustu, komu bismo dali zapovjedništvo nad gardom, kad nam nema vjere u Getu?"

„Da je Kalpurnija muškarac, rekao bih: Kalpurniji. No kad nije, najbolje je da odabereš mene. Ja sam dabogme slobodnjak, no oficiri me znaju i vole, a i bilo bi to samo na jedan dan."

„Dobro dakle, jednodnevni zapovjedniče. Kaži Geti da ga je liječnik otjerao u krevet do sutrašnjega dana. Daj mi pero i pergamenu. Počekaj časak. Koji je danas? Peti septembar? Evo ti imenovanje. Pokaži ga kapetanima i pošlji ih u Rim, neka odmah uhite cijelo svatovsko društvo. No bez nasilja, nego jedino u samoobrani; reci im. Neka garda zna da ja dolazim, i nadam se da će mi ostati vjerni, a vjernost im ne će biti nenagrađena."

Od Ostije do Rima ima osamnaestak milja, no vojnici su prevalili taj put za poldrug sata, na brzim dvokolicama. Kad stigoše, baš je bio konac svadbenoj gozbi. Dokončao ju je neki vitez Vetije Valens, jedan od Mesalininih ljubavnika prije Silija i još vazda u njenoj milosti. Društvo je bilo dotjeralo dotle da ih je sve zahvatio umor. Sada im interes zaokupio Vetije Valens: zagrlio hrast pred kućom i uzeo govoriti s nekom drijadom, koja je tobože u hrastu. Ona se zaljubila u njega i šaptom ga poziva na ljubavni sastanak navrh hrasta. On se naposljetku privoli da ode k njoj, a prijatelji mu sastave živu piramidu, da se popne na prvu jaku granu. Piramida se dva puta srušila, no treći put prekoračio on granu i uzeo se polako penjati, dok nije nestao u gustom lišću u krošnji. Svi su pazili, šta će se zbiti sada, jer Vetije je bio čuven komedijaš. On stade oponašati strasne krikove drijadske, na sav glas cmakati i pocikivati od uzbuđenja. Onda se sasvim smirio, dok se svijet nije uzvikao: „Vetije, Vetije, šta radiš?"

„Baš razmatram svijet. Odavde je najljepši vidik u Rimu. Drijada mi sjedi na krilu i pokazuje mi. Jest, to je senat. Znam! A ono je Colchester! Šta, oni štuju Klaudija kao boga!" Onda stade oponašati moj glas: „Zar nemaju nikog drugog da štuju? Zar drugi bogovi nisu htjeli prelaziti Ka-

nal? Ne prigovaram im. I mene je uhvatila strašna morska bolest". Onda će: „Okani me se, drijado! Ruke k sebi!"

„Šta se je dogodilo, Vetije?"

„Bježite, dok vam je živa glava! Ugledao sam strahotu. Pomozite mi da siđem! Strašna bura navaljuje od Ostije! Bježite, dok vam je živa glava!"

I svijet se zaista rasuo. Smijući se i vrišteći potrčali iz vrta na ulicu, na čelu im mlada i mladoženja, baš nekoliko sekunda prije nego što su dojurili moji vojnici. Mesalina umakla, a i Silije, no oko dvjesta gostiju pohvatali vojnici, a zatim još pedesetak pijanih, koji su teturali kući. S Mesalinom je bilo još troje, od dvadeset i više, koji su se rastrkali, čim se je digla uzbuna da dolazi garda. Otišla je gradom u Lukulove vrtove i međutim se nešto otrijeznila. Namjeri da odmah ode u Ostiju i zaokupi mene svojom ljepotom, kojom me je svaki put dosad znala zavarati, i da za pomoć povede i djecu. Bila je još bosa i u kostimu iz berbe, kojemu su zviždali i podrugivali se, kako je jurila ulicama. U palaču pošlje sluškinju, da joj dovede djecu i donese sandale, nešto dragocjenosti i čistu opravu. Kolika je bila ljubav njena i Silijeva, pokazalo se po tom, što su se razbjegli, čim je zaprijetila opasnost. Mesalina se spremala da njega žrtvuje mojemu bjesnilu, a Silije otišao na forum, da se opet prihvati svog sudačkog posla, kao da se nije ništa dogodilo. Bio je toliko pijan te je mislio da bi se mogao pričiniti sasvim nedužnim, a kad su došli kapetani da ga uhite, rekao im da je u poslu i zapitao ih šta žele. Odgovor je bio da su mu nadjeli lisice i odveli ga u kasarnu.

Međutim došli k meni Vitelije i Cecina, drug moj u drugom konzulstvu, koji su me bili dopratili u Ostiju i poslije žrtve otišli u posjet nekim prijateljima. Rekoh im ukratko što se dogodilo i da se odmah vraćam u Rim, a nadam se da će me oni pomoći i posvjedočiti, kako ću pravo suditi krivcima, bili kakve mu drago časti i staleža. Ljekarija je još vazda djelovala olimpijski. Govorio sam spokojno, tečno i

— mislim — razborito. Vitelije i Cecina nisu u prvi kraj odgovarali, samo su im oči iskazivale prepast i zabunu. Kad sam ih zapitao, šta misle o svemu tom, Vitelije je samo uzvikivao od prepasti i grozote, a Cecina za njim. Došla kočija, a Narcis, kojemu sam bio odredio da popiše optužbe protiv Mesaline, pokazao se vjernim slugom te marljivo poispitivao ljude o njenim preljubima. „Cezare", reče mi, „izvoli obavijestiti svoje plemenite prijatelje, tko sam ja danas, i dopusti mi da sjednem s tobom u kočiju".

Na putu u grad spazimo kroz prašinu da nam dolaze dvije kočije. U kočiji s bijelim konjima vozi se Vibidija, najstarija i najčasnija Vestalka od osamdeset i pet godina, jedna od najmilijih prijateljica mojih. Za njom se voze kola, na kojima je naslikano krupno žuto L, jer su iz Lukulovih vrtova, za zemlju i za smeće. Na njima se vozi Mesalina s djecom. Narcis jednim pogledom shvati položaj: bile su mu bolje oči i on zaustavi kočiju. „Evo ti, Cezare, dolazi u susret Vestalka Vibidija. Nema sumnje, molit će te da oprostiš Mesalini. Vibidija je dobra duša, ali nemoj se za ime božje prenagliti da joj išta obećaš".

Narcis siđe, a dok sam ja uz svjetiljku čitao spis, otrči on cestom u susret Vibidiji i Mesalini, koja je također bila sišla i pošla k meni. Bila je sad prilično trijezna, pa mi iz daljine doviknula ljubezno: „Hej Klaudije! Kakva sam ti ja luda! Ne bi nikad vjerovao!" Ovaj put mi pokoristila gluhoća. Nisam joj prepoznao glas niti čuo riječ. Narcis pozdravi uljudno Vibidiju, ali Mesalinu nije puštao dalje. Ona ga opsovala i pljunula mu u lice, da se progura, ali on poslao dva vojnika, da je otprave natrag u grad. Vriskala je, kao da je ubijaju ili zlostavljaju, pa sam uzgledao sa spisa i zapitao šta je to. Vitelije odgovori: „Neka žena u svjetini. Uhvatili je trudovi".

Vibidija priđe polagano k našoj kočiji, a za njom se zadahtao Narcis. Rekao joj sve mjesto mene i kako bi bilo nezgodno, kad bi kraj tih očitih i nečuvenih bludnih djela

Mesalininih pobožna i stara Vestalka molila mene za njen život. „Vi Vestalke zacijelo ne odobravate da se carski dvor pretvori u bludište, kao za Kaligulinih vremena, pa da igrači i gladijatori igraju svoju igru u postelji vrhovnoga svećenika, uz suradnju žene njegove?“

To je potreslo Vibidiju: Mesalina joj je bila priznala samo „neopreznu povjerljivost“ sa Silijem. Ona odgovori: „Ne znam ništa o tom, ali bih barem da zaokupim vrhovnoga svećenika, neka se ne prenagli i ne lije nedužnu krv, neka ne osuđuje nikog nepreslušanog, nego neka pazi na čast svoga doma i na svoju dužnost prama bogovima“.

Ja utekoh u riječ: „Vibidija, Vibidija, draga prijateljice moja, pravedno ću postupati s Mesalinom, vjeruj!“

Narcis će reći: „Jest, uistinu. Opasnost je, da ne bi vrhovni svećenik iskazao prama svojoj bivšoj ženi nezasluženu blagost. Teško mu je da sudi nepristrano, pa te molim, nemoj mu još otežavati. Izvoli se ukloniti, gospođo Vibidija, i svetkuj svečanost božice Veste!“

Tako se ona ukloni. Kad smo se dovezli u grad, htjede Mesalina opet da se sastane sa mnom, ali je zadržali. Poslala zatim k meni Britanika i malu Oktaviju, no Narcis ih spazio i odmahnuo im. Ja sam sjedio, šutio i mozgao o listini Mesalininih ljubavnika. Narcis joj je napisao naslov: „Privremeni i nepotpuni popis javnih preljuba Valerije Mesaline, od prve godine njene udaje za Tiberija Klaudija Cezara Augusta Germanika Britanika, oca otadžbine, vrhovnoga svećenika, i tako dalje, sve do današnjega dana“. Bila su četrdeset i četiri imena, a kasnije se proširilo do sto pedeset i šest.

Narcis odredi da se Mesalinina kola vrate u Lukulove vrtove. Djeca su bila otpravljena u palaču, a mati, Domicija Lepida, pridruži se njoj. Onda se odvezosmo Silijevoj kući, koju je Mesalina kupila, kad je bio prognan Azinije Gal, i poklonila Siliju za svadbeni dar.

U kući smo zatekli zbrku iza svadbe — dekoracije od

vinova lišća, vinske kace i tijeskove, stolove s jelima i prljavim tanjurima, izgažene ruže i vijence na podu, porazbacane leopardske kože i svuda proliveno vino. Nije u kući bilo nikoga osim starca vratara i pijanog pijancatog ljubavničkog para, koji je zagrljen ležao u krevetu u svadbenoj odaji. Bio je to poručnik Montan i rođena nećaka Narcisova, mlada udata žena, koja je imala dvoje djece. Najljuće me je uvrijedilo i razjadilo, što je Mesalina bila dopremila ovamo i starinske stvari Klaudijske i Julijske porodice, pa i kipove mojih predaka. Narcis je bio turoban i utučen, jer je jako volio tu nećaku.

Kad smo došli u kasarnu, zatekao sam cijelu diviziju postrojenu. Bila je mrkla noć, a tribina osvijetljena treptavim zubljama. Izrekao sam kratak govor. Glas mi je bio jasan, no kao da se razlijegao iz daljine:

„Vojnici, moj prijatelj, pokojni kralj Herod Agripa, koji me je prvi predložio vama za cara i onda nagovorio senat da prihvati vaš izbor, rekao mi je, kad sam ga posljednji put vidio živog, a i pisao mi u posljednjem listu, što sam dobio od njega, neka nikada ne vjerujem nikomu, jer nitko oko mene nije zavrijedio da mu vjerujem. Nisam njegove riječi prihvaćao doslovce. I dalje sam se potpuno uzdao u ženu moju Valeriju Mesalinu, za koju sada znam da je bila bludnica, lažljivica, kradljivica, ubilica i izdajnica Rimu. Ne velim, vojnici, da ne vjerujem vama. Vi ste vojnici i vršite svoju dužnost, ne pitajući ni za što. Uzdam se da ćete biti uz mene i ugušiti zavjeru, što su je moja bivša žena Mesalina i njen preljubnik, izabrani konzul Gaj Silije, skovali protiv moga života, pod izlikom da će obnoviti narodnu slobodu. Senat je zagađen urotom, baš kao i utroba onog ovna, što sam ga danas popodne žrtvovao bogu Augustu. Stid me je, što govorim ovako, no zar nije pravo? Pomozite mi da pozovem na odgovornost neprijatelje svoje, vaše neprijatelje, a kad pogine Mesalina, ja vam, ako se ikad oženim, dopuštam da me po miloj volji sasiječete mačevima i

da se kotrljate mojom glavom kao Sejanovom. Tri puta sam se ženio i tri sam puta bio nesretan. Šta je dakle, momci? Govorite što mislite!"

„Ubij ih, Cezare!" — „Bez milosrđa!" — „Zadavi kuju!" — „Poubijaj ih sve!" — „Mi smo uz tebe!" Nije bilo sumnje. šta misle vojnici.

Naložio sam da dovedu pred mene uhićene muškarce i žene i dao zatvoriti još sto i deset muškaraca, koji su u listini bili spomenuti kao Mesalinini preljubnici, i četiri odlične žene, koje su se na njenu ponuku prostituirale u poznatim orgijama u dvoru. Svršio sam istragu za tri sata, jer od tri sto i šezdeset okrivljenika samo trideset i četvorica nisu priznala krivicu. One, koji su jedino skrivili, što su bili na svadbi, prognao sam. Dvadesetorica vitezova, šest senatora, i jedan gardijski pukovnik, koji su svi priznali svoju krivicu radi preljuba ili pokušane revolucije, ili obojega, zaiskali su da budu odmah pogubljeni. Iskazao sam im tu milost. Vetije Valens je uznastojao da iskupi život ponudom da će otkriti kolovođe u zavjeri. Odgovorio sam mu da ću ih pronaći i bez njegove pomoći, pa je smaknut. Montan je bio spomenut u Narcisovu popisu, ali se branio da mu je Mesalina pokazala nalog s mojim potpisom i pečatom i tako ga primorala da provede s njom noć: a nakon te jedne jedine noći dosadio joj. No ja sam mu istaknuo da nije po mojem nalogu bio na svadbi i da je počinio preljub s Narcisovom nećakom, te je i on smaknut. Te su se noći sami ubili u gradu petnaestorica ljudi, koji nisu bili uhićeni, no očekivali su to. Među njima su mi bila tri intimna prijatelja, sami vitezovi, Trogo, Kota i Fabije. Čini mi se da je Narcis znao njihovu krivicu, ali ih radi prijateljstva ispustio iz popisa i samo im poslao upozorenje.

Mnester nije priznavao krivicu: sjetio me da je po nalogu morao u svemu slušati moju ženu, pa ju je slušao jako preko volje. Pokazao mi na leđima masnicu, koju je stekao od Mesaline, jer u svojoj prirođenoj skromnosti nije izvršivao moje

naloge onako krepko kako je ona željela. Žao mi je bilo Mnestera. On je jednom općinstvo u teatru spasao od njemačkoga pokolja. A šta i da očekuješ od glumca? Ali Narcis će reći: „Ne žali ga, Cezare. Pogledaj pažljivo masnice. Nije ogoljeno meso. Jasno je svakomu, tko ima oči u glavi, da ga i nije kanila ozlijediti, nego im je to bio samo jedan dio bludnog posla". Tako se Mnester vrlo ljupko poklonio postrojenim vojnicima, poklonio se posljednji put, i izgovorio svoj obični kratki govor: „Ako sam vam ugodio, to mi je nagrada. Ako sam vas uvrijedio, molim, oprostite". Saslušali ga šuteći, pa njega odveli u smrt.

Poštedio sam jedino Laterana, nećaka Aula Plaucija, i Cezonina, koji je bio takav gadan jadnik, da nisam htio vrijeđati druge preljubnike, kad bih ga pogubio uz njih: on se je za Kaliguline vladavine prostituirao kao žena.

Odredio sam da budu obješene bakhantice, još vazda s leopardskim kožama.

A Silije? A Mesalina? Silije i nije nastojao da se brani, nego iskreno prikazao kako ga je zavela Mesalina. Zaokupio sam ga: „No *zašto*, želim da znam *zašto?* Jesi li zaista bio zaljubljen u nju? Jesi li zaista držao mene za tirana? Jesi li zaista kanio da obnoviš republiku, ili samo da se zacariš mjesto mene?" Odgovorio mi: „Ne mogu ti razložiti, Cezare. Možda sam bio opčinjen. Ona me je navela da u tebi gledam tirana. Moji su naumi bili nejasni. Govorio sam s mnogim prijateljima o slobodi, a ti znaš da se sve čini divno jednostavnim, kad govoriš o slobodi. Nadaš se da će se pootvarati sva vrata, i popadati svi zidovi, i svi glasovi zaklikatati od radosti".

„Želiš li da ti se poštedi život? Bih li te predao tvojoj porodici, da te čuva kao neodgovornog slaboumnika?"

„Ja želim umrijeti."

Mesalina mi napisala list da me još vazda ljubi kao i prije, i nada se da ne ću ozbiljno shvatiti njenu obijesnu šalu; ona je samo varakala Silija, kako smo se dogovorili

ona i ja, pa ako je prilično pretjerala šalu, jer je bila na mrtvo ime pijana, ne treba da ja ludujem, pa da joj zamjeram i budem ljubomoran. „Ništa nije mrže i gadnije u ženskim očima nego ljubomornost". List mi je bio predat u sudnici, ali Narcis mi nije pustio da odgovorim, dok se ne svrši istraga, nego jedino formalno: „Dobio sam tvoje saopćenje te ću mu obratiti svoju carsku dužnu pažnju".

Mesalinin je odgovor bila duga pisanija, uprljana suzama, u kojoj me je korila radi hladnog odgovora na njene ljubavne riječi. Priznala je sad potpuno mnoge svoje, kako ih je nazvala, nesmotrenosti, ali nije priznavala preljub ni u jednom jedinom slučaju; molila me da joj oprostim djeci za volju i dam joj priliku da opet poživi kao vjerna i smjerna žena; a obećavala je da će stvoriti rimskim plemkinjama svih budućih vremena savršen primjer, kako se vlada gospođa. List mi je stigao za Silijeva preslušavanja.

Narcis mi spazi u očima suze i reče: „Cezare, ne popuštaj. Rođena se bludnica ne preobraća nikad. Nije ti iskrena ni u tom listu".

Rekoh mu: „Ne ću popustiti. Nitko ne umire dva puta od iste bolesti".

Otpisao sam joj: „Dobio sam tvoje saopćenje te ću mu obratiti dužnu pažnju".

Treći je list Mesalinin stigao baš kada su pale posljednje glave. Bio je ljut i pretljiv. Piše mi kako mi je svakojako upriličavala da bih s njom postupao uljudno i pristojno, pa ako je odmah ne zamolim da mi oprosti bezobrazno, bezdušno i nezahvalno ponašanje moje, stići će me posljedice, jer njena je strpljivost pri kraju. Njoj su tajom odani svi moji gardijski oficiri, i svi moji slobodnjaci osim Narcisa, i većina senata; treba samo da izrekne riječ, pa ću ja odmah biti uhićen i predan njenoj osveti. Narcis zabaci glavu i nasmije se. „Barem mi priznaje da sam ti vjeran, Cezare. Hajdemo sad u palaču. Zacijelo gineš od gladi. Nisi ništa jeo od doručka, je li?"

„No šta bih joj odgovorio?"

„Nije vrijedno da odgovaraš."

Vratili smo se u palaču, a tamo nas čekala lijepa večera. Jeo sam pomamno, a kad sam se najeo, stao me hvatati san. Rekoh Narcisu: „Pamet mi večeras ne radi više. Sustao sam. Povjeravam tebi poslove do jutra. Mislim, trebao sam pozvati onu jadnicu, neka sutra dođe i sama se brani od optužbe. Obećao sam Vibidiji da ću provesti poštenu istragu". Narcis nije ništa govorio, a ja otišao spavati.

Narcis domahne gardijskomu pukovniku. „Carev nalog. Otići ćeš sa šest momaka u ljetnikovac u Lukulovim vrtovima i tamo smaknuti gospođu Valeriju Mesalinu, rastavljenu ženu carevu". Onda zapovjedi Euodu, neka s gardom pohiti unaprijed i upozori Mesalinu da oni dolaze, i tako joj stvori priliku da se ubije sama. Ako se okoristi prilikom, što valjda i ne će propustiti, ne ću ja ni čuti za neovlašteni nalog da bude pogubljena. Euod ju je zatekao u ljetnikovcu, gdje leži na podu i jeca. Mati je klečala do nje. Mesalina će reći, i ne uzglédajući: „O ljubljeni Klaudije, ja sam tako jadna i postiđena".

Euod se nasmije: „Varaš se, gospođo. Car spava u palači, a naredio je da ne bude bunjen. Prije nego što je otišao, naložio je gardijskomu pukovniku da ode ovamo i odsiječe tvoju lijepu glavu. Njegove vlastite riječi, gospođo. „Odsijecite joj lijepu glavu i nataknite na koplje". Ja sam pohitio unaprijed, da ti to javim. Ako si, gospođo, toliko srčana koliko si krasna, svjetujem te da to izvršiš, dok još nisu došli. Donio sam ti ovaj bodež, ako nemaš pri ruci".

Domicija Lepida reče: „Nema ti nade, jadno dijete moje; ne možeš sad umaći. Najčasnije ti je da uzmeš njegov bodež i da se ubiješ".

„Nije istina", plakala Mesalina. „Klaudije se ne će nikad usuditi da me se ovako otrese. To je Narcisova izmišljotina. Trebala sam odavno ubiti Narcisa. Jadni, odurni Narcise!"

Spolja se čulo teško tapkanje po pločniku. Razjapila se

vrata. Na vratima stao pukovnik skrštenih ruku, ocrtan na noćnom nebu. Nije govorio ni riječi.

Kad ga je ugledala Mesalina, zavrišti i zgrabi od Euoda bodež. Plašljivo opipa oštricu i šiljak. Euod se naceri: „Želiš li da počekaju garde, dok ne donesem brus i naoštrim ti ga?“

Domicija Lepida reče: „Budi hrabra, kćeri. Ne će te boljeti, ako ga zarineš naglo“.

Pukovnik polagano rastavi ruke: desnica mu se maši za balčakom njegova mača. Mesalina uperi bodež prvo u vrat, zatim u prsa. „Oh ne mogu, majko! Bojim se!“

Pukovnik trgnuo mač. Zakorači tri duga koraka i probode je.

PEDESET I PETA GLAVA

Ksenofon mi je prije sna dao još jednu dozu „olimpijske miksture“, i opet mi oživjelo ono zaneseno čuvstvo, što mi se stalo gubiti za večere. Trgnuo sam se iza sna — neoprezan je rob bio ispustio naslagane zdjele — pa sam na glas zijevnuo i ispričao se društvu, što se loše vladam za stolom. „Ništa za to, Cezare“, zaviknuli svi. Smislio sam, kako se oni čine preplašeni. Nevaljali životi i nevaljale savjesti.

„Je li mi tko otrovao piće, dok sam spavao?“ podrugnut ću se.

„Sačuvaj bože, Cezare“, zaprotestovali.

„Narcise, kakva je ono bila šala Vetija Valensa? Nešto nalik kao da Britanci mene štuju kao boga?“

Narcis odgovori: „Nije to šala, Cezare. Ima zaista u Colchesteru hram posvećen bogu Klaudiju Augustu. No ja sam to dočuo tek sada“.

„Zato meni i jest tako rđavo. Ja sam dakle bog? Herod Agripa mi je govorio vazda da ću završiti kao bog, a ja sam mu odgovarao da govori besmislicu. Ali ne marim ni za što. Da mi je tu na preslušavanju ona jadnica žena, ja sam bez ikakvih smrtničkih strasti, pa bih joj možda i oprostio.“

„Ona je mrtva“, tihim će glasom Narcis. „Mrtva, po tvojoj zapovijedi“.

„Natoči mi čašu! Ne sjećam se da sam ti zapovjedio, no sada mi je svejedno. Volio bih znati, kakav sam ja bog. Starac Atenodor mi je razlagao stojičku ideju o bogu: bog je potpuno okrugla cjelina, sasvim sigurna od zgode ili nezgode. Zamišljao sam uvijek boga kao gorostasnu bundevu. Ha ha ha! Ako budem još jeo guščetine i pio još toga vina, pobundevit ću se i ja. Mesalina je dakle mrtva! Krasotica žena, prijatelji? Ali nevaljalica?“

„Krasotica, ali nevaljalica, Cezare.“

„Neka me tko odnese u krevet, pa da spavam blaženim snom bogovskim! Ja sam sada blaženi bog, je li?“

Preležao sam u krevetu do sutrašnjega podneva, čvrsto spavajući za sve to vrijeme. Senat se sastao za moje odsutnosti, te zaključio da mi čestita, što sam ugušio bunu, a Mesalinino ime da se izbriše iz arhiva i ukloni sa svih javnih natpisa, i svi njeni kipovi porazbijaju. Ustao sam poslije podne i prihvatio se svog običnog carskog rada.

Sutradan stadoh veličanstveno govoriti o osvojenju Njemačke, te Narcis razabrao da je Ksenofonova ljekarija prejaka i rekao mu, neka mi je ne daje više. Malo mi po malo nestajalo olimpijsko raspoloženje i ja se opet počeo osjećati smrtnikom. Kad sam se oslobodio te ljekarije, zapitat ću prvo jutro za doručkom: „Gdje je moja žena? Gdje je gospođa Mesalina?“

„Mrtva je, Cezare“, odgovori Euod. „Umrla je prije nekoliko dana, po tvojoj zapovijedi“.

„Nisam znao“, rekoh slabim glasom. „Mislim, zaboravio sam“. Onda mi opet navreli na pamet stid i bol i strava, i ja klonuo. Stadoh suludo naklapati o mojoj dragoj, bescjenoj Mesalini, i prekoravati sebe da sam ubijca njen, i govoriti da sam ja sve skrivio, i sasvim ludovati.

Najbolnija mi je bila misao da moji mališi Britanik i Oktavija možda i nisu moja djeca. Bio sam uvjeren da Oktavija nije moja kći. Nije ni najmanje nalikovala na Klaudijsku porodicu. Gledao sam je sto puta, dok mi nije odjedanput sinulo, tko joj je zacijelo otac — njemački zapovjednik za Kaligule. Britanik je bio pravi Klaudijevac i plemenit momčić, ali me snašla grozna misao, ne nalikuje li on prejako na moga brata Germanika? Zar bi mu zaista Kaligula mogao biti otac? Nije on nikako Kaliguline naravi, no nasljednost preskakuje često jedan naraštaj. Dugo se nisam mogao otresti te misli i nisam mario ni da ga gledam. Zacijelo su se on i Oktavija mnogo žalostili radi toga. Jako su bili privrženi svojoj materi, pa sam naložio neka im se ne pripovijedaju potankosti o njenim zlodjelima; neka znaju samo da im je mati mrtva. No brzo su doznali da je ona

smaknuta po mojem nalogu, te me dabogme djetinjski zamrzili. Ali nisam im mogao govoriti o tom.

Spomenuo sam kako su se moji slobodnjaci udružili za uzajamnu obranu. A sada, tri mjeseca poslije Mesalinine smrt, nastade suparništvo između trojice mojih glavnih ministara: Narcisa, Palasa i Kalista. I tko bi se dosjetio, zašto? Radi odabiranja četvrte žene za mene! No zar ja nisam dopustio gardi, neka me sasijeku mačevima, ako se ikad oženim ponovo? Jesam. Ali sam se predomislio, i sada sam slobodnjacima zadavao zagonetke o svojim ženidbenim nakanama. Bila je šala, a ja sam već bio odabrao sretnicu. Zapodjenut ću jedanput za večerom: „Trebalo bi da se bolje pobrinem za malu Oktaviju. Povješao sam joj sve službenice. Ne može na nju paziti kći moja Antonija: i ona je velika jadnica, otkad joj je umrlo jedinče“.

Vitelije primijeti: „Maloj Oktaviji treba mati, a i Britaniku“.

Nisam odgovarao, pa su svi znali da se kanim ponovo oženiti, a znali su i to kako mi je lako gospodovala Mesalina, i mislili da će ugrabiti sreću, tko mi nađe ženu. Narcis, Palas, Kalist, svaki mi je predlagao priliku. Kalist se sjetio Lolije Pauline, koju je Kaligula rastavio s mužem i uzeo za treću ženu. Nasmiješio sam mu se i obećao da ću pomno razmisliti. Onda došao Narcis i rekao da mi nipošto ne bi pristajala Lolija Paulina. Ona mari samo za dragulje. Za mene bi bila jedina Kalpurnija. Ali ne bi priličilo da uzmem prostitutkinju, nego neka radi puke forme uzmem koju plemkinju, a da živim s Kalpurnijom, kao i prije Mesaline.

„Koju savjetuješ da uzmem radi forme?“

„Eliju Petinu. Kad si se razveo s njom, preudala se, a nedavno obudovjela.“

„A njen jezik, Narcise?“

„Upokorila ju je nesreća. Ne će joj se više čuti onaj pravi jezik njen.“

„Razmislit ću pomno stvar, Narcise.“

No Palas je valjano pogodio. Nije mu to bilo ni izvanredno ludo ni izvanredno mudro. Otkud se je domislio da ću učiniti takvu grozotu i uzeti svoju sinovicu, Agripinilu? Prvo, to bi bilo rodoskvrnje, a drugo, ona je mati Luciju Domiciju, koji mi je nadasve nemio, a treće, otkad je Mesalina mrtva, pristaje njoj naslov najnevaljanije žene u Rimu. I za Mesalinina života ne bi bilo lako rasuditi, koja je od njih pokvarenija, no ako je Mesalina i bila neizbirljivija, nije ipak počinila rodoskvrnje kao Agripinila. No Agripinila je bila srčana, a Mesalina kukavica. I Palas mi je predložio da uzmem Agripinilu samo radi forme, a ljubavnice po volji. Agripinila je, reče, jedina žena u Rimu, koja je sposobna da prihvati Mesalinin politički rad i da mi bude prava pomoć.

Obećao sam mu da ću pomno razmisliti stvar.

Udesio sam pravu pravcatu debatu između Kalista, Narcisa i Palasa, a za suca im pozvao Vitelija. I Vitelije presudio za Agripinilu.

Kad mi je došla Agripinila, bacila mi se pred noge. Rekoh joj, neka ustane i da sam je pripravan uzeti, ako ona želi. Ona me zagrli strasno i odgovori da joj je to najsretniji čas u životu. I povjerovao sam joj. Ta moći će po meni da vlada svijetom.

Agripinila nije bila Mesalina. Mesalina se je znala sasvim predavati bludnoj strasti. U tom se umetnula na svoga pradjeda Marka Antonija. Agripinila nije bila takva žena. Umetnula se na prababu, božicu Liviju: bilo joj je samo do vlasti. U spolnom je pogledu bila sasvim nemoralna, ali nije nipošto bila odviše podašna u svojoj ljubavi. Spavala je samo s ljudima, koji bi joj mogli koristiti u politici. Ja, na primjer, sasvim razložito slutim da je nagradila Vitelija za srčanu obranu njegovu, a znam pouzdano da joj je Palas bio tada a i sada joj je ljubavnik, jer pod njim je moja privatna blagajna.

Vitelije je u senatu saopćio, pošto je najprije udesio napolju veliku demonstraciju, da mi je posavjetovao tu že-

nidbu, a ja sam pristao radi političke potrebe, ali sam se kolebao u konačnoj odluci, dok ne zapitam senat i narod. Govorio je s navadnom rječitošću: „... I ne tražeći dugo, razabrat ćete, gospodo, da se nad svim gospođama u Rimu ističe Agripinila svojim slavnim rodom, a dokazala je svoju plodnost i stiže pa i nadilazi ono, što mi iziskujemo izvrsnih svojstava: sretan je zaista slučaj, što je po providnosti bogovskoj ta uzorna žena udovica te se može odmah združiti s čovjekom, koji je vazda dosad bio uzor supruške vrline".

Lako je pogoditi, kako su dočekali njegov govor. Jednoglasno su prihvatili prijedlog — nipošto zato što bi voljeli Agripinilu, nego jer se nitko nije usudio da se zamjeri njoj, koja će mi biti žena, a neki senatori poskakali, tko će biti revniji, i rekli da će oni, ako ustreba, prisiliti mene da se pokorim složnoj volji cijele zemlje. Primio sam pozdrave i čestitke na forumu, a zatim otišao u senat i zaiskao da se ozakone brakovi između stričeva i sinovica. Ozakonili su. O novoj sam se godini oženio Agripinilom. Jedan jedini se čovjek okoristio novim zakonom, neki vitez, gardijski kapetan. Agripinila ga je dobro nagradila za to.

Izvijestio sam senat o mojem hramu u Britaniji. Razložio sam da sam nekako slučajno proglašen za boga, i zamolio sugrađane za oproštenje. „To je i onako malen hramić", branio sam se s ironijom. „Maljucan seoski hram sa zemljanim podom i s krovom od busenja, nalik na hramove, u kojima su rimski bogovi živjeli za republikanskih vremena, dok ih nije bog August nastanio u današnjem sjaju. Ne ćete zacijelo zamjeriti malomu hramu u tolikoj daljini? A ja i nisam težio da budem bog. I zadajem vam riječ, to će mi biti jedini hram". Ali nitko se i nije protivio hramu.

Baba i Augurin su u to vrijeme bili u jeku. Parodirali su sve što ja činim. Ja im dopuštam da me sasvim slobodno parodiraju i karikiraju. Agripinila se vrijeđala, no ja joj rekoh odlučno: „Doklegod ja živim, živa je Babi glava, a i Augurinu".

„Upravo toliko", potvrdi Agripinila svojim nemilim tonom.

Te godine navalile zmije ljutice; izdao sam proglas i obavijestio općinstvo o pouzdanom lijeku od zmijinjeg ujeda: sok iz tisovine. Augurin i Baba objavili također taj proglas i dodali još: „i obratno", jer to drže za jednu od mojih navadnih riječi.

PEDESET I ŠESTA GLAVA

Primičem se koncu moje duge historije. Pet je godina kako sam uzeo Agripinilu, no te su godine prilično bez događaja. Prepustio sam Agripinili i mojim slobodnjacima da mi vladaju. Otvarao sam i zatvarao usta i kretao rukama nalik na marionete u Siciliji: ali glas nije bio moj, a ni kretnje. Moram odmah reći da se je Agripinila pokazala znamenitom vladaricom tiranske vrste. Ja sam joj i brzo očitovao da sam je uzeo radi pukih političkih razloga, a u fizičkom mi je pogledu odurna. „Nisam te uzeo radi srca, nego radi glave. Ne treba da igramo zaljubljenike".

„To mi je po volji", odgovori ona. „Ti i nisi ljubavnik, o kakvom bih sanjala."

Agripinila me nije razumijevala. No brzo je razabrala da mi se ne mora umiljavati, niti me varati niti strašiti, da bih gotovo u svem prihvaćao njene savjete. Jedva je i vjerovala u svoju sreću, kad sam pristao da se Lucije zaruči s Oktavijom: znala je što uistinu mislim o Luciju. Nije mogla da se domisli, zašto sam pristao. Ohrabrila se da pođe i dalje i napomenula mi, neka ga posinim. No to sam gotovo bio već i nakanio. Prvo je poslala Palasa, da me ispipa. Palas je bio taktičan. Započeo nježno govoriti o bratu mojem Germaniku, i kako ga je po Augustovu zahtjevu posinio stric Tiberije, premda je imao i svoga sina, Kastora. Razgovorio se o velikoj bratskoj ljubavi Germanikovoj i Kastorovoj, i o velikodušnosti, što je Kastor iskazao Germanikovoj udovici i djeci. Razabrao sam odmah kamo smjera Palas i priznao da su bolja dva ljubezna sina nego jedan. „No sjeti se", rekoh, „da toj zgodi nije bio takav konac. I Germanik i Kastor je ubijen, a stric Tiberije je u starim svojim danima, kako ću možda i ja, imenovao za zajedničke nasljednike još dva ljubezna brata, Kaligulu i Gemela. Kaliguli je bila prednost, što je bio stariji. Kad je umro starac, prigrabio Kaligula vlast i ubio Gemela".

To je ušutkalo Palasa na časak. Kad je otpočeo malo drugačije, kako su se sprijateljili Lucije i Britanik, rekoh mu: „Slušaj, Palase, čemu me ispipavaš? Ako gospođa Agripinila želi da joj sina posinim za nasljednika uz Britanika, voljan sam učiniti to. Sasvim sam se umekšao u starosti. Možete me mijesiti kao tijesto i nadijevati me čime vas volja. pa od mene peći carske valjuške".

Posinio sam Lucija. Prozvao se sada Neron. Nedavno sam ga oženio Oktavijom, koju je najprije morao pokćeriti Vitelije, da se izbjegne zlodjelo rodoskvrnja. One noći, kad su se uzeli, sva se nebesa zasjala kao u ognju. Lucije, ili Neron. nastojao je svom silom da stekne Britanikovo prijateljstvo. No on ga je ponosito odbijao. Nije htio ni da ga zove Neronom, dok se nije uplela Agripinila i ja mu zapovjedio. Bio sam svladao bolnu sumnju, nije li on Kaligulin sin, i zavolio ga opet kao i prije. Učitelj mu je bio Sozibije i odgajao ga na starinski način. Britanik se hranio najprostijom hranom i spavao na prostom vojničkom krevetu. Glavna mu je nauka bila jahanje, mačevanje, vojno inženjerstvo, no znao je isto kao i ja djela Homerova, Enijeva i Livijeva. Na blagdane ga je vodio Sozibije na moje imanje u Kapui, pa je tamo učio pčelarstvo, stočarstvo, gospodarstvo. Zabranio sam mu da ga uči grčkomu govorništvu ili filozofiji. Rekao sam Sozibiju: „Stari su Perzijanci učili svoju djecu da ravno strijeljaju i da govore istinu. Uči moga sina to isto".

Narcis se odvažio prigovoriti mi da je to starovremski odgoj, no ja rekoh da znam što činim.

A Neronu sam nabavio najpodesnijeg učitelja, Lucija Eneja Seneku, stojika, nadrigovornika, besramnog laskavca. razuzdanog i pokvarenog ljubeznika. Predložio sam senatu da bude pomilovan i vraćen iz progonstva. Agripinili je Seneka bio po volji kao Neronov učitelj. Cijenila je njegov dar za učitelja retorike.

Neron je u strahu od matere. Sluša je u svem. Ona mu je jako stroga. Drži da će zacijelo poslije moje smrti vladati

ona po njemu, kao Livija isprva po Augustu i zatim po Tiberiju. Ja vidim dalje nego ona. Sjećam se Sibilina proročanstva, da će šesti „dlakavac" okrvaviti ruke roditeljskom krvlju. Neron će ubiti mater. To mu je o rođenju prorekao i Barbil, koji nikad ne griješi. Kad sam uzeo Agripinilu, znao sam da ću poživjeti dotle, dok je Neron još premlad da me odmijeni.

Agripinila me zamoli, neka predložim senatu da joj da naslov Auguste. Nije se nadala da ću dati njoj, što sam odbio Mesalini, no ja sam joj dao. Preuzela je i drugih nečuvenih povlastica. Sjedi do mene u sudnici i vozi se kolima na Kapitol. Imenovala je novog gardijskog zapovjednika, da istisne Getu i Krispina. Zove se Buro, a tijelom je i dušom njen čovjek.

Nova Augusta nema suparnica. Elija Petina je mrtva. možda otrovana. Ne znam. Uklonjena je i Lolija Paulina. Bila je optužena za čarobnjaštvo i prognana. No Agripinila poslala gardijskog pukovnika, da joj donese Lolijinu glavu, pa je zgrabila za kosu, otvorila joj usta i rekla: „Jest, Lolijina je glava. Evo zlatnih zubi, što joj je umetnuo zubar iz Aleksandrije, da joj ne upada lijevi obraz". Uklonila je Agripinila i svoju zaovu Domiciju Lepidu, Mesalininu mater. Ja sam privolio da bude osuđena na smrt.

Samo jedno djelo Agripinilino nisam mogao da primim filozofski. Kad sam ga dočuo, udarile mi suze na oči. To je bilo umorstvo moje sirotice Kalpurnije i njene prijateljice Kleopatre. Netko im potpalio kuću i one izgorjele. Bilo je nalik na nezgodu, ali je jasno da je umorstvo. Bio sam zanemario Kalpurniju. Nisam je ni jedan jedini put posjetio od onog strašnog popodneva. Digao sam na gariŝtu njena ljetnikovca lijepu mramornu grobnicu s grčkim natpisom.

Lanjska godina, kad se je oženio Neron, donijela je lošu žetvu, te se ispraznile naše žitnice. Ostijska je luka bila doduše gotova, no jak je sjeveroistočnjak duhao nedjeljama te

egipatski i afrički žitni brodovi nisu mogli pristajati uz našu obalu. U Italiji je bila u izgledu dobra žetva, ali nije još bila dospjela. Morao sam žitne obroke smanjiti na najmanju mjeru. Krivili su me da namjerice morim grad. Svjetina je urlala za mnom, i jednom sam prilikom jedva izmaknuo napadaju i na stražnja vrata utekao u palaču. Nekada bi se to bilo jako kosnulo mene. Sada sam se samo smješkao. „Žabe, jako ste žive".

Neron je obukao muškaračku togu godina dana pošto sam ga posinio. Dopustio sam senatu, neka mu da povlasticu da s dvadeset godina bude konzul, pa je sa šesnaest godina bio odabrani konzul. Imenovao sam ga za gradskog pretora, pred kojega su se iznosili neznatniji slučajevi, kad konzula i drugih sudaca nije bilo u Rimu. Neron je u cijelom nizu parnica presudio tako da su mu se divili. No to je bio udesio Seneka, prošao sve to s njim unaprijed, a s odvjetnicima se dogovorio, šta će oni iznijeti. Britanik nije još bio u tim godinama. Družio se i s dječacima samo pod paskom svojih odgojitelja. Nisam želio da ga zahvati carska zaraza, kojoj sam namjerice izvrgavao Nerona. Razglasio sam da je epileptičar. Agripinila je uživala. Mislila je da mrzim Britanika radi matere njegove.

Nastala silna uzbuna radi prodaje kruha. Bila je sasvim izlišna, a Narcis, koji je mrzio Agripinilu, dokučio da to ona potiče. Bio sam baš u groznici, a Agripinila mi došla u sobu i posavjetovala mi, neka izdam proglas, koji će umiriti svijet. Željela je, neka reknem da nisam ozbiljno bolestan, a ako mi bolest okrene na zlo i ja umrem, Neron je sada sposoban da vlada pod njenim vodstvom. Nasmijao sam joj se u lice. „Ti mi išteš da potpišem svoju smrtnu osudu, draga moja? Ded mi dakle pero! Potpisat ću. Kada će biti sprovod?"

„Ako ne ćeš da potpišeš, nemoj. Ja te ne silim."

„Onda dakle ne ću. Istražit ću tu uzbunu radi kruha, da vidim, tko ju je zapravo potaknuo."

Iziđe ljuta. Ja je zovnem. „Samo sam se šalio. Potpisat ću dakako. A je li Seneka naučio već Nerona pogrebni govor? Volio bih ga čuti, ako ti nije krivo".

Vitelije umro od kapi. Jedan senator, ili pijan ili lud, ne znam, obijedio ga odjednom da teži za vladarskom vlašću. Optužbu kao da je uputila Agripinila, ali se dabogme nitko nije usudio da je podrži, pa je prognan sâm tužitelj. No Vitelija se toliko dojmila ta stvar, da ga je naskoro udarila kap. Pohodio sam ga, kad je umirao. Nije se mogao ni ganuti, ali je govorio sasvim razborito. Zapitat ću ga ono, što sam ga uvijek pitao: „Vitelije, ti bi u boljim vremenima bio jedan od najkreposnijih ljudi: kako si se onda mogao grbiti i igrati caredvorca?"

„Mora čovjek biti ili dobar vladar kao ti, ili dobar caredvorac kao ja, ili car, ili idiot."

„Oni dakle, koji bi da budu kreposni kao za starih vremena, moraju stradavati u današnje doba?"

„Femonov pas je imao pravo". To su mu bile posljednje riječi.

Nije mi bilo mira, dok nisam u knjižnici natragao šta to znači. Filozof Femon imao je psa, kojega je naučio da svaki dan odlazi k mesaru i u košarici mu donosi komad mesa. No jednog dana saletjeli psa neki psi polutani, istrgli mu iz usta košaricu, pa uzeli trgati meso i pomamno gutati. Femon je gledao s prozora, kako mu je pas jedan čas razmišljao, šta bi uradio. Bilo je jasno da ne može više drugim psima preoteti meso. On se dakle zaletio među njih, pa se najeo mesa koliko je god ugrabio. Zapravo je pojeo i više nego drugi psi, jer je bio i srčaniji i razumniji.

Moram i da pripovijedam o Fucinskom jezeru. Nisam više mario za to, no jednoga mi dana javi Narcis da je iskopan prokop, treba samo otvoriti ustave i ispustiti vodu, pa će biti isušeno cijelo jezero. Trinaest godina, i trinaest tisuća radnika u neprestanu poslu! „To ćemo proslaviti, Narcise", rekoh.

Udesio sam veličanstvenu morsku bitku. Takvu je svečanost počeo prirediti prvi Julije Cezar, baš prije sto godina, u basenu na Marsovu polju, zatim August, u basenu onkraj Tibera. Ja nisam žalio troška. Dao sam sagraditi dvadeset i četiri ratna broda i dvadeset i šest manjih brodova, i dobavio iz tamnica devetnaest stotina zločinaca, da se bore pod zapovjedništvom čuvenih gladijatora. Bile su dvije flote, rodska i sicilska, i svaka je imala po dvadeset i pet brodova. Brežuljci oko jezera krasan su prirodni amfiteatar, pa ako i jest dalek put od Rima, bio sam siguran da ću privući barem dvjesta tisuća gledalaca. Obavijestio sam ih proglasom, neka ponesu jela. No s devetnaest stotina naoružanih zločinaca opasno je upravljati. Morao sam dovesti cijelu gardijsku diviziju, te nešto postaviti na obali, a drugo na splavima, privezanima po jezeru. Garde su bile naoružane, da potope svaki brod, koji bi htio uteći.

Vrijeme je bilo krasno, a gledalaca je iz cijele Italije bilo i pol milijuna. Sagradio sam i veliku poljsku bolnicu za ranjenike iz bitke i za nezgode na obali. U toj se bolnici rodilo petnaestero djece, a ja sam im svima nadjenuo drugo ime Fucin ili Fucina.

U deset sati ujutro bili su svi na svojim mjestima. Flote zaveslale uporedo k meni, koji sam sjedio na visoku prijestolu, u zlatnu oklopu i zaogrnut grimiznim plaštem. Prijestolje mi je bilo na izbrežini u jezeru, odakle je najdalji vidik. Agripinila je sjedjela do mene na drugom prijestolu, u mantili od zlatne tkanine. Dva zapovjednička broda doplovila sve do nas. Svjetina zaviknula: „Zdravo, Cezare!“

Znak za bitku dao je srebrni Triton, koji je iskrsnuo iz jezera, kad sam ja pritisnuo polugu, i on zaduhnuo u zlatnu trublju. Gledaoci se silno uzbudili. Flote se sastale, i šta se dogodilo? Projedrila jedna kroz drugu, kličući i pozdravljajući se! Rasrdio sam se, skočio s prijestola i potrčao obalom, vičući i psujući. „Šta mislite, zašto sam ja okupio sve vas, vi nitkovi, ti ološe, kopiladi? Da se valjda poljubite i

izvikujete odane uzvike? To ste mogli i u tamničkom dvorištu. Zašto se ne borite? Strah vas je, a? Hoćete li da mjesto toga budete bačeni pred divlje zvijeri? Slušajte! Ako se ne budete borili, naložit ću gardi da vam pokaže. Naložit ću im da potope sve vaše brodove i ubiju svakog mornara, koji ispliva na obalu“.

Kako sam već spominjao, noge su mi bile uvijek slabe, i jedna kraća, pa se ne znam mnogo služiti njima, a ostario sam i prilično okrupnio. Osim toga je bio na meni težak oklop, tlo nije bilo ravno, pa je lako zamisliti kako sam posrtao i padao i vikao iza svega grla svojim jako nemelodioznim glasom, sav crven i mucajući od ljutosti. No ipak sam ih prisilio da se bore, a gledaoci me pozdravili: „To ti valja, Cezare!“

Odobrovoljio sam se ponovo i udario s njima u smijeh. No da ste vidjeli ubojiti pogled na Agripinilinu licu. „Ti prostače!“ izmucala, kad sam se opet popeo na prijestolje. „Ti idiote prostački. Zar ne znaš za dostojanstvo? Kako očekuješ da te štuje narod?“

Odgovorio sam joj uljudno: „Kako nego kao tvoga muža i kao Neronova tasta!“

Flote se sukobile. Sicilska flota potopila devet velikih rodskih brodova. Rodska ju je flota odbijala na mahove, ali na koncu bila potučena. Poljska se bolnica napunila. Gotovo pet tisuća ranjenika iznijeli na obalu. Ubijenih i utopljenih bile su tri tisuće. Dok sam bio mladić, nisam mogao da gledam krv. Sada mi je svejedno.

Prije nego što je puštena voda na prokop, smislio sam da se uvjerim, je li prokop toliko dubok da će voda isteći. Poslao sam čovjeka, neka nasred jezera tačno izmjeri dubljinu. On mi javi da se prokop mora izdupsti barem za jedan lakat, jer inače ostaje još četvrtina prijašnjega jezera. Izjalovila se dakle cijela svečana predstava. Agripinila je prekoravala Narcisa, bijedila ga za prevaru, a Narcis prekoravao inženjere.

Ja sam se smijao. Svejedno. Prikazali smo nadasve ugodan prizor, a prokop se može za nekoliko mjeseci produpsti do prave dubljine. Nema nikomu pokude: valjda je na dnu u jezeru prirodni talog. Vratili smo se dakle svi kući, a za četiri mjeseca došli opet. Nisam tom prilikom imao dosta zločinaca za veliku morsku bitku, a nisam htio da ponavljam manju, nego sam kraj na jezeru premostio širokim pontonskim mostom, da se na njemu bore dva bataljona, etrurski i samnitski. Samnićani su dva puta zauzimali bojište, ali Etruščani ih prisilili najzad na uzmak. Nijedan se borac nije puštao da ispliva na obalu. Tko je pao u vodu, ili se utopio. ili se uzverao natrag na most. Etruščani ostadoše pobjednici, i svima sam im poklonio slobodu, a i nekim Samnićanima, koji su se borili naročito dobro.

Naposljetku nastao trenutak da se voda ispusti iz jezera. Uz same ustave bila je sagrađena velika drvena dvorana, u kojoj ćemo objedovati ja i senat i senatorske porodice, i mnogi glavni vitezovi s porodicama, i svi viši gardijski oficiri. Objedovat ćemo uz šum te vode.

„Jesi li siguran da je voda dovoljno duboka?“ zapitam Narcisa.

„Jesam, Cezare. Sâm sam izmjerio.“

Otišao sam dakle k ustavama, izmolio molitve i naložio: „Dižite!“

Ustave se digle i voda se s gromotom povaljala prokopom. Zaorilo silno klicanje. Gledali smo časak dva, a onda ću reći Narcisu: „Čestitam ti, dragi moj Narcise. Trinaest godina rada i trinaest tisuća . . .“

Prekinula me tutnjava, kao da je grmljavina, a zatim opći vrisak.

„Šta je to?“ zaviknem.

Narcis me bez skanjivanja zgrabi za ruku i svojski me potegne k brežuljku. „Žuri se!“ zaviče. „Brže, brže!“ Pogledam, šta je, a ono zabučala uz prokop silna tamna i bijela vodurina. Uz prokop! Nisam u prvi čas ni shvatio, šta se dogodilo. Nagla vodena navala preplavila prokop na nekoliko stotina lakata i stvorila u uvali među brežuljcima prostrano jezero. Cijela se jedna strana, kojoj je voda podlokala podnožje, omakla u to jezero, stotine tisuća tona stijena, pa sasvim ispunila jezero i strahovitom snagom istisnula vodu.

Gotovo svi smo se sretno iskopali, makar i vlažnih nogu — podavilo ih se samo dvadeset. No blagovaonica nam se rastreskala, a stolovi i ležaji i jelo i vijenci bili daleko otplavljeni na jezero. Ah, kako se srdila Agripinila! Zgranula se na Narcisa da je on namjerice udesio sve to, i obijedila ga da je milijune državnih novaca zgrnuo u svoj džep, i sam bog zna šta još.

I Narcisa izdali živci i nije se svladao, nego zapitao Agripinilu, šta misli da je ona: kraljica Semiramida? ili božica Junona? ili zapovjednik rimske vojske? „Ne petljaj se u to!“ izderao se na nju.

„Svađa nam ne će vratiti objed“, rekoh.

Uživao sam nadasve, kad su inžinjeri izjavili da će trebati još dvije godine, da se prokrči nov prolaz. „Čini mi se žalibože, ne će mi biti suđeno da priredim, prijatelji moji, ponovnu bitku na tim vodama“, rekoh ozbiljno. Sam mi se taj rad učinio nekako krasnim simbolom. Uzaludan posao, kao i sav marni posao za prijašnjih godina moje vladavine u korist senatu i narodu, koji to ne zaslužuju.

Agripinila je jadikovala da je val otplavio dvorske zlatne zdjele, pa ih se našlo samo nekoliko: druge su na dnu u jezeru. „Nemoj se žalostiti“, podraškat ću je. „Slušaj! Skini ti ovu svoju sjajnu odjeću, — ja ću pripaziti, da je Narcis ne ukrade, — a garda će potisnuti svjetinu unatrag, pa zaroni s ustave u jezero. Svi će silno uživati, jer ništa im nije milije nego kad razaberu da su im vladaoci ipak ljudi . . . Ta zašto ne bi? Kad si mogla roniti nekad za spužvama, zašto ne bi sada mogla za zlatnim zdjelama? Gledaj, ono će biti jedna, sija se iz vode, lako ćeš je dohvatiti. Tamo, kamo bacam ovaj šljunak!“

PEDESET I SEDMA GLAVA

Sada je mjesec septembar, u četrnaestoj godini mojega carevanja. Barbil mi je nedavno pročitao horoskop, pa se boji da mi je suđeno umrijeti oko sredine budućeg mjeseca. Trazil mi je jednom rekao to isto: rekao mi da ću poživjeti šezdeset i tri godine, šezdeset i tri dana, šezdeset i tri straže i šezdeset i tri sata. To sve izlazi na trinaesti dan budućega mjeseca. Pa ja sam pripravan da umrem. U sudu sam jutros zamolio odvjetnike za malo više obzira prama čovjeku starcu; do godine, rekoh, ne ću više biti među njima, a s mojim nasljednikom neka postupaju kako ih volja. Rekao sam još sudu, prilikom optužbe nekog plemića radi preljuba, da sam se ženio nekoliko puta, i svaka mi se žena pokazala lošom, a ja sam im neko vrijeme bio popustljiv, ali nisam dugo; razveo sam se s trima. Agripinila će dočuti to.

Neronu je sedamnaest godina. On obilazi s afektiranom skromnošću bludnice prvoga reda, odbacujući svaki čas s čela namirisanu kosu; ili s afektiranom skromnošću filozofa prvoga reda, koji zastaje i razmišlja svaki čas, u grupi plemića obožavatelja, pa ispruža desnu nogu, spušta glavu na prsa, podbočuje se ljevicom, diže desnicu i prste pritišče lako na čelo, kao da je u trudovima misli. Za čas izbacuje sjajan epigram, ili zgodan stih, ili duboku sentenciju, ali ne svoju, nego Senekinu. Želim Neronovim prijateljima da ga se naraduju. Želim Rimu da ga se naraduje. Želim Agripinili da ga se naraduje, a i Seneki.

Na novu sam godinu pozvao Ksenofona i zahvalio mu, što me je toliko održao na životu. Izvršio sam, što sam mu obećao, ako i nije još proteklo uglavljenih petnaest godina, i po senatskom zaključku oslobodio njegov rodni otok Kos od poreza i vojne službe. U govoru pred senatom iznio sam život i djela mnogih čuvenih liječnika s Kosa, koji su po općem glasu ravni potomci boga Eskulapa. Nekoliko dana iza toga zamoli me Ksenofon za dopuštenje da bi još nekoliko godina ostao uz mene. Nije svoju molbu zaodjenuo nikakvom vjernošću, zahvalnošću ili privrženošću, nego time što je dvor zgodno mjesto za liječničko istraživanje.

Kad sam Ksenofonu iskazao tu čast, uzdao sam se u njegovu pomoć, da provedem naum, koji je iziskivao najveću tajnu i povjerljivost. Dugovao sam to i sebi i svojim djedovima, a to je: da spasim moga Britanika. Da prikažem jasno, zašto sam svijesno isticao Nerona iznad njega, zašto sam ga odgajao na starinski način, zašto sam ga tako pomno čuvao od dvorske zaraze, od dodira sa zločom i laskom. Ponajprije, znao sam, Neronu je suđeno da mi bude nasljednik, da nastavi prokleti monarhijski posao, suđeno da bude mòra Rimu i da stekne vječnu mržnju kao posljednji mahniti Cezar. Jest, svi smo mi mahniti, mi carevi. Započinjemo razborito, kao što August i Tiberije, pa i Kaligula, (ako je i bio podao karakter, bio je isprva razborit), a monarhija nam muti pamet. „Poslije Neronove će smrti zacijelo biti obnovljena republika", smislio sam ja, pa sam naumio da Britanik bude onaj, koji će je obnoviti. No kako će Britanik preživjeti Neronovu vladavinu? Neron će ga jamačno pogubiti, ako ostane u Rimu, kao što je Kaligula pogubio Gemela. Odlučio sam da Britanik mora biti uklonjen na kakvo sigurno mjesto, gdje će odrasti u čestitosti i plemenitosti, kao starinski Klaudijevac, i održati u srcu plamen prave slobode.

„No sav je svijet sada rimski, osim Njemačke, Istoka, skitskih pustinja na sjever od Crnoga mora, neistražene Afrike i daljega dijela Britanije: gdje bi dakle moj Britanik bio siguran od Neronove vlasti?" pitao sam se. „Ni u Partiji ni u Arabiji: i ne bi bilo goreg izbora. Ni u Njemačkoj: nisam nikad volio Nijemce. Uza sve njihove barbarske kreposti oni su naši prirodni neprijatelji. Afriku i Skitiju slabo znam. Ima jedno jedino mjesto za Britanika, a to je Britanija. Sjeverni su nam Britanci srodni po rasi. Kraljica brigantska Kartimandua moja je saveznica. Ona je plemenita i

mudra vladarica i u miru s mojom provincijom, južnom Britanijom. Njeni su glavari hrabri i čestiti ratnici. Mladi njen pastorak, koji joj je nasljednik, dolazi mi u maju ovamo u goste u dvor, a s njim društvo mladih plemića i plemkinja. Udesit ću da mu Britanik bude domaćin i tajom ću združiti njih dvojicu krvnim pobratimstvom, po britanskom običaju. Briganti će ostati ovdje cijelo ljeto. Kad odjedre kući (a ja ću ih otpraviti morem, iz Ostije ravno u njihovu luku Humber), Britanik će prerušen otputovati s njima. Lice i tijelo će mu biti obojeno plavom bojom, a odjeven će biti u crvenu košulju i tartanske kockaste hlače, kao mlad britanski plemić, sa zlatnim lancem oko vrata. Nitko ga ne će prepoznati. Brigantskoga ću kraljevića optrpati darovima i zakleti ga najsvetijim zakletvama, da očuva Britanika i da svakomu osim kraljice krije, tko je on. On će isto takvim zakletvama zakleti svoje drugove. Na Kartimanduinu će dvoru Britanik biti predstavljen kao mlad Grk odlična roda, kojemu su pomrli roditelji, pa je ostao bez ičega i došao da potraži sreću u Britaniji. U Rimu ne će ni hajati za njim. Ja ću razglasiti da je bolestan, a Ksenofon i Narcis će me pomoći u varci. Nabrzo ću javiti da je umro. Ksenofonu sam dao pismenu dozvolu da smije zaiskati i upotrebiti za razudbu tijelo svakog roba, koji umre u bolnici na Eskulapovu otoku. (On piše raspravu o srčanim mišićima.) On će zacijelo naći podesno tijelo, kao da je Britanikovo. Na Kartimanduinu će dvoru odrasti Britanik do muževnih godina: učit će Brigante korisnim vještinama, što sam uznastojao da on nauči. Ako bude skroman, nikada tamo ne će biti bez prijatelja. Kartimandua će mu dopustiti da se klanja svojim bogovima. Klonit će se društva s Rimljanima. Kad umre Neron, otkrit će se, tko je, i vratiti se u domovinu kao izbavitelj."

Bio je izvrstan plan i ja sam učinio sve što sam mogao, da ga provedem. Kad je došao brigantski kraljević, Britanik mu je bio domaćin i prisno se sprijateljio s njim. Naučili su uzajamno jezike i baratanje oružjem. Cijeloga su ljeta

zajedno radili i igrali se. Pobratili se krvnim bratstvom, bez ikakvoga moga nagovora, i izmijenjali se darovima. Uživao sam, što tako lijepo teku zgode. Saopćio sam svoj plan Ksenofonu i Narcisu, i oni se prihvatili da mi pomognu. Udesili sve. No evo šta se dogodilo! Uzaludna mi je bila sva domišljatost.

Prije tri dana doveo Narcis Britanika k meni u rano jutro, dok su svi u dvoru spavali. Zagrlio sam ga s toplinom, kakvu mu nisam htio da pokazujem godinama već. Razložio sam mu, zašto sam se tako držao prama njemu. Nije bilo od krutosti ili zanemarivanja, rekoh, već od ljubavi. Spomenuo sam mu grčki stih, što mi je rekao August baš pred smrt: „Tko te rani, neka te liječi". Kazao sam mu proročanstvo i kako želim da iz propasti Rima spasim onoga, kojega najvolijem, njega. Spomenuo sam mu kobnu historiju naše porodice i zamolio ga da se složi s mojim planom, u kojem mu je jedina mogućnost da preživi.

Saslušao me pažljivo, a na koncu planuo: „Ne ću, oče, ne ću! Priznajem, oče, da sam te mrzio vazda od smrti moje matere. Sudio sam najgore o tebi. Bio si mi pedant, strašljivac i luđak, i stidio sam se, što sam ti sin. Vidim sada da sam ti krivo sudio i molim te za oproštenje. Ali ne mogu, ne mogu učiniti, što mi ištеš. To nije časno. Klaudijevac ne smije modriti svoje lice i sakrivati se među barbarima. Ja se ne bojim Nerona: Neron je strašljivac. Dopusti mi na novu godinu da obučem mušku togu. Bit će mi tek trinaest godina, no ti mi možeš oprostiti tu godinu, što mi nedostaje. Kad budem službeno čovjek, izjednačit ću se s Neronom, usprkos prednosti, što si mu dao, i usprkos njegovoj materi. Odredi nas za zajedničke nasljednike i onda ćeš vidjeti, tko će od nas dvojice nadvladati. To je moje pravo kao tvojemu sinu. A u republiku ja ne vjerujem nikako. Ne možeš okrenuti tok historiji. To je rekla moja prababa Livija, i to je istina. Ja volim starinska vremena, kao i ti, ali nisam slijep. Republika je mrtva svima osim starovremskih ljudi, kao što si ti

i Sozibije. Rim je danas carevina, pa treba samo birati između loših i dobrih careva. Odredi me za nasljednika zajedno s Neronom i ja ću usprkositi proročanstvima. Poživi, oče, meni za volju još nekoliko godina. Onda ću, dok ti umreš, udariti tvojom stazom i valjano vladati Rimom. Garde me vole i vjeruju mi. Geta i Krispin su mi rekli da će oni, kad ti umreš, uznastojati da ja budem car, ne Neron. Ja ću biti dobar car, baš kao i ti, dok nisi uzeo moju maćuhu. Daj mi valjane učitelje. Sadašnji mi nisu ni za što. Ja želim da učim javno govorništvo, želim da se razumijem u finansije i u zakonski rad, želim da naučim, kako ću carevati!"

Ništa ga nije moglo odvratiti, što mu god govorio ja, pa ni moje suze. Okanio sam se sad svake nade da će se on spasti: nikakav liječnik ne može izbaviti bolesnika protiv njegove odlučne volje da umre. Mjesto toga sam, kao dobrostiv otac, učinio sve što mi ište. Otpustio sam Sozibija i druge učitelje, i imenovao nove. Obećao sam mu da ću ga o novoj godini proglasiti za punoljetnog, i preinačujem oporuku u njegovu korist; u prijašnjoj je oporuci jedva i bio spomenut. Danas sam izrekao pred senatom rastajni govor i ponizno im preporučio Nerona i Britanika, a njih dvojicu nadugo i ozbiljno posavjetovao da se bratski ljube i slažu, i pozvao senatore za svjedoke da sam to učinio. No s kakvom sam ironijom govorio! Isto onako kako znam da je vatra vrela i led hladan, znao sam da je moj Britanik osuđen, i da ga ja predajem smrti, i da s njim zatirem posljednjeg pravog Klaudija od starinske loze Apija Klaudija. Ja glupan!

Oči su mi umorne, a ruke mi se tako tresu da jedva pišem pismena. Neobična su se znamenja viđala nedavno. O ponoći je dugo sjala na nebu velika repatica, kao ona što je javila smrt Julija Cezara. Iz Egipta su javili o feniksu. Doletio onamo, kako mu je običaj, iz Arabije, a za njim jato drugih divnih ptica. Teško i vjerujem da je bio pravi feniks, jer on se javlja samo svake tisuću četiri sto šezdeset i prve godine, a prošlo je tek dvjesta i pet godina, kako su

ga posljednji put istinski javili iz Heliopola, za vlade trećega Ptolemeja; no zacijelo je to bila nekakva vrsta feniksa. A kao da i nisu feniks i repatica dovoljna čudesa, rodio se u Tesaliji kentaur i donesen je k meni u Rim (putem na Egipat, gdje su ga prvi istražili aleksandrijski liječnici), i ja sam ga držao svojim rukama. Poživio je samo jedan dan, a došao mi očuvan u medu, no bio je neporeciv kentaur, od one vrste s konjskim tijelom, nije od lošije vrste s magarećim tijelom. Feniks, repatica i kentaur, pčelinji roj među zastavama u gardijskom taboru, i svinjče, koje se oprasilo s jastrebljim pandžama, i u spomenik mojega oca udario grom! Dosta kobnih znamenja, gatari!

Ne piši više, Tiberije Klaudije, bože britanski, ne piši više!